

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SOFYA SANCAĞI (1520-1580)

DOKTORA TEZİ

EMRE ATAŞ

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SOFYA SANCAĞI (1520-1580)

DOKTORA TEZİ

Emre ATAŞ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY SAYFASI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201512518001 numaralı Emre ATAŞ'ın hazırladığı " Sofya Sancağı (1520-1580)" konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca/...../2022 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Şenol ÇELİK

İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

İmza

Üye Doç. Dr. Mustafa AKKAYA

İmza

Üye Doç. Dr. Bülent ÇELİK

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKGÜN

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

.../.../...

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

23/12/2022

İmza

Emre ATAŞ

ÖNSÖZ

Sofya, Osmanlı Devleti'nin Rumeli fütuhatında ele geçirdiği ilk şehirlerarasındadır. Şehir, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda takip ettiği orta kol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Balkan içlerine ve Avrupa'ya yapılan seferlerde askerî bir üs haline gelmiştir. Bu yönüyle Sofya, Osmanlı batı yönlü seferlerinde hem ordunun toplanma merkezi olmuş hem de ordu iaşesi için gerekli zahire ve diğer gıda maddelerinin stok/aktarma merkezi olmuştur. XVI. yüzyılda gelindiğinde Osmanlı idari yapılanması içerisinde Sofya, yirmi yedi sancağı olan Rumeli Eyaleti'nin merkezi statüsüne yükseltilmiştir. Bundan dolayı Rumeli Eyaleti'nin yöneticisi olan Beylerbeyinin Sofya'da ikameti ile şehir aynı zamanda “Paşa Livası” olarak da adlandırılmıştır.

Yapmış olduğumuz çalışmada Yorumlar ve Bulgular başlığı altında altı bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde öncelikle Sofya'nın coğrafi konumu ile Osmanlı öncesi durumu ele alınmıştır. Akabinde şehrin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra idarî yapıda meydana gelen değişiklikler, Rumeli Beylerbeyliği merkezi haline getirilmesi ve Sofya Kazası'nda görev yapan kadılar ile diğer görevliler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde Sofya Sancağı'na bağlı başta merkez kaza olmak üzere diğer kazalardaki cami, mescit ve medreseler ile sancak genelindeki vakıfların listeleri çıkarılıp değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde sancağın nüfusuna odaklanılmış ve nüfus şehir ve kır nüfusu olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır. Şehir nüfusu kısmında Sofya, Şehirköy, Samakov ve Berkofça kazaları nüfusu, kır nüfusu kısmında köylerde bulunan nüfus tablo ve grafiklerle desteklenerek açıklanmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde sancağın ekonomik durumu şehir ve kır ekonomisi, tarım, hayvancılık ve sanayi üretimi ile vergiler alt başlıklarında incelenmiştir. Şehir ekonomisi içerisinde şehirlerde bulunan meslekler, şehir esnafı, şehirlerden alınan vergiler bulunmaktadır. Kır ekonomisi kısmında Sofya Sancağı'nda üretilen tarım ürünleri ve hayvan varlığı belirlenmiştir. Bunların dışında kişi bazında alınan vergiler ile sanayi işletmeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci bölüm Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatı ile ilgilidir. Sofya Sancağı'ndaki timar sistemi içerisinde yer alan has, zeamet ve timarlar

değerlendirilmiştir. Has topraklar padişah hasları ve vüzerâ hasları olarak sınıflandırılmış ve has, zeametler tablolar halinde listelenmiştir. Timar tabloları ise ekler kısmında verilmiştir.

Tezin son bölümünü madencilik kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde Sofya Sancağı'nda çıkarılan demir ve gümüş madenleri ile bu madenlerin işlenmesi ve kullanımı meselesi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın her aşamasında bilgisi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, disiplinli çalışma alışkanlığı kazandıran, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve danışmanlığımı üstlenen değerli hocam Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI'ya

Ayrıca tez izleme sürecinde, değerli tez izleme komitesi üyeleri ve hocalarım Prof. Dr. Şenol ÇELİK ve Doç. Dr. Mustafa AKKAYA'ya

Arşiv kaynaklarını okuma noktasında karşılaştığımız zorluklarda, her zaman yanımda olan Prof. Dr. MEHMET ALİ ÜNAL'a

Maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan kıymetli babam HİKMET ATAŞ ve annem NAZİKE ATAŞ'a

Beni akademik hayata özendiren ve bana örnek olan değerli ağabeyim AKIN ATAŞ'a

Bu yaşıma gelene kadar üzerimde büyük emeği olan, değerli anneannem GÜLSÜM KARTAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora öğrenimim boyunca, doktora bursu ile maddi desteğini gördüğüm Türk Tarih Kurumu'na minnettarım.

BALIKESİR, 2022

Emre ATAŞ

ÖZET

SOFYA SANCAĞI (1520-1580)

ATAŞ, Emre

Doktora, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

2022, 314 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı'nın demografik, iktisadi ve ekonomik yapısını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda ana kaynak olarak tahrir defterleri kullanılmıştır. Tahrir defterlerinin ana kaynak olarak belirlenmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin sosyal, iktisadi, demografik sayısal verileri barındırmasıdır. Tahrir defterleri dışında mühimme, nişan, ruus, ahkâm defterleri ile desteklenmiştir.

Altı bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Sofya'nın adı, coğrafi konumu, tarihçesi, Osmanlı tarafından fethi ve çalışmanın dayandığı ana kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Sofya'da bulunan Türk-İslâm eserleri, fetih öncesi şehirde bulunan kilise ve manastırlar le Osmanlı yönetiminde şehirlerde kurulan vakıflar vermiştir. Üçüncü bölümde Sofya Sancağı'nın demografik yapısı üzerinde durulmuş, şehir ve kırsal alanda yaşayan nüfusun dini dağılımı üzerinde durulmuştur. Şehirlerde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken kırsalda yaşayan nüfus Gayrimüslimler tarafından müteşekkildir.

Dördüncü bölümde sancağın ekonomik yapısı ele alınmıştır. Şehirlerde ve kırsalda yürütülen ekonomik faaliyetler ile yaygın olarak üretilen ürünler ve bu ürünlerden alınan vergiler hakkında bilgi verilmiştir. Sancakta yer alan sanayi tesisleri de bahsedilen diğer başlıklardır. Beşinci bölümde askeri yapı kapsamında bulunan padişah hasları, zeamet ve tımarlar verilmiş, askeri teşkilatı hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise Sofya'da bulunan madenlere değinilmiştir.

Sofya Sancağı, Osmanlı Devleti idaresi altında bulunduğu dönem içerisinde Rumeli'nin merkezi olma konumunu korumuştur. Avrupa'ya yapılacak seferlerde üs olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yürütmüş olduğu hoşgörülü

politikası neticesinde Sofya, “Saadetlü Sofya” olarak tanımlanmıştır. Kısaca XVI. Yüzyıl Sofya’sının bir panoraması çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli, Balkanlar, Sofya Sancağı, XVI. Yüzyıl.

ABSTRACT

SOFIA SANJAK IN THE XVI CENTURY (1520-1580)

ATAŞ, Emre

PhD Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Associate Professor. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

2022, 314 pages

The aim of this study is to reveal the demographic, financial and economic structure of Sofia Sanjak in the 16th Century. For this purpose, cadastral record books were used as the main source. The reason why cadastral record books are determined as the main source is that they contain social, economic and demographic data of the Ottoman Empire. Apart from the cadastral registers, it was supported by the “**mühimme**” (*record book of the important political, military, social and economic events in the Ottoman Empire, kept by the supreme court*), “**nişan**” (*achievement book*), “**ruus**” (*the record book of all employees who were paid during the Ottoman Empire*) and “**ahkam**” (*judgment book*) register.

In the introductory part of the study, which consists of six chapters, the information is given about the name of Sofia, its geographical location, its history, its conquest by the Ottomans and the main sources on which the study is based.

In the second part, there is the information about the Turkish-Islamic works in Sofia, the churches and monasteries in the city before the conquest and the foundations established in the cities under the Ottoman rule.

In the third chapter, the demographic structure of Sofia Sanjak is emphasized and the religious distribution of the population living in the city and rural areas is mentioned. While Muslims constitute the majority of the population living in cities, the population living in rural areas is composed of non-Muslims.

In the fourth chapter, the economic structure of the sanjak is discussed. The information was given about the economic activities carried out in cities and rural areas, commonly produced products and the taxes collected from these products. Industrial facilities located in the starboard are also other titles mentioned.

In the fifth chapter, the sultan's privates, zeamet and timars, which are within the scope of the military structure, are given and the consideration about the military organization is mentioned. In the last part, the mines in Sofia are mentioned.

Sofia Sanjak maintained its central position in Rumelia during the period it was under the administration of the Ottoman State. It was used as a base for expeditions to Europe. As a result of the tolerant policy of the Ottoman Empire in the Balkans, Sofia was defined as "The Blessed Sofia". In short, a panorama of the 16th Century Sofia has been drawn.

Keywords: Ottoman Empire, Rumelia, Balkans, Sofia Sanjak, The 16th Century

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.5. Tanımlar	2
2. İLGİLİ ALANYAZIN	3
2.1. Kuramsal Çerçeve	3
2.2. İlgili Alanyazın.....	3
3. YÖNTEM.....	11
3.1. Araştırma Modeli	11
3.2. Evren ve Örneklem.....	11
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	11
3.3.1 Sofya Arşiv Kaynakları	12
3.3.1.1. Sofya Sancağı Tahrir Defterleri	12
3.3.1.2. Sofya Sancağı Diğer Arşiv Kaynakları.....	15
3.4. Verileri Toplama Süreci	15
3.5. Verilerin Analizi.....	16
4. BULGULAR VE YORUMLAR	17
4.1. Sofya Sancağı'nın Coğrafi Konumu	17
4.1.1. Osmanlı Fethi Öncesi Sofya	20
4.1.2. Osmanlı Döneminde Sofya.....	22
4.1.2.1. Sofya'nın Fethi.....	22

4.1.2.2. Osmanlı İdari Sisteminde Sofya	27
4.1.2.2.1. Sofya Beylerbeyleri	30
4.1.2.2.2. Sofya Sancağı Kadıları	35
4.2. Şehirler	41
4.2.1. Osmanlı Şehri Sofya	41
4.2.2. Sofya’da Türk-İslam Eserleri	47
4.2.3. Sofya’da Kilise ve Manastırlar	62
4.2.4. 16. Yüzyılda Vakıflar	65
4.2.4.1. Sofya Kazası’nda Vakıflar	65
4.2.4.2. Şehirköy Kazası Vakıfları	88
4.2.4.3. Berkofça Kazası Vakıfları	90
4.2.4.4. Samakov Kazası Vakıfları	90
4.3. Nüfus	94
4.3.1. Şehir Nüfusu	94
4.3.1.1. Sofya Şehri	94
4.3.1.2. Şehirköy Şehri	107
4.3.1.3. Samakov Şehri	110
4.3.1.4. Berkofça	114
4.3.1.5. Çiprofça Şehri	116
4.3.1.6. Breznik Şehri	118
4.3.2. Kır Nüfusu	120
4.3.2.1. Sofya Kazası Köyleri	122
4.3.2.2. Şehirköy Kazası Köyleri	125
4.3.2.3. Samakov Kazası Köy Nüfusu	127
4.3.2.4. Berkofça Kazası Köyleri	128
4.3.2.5. Mezraalar	130
4.3.3. Muaf Nüfus	135
4.3.3.1. Voynuklar	135
4.3.3.2. Bazdarlar	139
4.3.3.3. Ulakçılar	141
4.3.3.4. Yörükler	143
4.3.3.5. Akıncılar	145
4.3.3.6. Derbentçiler	150
4.3.3.7. Celepler	154

4.4. Ekonomi	156
4.4.1. Şehir Ekonomisi	156
4.4.1.1. Sofya	156
4.4.1.1.1. Şehrin Esnafı	165
4.4.1.2. Şehirköy	172
4.4.1.3. Samakov	175
4.4.1.4. Berkofça	178
4.4.2. Kır Ekonomisi	180
4.4.2.1. Tarım	180
4.4.2.1.1. Hububat ve Bakliyat	180
4.4.2.1.2. Sebze Üretimi	188
4.4.2.1.3. Meyve ve Bağcılık	190
4.4.2.1.4. Sanayi Bitkileri	193
4.4.2.1.5. Diğer Ürünler	195
4.4.2.2. Hayvancılık	195
4.4.2.2.1. Küçükbaş Hayvancılık	195
4.4.2.2.2. Hıncır ve Bojik	199
4.4.2.2.3. Kovan ve Asel Vergileri	200
4.4.2.3. Sanayi Üretimi	201
4.4.2.3.1. Değirmenler (Asiyab)	201
4.4.2.3.2. Samakovlar	203
4.4.2.3.3. Vigneler	204
4.4.2.3.4. Kebe Değirmenleri/Velavice	206
4.4.3. Şahsa Bağlı Vergiler	207
4.4.3.1. İспенç Resmi ve Baştınalar	207
4.4.3.2. Bive Resmi	212
4.4.3.3. Çift Resmi ve Çiftlikler	212
4.4.3.4. Bennak Resmi	216
4.4.3.5. Mücerred Resmi	217
4.4.3.6. Boyunduruk Resmi	218
4.4.3.7. Çiftbozan Resmi	218
4.4.4. Arızı Vergiler	218
4.4.4.1. Duhan Vergisi	219
4.5. Toprak Tasarrufu	220

4.5.1. Askeri Teşkilat.....	220
4.5.1.1. Has Topraklar.....	223
4.5.1.1.1. Padişah Hasları.....	223
4.5.1.1.2. Ümera Hasları	226
4.5.1.2. Zeametler	229
4.5.1.3. Timarlar.....	232
4.5.2. Mülk Toprakları.....	244
4.6. Madencilik.....	246
4.6.1. Demir Madeni.....	250
4.6.2. Gümüş Madenleri	256
4.6.2.1. Breznik Gümüş Madeni	256
4.6.2.2. Ozirova Gümüş Madeni.....	256
4.6.2.3. Çiprofça/Zeljenik Madeni.....	257
4.6.2.4. Kiremikofça Gümüş Madeni.....	258
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	259
5.1. Sonuç	259
5.2. Öneriler.....	264
KAYNAKÇA	265
EKLER	282
EK 1: 1544 Yılında Sofya Kazası Köyleri	282
EK 2: 1544 Yılında Şehirköy Kazası Köyleri	287
EK 3: 1544 Yılında Berkofça Kazası Köyleri	295
EK 4: 1526-1544 yılında Samakov Kazası Köyleri	298
EK 5: 1544 Yılında Sofya Sancağı'nda Timarlar	299
EK 6: 1570 Yılında Sofya Sancağı'nda Timarlar	306
EK 7: Balkanlarda Orta Kol Üzerinde Sofya	313
EK 8: 1530 Tarihinde Paşa (Sofya) Livası	314

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Sofya’da Rumeli Beylerbeyleri (1520-1580).....	33
Tablo 2. Sofya’da Cami, Mescitler ile İmam ve Hatipler	51
Tablo 3. Şehirköy’de Camii, Mescitler ile İmam ve Hatipler	55
Tablo 4. Samakov Kazası’nda Camii, Mescitler ile İmam ve Hatipler.....	56
Tablo 5. Berkofça Kazası’nda Camii, Mescitler ile İmam ve Hatipler	58
Tablo 6. Sofya Sancağı’nda Manastırlar	65
Tablo 7. Sofya'da Müslüman Mahalleler	99
Tablo 8. Sofya’da Çingene Nüfusu	105
Tablo 9. Sofya’da Gayrimüslim Mahalleler ve Nüfus	106
Tablo 10. Şehirköy Mahalleleri.....	109
Tablo 11. Samakov'da Müslüman Mahalleleri.....	112
Tablo 12. Samakov'da Gayrimüslim Mahalleler	113
Tablo 13. Berkofça'da Mahalleler	116
Tablo 14. 1526’da Çiprofça Mahalleleri	118
Tablo 15. 1570’de Breznik Mahalleleri	120
Tablo 16. Planina Büzürg Nahiyesi Köyleri	124
Tablo 17. Planina Küçük Nahiyesi Köyleri.....	125
Tablo 18. Şehirköy'e Tabi Nahielerde Nüfus	126
Tablo 19. Aşağı Bucak Nahiyesi'ne Bağlı Köyler.....	126
Tablo 20. Gramova Nahiyesi'ne Bağlı Köyler.....	127
Tablo 21. İznebol Nahiyesi'ne Bağlı Köyler	127
Tablo 22. Samakov Kazası'na Bağlı Köyler.....	128
Tablo 23. Sofya Sancağı’nda Mezraalar ve Gelirleri	131
Tablo 24. XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı’nda Voynuklar.....	139
Tablo 25. XVI. Yüzyıl’da Sofya’da Bazdarlar.....	141
Tablo 26. XVI. Yüzyılda Sofya’da Akıncılar	149
Tablo 27. Sofya Sancağı’nda Derbent Köyleri.....	153
Tablo 28. XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı’nda Celepler	156
Tablo 29. 1526 Yılında Sofya Merkezinde Alınan Vergiler	161
Tablo 30. 1544-1575 yılları Arasında Şehir Gelirleri	163

Tablo 31. 1519-1570 Tarihleri Arasında Dericilik ile İlgili Meslekler	167
Tablo 32. 1519-1570 Yılları Arasında Tekstil Sektörü	167
Tablo 33. 1519-1570 Yılları Arasında Sofya’da Gıda Sektörü	168
Tablo 34. 1525-1570 Yılları Arasında Sofya’da Eşya İmali	168
Tablo 35. 16. Yüzyılda Sofya’da Meslekler	169
Tablo 36. XVI. Yüzyılda Şehir Gelirleri	173
Tablo 37. XVI. Yüzyılda Samakov Şehri Gelirleri	177
Tablo 38. XVI. Yüzyılda Berkofça Şehri Gelirleri	179
Tablo 39. Sofya Sancağı’nda Tahsil Edilen Buğday Miktarı	184
Tablo 40. Sofya Sancağı’nda Mahlut Üretimi	185
Tablo 41. Sofya Sancağı’nda Arpadan Alınan Vergi Miktarı	185
Tablo 42. Sofya Sancağı’nda Resm-i Harman	188
Tablo 43. Sofya Sancağı’nda Şıra Üretimi	192
Tablo 44. Sofya Sancağı’nda Bac-I Hamr Vergisi	193
Tablo 45. Hayvancılıktan Alınan Vergiler	196
Tablo 46. Sofya Sancağı’nda Hayvancılıktan Alınan Vergiler	196
Tablo 47. Sofya Sancağı’nda Ot Vergisi	199
Tablo 48. Sofya Sancağı’nda Hınzır ve Bojik vergisi	200
Tablo 49. Arıcılıktan Alınan Vergiler	201
Tablo 50. Sofya Sancağı’nda Değirmenler ve Alınan Vergiler	203
Tablo 51. Sofya Sancağı’nda Samakovlar	204
Tablo 52. Sofya Sancağı’nda Çivi Vigneleri	205
Tablo 53. Sofya Sancağı’nda Çatal Vignelerinden Alınan Vergi Miktarları	206
Tablo 54. Sofya Sancağı’nda Kebe Üretimi	207
Tablo 55. Sofya Sancağı Köylerinde Tahsil Edilen İспенç Resmi	210
Tablo 56. Sofya Sancağı Köylerinde Bive Sayısı	212
Tablo 57. Sofya Sancağı’nda Çiftlik Sayısı	214
Tablo 58. Sofya Sancağı’nda Bennak Sayısı	217
Tablo 59. Sofya Sancağı Köylerinde Mücerred Sayısı	217
Tablo 60. Bad-ı Heva Vergileri	219
Tablo 61. Sofya Sancağı’nda Padişah Hasları Gelirleri	225
Tablo 62. Sofya Sancağı’nda Beylerbeyi Hasları	227
Tablo 63. Sofya Sancağı’nda Çeşitli Haslar	228
Tablo 64. 1526 Yılında Sofya Sancağı’nda Zaimler	230

Tablo 65. 1544 Yılında Sofya Sancağı'nda Zaimler	231
Tablo 66. 1575 Yılı Tahririnde Sofya Sancağı'nda Zaimler	231
Tablo 67. 1533 Yılında Sofya Sancağı'nda Gelirlerine Göre Timar Dağılımı	233
Tablo 68. 1527-1528 Yılında Sofya Kazası Timarlı Sipahileri	235
Tablo 69. 1527-1528 Yılında Şehirköy Kazası Timarlı Sipahileri	239
Tablo 70. 1527-1528 Yılında Berkofça Kazası Timarlı Sipahileri	243

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. Sofya'nın Nüfusunun Dini Durumu	98
Grafik 2. 1526 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı	100
Grafik 3. 1544 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı	100
Grafik 4. 1570 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı	101
Grafik 5. Şehirköy'de Nüfusun Dini Dağılımı	110
Grafik 6. Samakov'da Nüfusun Dini Dağılımı	114
Grafik 7. Berkofça'da Nüfusun Dini Dağılımı	115

KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVNSMHM. d	: Bab-1 Asafî Mühimme Defterleri
AE.SABH	: Ali Emiri Abdülhamit I
A.RKS.d	: Bab-1 Asafî Ruus Defterleri
B.	: Bennak
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.DRB	: Cevdet Darphane
Çev.	: Çeviren
DFE.RZ.d	: Defterhane-i Amire Tımar Zeamet Ruznamçe Defterleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
G. H.	: Gayrimüslim Hane
G. M.	: Gayrimüslim Mücerred
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayanlar
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
İE.MDN	: İbnü'l-Emin Meadin
İ.Ü.E.F	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KK.d.	: Kamil Kepeci Defterler
M.	: Miladi
M. H.	: Müslüman Hane
M. H.	: Müslüman Mücerred
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
n.d.	: Nam-ı Diğer
OTAM	: Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi
Sad.	: Sadeleştiren
ŞŞS	: Sofya Şeriye Sicili
TD	: Tahrir Defterleri
TSMA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TSMA.e : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
V.d. : Ve Diğerleri
Yay. : Yayınlayan

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Sofya Sancağı, Osmanlı yönetiminde kaldığı süreç içerisinde önemli korumuş bir idari birim olmuştur. Osmanlı idari sistemi içerisinde Paşa Sancağı olarak adlandırılmıştır. Böyle bir isim ile anılmasında Rumeli Beylerbeyi'nin burada ikamet etmesi etkili olmuştur. Sofya Sancağı ile ilgili yapılan ilk çalışma, sadece tek yönlü ele alınmış, tek bir tahrir defterine dayalı bir çalışma olmuştur. Bu çalışmada daha geniş bir zaman diliminde bütüncül bir yaklaşımla konu ele alınmıştır. Çalışmanın temel dayanağı Osmanlı Arşivi'ndeki Sofya Sancağı Tahrir Defterleri olup bunun yanında Osmanlı Arşivi'nde çeşitli fonlarda bulunan defter ve belgeler de kullanılarak XVI. yüzyılda Sofya Sancağı'panoraması çizilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı'nı kazalarıyla birlikte bir bütün olarak ele alarak sancağın idari, sosyal, demografik ve iktisadi yapısı hakkında araştırma yaparak ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Yapılan bu çalışma mahalli bir çalışma olmasına karşın özellikle Rumeli topraklarında Osmanlı yönetimi hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Sancak dâhilinde şehir ve köylerdeki demografik yapı, üretilen ürünler, alınan vergiler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Sofya'nın iskânında Anadolu'dan gelen Müslüman-Türklerin etkili olduğu görülmektedir. Bu durumun yalnızca Sofya'da değil bütün Rumeli'de geçerli olduğu görülmektedir. Yapılan çalışma özellikle bu açıdan mühim bilgiler vermektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sınırlılığı, zaman bakımından XVI. Yüzyılın başı sayılan 1520 ile son çeyreği diyebileceğimiz 1580 yılları arasını kapsamaktadır. Böyle bir sınırlandırmanın temelini tahrir defterleri oluşturmaktadır. Mekan bakımından ise Sofya Sancağı, Sofya, şehirköy, Samakov ve Berkofça kazaları ile bu kazalara tabi nahiye ve köyleri içerisine almaktadır.

1.5. Tanımlar

Tahrir Defteri: Osmanlı mali yapısı içerisinde vergi ve vergi veren nüfusu tespit etmek için yapılan sayımları ve sayımların yazıldığı defterleri ifade etmektedir.

Mücerred: Evli olmayan, geçimini kendi sağlayabilen vergi mükellefi erkekleri ifade eden bir terimdir.

Bive: Gayrimüslim hane reisi dul kadın demektir.

Bennak: Elinde iftliği olmayan evli raiyyete verilen addır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Yapmış olduğumuz çalışmada Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yürütmüş olduğu yönetim anlayışı, tahrir defterleri ile arşivlerde bulunan farklı belgelerin okunması ve yorumlanmasıyla ortaya konulacaktır.

2.2. İlgili Alanyazın

Balkanlar ve Anadolu şehirleri hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalarda birinci kaynak olarak tahrir defterlerinden yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde tahrir yapılmış olup, demografik ve ekonomik durumu tespit amacına hizmet etmektedir. Bu nedenle tahrir defterlerinde vergilendirilebilir gelir kaynakları ve vergi vermekle yükümlü nüfusu bulmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nde tahrir fetihten sonra hemen yapıldı. Bu işlemde sonra bölgede Osmanlı sistemi kurulmuş oluyordu. Bu sayımdan sonra taşra teşkilatı oluşturulur ve taşra yöneticileri tayin edilirdi. Çünkü tahrir ile kazalar köyler ve mezralar tespit edilerek deftere kaydedilirdi. Bu nedenle tahrir defterleri söz konusu dönemle alakalı en geniş kapsamda bilgiler ihtiva etmektedir.

Osmanlı taşra idaresinde sancak, sultanın yürütme yetkisini temsil eden askeri kökenli beyin yönetimindeki bölgedir (İnalcık, 2003, s. 104). Bey, yani yönettiği bölgenin adına istinaden sancakbeyi, beylerbeyi gibi hükümdarın hâkimiyet sembollerinden biri olan sancağı taşıyabiliyordu (Kılıç, 1997, s. 10) Daha sonra sancak idari bir bölgeyi ifade eder hale geldi. Zaten Sancak kelimesi *sançmak* fiilinden türetilmiş olup, sözlükte *bayrak*, *tuğ* anlamına gelmektedir¹. Ancak bu kelime Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren askeri teşkilatın yanı sıra idari teşkilat içinde var olmaya başlamıştır. Özellikle Bursa'nın fethi ile burasının

¹ Ayrıca sancak kelimesi denizcilikte geminin sağ tarafı, yine geminin üstünde dalgalanan ve üzerinde bir sembol olan flama manasına da gelmektedir. (Şahin, 2009, 97.)

“Bey Sancağı” olarak tanımlanması bu anlamda başlangıç oluşturmıştır. Buna Karesi Beyliği’nin Osmanlı idaresine girmesi ile idari teşkilattaki yapılanma tebarüz etmiştir. Nitekim Bursa, Balıkesir, Bergama, İznik ve Biga yeni idari birim haline getirildiler (Emecen, 1996, s. 86). Rumeli’deki fetihlerle sistem Rumeli’de uygulanmıştır. 1362’den sonra Rumeli’de oluşturulan sancaklar beylerbeylik haline getirilmiştir. Amaç hızla genişleyen topraklardaki oluşturulan sancakların yöneticileri olan sancakbeylerini denetim altında tutabilmektir (İnalcık, 2003, s. 108). Aynı uygulama Batı Anadolu’da Osmanlı hâkimiyeti kuruldukça Anadolu’da da devam etti. Anadolu beylerbeyliği kurularak sancakbeyleri beylerbeyine bağlandı². Böylece sancak Osmanlı taşra idaresinde beylerbeyliğin alt birimi olarak taşra idaresinde “idari bölge” olarak yerini almış oldu. Özellikle XV. yüzyıldan itibaren anlamında kullanılmaya başlandı. Beylerbeyliğin alt birimi olan sancakların da kendisine bağlı olan kaza, nahiye ve köy gibi alt birimleri bulunmaktadır (Şahin, 2009, s. 98).

Eyaletlere bağlı sancakların genellikle bir merkezi bulunmaktadır. Bu merkezler sancak beyleri tarafından idare edilmektedir. Sancak beyleri genellikle Enderun’da yetişen devlet adamlarıdır³. İstanbul dışında yönetim alanında belirli bir tecrübe kazanmalarından sonra sancak beyi olarak görev alırlardı. Beylerbeyi olabilmenin ön şartı, daha önce sancak beyi görevinde bulunmaktır (Şahin, 2009, s. 99). Sancak beyi atanarlara gümüşten bir ser-i alem (sancağın tepesine takılan kafa), sancak dikilebilmesi amacıyla 16 veya 24 top kırmızı Bursa taftası verilirdi (Göyünç, 1999, s. 83). Germiyan, Saruhan, Menteşe, Amasya, Trabzon, Kefe gibi bazı sancaklar ise şehzadeler tarafından idare edilmiş ve şehzade sancağı olarak anılmıştır. Şehzadeler idareleri altında bulunan sancaklarda tecrübe sahibi olurlardı (Uzunçarşılı, 1975, s. 660-670).

Sancaklarda güvenliğin sağlanmasından ve tımarlı sipahiler ile devlet ve sipahiler ile reaya arasında ilişkinin düzenli bir şekilde işlemesi, sancak beyinin görevleri arasındaydı. Fakat askeri-idari bir görevli oldukları için kazalarda kadıların kararlarına karışamazlardı. Kadı kanunu, yani şeriatı uygulamakta sancakbeyinden

² Batı Anadolu’da sancak sisteminin II. Murad’ın saltanatının başlarında yerleşmiştir (Emecen ve Şahin, 1998, s. 53).

³ XVI. yüzyıl sonlarında nişancı, küçük mir-i ahur, sipahi-oğlanları ağası, silahdar-başı gibi görevliler sancakbeyi olarak atanabilmekteydiler. Bu ve bunun gibi Enderun’dan emsali kişilere sancakbeyliği verilmesine sancağa çıkmak adı verilmekteydi (Göyünç 1999, s.83).

tamamen bağımsız hareket ederdi. Sancakbeyi kadının kararı olmadan hiç kimseye ceza veremezdi. Fakat kadı da verdiği kararları kendisi icar edemezdi. Kadı kararlarını icra etmek yürütmenin görevi, yani sancakbeyini göreviydi. Bu itibarla taşrada her iki görevli birbirini tamamlayan bir konumdaydılar (İnalcık, 2003, s. 108). Sancak beyi askeri-idari görevli olduğu için düzenlenen seferlerde emrinde bulunan askerlerle birlikte sefere katılmak zorundaydı. Her bir sancakbeyi sancağının timarlı sipahileri ile birlikte bağlı olduğu beylerbeyinin emrinde savaşa katılırdı (Şahin, 2009, 98). Yine has adı verilen 100.000 akçanın üstünde gelirlerinin her 5.000 akçası için zırlı, donanımlı (cebelü) askeri sefere götürürlerdi .

Sofya fethedilir edilmez bir sancak halinde Osmanlı idari teşkilatında yerini almıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki Sofya’da Osmanlı idaresinin tam olarak yerleşmesi II. Murad dönemindedir. Çünkü Sofya II. Murad’a kadar uç bölgesi vassafındadır. Zira Hünyadi Yanoş’un 1443 saldırısında ilk hedeflerden birisi Sofya olmuştur. Düşman eline geçen Sofya, İzadi geçidinde düşmanın durdurulmasından sonra yeniden geri alınmıştır. Rumeli’de fetihlerin ilerlemesi ile artık iç kısımda kalan Sofya bir süre sonra Rumeli Beylerbeyliği’nin merkezi konumuna getirilmiştir. Böylece Rumeli beylerbeyliğinin merkez sancağı olaral Rumeli beylerbeyinin ikamet ettiği “Paşa Sancağı” olarak adlandırılmıştır.

XVI. yüzyıl çerçevesinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar gerek sancak gerekse kaza çevresinde şekillenmiştir. Bunlardan ilki M. Tayyib Gökbilgin tarafından 1952 yılında İstanbul’da yayınlanan *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler Mukataalar* adlı eserdir. Eserde Rumeli Eyaleti ve Edirne ile ilgili değerlendirme yapıldıktan sonra şehir yapısından daha ziyade arazi yapısı üzerinde durulmuştur. Sancakta bulunan vakıf mülk ve mukataalar değerlendirilmiştir. Tahrir defterlerine dayalı sancak çalışmalarından diğeri Halil İnalcık tarafından 1954 yılında yayınlanan *Hicri 835 Tarihli Suret-i Sancak-ı Arvanid* adlı eserdir. Eserde defterin tarihi, şekli ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra transkibi yer almaktadır.

Nejat Göyünç tarafından kaleme alınan *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (1969) 1518 ile 1564 arası hemen hemen elli yıllık bir süre içerisinde Mardin Sancağı’nda Osmanlı yönetimi, idari yapısı, nüfus hareketleri, ekonomik yapısı, arazi yapısı gibi unsurlar ortaya konulmuştur.

İkincisi İsmet Miroğlu tarafından yayınlanan XVI. Yüzyılda Bayburd Sancağı'dır (1975). Bu iki eseri takiben başka çalışmalar da yapılmıştır. 1985 yılında Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi kaleme alınmıştır. Sancak konulu çalışmalardan diğeri Zeki Arıkan tarafından yapılmıştır. Zeki Arıkan, 1988 yılında XV.-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı adlı eserini İzmir'de yayınlamıştır. 1972 yılında Fransa'da sunulmuş olan doktaor tezinin genişletilerek kitap haline getirilmiş şeklidir. Kitabın esas kaynağını tahrir defterleri oluşturmaktadır. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan Mehmet Ali Ünal'ın yazmış olduğı 1518-1566 yılları arasını kapsayan XVI. Yüzyılda Harput Sancağı'dır (1989). Tahrir defterleri, timar tevcih defterleri, mühimme defterleri ve şeriye sicilleri gibi arşiv belgelerinde bulunan nüfus, vergi, üretim, tımarlarla ilgili veriler kullanılarak Harput ve çevresinde Osmanlı düzeni tasvir edilmiştir. Aynı yıl Feridun Emecen'in yazmış olduğı XVI. Asırda Manisa Kazası (1989) yapılan diğeri bir çalışmadır. Eserde geniş sınırlara sahip Saruhan Sancağı'nın merkezi konumunda olan Manisa Kazası ele alınmıştır. Öncelikle şehrin tarihi hakkında bilgi verilmiş, müteakiben idari yapısı, nahiyeleri ile kır yerleşimleri, nüfus durumu, iktisadi yapısı ele alınmıştır.

Doğu Anadolu bölgesi çalışmalarından bir diğeri İsmet Miroğlu tarafından yazılan Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1990) adlı eserdir. Eser, 1520-1566 yılları arasını içermektedir. Osmanlı idari teşkilatı ve idarecileri, Kemah ve Erzincan'ın mahalleleri ile nüfus yapısı, Türk-İslam eserleri, idari yapısı ve ekonomik durumu ele alınmıştır.

Günümüzde Akdeniz bölgesinde yer alan Teke Sancağı yapılan çalışmalardan bir diğeri Behset Karaca tarafından XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı (2002) adıyla tahrir defterleri ve diğeri birçok arşiv vesikası kullanılarak kaleme alınmıştır. Teke Sancağı, Hamid ve Alaiye sancaklarıyla yer yer karşılaştırılmıştır. Teke Sancağı, yapılan diğeri çalışmalara nazaran hem yüzyıllar olarak hem de içerik olarak daha geniş kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Sancak çalışmaları içerisinde değerlendirilen bir diğeri eser, Doğan Yörük tarafından 2005 yılında yayınlanan XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)'dır. Eserin giriş bölümünde çalışmanın dayanağını oluşturan kaynakların tanıtımı yapılmıştır. Birinci bölümde şehir kır yerleşmeleri ile nüfus, ikinci bölümde ekonomik yapısı, üçüncü bölümde ise sancakta kurulan vakıflar ve vakıf eserleri değerlendirilmiştir.

Şehir tarihi açısından bakıldığında karşımıza çıkan eserlerden birisi Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul tarafından kaleme alınan *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp*'tür (2018). Türkler tarafından fethedilişinden XVIII. yüzyıla kadar olan süreç ele alınmıştır. Çalışmada şehrin fiziki yapılanması, yönetimi, zanaat, ticaret, vakıf ve dini eserleri üzerinde durulmuştur. Tahrir defterlerine dayanılarak şehrin mahalleleri tespit edilerek nüfus yapısı üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bunun yanında zirai faaliyetler, ticari hayat, madencilik faaliyetleri eserde üzerinde durulan diğer konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özer Ergenç tarafından 1979 yılında doçentlik tezi olarak XVI yüzyılın Sonlarında Bursa adlı çalışmayı tamamlamıştır. Doçentlik çalışmalarından diğeri Mustafa Çetin Varlık tarafından 1980 yılında XVI. Yüzyıl'da Kütahya Sancağı'dır.

Yapılan çalışmalardan bir diğeri Üçler Bulduk tarafından 1993 yılında XVI. Asırda Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Sancağı isimli doktora tezidir. Diğer arşiv vesikalarıyla da desteklenen araştırmanın temel kaynağını tahrir defterleri teşkil etmektedir. Öncelikle şehrin coğrafyası ve tarihi hakkında bilgi verildikten sonra idari yapıya değinilmiştir. Sonrasında yerleşim merkezleri, nüfus yapısı, iktisadi yapı ile vakıf eserleri tespit edilmiştir.

Doktora tezlerinden diğeri Sezai Sevim tarafından 1993 yılında hazırlanan XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)'dir. Sancağın idari yapısı, nüfus ve yerleşme özellikleri, üretim ve toprak yapısı değerlendirilmiştir.

1993 yılında Ahmet Kankal tarafından *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı* bir diğeri doktora tezidir.

Doktora çalışmalarından biri olan Akdeniz bölgesinde yer alan İçel Sancağı, Şenol Çelik tarafından 1994 yılında *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)* adıyla doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Tezin birinci bölümünde sancağın genel coğrafi konumundan bahsedildikten sonra sancağın idari yapısı ve yöneticileri verilmiştir. İkinci bölümde şehir yerleşimleri ile kır yerleşmeleri üzerinde durulmuştur. Nüfus içerisinde kazalar ve kazalara göre köyler değerlendirilmiştir. Üçüncü bölüm şehirde bulunan kale ve vakıflara ayrılmıştır. Vakıf eserleri olan cami, mescit, zaviye, medrese, muallimhane ve türbeler aktarılmıştır. Dördüncü bölüm genel olarak şehrin ekonomik yapısına ayrılmıştır. Şehir merkezleriyle kır yerleşmelerinde yürütülen ekonomik faaliyetler ayrı başlıklar altındadır. Beşinci

bölümde toprak yapısı ele alınmıştır. Sancakta bulunan araziler has, zeamet ve timar olarak sınıflandırılmış, has, zeamet ve timar sahipleri tablolar halinde verilmiştir.

1994 yılı çalışmalarından diğeri Ahmet Güneş tarafından yapılmıştır. Yapılan bu çalışma, Ankara Üniversitesi'nde Muzaffer Arıkan danışmanlığında Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı isimli doktora tezidir. Tezde yukarıda belirtildiği gibi sancağın idari yapısından bahsedildikten sonra şehir ve kır yaşamı, ekonomik yapısı anlatılmıştır. Rumeli'de tahrir defterlerine dayalı sancak çalışmaları için Sofya Sancağı'nın kuzey doğusunda yer alan *Niğbolu Sancağı* (2014) adlı tezi öncelikle zikretmek gerekmektedir. Tez, Mehmet İnbaşı'nın danışmanlığında Selçuk Demir tarafından çalışılmıştır. Öncelikle sancağın idari yapısından bahsedildikten sonra Niğbolu sancağına tabi kazalar ve nüfus durumları, muaf ve ayrıcalıklı topluluklar, sosyal hayat, güvenlik, iktisadi yapı ve toprak yapısı ele alınarak geniş kapsamlı bir çalışma meydana getirilmiştir. Bunun yanında vakıf teşkilatı, ulaşım ve haberleşme açısından söz edilmiştir.

Sofya üzerine yapılan çalışmalardan en önemlisi sancak çalışması içinde yer alan *XVI. yüzyılda Sofya Mufassal Defterinde Sofya Kazası*, (1988) başlıklı tezdır. III. Mehmed dönemine ait mufassal tahrir defteri esas alınarak Nevin Genç tarafından hazırlanmış doktora tezidir. Tez sonra aynı adla kitap olarak yayınlanmıştır (1988). Çalışmada Sofya şehir merkezi başlığı altında kısaca şehrin coğrafi yapısına değinilerek mahalle sayısı, nüfus yapısı ve genel olarak ekonomik yapı hakkında bilgi verilmiştir. Aynı şekilde köylerin nüfusu ve yürütülen ekonomik faaliyetler belirtilmiştir. Sofya merkez mahalleleri ile bağlı köylerin isimleri tablolar halinde verilmiştir. Sofya Kazası'nda bulunan timar, evkaf ve emlakına dair bilgiler verilerek sosyal ve iktisadi bakımdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Burada değinilmesi gereken konu, çalışmanın sadece merkez kaza olan Sofya Kazası ve köylerini ele almış olmasıdır. Nevin Genç, "XVI. Yüzyılın Sonlarına Doğru Sofya Kazasının Genel Değerlendirilmesi" (1993) adıyla bir de makale kaleme almıştır. Bu makaleye göre Sofya merkezde Müslüman nüfus çoğunluktadır. Buna karşın köylerinde nüfusun büyük çoğunluğunu gayrimüslimler oluşturmaktadır. Köylerde yaşayan nüfusun başlıca uğraşı tarım ve hayvancılıktır. Tarımın yanı sıra farklı ekonomik faaliyetler de görülmektedir. Bunların başında madencilik gelmektedir. Bunların dışında değirmencilik, şarap üretimi de önemli ekonomik faaliyetler

arasında yer almaktadır. Samakov demir çıkarılan merkezlerden birisidir. Burada çıkarılan demir İstanbul'a sevk edilmektedir.

Diğer bir önemli eser *1445 Tarihli Paşa Livası İcmal Defteri*, adlı eserdir. Halil İnalcık-Evgeni Radushev- Uğur Altuğ tarafından hazırlanmış ve 2013 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan kitap, Rumeli'deki sancaklardan bazılarına ait en erken dönem tahrir defterleri olan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemi tahrir defterlerini içermektedir. Bu eserde yayınlanan tahrir defterlerinin bir kısmı İstanbul'da Osmanlı Arşivi ile İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu'nda, bir kısmı ise Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Söz konusu defterler Rumeli'nin farklı kazalarına aittir. Bu defterler içerisinde Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunan D. 707 ve OAK 52/59 numaralı defterler Sofya'yı içermektedir. D. 707 numaralı 1444-1445 tarihli defterde Sofya ve Şehirköy kazaları kayıtlı iken, yine 1444-1445 tarihli OAK 52/59 numaralı defter ise Visoka ve İnepol 'e aittir. Kitabın 5-20 sayfaları arası Sofya'ya ait iken 24-34 sayfalar arasında Visoka ve İznepol bulunmaktadır.

Tayyib Gökbilgin tarafından kaleme alınan “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları” (1956) başlıklı makalede tahrir defterlerinde yer alan bilgilere göre Rumeli'de bulunan sancak ve kazalar sıralanmıştır. Bu sıralama yapılırken birçok farklı arşiv belge ve defterleri ile haritalar incelenmiştir. Bunlardan ilki Topkapı Arşivi D. 10057 numaralı defterde Sofya'dan ayrı bir liva olarak bahsedilmemektedir. Topkapı Arşivi 9578 numaralı defterde ise Sofya, Rumeli şehirleri arasında müstakil bir liva olarak görülmektedir

Yayınlanan makalelere baktığımızda “Sofya, Filibe, Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu” (1987) adlı makalesinde söz konusu şehirlerde Anadolu'dan farklı zamanlarda gerçekleştirilen iskân hareketleri sonucunda Türk-Müslüman nüfusunun yerleştirildiği görülmektedir. XVI. yüzyıl boyunca Sofya Kazası'nın merkez nüfusun %70-80'nini Türkler teşkil etmektedir. XVI. yüzyılın ortalarına ait 236 numaralı tahrir defteri verilerine göre Sofya merkez mahallelerine baktığımızda 772 Müslüman hane ile 152 mücerrede karşı 168 gayrimüslim hane ile 6 bive⁴ bulunması yazarın bu tespiti destekler niteliktedir

⁴ Bive gayrimüslim hane reisi dul kadın demektir (Öz, 2007, s. 491).

(BOA, TD, 236, s. 23-51). Filibe, Eski Zağra'ya baktığımızda da yine nüfusun büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır.

Yazarın ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin İlhan Şahin tarafından yazılan *Sofya* (2009) maddesinde Sofya'nın coğrafi konumuna değinildikten sonra şehrin eski çağlardan itibaren yerleşim yeri olduğu, tarihi dönem içerisinde hangi devletlerin egemenliğine girdiği ve son olarak Osmanlı tarafından fethedilişi anlatılmaktadır. Osmanlı yönetimi altındaki şehrin sosyo-ekonomik, demografik yapısı, mahalleleri ve Türk-İslam yapılarıyla birlikte genel bir portresi çizilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Sofya ile ilgili sancak seviyesinde bugüne kadar yapılmış herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle Sofya Sancağı hakkında yapılacak olan ilk çalışma niteliğinde olacaktır. Daha önce Nevin Genç tarafından XVI. Yüzyılda Sofya Kazası adlı çalışmada adından da anlaşılacağı üzere sadece Sofya Kazası verilmiş, sancak olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışmada kazaları, nahiyeleri ve köyleriyle birlikte Sofya, sancak olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken farklı arşiv kayıtları kullanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Yapılan çalışmada Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve idare sistemi ortaya konmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1520-1580 yılları arasında Sofya Sancağı özelinde değerlendirme yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Bu çalışmada tahrir defterleri ve çeşitli arşiv vesikaları kullanılmıştır. Bu nedenle öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranarak burada bulunan Sofya ile ilgili söz konusu yılları kapsayan arşiv belgeleri elde edilmiştir. Mühimme defterleri, maliyeden müdevver defterler, Kamil Kepeci tasnifi, ruus ve ruznamçe defterleri, Topkapı Sarayı arşiv vesikaları ile daha pek çok tasnif taranarak elde edilen veriler kullanılmıştır. Arşiv kayıtları dışında yazılmış olan kitap, kitap bölümü, ansiklopedi maddesi, makale ve tezler çalışmayı desteklemek amacıyla dâhil edilmiştir.

3.3.1 Sofya Arşiv Kaynakları

3.3.1.1. Sofya Sancağı Tahrir Defterleri

TD 130 Numaralı Defter (H. 22 Rebiülahir 932- 5 Şubat 1526): Mufasssal olarak hazırlanan bu defter de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Kanunnamesi bulunmayan defterin başında dua ile başlayan Sultan Süleyman'ı tavsif eden ibare bulunmaktadır. Yapılan tahririn kâtibi, Kâtip Ali olup 662 sayfadan oluşmaktadır. Defterin ilk sayfasında kısa bir dua, elkap ve tarih kısmının ardından sancak merkezi olan Sofya'nın mahalleleri verilmektedir. Sofya şehrini takiben sancağa bağlı olan kaza, nahiye ve köyler dirlik sahiplerine göre listelenmiştir. Defterde önce padişah ve paşalara ait haslar ve zeametler sonra timarlar yer almaktadır. Zeamet ve timar sahipleri yazıldıktan sonra tasarruf ettikleri dirlik içinde bulunan köy ve mezralar kaydedilmiş, vergiye tabi ürünler ile bu ürünlerden alınan vergi miktarları zikredilmiştir. Tahrir defterleri genellikle ait olduğu sancağın kanunnamesi ile başlamaktadır. Ancak bazı defterlerde kanunname bulunmamaktadır. Bunlardan birisi de 130 numaralı defterdir. Defter kanunname ile başlamamaktadır. Fakat kanunnamenin Ali Emiri tasnifi içinde 5/263 numarada kayıtlı olduğunu tespit ettik. Bu da tahrir defteri ile birkaç sayfadan oluşan belgenin karşılaştırılmasından ortaya çıkmaktadır. Çünkü Ali Emiri tasnifindeki belgenin devamında ilk sayfa Sofya mahallelerinden Kara Danişmend ile başlamaktadır. 130 numaralı tahrir defteri de aynı mahalle ile başlamakta olup mahalle sakinleri de aynılık arz etmektedir (BOA. AE. SSÜL. I., 5/263). Ömer L. Barkan'ın *Kanunlar* adlı eserinde verdiği Sofya kanunun bu kanun olmadığını düşünüyoruz. Çünkü her ikisini karşılaştırmamızda çok az da olsa bazı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. (Barkan, 1943, s. 251-254).

TD 145 Numaralı Defter (H. 934- M. 1527-1528): Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan defter, icmal olarak hazırlanmış ve 142 sayfadan oluşmaktadır. Kanunnamesi bulunmayan defterde padişah hasları, mir-i miran-ı Rumili, hazine-i amire defterdarı ve Rumili kethüdası hasları, zeamet ve timarlar yer almaktadır. Timar dağıtımlarında timarın veriliş tarihi, veriliş sebebi ve neden boşaldığı kaydedilmiştir. Çünkü defter aynı zamanda timar yoklama defteridir.

TD 409 Numaralı Defter (H. 22 Rebiülahir 932 - M. 5 Şubat 1526): Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tahrir defteri katalogunda bulunan defter Sofya

Sancağı kazaları nüfusu ve hâsılatı ile tımar ve evkafını gösterir mufassal defterdir. Defterin baş kısmı yoktur. Diğer bütün defterler gibi Sofya şehri ve köyleri, ya da padişah hasları ile başlamamaktadır. Şehirköy Kazası köyleri ile başlamakta Berkofça Kazası ile bitmektedir. Sofya Kazası köyleri Şehirköy Kazası'ndan sonra yer almaktadır. Defterin herhangi bir yerinde tarih yazmamaktadır. Arşivdeki Tapu Tahriri Kataloğu'nda 29 Zilhicce 973 yazmaktadır. Fakat defter üzerinde yaptığımız inceleme ve 130 numaralı defterle karşılaştırdığımızda defterin 130 numaralı defterin bir nüshası olduğu görülmektedir. Bu nedenle defterin tarihi 5 Şubat 1526'dır. Bu nedenle 130 numaralı defterin silik olan yerlerini tamamlamak anlamında çok istifade ettiğimiz bir defter olmuştur.

TD 236 Numaralı Defter (H. Evail-i Receb 951-M. 18-27 Eylül 1544):

Sofya Sancağı'nın nüfus ve hâsılatı tımar ve evkafını içeren mufassal tahrir defteridir. Defterin ilk sayfasında Sofya şehri ve kazanın köylerinin ve Sofya Sancağı'na tabi kazaların fihristi verilmiştir (BOA, TD, 236, s. 1-3). devamında Sofya şehrinde bulunan mahalle, cami, mescit, hamam, kervansaray gibi yapılar ile Müslim ve gayrimüslim hane sayısı, mücerred, bive, ehli berat, muaflar, gebran nüfus yekûn olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Sofya, Şehirköy ve Berkofça'da bulunan zeamet, tımar ve toyca sayıları verilmiştir (BOA, TD, 236, s. 3-4.). Kanunnamesi bulunmayan Kanuni Sultan Süleyman devrine ait defterde Sofya hakkında verilen bu bilgilerden sonra defterin tarihi, emini ve kâtibi kayda geçirilmiştir. Buna göre tahrir emini Yusuf bin İskender olup kâtip ise İbrahim'dir. (BOA, TD, 236, s. 5). 651 sayfadan oluşan defter, has, zeamet, tımar dirliklere göre yazılmıştır. Defterin en sonunda sancakta bulunan vakıflar kaydedilmiştir. Defterin 1-213 sayfalar arası Sofya, 215-480 arasında Şehirköy Kazası yer almaktadır. 481. Sayfada Berkofça Kazası'na tabi olan köyler verilmiştir. Defterin 481-58. Sayfalar arasında Berkofça şehri ve köyler bulunmakta, 481 ile 605 sayfalar arasında Sofya'da bulunan bazdaran ve Istabl-ı amire voynukları yer almaktadır. Yine 607-651.sayfalar arasında ise Sofya'da bulunan vakıfları ihtiva etmektedir.

TD 492 Numaralı Defter (H. 978- M. 1570-1571):

Kanunnamesi bulunmayan defter mufassal bir defterdir. Defterin giriş kısmında sancağa bağlı kazalar ile kazalarda bulunan nüfusun içeriği has, zeamet ve tımar sahiplerinin sayısı toplam olarak verilmiştir. Bu kısa bilgilerden sonra defterin 4-6 sayfalar arasında Sofya Kazası'nın köylerinin fihrist bulunmaktadır. Fihristin ardından dua kısmı ile

birlikte devrin sultanı beyan ve tavsif edilmiş, tahririn emini ile kâtibi belirtilmiştir. Buna göre defter II. Selim dönemi yapılan tahriri ihtiva etmektedir.

Defterin başında verilen Sofya'ya tabi köylerin fihristinden sonra sayfa 10-222 arasında Sofya şehri ile bağlı bulunan köylerinin nüfus ve hâsılatı verilmiştir. Sofya'ya bağlı her kazadan evvel kazanın bir fihristi verilmiştir. Defterde 222-226 arası Şehirköy kazası fihristi yer almakta sayfa 527'e kadar nüfus ve hâsılatı yer almaktadır. Sancağın diğer kazası Berkofça, fihristi dâhil 528-627 sayfalar arasında bulunmaktadır. Sancağın son kazası Samakov, en küçük kazası olarak karşımıza çıkmaktadır. Fihristi dâhil 632-696 arasında yer almaktadır. Kazaların tahririnden sonra Sancakta bulunan mülk ve vakıf emlaki kaydedilmiştir.

TD 539 Numaralı Defter (H. 981-M. 1573-1574): Defterin kanunnamesi, fihristi, elkab ve dua kısmı bulunmamaktadır. Defterin 1-211 arası Sofya, 216-499 sayfalar arasında Şehirköy nefsi, köyleri bazdaran ve voynukları, 500-613 arası sayfalar Berkofça, 624-687 arası sayfalar Samakov, 692-727 arası sayfalar vakıflara ayrılmıştır.

TD 595 Numaralı Defter (H. 988-M. 1580-1581): 988 tarihinde tutulmuş olan bu defter, Sofya Sancağı ve kazalarında bulunan voynukların kaydedildiği bir defterdir. Defterin ikinci sayfasında dönemin padişahı III. Murad'ın tuğrası yer almaktadır. Bunun yanında defterde voynukların tasarrufunda olan baştina, tarla, bostan ve çayırklar zikredilmiştir⁵.

⁵ 1520 ila 1580 arasına ait tahrir defterleri yukarıda verilen defterler olmakla birlikte öncesi ve sonrasına ait başka defterler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi yine Tapu-tahrir defterleri kataloğunda yer alan 82 numaralı defterdir. Bu defter Sofya'nın tamamındaki voynukları içermektedir. Fakat defter Sofya'nın kazalarından Şehirköy ve Berkofça kazaları timarları ve timar köylerini de ihtiva etmektedir. Hatta defter Şehirköy Kazası ile başlamakta Berkofça Kazası ile devam etmektedir. Defterin 333. Sayfasında Rumeli beylerbeyinin adı ve mülküne ait kayıta 29 Ramazan 925 tarihi düşülmüştür. Bu verilen tarih tahririn Yavuz Sultan Selim döneminin sonunda yapıldığını göstermektedir (BOA. TD. 82, 333). Bir diğer defter ise dönemin hemen sonuna ait tahriri içermektedir. O da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivi kataloğunda 181 numarada kayıtlıdır. Bu defterin 38a sayfasında yer alan beylerbeyi haslarına ait köyleri verirken Rumeli beylerbeyinin adı verilmektedir. Kayda göre Rumeli beylerbeyi İbrahim Paşa'dan söz edilmektedir (BOA. TK.GM, 181, s. 38a-b; 39a). Ele aldığımız dönemde kısa süre de olsa Rumeli beylerbeyliği görevini de yürüten makbul İbrahim Paşa vardır. Diğer İbrahim Paşa, III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan ile evli olduğu için Damad unvanı ile anılan İbrahim Paşa'dır. O da 1582 yılı itibariyle Rumeli beylerbeyliği görevindedir. Defterin tarihini buradan 1582 ya da 1583 olarak belirlememiz mümkündür. Çünkü İbrahim Paşa 26 Şubat 1582'de Rumeli beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (Aykut, 1993, s. 440; Güneş Yağcı- Akkaya, 2018, s. 81). Makbul İbrahim Paşa olması ihtimal dahilinde değildir. Çünkü kanun gereği padişah değiştiğinde ülke genelinde tahrir yapıldı. Zaten Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait tahrir yapılmış ve sonuçları 1526 yılı tahririnde defter haline getirilmiştir.

3.3.1.2. Sofya Sancağı Diğer Arşiv Kaynakları

Mühimme Defterleri: Sofya Sancağı'nın arşiv kaynakları arasında tahrir defterlerinin dışında yararlanılan birçok kaynak bulunmaktadır. Bunların başında mühimme defterleri gelmektedir. Mühimme Defterleri Divan-ı Hümayunda alınan kararların padişahın onayından geçtikten sonra kaydedildiği defterlerdir. Mühimme defterleri, ilgili makama gönderilen hükümlerin birer sureti niteliğindedir. Bu defterler Osmanlı Devleti'nde devlet ile toplum arasındaki her türlü münasebetin yer aldığı iç ve dış siyaset ile yabancı devletlerle olan ilişkileri ihtiva etmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mühimme defterleri kataloğunda 1553-1858 yılları arasında tutulmuş 419 tane defter bulunmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010, s. 7). Ancak en eski tarihli mühimme defteri Topkapı Sarayı Arşivi'ndedir (Kütükoğlu, 2020, s. 519).

Ahkâm Defterleri: Ahkâm defterleri arazi tahriri, saray, yeniçeri mevacipleri gibi birçok konuyu içeren hükümlerin yazıldığı defterlerdir. Bu defterler Kamil Kepeci, Maliyeden Müdevver kataloglarında yer almaktadır. Defterlerin taranması sonucu hükümlerin içerdiği konular çerçevesinde Sofya'nın idari yapısı, madenleri, timar sistemi bölümlerinde kullanılmıştır.

Ruus Defterleri: Osmanlı devlet bürokrasisinde tayin işlemlerinin kaydedildiği defterleri ifade etmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren arşivde Ruus defterleri bulunmaktadır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren ruus denildiğinde bürokrasinin yürütüldüğü daire anlaşılmaya başlamıştır. Ruus defterlerine vezirler, beylerbeyileri, sancakbeyileri haricinde merkezde ve taşrada görev yapan memurların tayinleri ruus defterlerine kaydedilirdi⁶. Bu defterler Kamil Kepeci, Bab-ı Asafi kataloglarında yer almaktadır. İncelediğimiz döneme ait ruus defterleri taranmış ve ilgili kayıtlardan yararlanılmıştır.

3.4. Verileri Toplama Süreci

Konu ile alakalı arşiv kayıtları transkribe edilerek tasnifi yapılmış ve fişlenmiştir. İlgili literatür taranarak ilgili bölümler tez içerisinde değerlendirilmiştir.

⁶ Recep Ahışalı, "Ruûs", DİA, XXXV, İstanbul 2008, s. 272.

3.5. Verilerin Analizi

Arşivlerde yapılan taramalar sonrasında konularına göre fişlenen arşiv belgeleri Sofya’da ikame eden Osmanlı idaresini ortaya koyabilmek için yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sırasında elde edilen sayısal veriler Microsoft Office Excel çalışma sayfası ile tablo ve grafiklere dönüştürülerek eklenmiştir. Tablo ve grafiklerle söz konusu durumun daha akılda kalıcı olması amaçlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Sofya Sancağı'nın Coğrafi Konumu

Şehir adını şehrin en büyük kiliselerinden Aya Sophia kilisesinden aldığı ileri sürülmektedir (Todorov, 1979, s. 49). Ancak Mustafa 'Âli, hem Sofya'nın adının nerden geldiğini, hem de başka bir hikâye anlatmaktadır. Buna göre; Konstantin İstanbul'u başkent yapıp imar ettikten sonra karısı Sofya ile birlikte buraya yerleşmiştir. Fakat Sofya, hassas ve nazenin bir yapıya sahip olduğu için uzun süre İstanbul'da kalamamaktadır. Bu nedenle zamanının çoğunu Vitoş dağı eteklerinde kurulu havası güzel olan Sofya'da geçirmektedir. Sofya ölünce onun adına şehirde büyük bir kilise yaptırıldı. Şehir bundan sonra İmparatoriçenin adına izafeten Sofya diye anılır olmuştur (Mustafa 'Âli, 2003, s. 33). Artık Sedica olmayan şehir Osmanlı döneminde bu adla anılacaktır. Şehrin adı sancağın adı olacaktır.

Sofya Sancağı; Sofya, Şehirköy, Berkofça ve Samalov kazalarından müteşekkildir. Sofya Sancağı, Şehirköy Kazası hariç bugün Bulgaristan sınırları içinde yer almaktadır. Bu nedenle Sofya Sancağı'nın bugünkü coğrafi özellikleri üzerinde dururken Sırbistan'ı da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü Şehirköy, bugün Pirot adıyla Sırbistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Sofya Sancağı'nın merkez kazası ve kazanın merkezi Sofya şehridir. Şehir bugün Bulgaristan'ın başkenti olmakla birlikte fethin olduğu dönemde başkent değildir. O sırada Bulgaristan Krallığı'nın başkenti Tırnova idi (Danişmend, 1971, s. 70).

Coğrafi konumu itibariyle Balkan Yarımadası'nın güneydoğusundadır. Sancak kuzey ve kuzeybatıda Vidin Sancağı, doğuda Filibe ve Niğbolu sancakları, güneyinde Köstendil Sancağı ve batısında Niş ile Alacahisar sancakları yer almaktadır (BOA. HRT., 2208, 2300; Yer Adları Sözlüğü, 2020, s. 888). Niş gibi Belgrad'ın da güneydoğusundadır (İnciciyan- Andreasyan, 1974, s. 17).

Bulgaristan'ın bütününde olduğu gibi Sofya'nın da coğrafyasını Balkan dağları belirlemektedir⁷. Çünkü ovalar bu dağlar arasında yer almaktadır. Üç kısma ayrılan dağlar Koca Balkan, Batı Balkan ve Doğu Balkan adlarını almaktadır. Koca Balkan Dağları en yüksek kesimi oluşturmaktadır. Bulgaristan'ı neredeyse ikiye ayırmaktadır. Birisi Kuzeyde Tuna Platosudur. Tuna Nehri boyunca uzanan platoda yer alan ovalar verimli topraklar olup ziraat yapılmaktadır. Güneyi ise Trakya Ovası'dır. Bu iki coğrafya arasında 30'a yakın geçit, yani derbent vardır. Bu derbentlerin en ünlüsü Şıpka geçitidir. Ancak Osmanlı tarihinde diğer önemli bir geçit daha vardır ki o da İzladı Derbendi'dir. Balkan Dağları'nın batıdan giriş kapısı niteliği taşımaktadır. II. Murad 1443 Aralığında burada Hünyadi Yanoş'a yenilmiş, ama geçidi geçmesine de izin vermemiştir (Gazavât-ı Sultân Murâd, 2019, s. 28). Sofya'nın bulunduğu Batı bölgesi yer yer yüksek dağların olduğu inişli çıkışlı bir yapıya sahiptir. Nitekim Sofya şehrinin kurulduğu yer olan ova Bulgaristan'ın önemli dağlarından biri olan Vitoşa Dağı eteklerindedir. Sofya, güneydoğusunda ve doğusunda Sredna Gora, güney ve güneybatısında Vitoşa Dağı, batısında Lülin, Viskar ve Çepin dağları ile çevrilidir. Sofya Sancağı'nın kazalarından olan Berkofça, kuzeyde yer alan dağlar üzerindedir. Sofya gibi diğer ovalar da dağların arasındadır. Mesela Samakov şehrinin bulunduğu ova Vitoşa Dağı'nın güneydoğusundaki bir başka ovada kurulmuştur.

Sofya Sancağı'nın köy ve kasabalarının kurulduğu alanları da yine dağlar, dağların arasındaki ovalar ve nehirler oluşturmaktadır. Zaten Avrupa'nın en büyük nehirlerinden biri olan Tuna Nehri, bugün Romanya, geçmişte ise Transilvanya ve Eflak ile Bulgaristan arasında doğal sınırdır. Rila Dağları'ndan doğan İsker Nehri Tuna'ya dökülen bir nehirdir. Sofya için belirleyici özelliğe sahiptir. Çünkü Sofya Ovası'ndan geçmektedir. Sofya Kazası'nın birçok köyü bu nehrin kolları üzerinde ya da yakınındadır⁸. Meriç Nehri de 480 km uzunluğu ile Bulgaristan'ın en uzun nehirlerinden birisidir. Güzergâhı itibarıyla Sofya yakınlarına kadar gelmektedir.

⁷ Balkan Dağları Romanya'da yer alan Karpat ve Transilvanya Alpleri adı verilen dağ silsilesinin uzantısıdır.

⁸ Bulgaristan'ın diğer önemli nehirleri Meriç, Struma, Arda, Tunca ve Mesta nehirleridir. Tunca Nehri Koca Balkan Dağlarından doğmaktadır. Diğer nehirler Rodop Dağlarında doğmaktadır. Mesta Nehri ise Ege deniz'ne bir başka önemli nehri Tunca Nehri'dir.

Çünkü kaynağını İskar Nehri gibi Sofya yakınlarındaki bir başka dağ olan Rila dağlarından almaktadır⁹.

Bulgaristan'ın genel iklim özelliği karasal iklimdir. Özellikle kuzey tarafları, yani Tuna boyları kuzeyden gelen şiddetli rüzgârların etkisi ile soğuk geçmektedir. Sebebi ise Vitoşa Dağı'nın eteklerinde ve Balkan Yarımadası'nın neredeyse ortasında yer almasıdır. Sofya iklimi genellikle yazları sıcak kışları soğuktur. Bu durum kara iklimi özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Sofya'nın iklimini etrafındaki Vitoşa Dağı ve Balkan Yarımadası'nın neredeyse ortasında yer alması belirlemektedir. Ortalama sıcaklık kışın -3, yazın ise +27 derecedir. Sıcaklığın en düşük olduğu ay genellikle Ocak ayıdır. Bütün bu özelliklere tarihsel süreçte de sahip olan Sofya'nın zaman zaman çok soğuk kışlar geçirdiği söylenebilir. Buna Hünyadi Yanoş'un 1443 Aralık ayında yaptığı saldırıyı örnek göstermek mümkündür. Çünkü Hünyadi Yanoş, soğuk kış şartlarına Osmanlı ordusunun baskısı karşısında çekilmek zorunda kalmıştır (Gazavât-ı Sultân Murâd, s. 27-28). Bertrandon, Hünyadi Yanoş'un saldırısından 10 yıl önce 1433'de Sofya'yı görmüştür. Ona göre şehir, küçük kalesi olduğunu yazmaktadır. Coğunlukla Bulgarların yaşadığı şehirde az sayıda Türk olduğundan da söz etmektedir. Ama bu Türkler köledir. Fırsatını bulduklarında kölelikten kurtulmak isteyeceklerdir diye ifade etmektedir. Sofya'nın köylerinin şehre çok yakın olduğunu, hatta köylerle çevrili bir şehir olduğunu belirtmektedir (Bertrandon de la Brocquiere, 1807, s. 269-270).

Bugün Sırbistan'da yer alan ve Pirot adıyla bilinen Şhirköy, dağların eteklerinde kurulu olup karasal iklim hâkimdir. Kazanın coğrafi özellikleri Sofya merkezinden ve sancağın diğer bölgelerinden çok farklı değildir. Çünkü Şhirköy çevresi dağlık bir bölgedir. Daha çok Berkofça ve civarına benzetilebilir. Sofya-Niş-Belgrad yolu üzerinde bulunması bugün de öneminin devam etmesine katkı sağlamaktadır. Hatta bu yol üzerinde demiryolu yapılmış, Avrupa ile bağlantının kolaylaşması sağlanmıştır. İklimin karasal olması kışların soğuk geçmesi anlamına gelmektedir. Şhirköy de Sofya ve Samakov gibi dağların arasında ova özelliği taşımaktadır.

⁹ Tunca, Arda ve Ergene nehirleri Meriç Nehri'nin kollarıdır. Nehir Filibe'den itibaren taşımacılığa uygundur (İnciciyan- Andresyan, 1974, s. 16).

4.1.1. Osmanlı Fethi Öncesi Sofya

Trakyalı bir Serdi kabilesi tarafından kurulan şehrin ilk adı kurucularından dolayı Serdnapolis'tir. Roma devrinde Serdica/Sardica, Ulpia Serdica, Bizans döneminde Triadica, Bulgarca Sredec adlarını almıştır. Slavlar ise Sredets demekteydiler (Forbes, 1915, s. 38). İdris-i Bitlisi'de ise Atralissa olarak bilinen şehir, XIV. yüzyıldan itibaren Sofia, Osmanlı zamanında ise Sofya adıyla tanınmıştır. Doğu-Batı doğrultusunda İstanbul ile Avrupa arasında uzanan anayol üzerinde bulunan Sofya, çok eski tarihten itibaren yerleşim merkezi olmuştur. Yapılan araştırmalarda şehrin tarihinin yedi bin yıl öncesine kadar dayandığı görülmektedir. Şehir ve çevresinde neolitik, kalkolitik ve bronz çağına ait kalıntılara rastlanmıştır.

Milattan sonra I. yüzyılda Roma hâkimiyeti altına giren Sofya, bu dönemde theme adlı idari yönetim biriminin merkezi oldu (Şahin, 2009, s. 342). Roma döneminde 318 yılında imparator Büyük Konstantin, Sofya'yı başkent yapmıştır. Bu seçim, Atlas Okyanusu'ndan İran'a kadar uzanan Roma İmparatorluğu için normal görünmektedir (Norwich, 2013, s. 44). Aslında İmparator Konstantin, daha önce Hristiyan olmuş doğuya yakın olmak istemiş olmalıdır. Ancak Sofya'nın başkent olması uzun sürmemiştir. Çünkü Konstantin, yeni Hristiyan devlet için en uygun yerin İstanbul olduğuna karar vermiştir. Boğazın üçgen şeklindeki burnu yeni başkent için çok uygundu. Konstantin'in İstanbul'u tercih etmesiyle Sofya başkent olmaktan çıkarılmıştır. Ancak 343 yılında Konstantin'in oğulları arasında Hristiyanlık uygulamaları üzerine ayrılığa düştüklerinde Sofya'da bir konsil toplanmıştır. Ayrılık giderilemediyse de konsil Sofya'nın Hristiyanlık tarihinde ayrı bir yer edinmesini sağlamıştır (Ostrogorsky, 1986, s. 45).

Diğer taraftan Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Balkanların idaresi Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde Balkanlara birçok millet, kavim gelmiştir. Başta Türkler olmak üzere Slavlar da buraya yerleşmişlerdir. Slavların Balkanlara gelmesi 6. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir. Özellikle 7. yüzyılın başlarında İmparator Mavrikios'un Tuna seferinde başarısız olması Slav göçünü artırmıştır. Doğal olarak Sofya ve civarı da bundan nasibini almıştır (Georg Ostrogorsky, 1986, s. 86-87). Bulgar Türkleri Balkan Yarımadası'na geldiğinde yoğun Slav nüfusu artık burada yaşamakta idi. Zaten bir süre sonra Bulgarlar azınlıkta oldukları için çoğunlukta olan

Slav kültüründen etkileneceklerdir. Sofya’da Bulgar hâkimiyeti ise Bulgar Devleti kralı Krum Han zamanında gerçekleşmiştir. (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 371; Norwich, 2013, s. 21)¹⁰. Bu kayıp Bizans İmparatorluğu için büyük bir darbe olmuştur. Çünkü Balkan geçitlerinin kaybedilmesi anlamına gelmekteydi. Böylece Bizans İmparatorluğu’nun Balkan toprakları tehlikeye girmiştir. Ayrıca Sofya bu dönemde de ticari bakımdan önemli bir yer olduğu kadar Balkanların stratejik yol ağının kesiştiği noktaydı. Bunu çok iyi bilen İmparator Nikiphoros, 811’de karşı saldırıya geçtiğinde Krum Han onu büyük bir bozguna uğratmıştır (Forbes, 1915, s. 38; Feher, 1984, s. 53; Todorov, 1979). Ancak İmparatorluk ile Bulgarlar arasında Sofya ve civarı üzerinde hâkimiyet mücadelesi uzun süre devam etmiştir. Nitekim II. Bulgar Devleti, Petro ve Asen kardeşler tarafından Tırnova merkezli olarak Balkan Dağları ile Tuna nehri arasındaki bölgede kurulduğunda Bizans ile yapılan savaş neticesinde Sofya, Bizans hâkimiyetine geçmiştir (Kayapınar, 2015, s. 393; (Georg Ostrogorsky, 1986, s. 375-377). Tabii bu durum uzun sürmemiş Bulgarlar yeniden Sofya’yı geri almışlardır. Hatta II. İvan Asen zamanında Sredets adıyla da bilinen Sofya, kısa sürede konumu itibarıyla Bulgar Devleti’nin önemli merkezi haline gelmiştir (Kayapınar, 2015, s. 396). Bulgar kralı Boris dönemi (852-88) Bulgar tarihi, dolayısı ile Sofya için de büyük değişimin yaşandığı bir dönemdir. Muhtemelen Konstantin döneminde yayılmaya başlayan Hristiyanlığın Boris döneminde tamamlandığı görülmektedir. Ama sorun, Bulgarların batı Hristiyanlığı, yani Katolikliği mi, yoksa Doğu Hristiyanlığı Ortodoksluğu mu kabul edecekleridir. Bu konuda her iki dünya arasında büyük rekabet yaşanmıştır¹¹. İşte Boris son noktayı koyarak 865 yılında Ortodoks Hristiyanlığı kabul etti. Dolayısı ile Bulgar Devleti’nin başkenti şimdi de Ortodoks mezhebinin merkezlerinden bir haline geldi. Bulgar Kilisesi’nin yedi makamından biri Sofya’da kuruldu (Davies, 2012, s. 352)¹². Türk-Bulgarlar Slavlar içinde eridikleri zaman tarihi kültürel özelliklerini de kaybettiler ve tamamen Slavlaştılar. (İnalcık, 1992, s. VI). Yukarıda belirtildiği üzere şehrin adı bundan

¹⁰ Bulgarların Balkanlara gelişi Avarların zayıflamaya başladığı 630’lardan itibaren başlamıştır. Önce bölgeye gelen Slavları daha güneye iterek Tuna boylarına yerleşmeye başlamışlardır. Zamanla bir kısım Slav soylularını kendi sistemleri içine almışlardır. Geniş bilgi için bakınız: (Feher, 1984.)

¹¹ Bu hususta temel sorun Bizans’ın patriklik aracılığı ile Bulgarları kontrol etmesidir. Boris bu durumu kabul etmeyince Papa’ya heyet gönderdi. Amacı Katolik olurlarsa Papanın şartlarını öğrenmekti. Ancak Papa’nın da Bizans’tan pek farkı yoktu. Boris, coğrafi konumun etkisi ile karar verdi. Çünkü Roma uzak, Bizans yakındı. Katolik olursa Bulgarlar Bizans’ın daha fazla tepkisini çekecek ve tehdit edilecekti. (Crampton, Oxford 2007, s. 12)

¹² Diğer makamlar Ohri, Nesebar, Belgrad, Pliska, Preska ve Preslav’dı. (Davies, 2012, s. 352).

sonra en büyük kilisesi olan Ayasofya'ya istinaden Serdica/Sardica olmaktan çıkarak Sofya olmuştur.

Bizans-Bulgar ordusu ile Sırp ordusu arasında yapılan savaş sonrasında Bizans, bütün Balkan coğrafyasında hâkimiyetini sağladı. 1371'de Çar İvan Aleksandır'ın ölümünden sonra Bulgaristan, Tırnova, Vidin ve Dobruca olarak üç kısma ayrıldı. Bulgaristan topraklarında siyasi bir birliğin ve toprak bütünlüğünün olmaması, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesini kolaylaştırdı (Kayapınar, 2015, s. 401).

4.1.2. Osmanlı Döneminde Sofya

4.1.2.1. Sofya'nın Fethi

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk dönemden itibaren yüzünü Batı'ya çevirmiş, bu istikamette Balkan toprakları fethedilen ilk coğrafya olmuştur. Bu güzergâhta bulunan Bulgaristan, Osmanlı Devleti tarafından erken dönemde fethedilen bir bölgedir. Bu nedenle Osmanlı egemenliği Bulgaristan'da uzun yıllar devam etmiştir. Bulgaristan'ın fetih süreci XIV. yüzyılda başlamış, XV. yüzyılın başında tamamlanmıştır (Memişoğlu, 1995, s. 25). I. Murad döneminde Edirne, Filibe, İhtiman ve Samakov gibi şehirlerin alınmasından sonra fetihlere kısa bir dönem ara verilmiştir. 1372 yılında yapılan II. Çirmen Savaşı'nın (Başar, 1998, s. 53-55) kazanılması neticesinde Sırp ve Bulgar hâkimiyetine son verilmiş ve Batı Trakya ile Makedonya'da Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu. Hemen akabinde fetihler Sofya kapılarına dayanmıştır. Sofya'nın fethi I. Murad dönemine tekabül etmektedir.¹³ I.

¹³ Osmanlı kroniklerinde Sofya'nın fethi ile ilgili açık bilgi verilmediği görülmektedir. Mesela bunlardan birisi de Aşıkpaşazade'dir. Yazar Sofya'nın fethi üzerinde durmamaktadır. Drama, Serez gibi yerlerin fethinden sonra I. Kosova Savaşı'na geçmektedir. (Aşıkpaşazade, 2013 s. 85); Enverî ise I. Murad dönemi Balkanlar'daki fetihleri sadece isimleri itibarıyla vermiştir.

“Edrene şehrine geldi Han Murad

Yarağ etdi kâfire kıla cihâd

Filibe'yle Sofya'yı aldı hem

Sirez ü Gümülcine feth oldu hem” (Düstûrnâme-i Enverî, 2012, s. 24); Bu kaynaklardan bir diğeri yazarı belli olmayan Tarih-i Âl-i Osman'dır. I. Mırad dönemi olaylarını zikrederken Kavala, Drama, Siroz ve Manastır gibi yerlerin fethedildiğinden çok kısa da olsa söz etmektedir. Fakat Sofya'nın fethinden hiç söz etmemektedir. Tarih-i Âl-i Osman, 2000, s. 35); Oruç Bey ise Sofya'nın fethinden hiç söz etmemektedir. Serez'in fethi sırasında düşman karşısında bir ara zor duruma düşen Osmanlı ordusunun Sofya'ya çekildiği üzerinde durmaktadır. (Oruç Beğ, 2009, s. 32); Osmanlı kuruluş dönemini anlatan önemli kaynaklardan bir diğeri Hadîdî'dir. O, Sofya'nın fethinden hiç söz etmemektedir. Hadîdî, 2015, s. 76-101); Bizans tarihçilerinden Dukas da Sofya'nın fethinden söz etmeyen tarihçilerden birisidir. Rumeli'deki fetihlerden hemen hemen hiç söz etmemektedir.

Murad, Hamitoğulları topraklarının Osmanlı sınırlarına katılmasından sonra üçüncü defa Rumeli'ye geçmiştir. Ancak Sofya ve ona yakın Samakov, İhtiman gibi yerlere akınlar H. 767 (M. 1365-1366) yılında başlamıştı. Stratejik öneminin yanı sıra Samakov'un demir madenlerinin burada olması bölgeyi daha da ehemmiyetli hale getirmekteydi. (İdris-i Bitlisî, 2008, 327). İdris-i Bitlisî Sofya ve civarını şu şekilde tanımlamaktadır: *Ayrıca Sofya şehri mecma'-ı asâkir ve zamân-ı mülûk-i küffâr ve İslâm'da muasker için makâm-ı mu'yyen ve mahall-i mukarrerdir. Ve biri dahi Kasaba-ı Ilıcadır ki bir cây-i pür-hâsıl-ı fevâkih ve simâr ve me'âdin-i sim ü zer-i bisyâr olan vilâyetleri müstemildir. Çünkü ol şehriyâr-ı âli-tebâr isâbet-i re'y-i sâyib ve delâlet-i ikbâl-i metâlib ile ol semte müteveccih oldu* (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 333).

Bütün bunların yanı sıra Sofya şehrinin nasıl ve ne zaman fethedildiği tartışmalıdır. Sancağın Samakov, Berkofça gibi tam olarak fethi belirlemek bazı kroniklerde hiç söz edilmediği, güç olsa da bazılarında yer alan bilgilerle açıklığa kavuşturmak mümkün olabilmektedir. Balkanlarda fetihler devam ettikçe Sofya kapılarına kadar gelinmişti. Özellikle Filibe'nin fethi sıranın Sofya'ya gelmesi anlamına gelmekteydi. Zaten İhtiman ve Samakov'un alınması ile Sofya yolu açılmıştı (Çalık, 2006, s. 31). Sultan Murad Lala Şahin Paşa'yı fethi hazırlık amacıyla görevlendirmişti. Akınlar devam ederken tekfurun yanına avda mahir biri yerleşmişti. Zira tekfurun av merakı cümle diyarda bilinmekteydi. Bu kişi kısa sürede tekfurun güvenini kazandı. Tekfur onsuz ava gitmez hale gelmişti. Nihayetinde bu kişi tekfurun av esnasında askerlerinden ayırmayı başardı. Yalnız kaldıklarında tekfurun esir alarak Filibe'ye götürdü. Böylece Sofya'nın fethi gerçekleşmiştir (İdris-i Bitlisî, 2008, s. 363; Çalık, 2006, s. 31). Hammer, tekfurun yanına yaklaşan ve onun güvenini kazanan Uzunca Sevdik adında bir kişinin olduğunu yazmaktadır. Bu kişi tekfurun güvenini kazanmak için Hristiyan olmuş gibi görüldüğü üzerinde durmaktadır. Bu sırada Balaban Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Sofya'yı muhasara ettiğinden de söz etmektedir. Ama muhasara Sofya'ya giden yolların kontrol altında tutulması olmalıdır. Yoksa tekfur Sofya dışına ava gidemezdi. Fetih Hammer'e göre 1382 yılında gerçekleşmiştir (Purgstall, 2008, s. 169)¹⁴.

Sofya'dan ise Niğbolu savaşının Sofya yakınlarında yapıldığına dair yanlış olarak bilgi vermektedir. (Dukas, 2008, s. 43).

¹⁴ Sırbistan sınırındaki en önemli fetih 1382 yılında, iki yıllık bir kuşatmadan ve etrafındaki bölgenin tamamı Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul ettikten sonra, bir savaş hilesiyle ele geçirilen Sofya oldu.'': (Zinkeisen, 2011, s. 178)

Behiştî Ahmed Çelebi ise Sofya'nın fethinde tekfurun av bahanesi ile şehirden uzaklaşma planının Lala Şahin Paşa tarafından yapıldığını yazmaktadır. Ahmed Çelebi'nin adını vermediği tekfur, plan gereği bir gün doğanlarla ava çıktığında yine adı verilmeyen gazi tarafından ele geçirilip Filibe'de bulunan Lala Şahin Paşa'ya getirilmiştir. Tekfur bundan sonra şehri teslim etmek mecburiyetinde kalmıştır. Lala Şahin Paşa'nın bu tarihte vefat ettiği düşünülürse Filibe'de bulunan komutan Balaban Bey olması daha olasıdır. İsmail Hami Danişmend, Lala Şahin Paşa'nın Niş'in fethi sırasında vefat ettiğini belirtmektedir. Hatta ona göre fethin planını Balaban Bey¹⁵ yapmıştır (Danişmend, 1971, s. 70) . Behiştî Ahmed Çelebi, Balaban Bey'den hiç söz etmemektedir. Yani Ona göre Sofya kuşatılmadan ele geçirilmiştir (Behiştî Ahmed Çelebi, 2020, s. 315). Fakat Lala Şahin Paşa'nın Samakov, İhtiman'ın fethetmesi ile Sofya fiilen kuşatılmıştır denilebilir. Bu nedenle olmalı Todorov, Sofya'nın uzun bir kuşatmadan sonra düştüğünü yazmaktadır (Todorov, 1979, s. 41).

Buna rağmen ikilem olan bir başka husus Sofya'nın hangi tarihte fethedildiği meselesidir. Bu konuda kaynakların bir kısmı suskun kalmakta bir kısmı bazen farklı tarihler vermektedir. Mesela bunlardan bir tanesi Zinkeisen'dir. O, fethin 1382 yılında olduğunu yazmaktadır (Zinkeisen, 2011, s. 178). Nevil Forbes ise Arnold J. Toynbee, D. Mitrany ve D. G. Hogart ile yazdığı The Balkans: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey adlı eserde 1372 gibi erken bir tarih üzerinde durmaktadır. Fakat nasıl fethedildiği üzerinde durmamaktadır. (Forbes, 1915, s. 38). Henry Bogdan ise 1385 tarihini vermektedir (Bogdan, 1989, s. 47). Şerif Baştav fetih tarihini 1385 olarak vermektedir. (Baştav, 1994, s. 831).

Sofya bundan sonra fetih güzergâhı üzerinde ordunun toplandığı bir merkez olmuştur (BOA, D. BRZ. D., 20828, s. 4-7).¹⁶ Sonraki dönemlerde Osmanlı

¹⁵ Uzun süren Bursa kuşatması sırasında Osman Gazi, şehri tazyik etmek amacıyla Balabancık adlı küçük bir hisar yaptırmıştı. Balaban Bey, bu hisarın komutanıdır. Sofya'nın fethini sağlayan Balaban Bey, ise bu Balabancık hisarının komutanı Balaban Bey'in oğludur (Danişmend, İstanbul 1971, s. 70).

¹⁶ Rumili Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya hüküm ki: Haliya küffar-ı haksarın serhadlerde ahd ü emana muhalif hareketi olup Rumili askeri cemiyete çıkmak lazım gelmeğin burdum ki: Hükm ü şerifim varıcak, asla tehir ü terhi eylemeyüp sefere lazım tavarunı isti'cal üzre getürdüp dahi müretteb-ü mükemmel düşman yarağıyla cem'iyet itmek üzre Sofya'ya varup anda cem'iyet üzre olup ve sabıka sefer-i hümayuna hazır olmağičün ahkâm-ı şerife gönderilen sancakbeyi kullarına kendü canibinden mektublar yazub ulağla irsal idüp Sofya'ya karib at kolayı olan mahallerde aram idüp cem'iyet üzre düşman yarağıyla hazır-u muheyya bulunasın ki, her ne mahalle varmak emr idersem tevakkuf lazım gelmeyüp heman emrüm üzre teveccüh oluna. Bu babda benüm ziyade ihtimam-u şerifüm vardır ana göre tedarik üzre olup cem'iyete çıkmak ardınca olasin." (BOA, 1995, s. 201; Sakarya, 2014, s. 106-107).

ordusunun Sırbistan, Macaristan üzerine yaptığı seferler sırasında ordunun iâşesinin ve ordu esnafının temin edildiği önemli bir menzil noktası olmuştur.¹⁷ Bu nedenle Osmanlı egemenliği altında geçen süre içinde Rumeli'nin merkezi konumunu korumuştur (Şahin, 2009, s. 345). Hatta II. Murad döneminde Hünyadi Yanoş komutasındaki Macar ordusu 1443 sonbaharında Osmanlı topraklarına girdiğinde savaş Sofya civarında İzladı Geçidi'nde cereyan etmişti. Hünyadi Yanoş'un kalabalık ordusu ile ilerleyişi karşısında az kuvvetle karşı koyamayan Turahan Bey ve Kasım Bey geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bir araya gelen iki komutan durumu padişaha bildirmeyi uygun gördüler. Bunun üzerine II. Murad harekete geçti. Turahan Bey'in önerisi ile Sofya boşaltıldıktan sonra Şehirköy gibi yakılmasını önerdi. Çünkü düşmanın hedefi Sofya'yı alarak ilerlemektir. Sofya boşaltıldıktan sonra yakıldı. Böylece düşman ordusunun iâşe elde etme imkânı ortadan kaldırıldı. Hünyadi Yanoş, Sofya ve çevresindeki köylerde hiçbir şey bulamadılar¹⁸. Bundan sonra Sofya'nın doğusunda Filibe üzerinde yer alan İzladı¹⁹ Derbendi'ne yöneldiler²⁰. İzladı Derbendi'nden daha ileri gidemeyen düşman Sofya'ya geri çekilmiştir. Burada yeniden yapılan savaşta Osmanlı ordusu kesin sonuç elde edemediyse de düşman daha fazla dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. (Gazavât-ı Sultân Murâd, 1989, s. 6-28; Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, 1997, s. 352).

Nitekim Fatih Sultan Mehmed, Belgrad'ı kuşattığında aynı yolu kullanmıştır. Kuşatmadan üç yıl sonra Macarların liderliğinde oluşturulan haçlı ordusunun saldırı ihtimaline karşı Fatih Sultan Mehmed, ordu ile Sofya'ya gelmiştir. Fakat haçlı ordusu Mora'nın düştüğünü öğrenince geri çekilmiştir²¹. (İdris-i Bitlisî, 2019, s. 91,

¹⁷ Rumeli Beylerbeyi'nin emrine verilmek üzere Sofya, Filibe, Yanbolu kazalarından orducu esnafı temin edilmesi istenmiştir: (AşıkPaşazâde, 2006, s. 57).

¹⁸ Hünyadi Yanoş'un ordusu buna rağmen şehri boşaltan halkın sakladıklarını bulabilmek amacıyla her yeri aramışlardır. Kimilerinin değerli eşyalarını, paralarını bulmuşlardır. Bu arada ibadet etmek için Siyavuş Paşa Camii'ne çanlar takip ibadet ettiler. (Gazavât-ı Sultân Murâd, 1989, s.17).

¹⁹ İzladı bugün Bulgaristan'da Zlatitsa adı ile bilinen 35 km boyunda, 8 km. eninde ova üzerinde yer almaktadır. Etrafı dağlık olduğu için derbend/geçittir. Sofya ile Belgrad arasındaki Balkan Dağları içerisinde iki geçitten birisidir. Bu nedenle askeri ve ticari stratejik öneme sahiptir. (Machiel Kiel, 2001, s. 513).

²⁰ 25 Aralık 1443'te yapılan İzladı Muharebesi'nde Osmanlı ordusu bozguna uğradı. Fakat alınan tedbirler neticesini vermişti. İâşe ve erzak sıkıntısı çeken Hünyadi Yanoş, Osmanlı ordusunun saldırılarının da devam etmesi nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. (Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân, 1989, s. 6-28); Tarihçi Dukas ise İzladı Geçidi'nde Osmanlı ordusunun saldırmaya cesaret edemediğini, sadece ok atışları ile yetindikleri üzerinde durmaktadır. Hünyadi Yanoş'un ağır kış şartları gereği geri çekilmek zorunda kaldığını yazmaktadır. (Dukas, 2008, s. 43).

²¹ Aynı durumun bir benzeri II. Murad döneminde de vaki olmuştur. Hünyadi Yanoş, Mezid Bey'i pusuya düşürüp şehit ettikten sonra Sultan Murad Sofya'ya gelmiştir. Rumeli Beylerbeyi Şehabeddin

s. 177; Ricci, 2005, s. 45). Kanuni Sultan Süleyman Belgrad'ın fethi sırasında önce Sofya Ovası'nda (Çelik, Konya, 2015, s. 61), sonra Sofya'da karargâh kurmuştur. Rumeli askeri beylerbeyi Ahmed Paşa komutasında burada orduya iltihak etmiştir (Çelik, 2015, s. 77). Hatta Sofya'da medrese öğrencilerinden bir kısmı ellerinde bayraklarıyla sefere katılmışlardır (Küçükdağ, 1994, s. 59). Kanuni Sultan Süleyman, 1526 yılında Macaristan seferine giderken doğal olarak aynı güzergâhı kullanmış ve Sofya'da yine ordugâh kurmuştur (Çelik, 2015, s. 86). İstanbul'dan yola çıkan bir kervanın Sofya'ya ulaşması ortalama 13 gün sürmekteydi. Filibe'ye 9-10 günde ulaşıldığına göre Filibe ile Sofya arası 3-4 gün sürmektedir (Mantran, 1991, s. 147). Mesela II. Murad II. Kosova Savaşı sırasında ne olur ne olmaz düşüncesiyle hazine ile birlikte Vezir-i azam Halil Paşa'yı Sofya'da bırakmıştır (Oruç Bey, 2009, s. 83). Bazen de Anadolu'ya yapılan seferlerde batıdan düşmanın saldırması ihtimaline karşın Sofya en uç noktada savunma merkezi görevi görmüştür. Mesela Fatih Sultan Mehmed'in ilk seferi olan Karamaoğlu üzerine yaptığı seferde Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Beyi böyle bir ihtimal karşısında Rumeli askeri ile Sofya'ya göndermiştir (Tursun Bey, 1977, s. 38)²². Bu gibi durumlar fetihlerin ilerlemesi ile azalmıştır. Özellikle Sırbistan'ın fethinden sonra Sofya uç özelliğini kaybetmiştir. Artık hem uç, hem menzil özelliği yerini sadece menzil özelliğine bırakmıştır. Artık Osmanlı Devleti'nin Sırbistan, Macaristan ve daha sonra Avusturya seferlerinde ordunun konakladığı en büyük menzillerden birisidir. Sofya sahrası, Sofya Kışlağı tabirleri kaynakların Sofya için tanımladığı tabirler haline gelmiştir.

Buna ilaveten Sofya seferlerde sadece bir güzergâh ve ordunun konakladığı bir menzil değildir. Ayrıca ordunun toplandığı bir merkezdir. Hatta savaş olmasa bile düşmanı caydırmak amacıyla en azından Rumeli beylerbeyinin komutasında Rumeli askerinin toplandığı yer olması itibariyle de önemlidir. Tabii bunun sebebi paşa sancağı olmasıdır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar seferi öncesi Avusturya arşidükü Ferdinand Erdel'e saldırması neticesinde Erdel meselesi çıkmıştı. Birkaç yıl süren savaşta arşidük Ferdinand Erdel'de birkaç kaleyi ele geçirmişti. Bunun üzerine Rumeli askerinin Sofya'da toplanması ve hazır olması

Paşa'yı Rumeli askeri ile Hünyadi Yanoş'un üzerine göndermiştir. Fakat Şehabeddin Paşa da bozguna uğrayacaktır. Padişah bundan sonra Karamanoğlu üzerine gitmek amacıyla Sofya'dan ayrılmıştır. (Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i Osmân, 2011, s. 57).

²² II. Bayezid de tahta çıkar çıkmaz taht mücadelesi ihtimaline karşı düşman saldırısı olabilir düşüncesiyle Anadolu Beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa'yı Sofya'ya göndermişti. (Oruç Bey, 2009, s. 113).

emredilmiştir (BOA. MD. 5, h. 57)²³. Bu Sofya'nın serhat şehri olmadığı ama askeri bakımdan önemli olduğunu göstermektedir.

4.1.2.2. Osmanlı İdari Sisteminde Sofya

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçmesiyle birlikte devletin sınırları genişledi ve bunun neticesinde idari teşkilat şekillenmeye başladı. Rumeli'ye geçişi gerçekleştiren Süleyman Paşa, Gelibolu'nun fethi ile burayı merkez yapmıştı. Bu nedenle ilk Paşa Sancağı Gelibolu olarak kabul edilmektedir²⁴ (İnalcık, 2015, s. 34). Fetihlerin ilerlemesiyle birlikte Edirne kapılarına gelinmiştir. Ancak Süleyman Paşa bir av esnasında vefat edince onun gaza ideolojisini Şehzade Murad almıştır. Orhan Bey'in vefatından sonra tahta geçen Sultan Murad'ın ilk fethi Edirne'nin fethidir. Artık Edirne Balkanlardaki fetihlerin merkezi konumuna gelmiştir (Kılıç, 2015, s. 1187). Edirne'nin fethini Eski Zağra ve Filibe, Serez, Dimetoka, Drama izlemiştir. Fetihler Sofya'ya dayandığında fethedilen topraklar Rumeli beylerbeyliği'ne bağlandı. Zaten 1370'de Sofya Sancağı kazalarından Samakov Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir²⁵. Bu fetihler sonrasında Rumeli topraklarında yeni bir teşkilatlanmaya gidildi. Bunda fethedilen yerler sancak haline getirilirken bütün topraklar beylerbeylik olarak kabul edildi. İlk beylerbeyi ise Balkanların fethinde çok büyük görevler üstlenen Lala Şahin Paşa²⁶ tayin edildi (Oruç Bey, 2009, s. 29;

²³ Aynı emirden önce, Haziran ayında gönderilen emirde ise Rumeli askerinin ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak Sofya'dan orducu esnafı tayin edilmesi istenmektedir. Emre göre 1 kasap, başcı, 1 aşcı, bakkal, 1 , 1 attar, 1 papuci, 1 saraç, 1 gazzaz, 1 terzi, 1 hallac, 1 çakşırı, 1 muhtab, 1 eskici, 1 semerci, 1 mumcu, 1 nalband, 1 nalçacı istenmiştir. Filibe Kazası'ndan ise 1 aşcı, 1 başcı, 1 bakkal, 1 saraç, 1 pabuci, 1 , 1 terzi, 1 gazzaz, 1 muhtab, 1 semerci, 1 eskici, 1 nalband görevlendirilmesi emirde yer alan bir başka unsurdur. (BOA. MD, 6, s. 573, h. 1255, 5 Zilkade 971, 9 Haziran 1565).

²⁴ Süleyman Paşa, Rumeliye geçtikten sonra Bolayır üzerine yürüdü. Burayı alınca uç merkezi haline getirdi. Uçları burada teşkilatlandırdı (İnalcık, 2010, s. 139); Fetihler ilerledikçe uçlar da ilerledi. Hacı İlbey ve Evrenos Bey ilk uç beyleridir. Edirne'nin fethinden sonra ise uçlar sırası ile İpsala, Gümölcine, Serez, Karaferye'ye kaydırıldı. Her fetih uçların batıya, güney, kuzeye kaydırılması anlamına gelmekteydi. Sol kol Tırhala ve Üsküp hedef edinirken, orta kol Çirmen, Zağra, Filibe'ye yönelmişti. Ancak Orta kol burada ikiye ayrılmaktaydı. Bir kol Sofya'ya, Niş'e, diğer kol ise Köstendil ve yine Üsküp'e geçmiştir. Sağ kol ucu ise kuzeye yönelmiştir. Bu uçtaki fetihler Tırnova ve Niğbolu, Dobruca yönündeydi. Dönemin uç beyleri ise Mihaloğulları, Evrenos Bey ve oğulları, Turahan Bey ve oğulları, Malkoçoğulları gibi namı berrak beyleridir. (Uçbeyleri için bakınız: Karadeniz, 2015); Osmanlı dönemi uçlar Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan yollar üzerinde teşkilatlandırılmıştır. (Heywood, 1999, s. 140); Yollar Roma yolları olmasına rağmen uç teşkilatı Türk-Moğol geleneğinin devamıdır. (İnalcık, 2006, s. 28.)

²⁵ Samakov ile birlikte İhtiman da fethedilmiştir (İnalcık, 2006, s. 55).

²⁶ Lala Şahin Paşa, I. Murad'ın lalasıdır. Lala lakabı buradan gelmektedir. Kavala, Drama, Zihne ve Serez'in alınmasını sağlamanın yanı sıra Vezir-i azam Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın

Mehmed Neşri, 1995, s. 199; Kılıç, 2015, 1186). Ayrıca beylerbeyliğin merkezi Gelibolu'dan Edirne'ye taşındı²⁷. Ondan sonra Çirmen ve Filibe Paşa sancağı olarak kullanıldı. Sofya'nın fethedilmesiyle birlikte Rumeli beylerbeylik merkezi Sofya'ya taşındı ve böylelikle Paşa Sancağı adını aldı (Sezgin, 2007, s. 183).

Teşkil edilen bu sancaklara sancak beyi olarak kendisine güvenilen, dirayetli ve kuvvetli devlet adamları görevlendirilmiştir (Kılıç, 2015, s. 1187). Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1541'de yeni beylerbeyliklerin ihdasına kadar Rumeli toprakları tek bir beylerbeyi tarafından yönetilmiştir. Nitekim 1475 yılında Promontoria tek bir beylerbeylikten söz etmektedir. Beylerbeyliğin Sofya'nın da içinde bulunduğu 17 sancağının olduğunu yazmaktadır (İnalcık, 2015, s. 37). Devletin kuruluş aşamasında Rumeli'de yapılacak fetihlere önderlik etmeleri sebebiyle veziriazamlar genellikle Rumeli beylerbeyliği görevini de yürütmüşlerdi (Gökbilgin, 1956, s. 248). 1530 yılına gelindiğinde sancak sayısı bir hayli artmıştı. 1530 tarihli 370 numaralı muhasebe defterinde Rumeli beylerbeyliği, 27-28 sancaktan oluşmaktadır (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri, 2001, s. 2-318). Bu sancaklara Çingâne, Voynuk, Müsellem sancakları eklendiğinde sayı artarak birlikte bu sancaklar coğrafi bir bölge olmaktan ziyade askeri özellik taşımaktadırlar (Gökbilgin, 1956, s. 250). Rumeli beylerbeyliğinin en geniş hali Gelibolu, Silistre, Niğbolu, Vize, Çirmen, Köstendil, Midilli, Semendire, İskenderiye, Avlonya, İlbasan, Ohri, Ağrıboz, Tırhala, Prezrin, Alacahisar, Vidin, Florina, Mora, Vulçitrin, Yanya, Karlili, İzvornik, Hersek, Bosna kaza ve sancakları yer almaktadır. Bu defterde Sofya Paşa Sancağı'ndan ayrı bir liva olarak gösterilen Sofya, Breznik, Çirpofça, Samakov, Şhirköy, Berkofça ve İhtiman şehirleri bulunmaktadır (Gökbilgin, 1956, s. 253-265).

Sofya Sancağı ise Rumeli beylerbeyliği sancakları arasında belirtilirken Paşa Sancağı olarak tanımlanmaktadır (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), 2001, s. 192). Zaten bir yere Paşa Sancağı adı verilmesi, beylerbeylik merkezi ve beylerbeyinin bu sancakta oturmasından dolayıdır (Şahin, 2007, s. 183). Fakat Rumeli'de Paşa Sancağı'nın tam olarak neresi ve nereleri

maiyetinde Makedonya'nın fethine katılmıştır. (Oruç Beğ, s. 46) Sonra Filibe, Eski ve Yeni Zağra'yı fethetmiştir. Ölüm tarihi tam olarak belli değildir. (Özcan, 2003, s. 78).

²⁷ Edirne'nin başkent olması Sırp Sındığı Savaşı sonrasındadır. Hatta I. Murad, Sofya-Filibe üzerinden Edirne'ye yapılabilecek haçlı saldırılarına karşı tedbir aldı (Doğru, 2000, s. 146); Edirne Sarayı bitirildikten sonra Sultan Murad 1368-1369 kışını burada geçirmiştir. (İnalcık, 2006, s. 54).

kapsadığı hususu tartışmalıdır. Edirne'den sonra çoğunlukla Sofya olmasına rağmen bazen ise Manastır Paşa Sancağı olarak görünmektedir (İnalcık, 2003, s. 110). Bu durum Sofya'nın idari yapısının da ortaya konulmasında önem arz etmektedir. Mesela 1526-1527 tarihli tahrir defterinde Rumeli'nde bulunan şehir ve kasabalar kaydedilirken Paşa sancağı Edirne'dir. Sofya ise müstakil sancak olarak kaydedilmiştir (BOA, TS. MA. d, 9578, s. 2a)²⁸. 1541 yılı seferi sırasında nüzü'l tevziat defterinde Paşa Sancağı, Nevrekop, Pirlepe, Zihne, Timurhisar, Yenice-i Vardar, Florina, Üsküb, Köprülü, Serfiçe, Manastır, Siroz ve Kalkandelen kazaları yer almaktadır (BOA. MAD., 118, s. 2a-b). Sofya ise ayrı bir sancak/liva olarak verilmiştir (BOA. MAD., 118, s. 5b).

Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan Ömer Lütfi Barkan tarafından yayınlanan Kanuni Sultan Süleyman zamanına ait tahmini 1520 tarihli olduğu tahmin edilen defterde Anadolu ve Rumeli'de bulunan sancaklar verilmiştir. Rumeli Eyaleti sancakları arasında Sofya Sancağı ayrı bir sancak olarak yer almaktadır (BOA, TS. MA. d 9772, s. 1.). Sofya Sancağı, Şehirköy ve Berkofça kazalarından oluşmaktadır (Barkan, 1953, s. 302-303). Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan 1526 tarihli deftere göre Rumeli Eyaleti'ne bağlı sancaklar arasında Sofya yer almamaktadır. Bu tarihte sadrazam olarak Damat İbrahim Paşa görülmektedir (BOA, TS. MA. D 10057, s. 1-3; İnbaşı, 2015, s. 818). Enver Çakar, tarafından yayınlanan Kanuni Sultan Süleyman Devri kanunnamesine göre 1522'de Paşa Sancağı'na Edirne, Dimetoka, Eski-Hisâr, Yenice-Kızıl-Ağaç, Gümülcine, Yenice-Karasu, Drama, Karacık, Zihne, Temür-Hisâr, Nevrekob, Selânîk, Beder-Kapısı Avrat-Hisârı, Üsküb, Nâhiye-I Üsküb, Kalkan-Delen, Kırçova, Manastır, Kesriye, Kara-Ferye, Hurpişte, Bihlişte, Görice, Serfiçe, Yenice-Vardar, Siroz, Köprülü, Pirlepe, Limni dâhildir. Sofya Sancağı ise Paşa Sancağı'na dâhil edilmemiştir. Söz konusu kanunnamede Sofya Sancağı'nın Şehirköy ve Berkofça kazalarından oluşmaktadır (Çakar, 2002, s. 269)²⁹. Ondan birkaç yıl sonra Paşa, Köstendil, Prizren, Alacahisar nüfus ve evkafını yazan defterin başında Paşa livasının bütünü hakkında bilgi vermektedir. Buna göre 33 kadılıktan oluşmaktadır. Paşa livasında 1 kale 35 şehir, 3759 köy, 242 mezraa, 1250 çiftlik, 95

²⁸ Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Paşa Sancağı'nın kazaları Üsküb, 1534'de Paşa Sancağı içinde Üsküb, Pirlepe, Manastır, Kastorya (Kesriye), Edirne gibi birçok kaza yer almaktaydı. Sonraki dönemlerde bu kazalar birer sancak haline getirilmiştir (İnalcık, 2015, s. 37).

²⁹ Aynı kanunnameye göre Rumeli Beylerbeyliği Vize, Gelibolu, Silistre, Paşa, Sofya, Filibe, Çirmen, Niğbolu, Vidin, Alaca-Hisar, Semendire, İzvornik, Hersek, Bosna, Vilçitrin, Köstendil, Prezrin, İskenderiyye, İlbasan, Avlonya, Ohri, Yanya, Florina, İnebahtı, Tırhala, Ağrıboz, Karlı, Mora, Kefe sancakları dâhildir (Çakar, 2002, s. 268-271).

cemaat, 19 enhar, 5 göl, 16 dalyan, 93 cam, 373 mescit, 24 medrese, 67 zaviye, 35 hamam, 10 manastır, 33 kadı, 24 müderris, 108 zaim, 1593 sipahi, 374 kale muhafızından oluşmaktadır. Nüfus ise avarız ve hane-i avarız-ı müslümanan ve gebran ve mücerredan 258185'dir. Buna 9840 bivayi eklemek gerekmektedir (BOA. TD, 167, s. 3).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi tahrir defterlerinden olan 236 numaralı 1544 tarihli tahrir defterinde Sofya Sancağı, Sofya, Samakov, Şehirköy ve Berkofça kazalarından müteşekkildir (BOA, TD, 236, s. 3). Yine 492 numaralı 1570 tarihli tahrir defterinde de Sofya'ya bağlı sancaklar Sofya, Şehirköy, Berkofça ve Samakov şeklinde verilmiştir (BOA, TD, 492, s. 3). İnciciyan-Andresyan, Sofya için Rumeli adının yanı sıra Sofya Livası/Eyaleti kelimelerini de kullanmıştır (İnciciyan-Andresyan, 1974, s. 16).

Paşa Sancağı için beylerbeyinin oturduğu sancak olduğunu yukarıda belirtmiştik. Rumeli beylerbeyi üç tuğlu bir paşadır. İncelediğimiz dönemde artık Sofya, Rumeli beylerbeyinin oturduğu Paşa Sancağı'dır. Bu nedenle Sofya kanuna göre sancağın kazaları Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'nden farklı olarak Samakov Kazası eklenmiştir (BOA. AE. SSÜL. I., 5/263, Barkan, 1943, s. 251-254). Sofya Sancağı ise Sofya, Samakov, Berkofça ve Şehirköy kazalarından oluşmaktaydı. Şehirköy'e tabi İznebol ve Breznik dâhildir (BOA. TK.GM. 557 s. 10).

4.1.2.2.1. Sofya Beylerbeyleri

Osmanlı idari sisteminde en büyük yönetim birimi olarak karşımıza çıkan yapı beylerbeylikler/eyaletlerdir. Ayrıca beylerbeyliklere vilayet de denilmektedir. Beylerbeyliklerin alt birimi sancak/livalardır. 17. yüzyıldan itibaren beylerbeylik terimi yerine daha çok eyalet terimi kullanılır hale gelmiştir (Kılıç, 2002, s. 888).

Beylerbeylik makamına getirilen kişiler üç tuğlu paşalardı. Beylerbeylere buna ek olarak mîr-i miran, vali veya emirü'l-ümera denilmekteydi (Kılıç, 2002, s. 888; İpşirli, 1992, s. 69). Bazen vezir-i azamlar Rumeli beylerbeyliği görevini de üstlenirlerdi. Fatih Sultan Mehmed'in vezir-i azamlarından Mahmud Paşa ve Makbul İbrahim Paşa'yı bu duruma örnek verebiliriz (İpşirli, 1992, s. 71). XVI. yüzyıldan itibaren beylerbeylere vezirlik rütbesi verilmiştir. İstanbul'da bulundukları sırada

divan toplantılarına katılırlardı. Bu makama getirilen kişiler devletin en yüksek derecedeki görevlileri olurdu (Akgündüz, 1993, s. 219). Taşra askerinin en üst komutanıydı. Sefer olduğunda sancakbeyleri askerleri ile birlikte savaşa beylerbeylerinin emrinde katılırlardı. Bu nedenle savaşta mühim rol oynarlardı. Savaş nerede ise oranın beylerbeyleri sancaklarının askerleri ile birlikte sağ cenahta savaşırlardı (Agoston, 2013, s. 155-177). Beylerbeylerin yetkileri içerisinde timar tevcih edebilmeleri de vardı. Ancak bu timarların gelirleri düşük olurdu (Gökbilgin; 1967, s. 38).

Beylerbeylikler içerisinde en önde geleni ise Rumeli³⁰ Beylerbeyliği/Paşa Livası ya da Paşa Sancağı adı verilen eyalettir (Stoyanovski, 1974, s. 218). XVI. yüzyıl öncesinde genellikle bir bölge ile doğrudan ilişkisi olmayan ve taşra kuvvetlerinin amiri konumunda olan beylerbeyi, bu yüzyıldan itibaren kendilerine tahsis edilen sancaklarda birer sancakbeyi konumuna gelmişlerdir (Kunt, 1978, s. 1). Padişahın Anadolu topraklarında bulunduğu zamanlarda beylerbeyi, Rumeli’de bulunan en yetkili görevli yani bütün beylerin amiri durumundadır (Şahin, 2009, s. 98)³¹. İlk kurulan Rumeli beylerbeyliğinden sonra Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur.

Sofya, Rumeli beylerbeyinin burada oturmasından dolayı Paşa Sancağı olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Arşivi’nde yer alan defter ve belgelerde bu sebeple Paşa Sancağı tanımlaması yer almaktadır³². Bu sancağı idare eden kişi de Rumeli beylerbeyi’dir. Bu nedenle ayrıca bir sancakbeyi görevlendirilmemiştir. Sofya’nın ne zaman Paşa sancağı olduğu tam olarak tespit edilemese de Fatih Sultan Mehmed’in 1456 yılında gerçekleştirdiği Belgrad kuşatması sırasında Sofya Sancakbeyi Ahmed Bey adında birisidir. Rumeli Beylerbeyi ise Dayı Karaca Bey’dir (İbn-i Kemal, 1991, s. 121). Dayı Karaca Bey’in vefatından sonra Rumeli Beylerbeyliği’ne Mahmud Paşa

³⁰ Rumeli kelimesi, Bizans’ın Doğu Roma İmparatorluğu adına istinaden “bilâdü’r-Rûm” veya “memleketü’r-Rûm” tabirlerinden gelmektedir denilebilir. Anadolu’nun fethi ile birlikte *Rum* terimi Bizans hâkimiyetindeki toprakları ifade eder olmuştur. Balkanlara geçiş ise kelime Rumili/Rumeli şeklini aldı. (İnalcık, 2008, s. 232).

³¹ Hazarfen Hüseyin Çelebi’nin eserini yazdığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında 48 zaim ve 1017 sipahi bulunmaktadır. Beylerbeyinin geliri ise 11 yük akça, yani 1.100.000 akçadır (Hazarfen Hüseyin Efendi, 2019, s. 116).

³² Osmanlı Arşivi’nde Paşa Sancağı ile ilgili ilk kayda H. 905 tarihinde rastlanılmaktadır. Söz konusu kayıta Paşa Sancağı’na tabi olan Karasu Yenicesi nahiyesinde boş kalan zeametın Vize Sancağı’nda bulunan Çavuş Hayreddin’e tahsis edilmesi yer almaktadır. (BOA, TS.MA.e 815-44).

getirilmiştir (İdris-i Bitlisî, 2019, s. 91)³³. Burada vakıf eserler yapmasından Mahmud Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi atanması ile Sofya *Paşa Sancağı* olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Karamanoğlu beyliğine son verilince Karamaoğlu Ali Bey'e Sofya Sancağı tevcih edilmiştir (Çimen, 2006, s. 73). Buna rağmen bu konuda kesin yargıya varmak zordur. Çünkü zaman zaman değişim geçirmiştir. Nitekim Çaldıran savaşı sırasında da Sofya Sancak beyi olarak Ali Bey görünmektedir (Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, 1997, s. 352; Karadeniz, 2015, s. 78). Ali Bey, uç beylerinden olan Malkoçoğlu ailesindendir ve savaş sırasında şehit olanlar arasındadır (Gradeva, 2002, s. 920). Malkoçoğlu Ali Bey'den hemen sonra Canberdi Gazali atanmamıştır. Çünkü Canberdi Gazali Memluklu Devleti'nde Hama naipliği görevindeydi. Ridaniye Savaşı'ndan sonra Kahire'de Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkarak hizmete alınmasını istedi. İsteği kabul edilerek 400.000 akçalık has tahsisi ile Sofya sancakbeyliğine gönderildi. Ancak Canberdi Gazali'nin Sofya'ya hiç gitmediği anlaşılmaktadır. Çünkü Yavuz Sultan Selim'in seferden dönüşü sırasında kendisine Gazze, Safed, Kudüs, Kerek, Nablus dâhil oluşturulan sancağa bey tayin edildi (Emecen, 1993, s. 142). Sonraki tarihlerde bir başka sancakbeyi olarak Mustansiroğlu Ali Bey görünmektedir. (Gradeva, 2002, s. 920).

Bu nedenle olmalı Sofya'da Beylerbeyi Mahallesi adıyla bir mahalle bulunmaktadır (BOA, 2001, s. 19; BOA, TD, 236, s. 13; BOA, TD, 492, s. 11). Muhtemelen beylerbeylerinin konakları bu mahallede yer almaktadır. Fakat daha sonraki tarihlerde beylerbeylerin başka mahallelerde oturdukları görülmektedir. Sofya'da paşa sarayı, Evliya Çelebi'nin Sofya'ya geldiği dönemde, XVII. yüzyılda Vitoşa Dağı'nın eteğinde, Çelebi Camii'ne bakan yerdedir. Sarayın tam mahallesini vermemiş şehrin güneyinde olduğunu yazmaktadır. (Evliya Çelebi, III, s. 392). Bu saray yandığı için 1705 yılında Rumeli Beylerbeyi Seyyid Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu sarayın yeri Şuca Fakih Mahallesi'ndedir (Mercimek, 2019, s. 40).

Beylerbeylik merkezi olması hasebiyle Rumeli beylerbeyinin gelirlerinin bir kısmı Sofya Sancağı içindeki gelirlerden karşılanmaktaydı³⁴. Mesela 1544'de Rumeli beylerbeyi hassının miktarı 340.950 akça sadece Sofya merkez ve köylerinden elde edilmektedir. 1570'de ise bu gelir 137.656 Sofya merkezden sağlanan gelirdi. İkisini

³³ Mahmud Paşa'nın vakıf eserlerinden birisi Sofya'daki Cami-i Kebir olarak bilinen camiyi inşa ettirmiştir. (İdris-i Bitlisî, 2019, s. 91).

³⁴ Debre Kazası'nda da bir kısım hasları bulunmaktadır. BOA. MD., nr. 3, s. 444, h. 1332, 14 Temmuz 1560.

karşılaştığımızda şehirden elde edilen has gelirlerinde düşüş olduğu görülmektedir. Köylerde ise çok daha fazla düşüş olmuştur. Çünkü bu tarihte köylerdeki beylerbeyi hassı 59.400 akçadır.

Ele alınan dönem olan 1520 ila 1580 arasında ilk Rumeli beylerbeyleri, yani Sofya yöneticileri ilki Ferhad Paşa, son beylerbeyi ise Mehmed Paşa görünmektedir. Çünkü 1582’de Rumeli Beylerbeyliği’ne Bosnalı/Damat İbrahim Paşa getirilmiştir (Aykut, 1993, s. 440; Güneş Yağcı-Akkaya, 2018, s. 81).

Tablo 1. Sofya’da Rumeli Beylerbeyleri (1520-1580)³⁵

Beylerbeyinin Adı	Tarih
Ferhad Paşa	920 ³⁶
Ahmed Paşa	1521 ³⁷
Ayas Paşa	1522 ³⁸
Kasım Paşa	³⁹
Mehmed Paşa	1523 ⁴⁰
Behram Paşa	1526 ⁴¹
Mustafa Paşa	1526 ⁴²
İbrahim Paşa ⁴³	
Sofu Mehmed Paşa	1534-35
Hüsrev Paşa	1539 ⁴⁴ -1541 ⁴⁵
Süleyman Paşa	1541 ⁴⁶

³⁵ 1520 öncesi Rumeli beylerbeylerinin bazıları şunlardır: 1512’de II. Bayezid öldüğünde naaşını İstanbul’a getiren kişi Rumeli Beylerbeyi Yunus Paşa’dır. BOA. TS. MA.e., nr. 756/60; Yunus Paşa’dan önce ise beylerbeylik makamında Davud Paşa vardır. BOA. TS. MA.e., nr. 752/41; Yavuz Sultan Selim tahta geçtiğinde muhtemelen Davud Paşa’yı görevden almış olmalıdır. Ondan önce ise Hasan Paşa, bu görevdedir. (BOA. TS. MA.e., nr. 756/64); Yavuz Sultan Selim’in taht için harekete geçtiğinde kendisine Semendire Sancağı verildiğinde onun hakkında merkeze rapor yazan kişi Hasan Paşa’dır. BOA. TS. MA.e., nr. 758/34; Yavuz Sultan Selim döneminin bir başka Rumeli beylerbeyi Çoban Mustafa Paşa’dır. BOA. TS. MA.e., 755/41, Çoban Mustafa Paşa, Gebze’deki vakıfları ile bilinmektedir.

³⁶ Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında ise Ferhad Paşa beylerbeylik makamındaydı. BOA. TS. MA.d., nr. 9863).

³⁷ 1521 Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk seferi olan Belgrad seferidir. Ahmed Paşa, sefere Rumeli beylerbeyi olarak katılmıştır. (Çelik, 2015, s. 77).

³⁸ (BOA. TS. MA.e., 576/45; 969/22; Kütükoğlu, 1991, s. 202; Çelik, 2015, s. 73)).

³⁹ (Çelik, 2015, 77).

⁴⁰ BOA. TS. MA.e., nr. 966/25.

⁴¹ Behram Paşa, çok cimri birisiydi. Bu nedenle uykuda iken uşakları tarafından öldürüldü. (Çelik, 2015, s. 91).

⁴² (Çelik, 2015, s. 91).

⁴³ Bu İbrahim Paşa, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ünlü vezir-i azamı Makbul İbrahim Paşa’dır. Kendisi bir ara vezir-i azamlık görevinin yanı sıra Rumeli beylerbeyliği de yapmıştır. 18 Eylül 1526 tarihli belgede İbrahim Paşa, hem vezir-i azam hem de Rumeli beylerbeyi olarak kaydedilmiştir (BOA. TS.MA.e, nr. 535/13, 11 Zilhicce 932, 18 Eylül 1526).

⁴⁴ (Kâtib Çelebi, 2018, s. 138).

⁴⁵ (Çelik, 2015, s. 114)

Tablo 1. devamı

Beylerbeyinin Adı	Tarih
Ali Paşa	158/1549 ⁴⁷
Ahmed Paşa	1543 ⁴⁸ , 1544 ⁴⁹
Şehsuvaroğlu Ali Paşa	952 ⁵⁰ 1545-1548 ⁵¹
Pertev Paşa	1554 ⁵²
Mustafa Paşa	1556 ⁵³
Mehmed Paşa ⁵⁴	
Süleyman Paşa	1557 ⁵⁵
Mustafa Paşa	1559 ⁵⁶ -1560 ⁵⁷
Behram Paşa	H. 960'dan itibaren ⁵⁸
Mehmed Paşa	⁵⁹
Hızır Paşa	1560 ⁶⁰
Ali Paşa	1561 ⁶¹
Cafer Paşa	1561 ⁶²
Hasan Paşa	1564 ⁶³
Şemsi Ahmed Paşa ⁶⁴	1565 ⁶⁵ -1568 ⁶⁶

⁴⁶ (BOA. İE.HLT., 1/2, s. 3a; Çelik, 2015, s. 114).

⁴⁷ (BOA. KK, 664, s. 2).

⁴⁸ (Çelik, 2015, s. 120, 127).

⁴⁹ (BOA. TD, 236, s. 27; 51).

⁵⁰ Ali Paşa, Ahmed Paşa'nın vezir olarak divana girmesinden sonra beylerbeyliğe getirilmiştir (Çelik, 2015, s.123).

⁵¹ İran seferi sırasında Şehsuvaroğlu Ali Paşa, Rumeli beylerbeyi idi (Çelik, 2015, s. 127).

⁵² Pertev Paşa bu tarihte sefer için görevlendirilmiştir. Seferde kışlayacak olan askerin harçlıklarının temin edilmesi için emir gönderilmiştir. (BOA. MD, 1, s. 146, h. 824, 31 Ekim 1554).

⁵³ 26 Ocak 1556 tarihli hükümde Rumeli beylerbeyinin Mustafa Paşa olduğu görünmektedir. Bu tarihte Mustafa Paşa'nın haslarının noksanlarının tamamlanması emredilmektedir (BOA. MD, 2, s. 9, h. 80; (BOA. MD, 2, s. 119, h. 1199, 29 Haziran 1556).

⁵⁴ (BOA. MD, 1, h. 191, 362).

⁵⁵ Süleyman Paşa 1556'dan önce Rumeli beylerbeyi olduğu 23 Ağustos 1556 tarihli hükümden anlaşılmaktadır (BOA. MD, 2, s. 134, h. 1334, 16 Şevval 963, 23 Ağustos 1556).

⁵⁶ BOA. MD, 3, s. 198, h. 558, 29 Kasım 1559.

⁵⁷ BOA. MD, 3, s. 444, h. 1332, 14 Temmuz 1560; Mustafa Paşa, 25 Aralık 1560'den önce vefat etmiştir (BOA. MD, 4, s. h. 1766, 6 Rebiülahir 968, 25 Aralık 1560).

⁵⁸ (Enderunlu Abdüllatif, 2013, s. 87).

⁵⁹ 22 Ra 966 tarihli bu hüküm Mehmed Paşa'nın oğlundan söz etmektedir. Oğlu Ömer'e 30 akça gündelik ile vazife verilmiştir. Paşa'nın beylerbeyi olup olmadığından söz etmektedir. (BOA. KK. 216 s. 48).

⁶⁰ (BOA. MD, 4, s. h. 1766, 6 Rebiülahir 968, 25 Aralık 1560).

⁶¹ Ali Paşa, eski Rumeli beylerbeyidir. Emrin yazıldığı bu tarihte hacca gitmek üzere izin istemiş ve kendisine hacca gitmesi için izin verilmiştir (BOA. MD, 4, s. 190, h. 1982, 17 Mart 1561).

⁶² Bu tarihte Cafer Paşa, sabık Rumeli beylerbeyidir. BOA. MD, 4, s. 200, 10 Ramazan 968,

⁶³ Hasan Paşa, 24 Ağustos 1564 tarihli. Gönderilen hükümde Rumeli beylerbeyi iken vefat eden Hasan Paşa'nın Mısır'dan aldırıldığı şekerden söz edilmektedir. BOA. MD, 6, s. 1, h. 2; 9 Ekim 1564 tarihli hükümde aynı konu üzerinedir. Bu defa emir Bursa sancakbeyine gönderilmiştir. Mısır defterdarına verdiği bir kısım paranın ve kalanının tahsil edilmesi hakkındadır. (BOA. MD, 6, s. 146, h. 313); Bir başka emir ise 9 Nisan 1565 tarihli. Hüküm Hasan Paşa'nın muhalledatı ile ilgilidir (BOA. MD, 6, s. 462, h. 1256).

Tablo 1- devamı

Beylerbeyinin Adı	Tarih
Lala Hüseyin Paşa	1570 ⁶⁷ -1571 ⁶⁸
Siyavuş Paşa	982 ⁶⁹ - 987 ⁷⁰
Mehmed Paşa	987 ⁷¹ -988 ⁷²

4.1.2.2.2. Sofya Sancağı Kadıları

Osmanlı Devleti'nde idari yapılanmada sancaklar kazalara ayrılmıştır. Kaza ya da kadılık bölgeleri kadıların görev yaptığı, kaza merkezi ve onu çevreleyen köylerden oluşmaktaydı. Bir kazanın sınırları idari-adli yapı belirlerken⁷³ askeri-idari yapıda eyalet, sancak, timar nahiyeleri ve dirlikler bulunmaktaydı (İnalcık, 2003, s. 121-122). Burada nahiyeler kazadan farklıdır. Askeri yapılanma olduğu için bazen kaza ile nahiye örtüşebildiği gibi bazen birkaç nahiye bir kaza bölgesi olabiliyordu (Beyazıt, 2010, s. 75-76). Mesela Şehirköy Kazası'nda İznebol, Gramova, Visoka

⁶⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar seferi sırasında Rumeli beylerbeyi olarak savaşa katılmıştır. II. Selim tahta geçtiğinde aynı görevde bıraktı (Selânik-î Mustafa Efendi, I, 1999, s. 21, 61)

⁶⁵ (BOA. MD, 6, s. 573, h. 1256, 5 Zilkade 972, 4 Zilkade 1565; s. 649, h. 1427, 19 Zilhicce 972).

⁶⁶ (BOA. YB.04, 1-1, 25 Eylül 1566; BOA. MD, 7, s. 809, h. 2217, 4 Ekim 1568); 22 Ağustos 1570 tarihli hükümde Ahmed Paşa için sabıka Rumeli beylerbeyi tabiri kullanılmaktadır (BOA. MD, 14, s. 136, h. 1568); Aynı tabir 5 Eylül 1570 tarihli hükümde de yer almaktadır. (BOA. MD, 8, s.72, h. 809, 5 Eylül 1570).

⁶⁷ (BOA. TD, 492, s. 41; MD, 9, s. 81, h. 212, 26 Ocak 1570; BOA. MD, 14, s. 924, h. 1366, 29 Mart 1571).

⁶⁸ BOA. MD, 14, s. 924, h. 1366, 29 Mart 1571; s. 937, h. 1387, 19 Nisan 1571; Kıbrıs seferi sırasında Rumeli askeri Beylerbeyi Lala Hüseyin Paşa komutasında Adriyatik kıyılarındaki Venedik'e karşı hareket etmiştir (Selânik-î Mustafa Efendi, I, 1999, s. 79).

⁶⁹ Siyavuş Paşa, III. Murad 8 Ramazan 982'de tahta çıktığında Rumeli beylerbeyliği görevindeydi. Cülus merasimi sırasında Vezir-i azam Sokullu Mehmed Paşa ve vezirlerden sonra huzurda yerini almıştır (Selânik-î Mustafa Efendi, I, 1999, s. 101; BOA. C. TZ, 155/7742; BOA. C. TZ, 156/7785; BOA. C. TZ, 156/7785; BOA. C. TZ, 156/7786).

⁷⁰ H. 987 yılının Şaban ayında Siyavuş Paşa vezir olarak divan üyesi olunca Rumeli beylerbeyliğini bıraktı. İstanbul'a geldi. Siyavuş Paşa'ya vezirlik verilmesi Mart 1580 tarihindedir. O sırada Sofya'da görevinin başındaydı (Selânik-î Mustafa Efendi, I, 1999, s. 127).

⁷¹ Mehmed Paşa, Rumeli beylerbeyliğine tayin edilmeden önce Yeniçeri Ağası idi. Siyavuş Paşa'ya vezirlik verilmesi ile birlikte beylerbeyliğe getirildi. Şaban 987, (Selânik-î Mustafa Efendi, I, 1999, s. 127).

⁷² (BOA. C. TZ, 155/7719, Evahir-i Receb 988).

⁷³ Bazen kaza sınırlarının belirlenmesinde mali etkenler etkili olabilmekteydi. Böyle bir durum Sofya Sancağı'nın kazası olan Samakov Kazası'nda yaşanmıştır. Samakov Kazası'na bağlı olan Yukarı Dukan, Aşağı Dukan, Yukarı Durgan, Aşağı Durgan ve Dere köyleri Radomir Kazası'na dahil edilmişlerdi. Ancak bir süre sonar köyler maden hizmetinde oldukları için geri Samakov Kazası'na bağlanmışlardır. Muhtemelen Radomir Kazası'na bağlandıklarında maden hizmetinden çıkmakta, bu durum ise maden hizmetlerinin yürütülmesinde aksaklık meydana getirmiştir (Beyazıt, 2010, s. 75-76).

nahiyeleri bulunmaktaydı. Sofya Kazası'nda ise Planina-i Büzürg, Planina-i Küçük nahiyeleri vardı (BOA. TD., 130).

Kaza adli ve idari birim olduğu için kazanın idaresi kadı tarafından yapılmaktadır. Kadı ilmiye sınıfından gelmekteydi. Sancakbeyinden bağımsız, kadılar sivil idareci statüsündeydiler. Ayrıca kadı, merkezin kazadaki temsilcisi olarak devlet otoritesini sağlayan en önemli görevli konumundaydı. Kadının adli konuların yanı sıra mali konuları da bilmesi gerekmektedir. Çünkü görev yaptığı kazadaki mukataa ve vakıfların denetleme yükümlülüğü ondadır. Mukataa hesaplarını mukataanın nazırı yaptığında kadının onayı ile kesinleşirdi. Aynı uygulama vakıflar için de geçerlidir. Vakıf mütevellileri vakfin hesaplarını merkeze göndermeden önce kadıya onaylatmaları gerekmektedir. Mesela Nisan /Mayıs 1581'de Sofya kadısı Muhyiddin hesap ilmindeki başarısı ve maden işlerinden anlaması ve pek çok yerde müfettişlik yaptığı için Üsküp kadılığına tayin edilmiştir (Beyazıt, 2014, s. 148). Bu görevlerine ilaveten kadıların yetkileri miras, nafaka tayini, evlilik, esnafın denetlenmesi, şehrin imarı ve alt yapısının düzenlenmesi, sefer sırasında ordunun güzergâhı üzerinde ise askerin iâşesinin temini ve askerin geçişi için köprü ve yolların tamiri, avârız vergilerinin toplanması gibi idari, mali, beledi ve askeri sahaları kapsamaktaydı (Uzunçarşılı, 1988, s. 38).

Kadılıklar oluşturulurken nüfus, coğrafi konumu ve kadılara sağladıkları gelirler göz önünde bulundurularak gruplara ayrılmıştı. İki ana grup ise mevleviyet ve kasaba kadılıkları şeklindeydi. Bursa, Edirne ve İstanbul başkent olan şehirler olması itibarıyla en önde gelen mevleviyet kadılıklarıydı. Buna ek olarak Mekte, Medine, Şam, Halep, Bağdat gibi kadılıklar da mevleviyet grubu kadılıklar içindeydi. İstanbul mevleviyet kadılığı idi, ama tek bir kadılık değildi. İstanbul'da İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarının her biri ayrı mevleviyet kadılıkları konumundaydı⁷⁴. Mevleviyet kadıları günlük 300 akça ila 500 akça arasında gelire sahiptiler (Aydın- Günelan, 2011, s. 21). Diğer kadılıkların hepsi kasaba kadılıkları grubundaydı. Sofya Sancağı'nda yer alan Sofya, Berkofça, Samakov ve Şehirköy kasaba kadılıkları grubu içindeydi. Sofya Sancağı'ndaki kadılıklar Osmanlı kaza teşkilatı içinde Rumeli Kazaskerliği'ne dahildi. Bu nedenle Sofya kazası kadıları

⁷⁴ İstanbul'a ilk kadı aslında Yıldırım Bayezid döneminde tayin edilmişti. Fakat Ankara Savaşı'ndan sonra İstanbul'da yaşayan Türkler çıkarılınca kurulan mahkemenin işlevi sona ermişti. Fetihle birlikte Celalzâde Hızır Bey, İstanbul'a kadı olarak atanmıştır. Sonra Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıkları oluşturulmuştur. (Aydın, 1998 s. 73-74).

Rumeli kazaskeri tarafından tayin edilirdi. Ancak statü olarak Sofya kadılığı diğer kazalardan üstteydi. Sofya kadıları şehrin büyük olması nedeniyle diğer kadılara göre daha fazla yevmiye alırdı. XVI. yüzyılın başlarında yarısında 100 akçalık bir kadılıktı. Sofya kadısı Mevlânâ Alaaddin'in 100 akça yevmiyesi vardı. Berkofça 20 akçalık iken Samakov ve Şehirköy ise 30' ar akçalık kadılıklardı. Berkofça'da Mevlânâ Abdülcélîl, Şehirköy'de ise Mevlânâ Davud Çelebi görev yapmaktaydı (Ercan Alan-a, 2016, s. 350-368). Zamanla kadılıkların derecelerinde değişim olmuştur. Bu değişim Sofya'ya da yansımıştır. Nitekim Sofya kadılığı 1524'de 130 akçaya çıkmıştır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilerleyen dönemlerinde 150 akçaya (Kuru, 2019, s. 256)⁷⁵ ve 1581-1592 arasında ise Sofya kadısının yevmiyesi bir ara 300 akçaya çıkmıştır. Ancak aynı yıllar arasında 200 ve 150 arasında değişmiştir. 1595'de yeniden 300 akçaya yükselmiştir (Alan-b, 2016, s. 168-177). Bu statü kadıların tayininde de kendini göstermekteydi. Sofya kadılığına Süleymaniye medreseleri içinde yüksek konumda olan Dar'ü-Hadis Medresesi'nde müderris olamayan kişiler tayin edilirdi. Zaten Sofya kadılığı Kudüs, Halep, İzmir, Trabzon gibi mahreç mevleviyetleri⁷⁶ içindeydi (Uzunçarşılı, 1988, s. 38)⁷⁷. 7 Haziran 1581 tarihli ferman ile Sofya Kazası kadılığına İstanbul'daki kadılıklardan mazul olanların en kıdemlisinin tayin edilmesi emredilmiştir (Beyazıt, 2014, s. 140). Koçi Bey Risalesi'nde Sofya, Budin, Şam, Halep, Edirne gibi kadılıklar ile aynı mevkide tasnif edilerek 500 akçalık mollalıktır denilmektedir. Bu kadılıklardan yükselenlerin İstanbul kadılıklarına yükseldiğini de ilave etmektedir. Sofya, Bosna kadılıklarından mazul olan kadılar ise Manisa, Belgrat gibi yerlere tayin edilirlerdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 99).

Berkofça kadılığı incelediğimiz dönemin başında 20 akçalık konumunu devam ettirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilerleyen dönemlerinde 25 akçalık kadılık haline getirilmiştir (Kuru, 2019, s. 261-263). 1581-1592 arasında önce 80 akçaya daha sonra 100 ve 150 akçaya çıkarılmıştır. XVII. yüzyılda ise 200 ve 300 akçaya çıkmıştır (Alan-b, 2016 s. 168-177). Kanuni Sultan Süleyman

⁷⁵ 934 yılında hala Sofya 130 akçalık bir kadılıktır (Alan-Atıl, 2018, s. 223).

⁷⁶ Mahreç mevleviyet kadılıkları mevleviyet kadılıklarının ilk basamağı idi. Sofya XVII. yüzyılda ikinci sınıf mevleviyet kadılığı içinde sınıflandırılmıştı. Rumeli'de Yenişehir, Filibe, kadılıklarından sonra gelmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, s. 276).

⁷⁷ İsmail H. Uzunçarşılı, Sofya'yı XV. yüzyılda mevleviyet kadılıkları içinde göstermektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 96).

döneminde Samakov kadılığı 60 akçaya, Şehirköy 45 akçadır (Kuru, 2019, s. 261-263).

Tespit edebildiğimiz kadılar şunlardır⁷⁸:

Sofya Kazası Kadıları: Mevlânâ Tâceddîn Çelebi⁷⁹, Mevlânâ Alaaddin⁸⁰, Mevlânâ Abdi Çelebi⁸¹, Osman⁸², Mevlânâ Muhyiddin⁸³, Mevlânâ Abdünnebi⁸⁴, Mevlânâ Alaaddin⁸⁵, Osman b. Mehmed⁸⁶.

Berkofça Kazası Kadıları⁸⁷: Mevlânâ Abdülcelîl⁸⁸, Mevlânâ Uzun Ahmed⁸⁹

Şehirköy Kazası Kadıları⁹⁰: Mevlânâ Davud Çelebi⁹¹

Bir de Sofya’da kassam olarak görev yapan kasamlar vardır. 1544’de şehir kassamı Emir b. Kamil adlı kişidir. Emir b. Kamil Hacı İsmail Mahallesi’nde ikamet etmektedir (BOA. TD, 236, s. 19). Diğer kassam ise Mevlânâ İbrahim Çelebi b.

⁷⁸ II. Bayezid döneminde Sofya kadısı Kasım Çelebi oğlu’dur. 80 akça yevmiye almaktadır (Alan-Atçıl, 2018, s. 74); Yavuz Sultan döneminde Sofya kadılığı hala 80 akçalık bir kadılıktır. Kadı ise Niğbolu kadılığından mazul Büleciklü Mevlânâ Alaaddin’dır (Alan-Atçıl, 2018, s. 74, 93).

⁷⁹ Mevlânâ Tâceddîn Çelebi H. 928 (M. 1521-1522)’de Sofya kadılığından mazul görünmektedir. Ancak ne zaman Sofya kadılığı yaptığı belirtilmemiştir. Ama muhtemelen Mevlânâ Alaaddin’dan önceki Sofya kadısıdır. Alan-Atçıl, 2018, s. 116).

⁸⁰ (Alan-a, 2016), s. 350-368; Alan-Atçıl, 2018, s. 107).

⁸¹ Abdi Çelebi, 31 Ağustos-9 Eylül 1524 tayin edilmiş ve dört yıl görevde kalmıştır. (Alan-b, “2016), s. 169; (Alan-Atçıl, 2018, s. 231).

⁸² Bu kadının adı belgede eşkiyalar tarafından katledilen adı verilmeyen Breznik ve Çiprofça kadılarını soruşturmak üzere görevlendirilmesi nedeniyle geçmektedir. Kadı Osman görevini layık ile yerine getirmemiş yanında görevli olan çavuşla birlikte rüşvet karşılığı eşkiyaları serbest bırakmıştır. Bunun üzerine görevden alınmıştır. Samakov, Berkofça, Breznik ve Çiprofça kadılarına gönderilen emirde Osman’ın ve çavuşun durumunun teftiş edilmesi, eğer suçları sabit olursa İstanbul’a gönderilmeleri istenmektedir. Ayrıca aynı kadılara gönderilen emirde kadıları katleden eşkiyanın bir süre dağıldığı, ama yeniden bir araya geldikleri şekavete devam ettikleri yazmaktadır. Eşkiyaların nerede yaşadıkları belirtilmeyen Memi ve Dimitri’nin evini basarak onlara işkence ettikleri ve paralarını ve esbaplarını çaldıklarına dikkat çekilerek eşkiyaların haklarından gelinmesi emredilmektedir. (BOA. MD, s. 124, 132, h. 262, 264).

⁸³ Nisan/Mayıs 1581 de Üsküp kadılığına tayin edilmiştir. (Beyazıt, 2014, s. 148.)

⁸⁴ Abdünnebi, 5 C 989 tarihine kadar Sofya kadısıdır. Bu tarihte Üsküp kadılığına tayin edilmiştir (Beyazıt, 2018, s. 36).

⁸⁵ 5 C 989 tarihli emirle Sofya kadısı olmuştur. (Beyazıt, 2018, s. 36).

⁸⁶ Osman b. Mehmed mührüyle Sofya mukataalarından hazineye gönderilen meblağ 30.283 akçadır (BOA. İE. ML, 1/92); Evahir-i Ca 995 tarihinde Sofya Kadısı Kemaleddin’dır. BOA. İE. ML., nr. 1/95.

⁸⁷ II. Bayezid döneminde Berkofça kadılığı için Mütferrika Nâib adlı birine verilmiştir. Bu tarihte Berkofça 18 akçalık bir kadılıktır. (Alan-Atçıl, 2018, s. 74).

⁸⁸ (Alan-a, 2016, s. 350-368; Alan-Atçıl, 2018, s. 107).

⁸⁹ Uzun Ahmed’in tayin tarihi 1-10 Ra 930’dır. Görev süresi dört yıldır (Alan-b, “2016), s. 169; Alan-Atçıl, 2018, s. 231).

⁹⁰ II. Bayezid döneminde Şehirköy kadısı Gulâmî adlı bir kadıdır. Yevmiyesi 25 akçadır. Deftere kadı hakkında kısa bilgi yazılmıştır. Buna göre “Adam şekilcedir. Halk içre yaramazlıkla şöreti yokdur. Pâk kadıdır. Maslahatın başarmaya kâbildir. Kul taifesindendir. (Alan-Atçıl, 2018, s. 74).

⁹¹ (Alan-a, 2016), s. 350-368); Mevlânâ Davud, Mevlânâ Yaraluca Muhyiddin’in oğludur (Alan-Atçıl, 2018, s. 107).

Mehmed adlı kişidir. Mevlânâ İbrahim Çelebi, kefalet davasında şahitler arasında yer almaktaydı (SSS, 344, s. 9a).

Sofya’da Diğer Görevliler: Bu arada kadıların en büyük yardımcısı olan muhızlıları da belirtmek gerekmektedir. Muhızlı huzura getiren, hazır bulunduran sözlük anlamı ile görevine vurgu yapılmaktadır. Davalı ve davacıyı, kadı tarafından çıkarılan celb kâğıdı ile getirmekle görevliydi. Mahkeme sırasında düzenin sağlanması yine onun görevleri arasındaydı. Küçük kadılıklarda kâtiplik görevini dahi muhızlı yapardı (Ahışhalı, 2020, s. 85; Akgüngüz, 1990, s. 232). Büyük kadılıklarda ise bir tane muhızlı olmaz birkaç tane muhızlı görev yapardı. Böyle durumda onları idare eden muhızlıbaşı görevlendirilirdi (Uzunçarşılı, 1984, s. 144). Mahkemenin bulunduğu yerdeki daha önce devlet görevinde bulunmuş kişiler muhızlı tayin edilirdi. Devlet görevlileri de askeri kökenli olurdu. Muhızlıların tayini ve azli kadılar tarafından yapılmakla birlikte kadı atadığı kişiyi merkeze bildirmek ve tayin beratını almak zorundaydı. Muhızlılar da kadılar gibi davalardan harç alırlardı (Ahışhalı, 2020, s. 85).

Bu nedenle Sofya sancağı içinde kazalarda muhızlılar görev yapmaktaydılar. Büyüklüğü itibariyle birden fazla muhızlı Sofya’da görev yapmaktaydı. Ayrıca muhızlılar mahkemelerde şahitler arasında yer almaktaydı. H. 957 yılına ait Sofya şer’iyye sicilinde, Çerkes Hasan bin Abdullah, Çakır bin Abdullah, Cafer bin Abdullah, Saka Pervane, İsa Bali bin Ahmed, Mehmed bin İbrahim, Şuca bin Yahya, Sinan bin Abdullah, El-hac Ali bin Süleyman adlı kişiler muhızlı olarak görev yapmaktadırlar (SSS, 344, s. 1a-10a). Tahrir defterlerinde ise 1544 yılında Hasboğa Bey Mahallesi’nde oturan Hamza muhızlı olarak kaydedilmiştir. 1570 yılında ise muhızlıların sayısında artış vardır. Altı muhızlının üçü Kara Danişmend Mahallesi’nde, diğer üçü de Cami-i Atik Mahallesi’nde yaşamaktadırlar. Kara Danişmend Mahallesi’nde sakin muhızlılar Cafer, Lütü Hacı, Mehmed iken Cami-i Atik Mahallesi’nde sakin Sinan, Hasan, Sinan bin Abdullah’tır.

Bir diğer mahkeme görevlisi ise kâtiplerdi. Sofya gibi büyük bir şehirde mahkeme kâtiplerinin var olmaması mümkün değildir. Tahrir defterlerinde kâtipler mahkeme kâtipi şeklinde değil de sadece kâtip diye kaydedilmişlerdir. Bu kâtiplerin mahkemede görevli kâtipler olduklarını düşünüyoruz. Çünkü 1544 yılında Mescid-i Hamza Mahallesi’nde yaşayan Sefer, voynuk kâtipi olarak ayrıca belirtilmiştir. Berkofça’da ise bir katip vardır. O da maden kâtipidir. Sofya merkezde 6 kâtip

bulunmaktadır. Ancak şer'iyye sicili, muhızırda olduğu gibi bize daha fazla bilgi sunmaktadır. Buna göre H. 957 yılında Mahmud bin Ahmed, Mehmed bin Mustafa, Ahmed bin Ömer kâtiplik vazifesini ifa etmektedirler (ŞŞS, 344, s. 1a-10a). Samakov 'da 4 kâtip, Şehirköy'de ise 2 kâtip bulunmaktadır. Berkofça'daki kâtibin maden kâtibisi olduğu yukarıda belirtilmiştir.

Bir başka görevli olarak mahkeme emini bulunmaktadır.. Onu da şer'iyye sicilinde şahitler arasında yer alması dolayısı ile tespit edebildik. Haydar Bey bin Abdullah ve Budak bin Murad'ın adlarının altında emin-i mahkeme yazılmıştır (ŞŞS, 344, s. 1a- 10a).

Bir şehrin güvenliğinden sorumlu olan görevli subaşıydı⁹². Şehirlerde görev yapan sunaşılar şehir subaşıları, köy ve kadının olmadığı kasabalarda görev yapanlara ise il subaşıları adı verilirdi. Subaşı sancaklarda sancakbeyinin en büyük yardımcısı konumundaydı. Sofya merkezde ise bu anlamda Rumeli beylerbeylerine tabii olmalıydılar. Buna rağmen Sofya'nın diğer kazaları olan Berkofça, Samakov, Şehirköy gibi küçük kazalarda kadının emrinde görev yaparlardı. Kadının olmadığı küçük kasabalarda ise oranın idare amiri konumundaydılar. (Akgündüz, 1993, s. 233). Bu anlamda Sofya Sancağı'nda Çiprofça, Breznik gibi kasabalar, yani şehirler vardı. Buradaki subaşılar muhtemelen bu kasabaların amirleriydiler. Ancak bu kazaların ve kasabaların subaşılarının kimler olduğu tespit edilememiştir. Şehrin amirlerinden birisi olduğu için tahrir defterlerine yansımamıştır. Aynı durum Sofya subaşısı için de geçerlidir. Sofya'da tespit edilen subaşı Dellak Hasan Bey'dir. Hasan Bey İran seferine katılmış ve terakki almıştır (TS. MA.d. 3012, s. 3a).

Asesler güvenlik hizmetinde görev alan görevlilerdir. Başta İstanbul'da güvenliğin sağlanmasında çok önemli görev ifa ederlerdi. Nöbetleşe çarşı pazarları ve mahalleleri dolaşarak görev yaparlardı. Suçluları ve zanlıları yakalar, mahkemenin kararı kesinleştğinde suçluları cezalandırırlardı. İstanbul dışında Sofya'nın da içinde bulunduğu Şam, Halep, Erzurum, Kütahya, Musul, Diyarbakır, Edirne, Selânik, Tırhala, Niş, Bosna, Sofya, Budin, Cezayir gibi yerlerde asesler görev yapmaktaydı (Özcan, 1991, s. 464). Sofya'da birden çok ases görev yapıyor olmalı ki asesbaşı tayin edilmiştir. Nitekim Sofya şer'iyye siciline göre H. 957'de

⁹² Subaşı kelimesi, sü-başı şeklinde eski Türk metinlerinde yer almaktadır. Çünkü *su/sü* kelimesi asker manasına gelmekteydi. Subaşı ise ordu komutanıydı. Mesela Selçuk Bey, subaşı idi (İlgürel, 2009, s. 447).

asesbaşı Mehmed Çelebi ibn-i Ali'dir (ŞŞS, 344, s. 9a). O şahitler arasında yer aldığı için yaşadığı mahalleyi tespit edemedik. H. 966 (M.1558-1559) yılında Sofya'da asesbaşı olarak Hasan bulunurken yerine Kasım adlı kişinin asesbaşı olmasını istemiştir (BOA, A.RSK.d, 1457, s. 171). 1570'de asesbaşı olarak kayıt edilen kişi Mescid-i Hacı Hamza Mahallesi'nde yaşayan Davud adlı kişidir (BOA. 492, s. 17). Asesbaşının gelirleri şehir vergileri bölümünde yazılmıştır. Adı yazılmayan asesbaşının 15.412 akçalık gelirleri vardır. 1565-1566 tahririnde de 12.500 akçelik gelire sahiptir. Maalesef yine adı yazılmamıştır (BOA. 409, s. 81). 1575'te dükkân sayısı 820'ye çıkmıştır. Tabii geliri de 9.840 akça, toplam gelirin ise 12.000 akça olduğu görülmektedir (BOA. TD, 539, s. 17).

Sofya beylerbeyinin merkezi olması itibariyle berlerbeylerin maiyetinde birçok görevli bulunmaktadır. Bu görevlilerden birisi çavuşlardır. Bu çavuşlardan bazıları Sinan Çavuş, Mehmed Çavuş ve Ahmed Çelebi'dir (TS. MA.d. 3012, s. 3a). Görev yapan çavuşlar genellikle timar tasarruf etmektedirler.

4.2. Şehirler

4.2.1. Osmanlı Şehri Sofya

Sofya ve sancağın diğer şehirlerinin fiziki yapılanmasını Türk-İslam şehri yapılanması içinde aramak gerekmektedir. Osmanlı Devleti Türk-İslam Devleti olduğu için kendinden önceki İslam ve Türk şehirlerinin yapılanmasını devam ettirmişti. Anadolu'dan Rumeli'ye Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu sahada bütün şehirlerde olduğu gibi sancağın merkezi ve en büyük şehri olan Sofya'da da aynı durum geçerlidir. Bu nedenle Türk-İslam şehri üzerinde durmak gerekmektedir. Türk İslam şehirlerinin fiziki yapılanmasının temelleri ticaret, ibadet ve temizliği esas almaktadır. Nitekim ticaret han, bedesten, çarşı ve pazarlarda yapılmakta, şehir ekonomisi bu çerçevenin içinde yürütülmektedir. Şehirde yaşayanların manevi dünyasını şekillendiren dini inançlarının gereği olan ibadethanelerin en büyükleri şehrin merkezinde yer almaktadır. Aynı şekilde genellikle külliye şeklinde kurulan ibadethanelerin yanında eğitimin yürütülebilmesi amacıyla medreseler bina edilmektedir. Şehir yapılanmasının bir başka unsuru, yani olmazsa olmazlarından bir diğeri ise temizliktir. Hemen hemen bütün şehirlerde hamamların bulunması bunun en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten şehir kelimesinin tanımında

bütün bu özellikler mevcuttur. Çünkü şehir tanımlaması tarımsal üretimin az olduğu, nüfusun büyük çoğunluğunun sanayi üretimi ve ticaret ile meşgul olduğu yerleşim yeri olarak yapılmaktadır. Bir yerleşim yerinin şehir olabilmesi büyük bir nüfusa ve tarımdışı ekonomik faaliyetlerin yürütülmesine bağlıdır (Suraiya Faroqhi, 1993, s. 12). Ekonomik faaliyetler şehir merkezinde kurulan çarşı-pazarlarda bedesten ve hanlarda yürütülmektedir. Köylerden farklı bir ekonomik yapısı olan şehirlerin merkezini bir pazar yeri ya da bir cami oluşturmaktadır (Orhonlu, 1984, s. 2). Türk şehirlerinde ticari hayat şehir merkezinde bulunan çarşı ve pazarlarda yaşanmaktadır. Çarşı içerisinde bedesten ve han adı verilen yerleşik tüccarların bulunduğu mekânlar inşa edilmiştir. Bu mekânlar şehirlerde ticari hayatın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

Bu iki unsurun dışında yönetim açısından bir de kadının bulunması gerekmektedir. Bu açıdan Sofya, taht kadılığı adı verilen büyük kadılıklardan sayılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988, s. 89; Halaçoğlu, 1991, s. 111). Sofya, kaza olmasının yanı sıra Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi olduğu için burada ikamet eden beylerbeyi tarafından idare edilmektedir. Bu nedenle ayrıca sancakbeyi tayin edilmemiştir. Şehirde bulunan Beylerbeyi Mahallesi, Sofya'nın Paşa Sancağı olması ve Rumeli Beylerbeyi'nin burada ikamet etmesine istinaden bu adı almıştır. Daha önce değinilen Evliya Çelebi'nin bahsetmiş olduğu Paşa Sarayı da bu mahallede olmalıdır.

Şehir hayatına katkı sağlayan bir diğer oluşum vakıf müessesesidir. Vakıflar aracılığıyla han, bedesten, hamam, zaviye, imaret, mescid, cami gibi yapılar bina edilmiştir. Bu yapılar şehrin ibadet, iâşe, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Eğitim ve öğretim yine vakıflar aracılığıyla inşa edilen medrese, tekke ve zaviyelerde yürütülmekteydi. XVI yüzyılda Sofya'da şehre Türk-İslam hüviyeti kazandıran pek çok yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen kervansaray, bezistan, zaviye, cami, mescid, hamam ve imaret gibi yapılar tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Sofya'ya Osmanlı kimliğini kazandırmıştır.

Bütün bunlara ilaveten şehirlerde belirleyici bir başka unsur kaledir. Kale içi genellikle askeri amaçla kullanılırken kale altı çarşı pazarların kurulduğu ticaretin ve sosyal hayatın merkezini oluşturmaktadır. Dış kale, yani surlar şehrin en dış sınırındır. Kale dışındaki yerleşimler varoş olarak adlandırılmaktadır. Ancak Sofya bu yapılanmanın dışındadır. Çünkü Sofya'nın kalesi yoktur. Sadece sur duvarlarından

bazı izler olduğunu XVI. yüzyılda Sofya'ya gelen seyyahlar ifade etmektedirler. (Todorov, 1979, s. 49). Osmanlı Devleti fetihlerden sonra özellikle stratejik öneme sahip kalelerin dışındaki kaleler yıktırılmıştır. Böylece herhangi bir durumda kale yeni bir direniş noktası haline gelmemiş olmaktadır. Sofya'da bunun olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat Hünyadi Yanoş'un saldırısı esnasında şehrin yakıldığını belirtmiştik. Kale o zaman var ise bile yangında büyük zarar görmüş olmalıdır. Şehrin yeniden inşası döneminde artık kaleden söz edilmemektedir. Çünkü fetih sırasında Sofya tekfurundan söz edilmektedir ki, tekfurun kaleden av bahanesiyle dışarı çıkarılması ile fethedilmişti. Fakat 1553 yılında şehri ziyaret eden alman seyyah Hans Dernschwam, şehrin ayrıntılı bir panoramasını çizerken büyük bir şehir olan Sofya'nın tahkimatı ve surunun olmadığına dikkat çekmektedir. Ona göre şehirde 15 cami bulunmaktadır. Dar sokaklarda ahşap evler sıralandığını bu evlerin avlulu olduğunu belirtmektedir. At veya öküz arabalarının girebilmesi için avlu kapılarının büyük olduğunu, ancak büyük kapının ortasında küçük kapının olduğunu yazarken herhalde insanların küçük kapıları kullandıklarını ifade etmek istemiştir. Evlerin pencerelerinin avluya baktığını yazması Anadolu'daki evler gibi evlerin avlulu olduğunu göstermektedir. Ayrıca ona göre dar sokaklarda dükkânlar bulunmaktadır. Sofya'da yıkanmak için gittikleri hamamı bütün özellikleriyle anlatmaktadır. Kısaca Dernschwam Sofya'yı tanımlarken klasik Osmanlı şehir yapısını tam anlamıyla burada gözlemlemiştir (Dernschwam, 1992, s. 33-36).

Osmanlı döneminde hazırlanmış olan tahrir defterlerinde şehirler, '*nefs*, *kasaba*, ve *şehir*' kavramları ile tarif edilmiştir. Şehrin kırsal yerleşmelerden farkı, kır yerleşimlerine oranla daha büyük, tarım ile uğraşan nüfusun az olması ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin ön plana çıkmasıdır (Çelik, 1994, s. 74). Yani şehir, bulunduğu coğrafyada ürettiği mal ve hizmetlerle çevresinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Buna karşın şehrin yakın çevresinde bulunan tarım alanlarında gerçekleştirilen üretimle de şehrin iâsesi sağlanmaktadır.

İdari açıdan ise sancak merkezi olan şehirlerde bir sancakbeyi veya kadı olmak zorundadır. Nefs olarak ifade edilen her yerde kadı bulunmamaktadır. Çünkü oralar kaza merkezi değildir. Coğrafi olarak en yakın kazaya bağlıdır. Sofya Sancağ'ında *nefs* olarak kaydedilen Çiprofça kaza olmadığı için kadı yoktur ve Berkofça Kazası'na bağlıdır. Bu nedenle şehir kavramı içine ekonomik faaliyetleri de katmak gerekmektedir. Zaten bir yerleşim yerinin şehir olabilmesi için gerekli olan

koşullardan birisi çarşı ve pazarının bulunmasıdır. Bu çarşı ve pazar cuma namazı kılınan büyük bir cami etrafında yer almaktadır. Çarşı pazarı oluşturan ekonomik faaliyetler kapalı çarşı, bedesten, han, hamam gibi yapılardır. Buna imaret, medrese, hastane olarak hizmet veren diğer yapıları da eklemek gerekmektedir. Cuma namazı kılınan büyük cami aynı zamanda şehrin ‘Ulu Cami’si konumundadır ve caminin etrafında şadırvan, sebil, çeşme, medrese gibi binalarla birlikte bir külliye şeklini almaktadır (Gümüşçü, 2001, s. 76). Şehrin mahalleleri bu merkezin etrafında oluşmuştur. Ancak nüfusun artması ile yeni mahalleler şehrin dışında kurulacaktır. Mahmud Paşa Camii Sofya’nın Ulu camisidir.

Osmanlı yönetimi altına giren şehir, sosyo-ekonomik yönden ve şehirleşme açısından büyük gelişme göstermiştir. 1526 tarihinde Sofya’da 28 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden 18’i Müslüman, 11’i ise Gayrimüslimlere ait mahallelerdir. H. 937 (M.1530)’de Müslüman mahalle sayısı 18 olmuş, gayrimüslim mahalle ise 14’e çıkmıştır. 1544’deki değişim ise daha farklı yönde bir seyir izlemiştir. Müslüman mahalle sayısı bir hayli artış göstererek 28’e yükselirken gayrimüslim mahalle sayısı sabit kalmıştır. Yalnız bu tarihte daha önceki yıllarda görmediğimiz Selanik ve Konstantin Yahudileriyle Dubrovnikli tüccarlar karşımıza çıkmaktadır. 1570’ e gelindiğinde ise Müslüman mahalle sayısı 23, gayrimüslim mahalle sayısı ise 1530’daki gibi 14 olarak görülmektedir.

Avusturya elçisi Busbecq, 1555 yılında güzergâhı üzerinde bulunması itibariyle Sofya’dan geçmiştir. Evliya Çelebi’den çok önce Sofya’ya gelen Busbecq, Sofya’nın önceden Bulgar despotlarının merkezi olduğunu, ılıman iklimi, havası ve verimli ovası olduğunu, büyük ve kalabalık bir şehir olduğunu mektuplarında yazmıştır (Busbecq, s. 31). Yine Evliya Çelebi’den önce Sofya’ya gelen bir başka Avrupalı, Stephan Gerlach idi. 1573 yılında Avusturya elçilik heyetine katılarak yola çıkan Gerlach, 19 Temmuz günü Sofya’ya ulaşmıştır. Gerlach’ın Sofya tasviri, geniş, güzel ve verimli bir ovasının olduğu şeklindedir. Ayrıca şehrin büyük bir sanayi şehri olduğunu, güzel bahçelerinin ve birçok çeşme ile kilisesinin bulunduğunu kaydetmiştir (Gerlach, 2007, s. 74-75). Bir yıl sonra Haziran 1578’de dönüş yolundayken tekrar şehre gelen Gerlach hemen hemen aynı bilgileri vermektedir (Gerlach, 2007, s. 836-837).

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi şehre gelmiş, burayı güllük gülistanlık muazzam bir şehir olarak tasvir etmiştir. Çelebi’ye göre birbirine bitişik pek çok köy

ile çevrili olan Sofya'nın başlıca mahalleleri, Banya Başı, Çelebi, Gül Camii, Mahmud Paşa, Siyavuş Paşa, Paşa, İmaret mahalleleridir. Gerlach, 1578'de İstanbul'dan dönerken daha uzun kaldığı şehri biraz geniş tasvir etmiştir. Bu tasvirinde Yahudilerden, Raguzalı tüccarlardan, 12 kilise ve Almanca, İtalyanca, Yunanca ders okutulan okullar bulunduğundan söz ederken Müslümanlardan hiç söz etmemektedir (Gerlach, 2007, s. 836-837). Hâlbuki Sofya, fethedildiği günden itibaren özellikle Batı Anadolu'dan çeşitli yollarla gelen ve gönderilen Türklerin iskân sahasıdır. Zaten iskân, Osmanlı Devleti'nin fethedilen memleketleri Türklerle şenlendirilmesi ve imarı için mecburiydi.

İlk iskân faaliyeti Rumeli'ye geçişle başlamıştır⁹³. Nitekim fetihler ilerledikçe iskânın devam etmesi Osmanlı Devleti'nin Türk-İslam imparatorluğu kurma amacından kaynaklanmaktadır. Her ileri harekât iskânı gerektirdiği için gönüllüler haricinde en başından itibaren sürgün metoduna başvurulmuştur⁹⁴. Anadolu'nun birçok yerinden köylüler, şehirliler, yörükler düzenli bir şekilde Rumeli'ye göçürölmüşlerdir. Fetihler boyunca Sofya'da olduğu gibi Şehirköy'de de köyler kasabalar kurulmuştur⁹⁵. İskân ayrıca muazzam askeri harekâtın bir parçası olduğu gibi doğal olarak üretimi artırmak suretiyle devletin gelirlerini artırmayı amaçlamaktaydı (Barkan, 1952, s. 60-62). Bu, Sofya'nın merkezinde bariz bir şekilde görölmektedir. Nitekim şehrin Türk nüfusu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Çalıştığımız dönemin ilk tahriri 130 numaralı (1525 tarihli) defterde Sofya'daki 17 mahalleden Saruhan Mescidi adıyla kurulan mahalleyi iskânın bir örneği olarak gösterebiliriz. 1544'te genişleyen şehrin Mescid-i Karahisari adlı mahallenin dâhil olması, buraya Anadolu'dan yapılan göçlerin devam ettiğini göstermektedir (BOA, TD, 236, s. 16). Ancak Sofya'ya gelerek yerleşenlerin hangi şekilde buraya geldikleri ya da getirildikleri konusunda tahrir defterlerinde mahalle hanelerinin kaydı sırasında yer alan Anadolu'lu, Acemli ve Karamanlı tanımları iskâna dair delil oluşturmaktadır. Zaten Balkanların birçok yerinde olduğu gibi

⁹³ Rumeli'de ilk iskân faaliyeti Süleyman Paşa tarafından yapılmıştır. (Barkan, 1952, s. 62); Aynı politikanın en büyük örneklerinden birisi İstanbul'un fethinden sonra yapılmıştır. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden sürgün metodu ile İstanbul'un iskânı sağlanmıştır. (İnalçık, 1988, s. 215-225); Sürgün metodunun geniş çapta uygulandığı yerlerden birisi Kıbrıs'tır. Geniş bilgi için bakınız: (Çelik, 2003, s. 263-304).

⁹⁴ Sürgün metodu hakkında geniş bilgi için ayrıca bakınız (Barkan, 1950, s. 524-568).

⁹⁵ Buna bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan Yenişehir Kazası'nı da örnek verebiliriz. Dağılan ve yerinde hemen hiç kimsenin kalmadığı bir yeri yeniden şehir haline getirmek bütün bu politikalar çerçevesinde değerlendirilmelidir (Kiel, 2013, s. 473-476).

Sofya’da da yaşayan Müslüman nüfusun, yerli halkın Müslüman yapılarak değil Anadolu’dan yapılan göçler sonucunda arttığını söylemek mümkündür (Şahin, 2009, s. 346)⁹⁶.

Sofya şehrinin yapılanmasında temel öğeler arasında kervansaray, han, cami ve hamam bulunmaktadır. Bazı vakıfların gelirleri arasında kervansaray odalarının olması şehrin merkezinde kervansarayın olduğunu göstermektedir. Mesela II. Bayezid döneminde Hasan Paşa’ya temlik olarak verilenler arasında bir kervansaray da bulunmaktadır. Kervansaray, incelediğimiz dönemde 1525’de yıllık 6.000 akçalık gelire sahiptir (BOA. TD., 130, s. 608). Diğer taraftan 1570’de Hasboğa Bey Vakfı’nın kervansarayda yıllık 2000 akçalık bir odanın geliri bulunmaktadır. Fakat vakıf kaydında kervansarayın adı verilmediği için Hasan Paşa’nın kervansarayı olup olmadığını belirlemek zor görünmektedir (BOA. TD, 409, s. 594)⁹⁷.

Yine şehirde çarşı ve pazarlar olması, hem ekonomik hayatın hem de şehir yapılanmasının gereğidir. Pazar yerleri arasında balık pazarı olması dikkat çekmektedir. Âşık Mehmed’in söz ettiği latif nehir aynı zamanda insanların balıkçılık yaptığı İskar Nehri’dir. Burada tutulan balıklar Sofya balık pazarında satışa sunulmaktadır (ŞŞS., 344, s. 1). Çarşı ise bazı esnaf gruplarının bir arada toplanması sonucunda oluşmuştur. Kasaplar çarşısı adıyla çarşının varlığı onların hep bir arada bulunduğunu göstermektedir (ŞŞS., 344, s. 10). Bir başka çarşı ise Yahudiler Çarşısı’dır. Çarşı Yahudilerin dükkânlarının bulunduğu yerdir (ŞŞS, 344, s. 6).

Osmanlı Devleti’nde bir şehrin nasıl olduğunu ifade edebilmek için mutlaka vakıflardan söz etmek gerekmektedir. Vakıflar şehrin sakinlerinin eğitim, ibadet gibi birçok temel ihtiyacın giderilmesi için kurulmuşlardır. Cami, mescid, muallimhane, imaret gibi yapılar bina olarak şehri süslerken birçok kişiye hizmet vermektedir. 1544 yılında Sofya’da 4 cami, 31 mescid, 8 muallimhane, 1 bedesten, 3 zaviye, 4 hamam, 3 kervansaray bulunmaktadır. Bu yapıların devamlılığının sağlanması açısından akar sağlaması için vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar arasında Hacı Seydi Bey Vakfı, Yahya Paşa Vakfı (Demir, 2014, s. 195), Cami-i Atik Mahallesi’nde

⁹⁶ Rumeli’ye yapılan iskan hakkında bakınız: (Barkan, 1952, s. 58-78;).

⁹⁷ Sofya’da olmasa bile şehre ulaşımı kolaylaştırmak için kervansaraylar yapılmıştır. Mesela Defterdar Ahmet Paşa tarafından 1669-1670’da Sofya’ya bir günlük mesafede bina ettirilmiştir. Novi Han olarak bilinen han Yaylak-ı Kebir Nahiyesi’ne bağlı bir mevkide olup zamanla etrafında bir köy kurulmuştur. (Antanov, 2006, s. 243); Ayrıca bu yüzyılda Harmanlı mevkiinde bir kervansarayı daha yapılarak yolcuların hizmetin sunulmuştur. (Memişoğlu, 1995, s. 64).

Hasan Paşa Vakfı (ŞŞS, 344, s. 7), Yahudiler Çarşısı'nda Hayreddin Hoca Vakfı (ŞŞS, 344, s. 6), Hacı Hamza Mahallesi'nde Hasboğa Bey Vakfı (ŞŞS, 344, s. 9), Karaoğlan Zaviyesi Vakfı (ŞŞS, 344, s. 11) yer almaktadır⁹⁸

Sofya sadece batıya yapılan seferler için menzil yolu üzerinde değildir. Aynı zamanda Ragusa-İstanbul ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Bunun şehrin gelişmesine katkıda bulunduğu bir gerçektir. Yol Ragusa'dan başlamakta Novipazar üzerinden Sofya'ya ulaşmaktadır. Sonra Tatarpazarcık-Filibe-Edirne üzerinden nihayetinde İstanbul'a varmaktaydı. Zaten tahrir defterlerinde Dubrovnik'li tüccarların Sofya'da bulunması yolun işlek olarak kullanıldığını göstermektedir (Fisher, 2014, s. 36). 1544'de Dubrovnikli tüccarlar, ayrı başlık altında yazılmıştır. Buna göre 36 Dubrovnikli Sofya'da yaşamaktadır. Yedi kişi doğrudan tacir şeklinde tanımlanmıştır. Diğerleri ise dukacı?, berber, kuyumcu, hasırcı, takyecidir (BOA. TD. 236, s. 26).

4.2.2. Sofya'da Türk-İslam Eserleri

Sofya alındıktan kısa bir süre sonra Türk-İslam şehri halini almaya başlamıştır denilebilir. Ancak buradaki temel değişimin başlangıcının II. Murad döneminde olmuştur demek daha doğrudur. Çünkü Osmanlı döneminde Sofya üzerinde dururken Hünyadi Yanoş'un Aralık 1443 saldırısı sırasında halkı boşaltılmak suretiyle Sofya yakılmıştır. Düşman ordusunun iâşe olanaklarını yok etmeyi amaçlayan olayda şehre giren düşman herhangi bir şey bulamamıştır. Hatta ibadet etmek istediklerinde yanmayan bir camiye Katolik unsurları asarak ibadet etmişlerdir (Gazavât-ı Sultân Murâd, s. 20). Bundan sonra şehrin yapılanmasının yeniden yapıldığı düşünülmelidir. II. Murad'dan sonra tahta çıkan Fatih Sultan Mehmed, birçok yerde olduğu gibi burada da bir cami inşa ettirmiştir (Ünver, 1950, s. 385). 1544 tahrir defterinin baş tarafında verilen fihristte Sofya merkezde 4 camii, 31 mescit, 8 muallimhane, 3 zaviye görünmektedir (BOA. TD, 236, s. 4).

Camiler: Türk-İslam şehrinin fiziki yapısını şekillendiren yapıların başında camiler gelmektedir. Türk hâkimiyeti ile birlikte ilk camileri inşa edilmeye başlanmıştır. Fetihle birlikte şehrin en büyük kilisesi camiye çevrilirdi. Bu şehrin

⁹⁸ Bu sayılan vakıflar dışında Sofya'da Şadi Bey bin Üveys Bey, Bali Efendi Zaviyesi, Hanım Ağa Bin Abdullah Miralay, Sarraf Kasım Bin Ahmet Mescidi, Saruhan bin Koçi, Kara Danişmend, Evhad Bey b. Hamza, Dursun Bin Saltık, vakıfları yer almaktadır; (Erdoğan, 2002, s. 4).

değişiminin başlangıcını oluştururdu. Başta padişahlar olmak üzere devletin önde gelen kişileri cami yaptıırarak halka örnek olurlardı. Bu konuda bize en çok bilgi sunan kişi Evliya Çelebi'dir. Birçok yer gibi Sofya'ya da gitmiş ve oraları gezmiştir. Onun verdiği bilgilere göre Sofya'da Mahmud Paşa, Gül, Çelebi, Şeftali, Defterdar, Koca Derviş (Sofu) Mehmed Paşa, Molla Efendi, Siyavuş Paşa, Eski camileri vardır. Bu camilerin bazıları sonradan inşa edilmiş olmalıdır. Çünkü Molla Efendi Camii, Şeftali Camii gibi camiler XVI. yüzyılda yoktur. 16. yüzyıl camilerinden bazıları Mahmud Paşa Camii, Gül/Bayezid Camii, Sofu Mehmed Paşa Camii, Cami-i Köhne/Cami-i Atik, Abdi Hoca camileridir.

Sofya'da selâtin camilerinin ilki Sultan Murad Camii'dir. II. Murad döneminde şehrin yeniden imarı sırasında yaptırılmıştır. I. Murad dönemine ait olması mümkün değildir. Çünkü I. Murad fetihten birkaç yıl sonra vefat etmiştir. Diğer taraftan 1444'deki stratejik yangından dolayı şehir çok zarar gördüğü için II. Murad döneminde yapılmış olmalıdır. Diğerleri ise Fatih Sultan Mehmed camidir. Caminin adı Sultan Mehmed Han Camii olarak geçmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi, caminin kısaca Fatih Camii olarak adlandırıldığını yazmaktadır (Ayverdi, 2016, s. 97). Diğer bir selâtin camisi II. Bayezid Camisi'dir. Bayezid Camisi'nin, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Ancak II. Murad döneminde şehrin yakıldığı düşünülürse bu camiinin II. Bayezid dönemi camisi olması ihtimal dâhilindedir. II. Bayezid adındaki bir başka cami ise Gül Camiidir. Selâtin camisi olmakla birlikte kiliseden çevrilmiştir. Bu kilise St George-Rotunda Kilisesi'dir. Sultan Bayezid İspanya'nın Müslümanlara zulmettiği için tepki olarak kiliseyi camiye çevirmiştir (Mercimek, 2019, 70). Ayverdi bu caminin adının aynı zamanda Bey Camii olduğunu, Bey kelimesinden kasdın Yıldırım Bayezid olduğunu yazmaktadır. Bu durumda caminin banisi Yıldırım Bayezid'dir (Ayverdi, 1982, s. 97).

Ümera camileri olan camilerin başında Fatih Sultan Mehmed dönemi vezir-i azamlarından olan Mahmud Paşa Camii başta gelmektedir. Mahmud Paşa'nın burada cami yaptırmasının nedeni beylerbeyi olarak görev yapması etkili olmuştur. Semavi Eyice, caminin yapımına daha İstanbul'un fethinden önce başladığını Mahmud Paşa'nın ölümünden sonra bitirildiğine dair rivayet olduğunu yazmaktadır (Eyice, 2019, s. 179). Mahmud Paşa Camisi'ne Cuma Camisi, Büyük Cami, Ulu Cami gibi isimler verilmiştir (Mercimek, 2019, s. 55). Caminin yanında medrese, han ve ve

sebil vardır (Tekindağ, 2003, s. 377). 1544 tarihinde caminin müezzini Hacı adlı kişidir (BOA, 236, s. 5). Bulgar yönetimine daha geçmeden Mahmud Paşa Camii zarar görmeye başlamıştır. 93 Harbi sırasında Cami'nin minarelerinden birisi Ruslar tarafından yıkılmıştır. Buna rağmen günümüze kadar ulaşan iki camiden birisidir. Ama cami olarak hizmet vermemektedir. Bulgaristan Ulusal Müzesi'dir. (Koyuncu, 2015, s. 125).

Sofu Mehmed Paşa⁹⁹ tarafından 1547-1548 yıllarında Sofya'da kendi adıyla anılan mahallede cami, medrese, kütüphane, imaret, hamam, kervansaray ve bimaristandan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir (Eren, 1968, s. 67; Eyice, 1992, s. 305; Karakuş, 2021, s. 1568). İnşa ettirdiği bu külliye için bir vakıf kurmuştur. Kurulan bu vakfin vakfiyesi Arapça yazılmıştır (Andonova, 2015, s. 78). Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen bu külliyenin parçası olan cami Mimar Sinan'ın Sofya'da inşa ettiği tek eseridir. Cami, Sofu Mehmed Paşa, İmaret (Ayverdi, 1982, s. 99) ya da Evliya Çelebi'de yer alan ismi ile Koca Derviş Paşa Camii adıyla bilinmektedir. Duvarlarının ve minaresinin siyah taştan yapılması nedeniyle Kara Camii olarak da bilinmektedir. İmaret adı caminin bulunduğu İmaret Mahallesi'nden dolayı verilmiştir. Caminin bir başka adı Bosnalı Mehmed Camii'dir. Çünkü Mimar Sinan'ın eserlerinin listesinin yazıldığı tezkirelerde Bosnalı Mehmed Paşa olarak geçmektedir (Eyice, 1992, s. 305). Bu cami, 93 Harbi sonrasında depo haline getirilmiş, 1903 tarihinde ise Bulgarlar tarafından kiliseye çevrilmiştir (Özcan, 2002, s. 270-274; (Memişoğlu, 1995, s. 53-54). Halen kilise olarak kullanılmaktadır (Koyuncu, 2010, s. 129-146).

Bir başka cami ise Banya/Bana Başı/Kadı Molla Seyfullah Efendi Camii'dir. 1544 tahririnde mescit olarak yer almaktadır (BOA, TD, 236, s. 11). Sonradan camiye çevrildiği 1570 tahririnde cami olarak kaydedilmesinden anlaşılmaktadır (BOA, 492, s. 12). Bugün Mariya Luiza Caddesi üzerindedir. Molla Kadı Seyfullah Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Bundan dolayı Evliya Çelebi'nin verdiği camiler

⁹⁹ Sofu Mehmed Paşa, enderunda yetişmiştir. Taşrada birçok görevde bulunmuş Beylerbeyilik yapmış ve vezirlik rütbesi tevcih edilmiştir. Divanda ikinci vezirliğe kadar yükselmiştir. Sonra Budin Beylerbeyliği görevine getirilmiş 1551 yılında burada vefat etmiştir. Sofya dışında Hersek'teki cami, İstanbul'daki medresesini ve Hoca Paşa'daki sarayını Mimar Sinan'a yaptırmıştır. (Özcan, I, 1988, s. 138). Sofu Mehmed Paşa, bu eserleri Rumeli beylerbeyliği görevi sırasında yaptırmıştır. (Kuran, I, 1988, s. 185); Sofu Mehmed Paşa'nın hastalandığında Yahudi hekim tarafından zehirlenmiştir. Hekim sonradan intihar etmiştir. İntihar ederken "bununla Mehmet adını taşıyan kırk kişinin ölümüne sebep oldum" diye itiraf ettiği kaynaklarda yer almaktadır (Peçevî İbrahim Efendi, 1999, s. 30; Ayverdi, 1982, s. 99).

arasında Molla Efendi Camii olarak geçmektedir (Hasanov, 1992, s. 699). Bana Başı adı ise bulunduğu yerden gelmektedir. Tek minaresi olan camii mimari yapısının güzelliği ile dikkat çekmektedir. Caminin önünde üç kubbeli tetimmesi bulunmaktadır. Kadı Seyfullah bu tetimmeyi karısı adına yaptırmıştır. Bugün Sofya'da ibadete açık tek cami budur (Memişoğlu, 1995, s. 53-54)¹⁰⁰. Banya Başı Camii Bulgaristan yönetiminde iken birçok defa yıktırılmakla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin girişimleri ile yıkılmaktan kurtulmuştur. 1915-1917 arasında cami Osmanlı Devleti tarafından tamir ettirilmiştir (Koyuncu, 2006, s. 227).

Siyavuş Paşa, Enderun'da yetişmiş devlet adamlarından birisidir. Kanijeli lakabı ile bilinmektedir. 1574'de III. Murad tahta geçtiğinde Rumeli Beylerbeyliği görevindeydi. II. Selim'in kızı Fatma Sultan ile evli olduğu için damat olmuştur. Beylerbeylik görevinde uzun süre kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1580'de vezirlik rütbesi verilerek İstanbul'a çağrıldığında Sofya'da görevinin başındadır (Ak, 2009, s. 311-312). Bu süre zarfında o da şehre katkıda bulunarak cami, mektep ve çeşme yaptırmıştır (BOA. TD, 539, s. 9). Bu eserlerin giderlerinin karşılanması amacıyla vakıf kurmuş, vakfin yönetimini nesline bırakmıştır. Sofya Bulgar yönetimine geçtikten sonra yıkılmayarak kiliseye dönüştürülmüştür. Bir ara odun deposu olarak bile kullanılmıştır. Sonra restore edilerek 1906 yılında Sveta Sofia adıyla yeniden kiliseye çevrilmiştir. (Allahverdi, 2015, s. 214, 229)¹⁰¹. Diğer Camiler Danişmend, Abdi Hoca, Mehmed Kethüda, Vidin ve Sungurlar¹⁰², Habib Halife camileridir¹⁰³.

Sofya dışında Hacı Karaman Köyü'nde cami bulunmaktadır. Caminin vakfi olduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır (Bakınız: Vakıflar).

Mescitler: Bu camilere ek olarak Sofya'da başka küçük camiler de vardır. Ancak mescitler ayrı bir yere sahiptir. Mahalle adları genellikle mescitleri yaptıranların adını almıştır. İncelediğimiz dönemde Sofya'daki mescitler şunlardır:

¹⁰⁰ Cami ibadete açık olmakla birlikte taç kapısı kilitlidir. Camiye sol tarafta bulunan kapıdan girilmektedir. (Ayverdi, 1982, s. 98).

¹⁰¹ Siyavuş Paşa'nın Sofya dışında Balkanlarda Hasköy Kazası Harmanlı Kasabası'nda cami, köprü, mektep, han yaptırdığı vakıf eserleri vardır. Bunlara ek olarak eşi Fatma Sultan adına İstanbul'da bir medrese, Eyüp'te ise oğlu için türbe ve çeşme yaptırmıştır. Türbe ve çeşmeyi Mimar Sinan yapmıştır (Allahverdi, 2015, s. 214-215).

¹⁰² Sungurlar Camii, mescit olarak yapılmış, daha sonra camiye çevrilmiş olmalıdır. Ayverdi'de cami olarak geçmektedir (Ayverdi, 1982, 99).

¹⁰³ Sonradan Sofya'da cami mescit inşası devam etmiştir. Böylece sayı 76'ya çıkmıştır. (Ayverdi, 1982, s. 99).

Alaca Mescid¹⁰⁴, Hasboğa Bey Mescidi, Emine Hatun Mescidi, Hacı Alagöz Mescidi, Hacı Hamza Mescidi, Hacı Mahmud Mescidi, Hacı Kemal Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi, Hacı Musa Mescidi, Hacı Turgud Hoca Mescidi, Hacı Yahşi Mescidi, Karahisari Mescidi, Saruhan Mescidi, Kara Şahin Mescidi, Kız Kasım Mescidi, Kara Danişmend Mescidi¹⁰⁵, Hacı İbrahim, Şehreküstü Mescidi, Hacı Ali Mescidi, Bazar Mescidi, Hacı Hayreddin Mescidi, Ümera Mescidi, Hasboğa Bey Mescidi, Kurşunlu Mescidi, Hacı Muhyiddin, Hacı Şirmerd Mescidi, Saraç Kasım Mescidi, Sungurlu Mescidi, Takyeciler Mescidi, Hatib Mescidi, Kurd Faik Mescidi, İsa Hoca, Mescidi, Nasuh Hoca Mescidi, Tuzcu Memi Mescidi, Hacı Mustafa Mescidi, Hacı Bayram Mescidi. Bu mescitlere 18. yüzyılda Divanzâde, Haffafhâne, Terzi Yusuf, Yazıcızade, Kazgancılar mescitleri eklenmiştir (Mercimek, 2019, s. 63).

Tablo 2. Sofya’da Cami, Mescit ve Görevlileri

Cami ve Mescit	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Saruhan	Cafer Fakı	Hüsam Mehmed		Şuca b. Ali	Ali b. Hüsam	
.....	... Halife	Mustafa Hoca				
Şehreküstü Mescidi	Halil Halife			Mehmed b. Halil	Mehmed b. Piri	
Hacı İbrahim		Seyid Yahya			Mehmed/ Hasan	
Hacı Ali	Ali Fakih			Ayas b. Yeniçeri Sofu		
Bazar						
Hacı Musa	Yunus Fakih					
Hacı Kemal	Nureddin	Yusuf Nasuh		Seyyid Mehmed Hüseyin		
Halil	Abbas İskender					
Gül Camii	Nasuh Yusuf			Mahmud Çelebi/ Muslihiddin/Mehmed Bin Ali	Mustafa/ Mahmud b.	
Hacı Mahmud ma’a Hacı Pir Ahmed	Hatip Fakı bin Kasım	Ahmed bin Yahya				

¹⁰⁴ Mescidi Hacı Mustafa bin Musa yaptırmıştır (Ayverdi, s. 96).

¹⁰⁵ Bu mescide Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa minber yaptırarak camiye çevirmiştir. (Ayverdi, 1982, s. 98).

Tablo 2- devamı

Cami ve Mescit	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Hacı Hayreddin	Ahmed Fakih	Mehmed				
.....		Sofu Ali				
Ümera	Ali	Mustafa bin Süleyman		Mustafa Halife Bin Süleyman	Mehmed Bin Ali	
Nalband?		Hacı Hasan				
Emine Hatun Mescidi	Hüseyin Bin Mustafa Fakı	Pir Ahmed		Muhyiddin Halife	Osman Dede	
Hasboğa Bey	Turgud Fakı	Ali Hoca		İbrahim bin Mehmed	Memi Bin İbrahim	
Kurşunlu	Hoca Mustafa					
Bazar	İbrahim Fakı	Mehmed Fakih Hoca ¹⁰⁶				
Kız Kasım		Ali Bali				
Hacı Hatun	Şuca Fakı					
Banya Başı		Muslihiddin, Hüsam ¹⁰⁷		Abdi Hoca (Edirnei) /Mehmed Çelebi/ Mehmed Çelebi b. Bali Hoca	Halil/Halil	
Kara Danişmend	Muslihiddin	Memi b. Kani		Mahmud	Veli	
.....	Turgud fakih tacir					
Hacı Mehmed	Mehmed bin Mehmed	Mahmud		Bali Halife Bin Ferhad	Kurd bin İbrahim	
Kasım	Emir Hoca bin Orhan			Ahmed Çelebi	Mehmed	
Karagöz Bey Mah.	Alaaddin Halife	Hacı İbrahim		Mehmed Çelebi	Musa	
(Beylerbeyi)	Hayreddin Halife			Ali veled-i Veli	Abdi v. İbrahim	
		Ali b. Mustafa				
Mescid-i Hod	Hacı					
Cami-i Köhne	Alaaddin Halife	Murad				

¹⁰⁶ Mehmed Fakih Hoca imam olmasına ek olarak bir vakfın mütevellisidir. Ancak hangi vakfın mütevellisi olduğu kaydedilmemiştir.

¹⁰⁷ Bu müezzin Hacı Hamza mahallesinde oturmaktadır. (BOA. TD. 236, s.19).

Tablo 2- devamı

Cami ve Mescit	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Hacı Hamza	Mehmed bin Hasan Fakı	Mustafa				
Karahisari Mescidi	Mustafa	Mustafa		Mustafa Resul	Temur	
Hacı Alagöz	Sinan Halife ¹⁰⁸	Mehmed ¹⁰⁹ Recep		Sefer Halife / Sefer Hoca / Ayas	Kara Nasuh/ Divane / Mehmed	
Turgud Hoca	İsa Fakı	Ferhad		İsa b. Halil	Bekir b. Mustafa	
	Şuca Halife	Kasım				
Hacı Muhyiddin	Hüseyin			Muslihiddin Halife /Süleyman Halife	İbrahim b. Abdülkerim ¹¹⁰ / Hacı Memi b. İbrahim	
Alaca Mescid	Nasrullah Halife	Veli b. Hacı Emir		Fazıl Çelebi/ Hızır b. Hüsam	Mehmed b. Ali	
.....			Veli Hoca			
.....		Mehmed b. Abdullah				
Hacı Şirmerd	Hüsam Fakı b. İbrahim					
	Mevlana Hüsam	Yahya b. Turgud				
Kara Danişmend	Mustafa Nasuh	Veli				
-----	Zekeriya Halife					
Hacı Yahşi	Mevlana Bali Halife	İsmail İbrahim		İbrahim Dede	İsmail Halife	
Hacı Bayram					Nasuh Halife	
Mahmud Paşa Camii		Hacı		Seydi Ali	Ahmed b. Mustafa/ Mustafa	
Abdi Hoca Camii				Mahmud Çelebi/ Mehmed Çelebi		

¹⁰⁸ (BOA. TD. 236, s. 20).¹⁰⁹ Aynı zamanda keşşgerdir, (BOA. TD, 236, s. 8).¹¹⁰ Hasboğa Bey Mahallesi'nde oturmaktadır. BOA. TD. 492, s. 10).

Tablo 2- devamı

Cami ve Mescit	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Mehmed Kethüda Camii						Hatip Ahmed Halife
Mescid-i Memi					Piri Halife	
Vidin? Camii						Hüseyin Halife
Saraç Kasım					Mehmed Halife	
Sungurlu Mescidi/ Camii					Hüseyin Halife /Yusuf b. Abdullah	Yusuf b. Hüseyin
Zaviye-i..... Halife						
.....Bey Mescidi				Musa Halife /Süleyman Halife	İbrahim Halife/ Mehmed	
Cami-i Kebir					Hacı.....	Abdi Halife
Takyeciler				Hasan b Ali		
Cami-i Atik				Ali b. Yusuf	İsa b. Hasan	
Hacı Karaman						Musa
Şahin Bey Mahallesi				Mevlana Turbali Halife	İbrahim b. Memi	
Hacı İlyas					Pir Hoca	
Cümdi Ahmed Bey M.	Cafer Fakı b. Saruhan	Hüsam b. Mehmed		Abdi Halife	İsmail b. Mehmed	
Şeyh Bali Efendi Zaviyesi				Musa Halife	Veli Dede	
Mehmed Paşa Camii					Ahmed b. Ali /Mevlana Osman Halife/Memi	Mevlana Mehmed Çelebi
Hatip Mescidi					İbrahim b. Yusuf	
Hacı..... Mescidi					Hüseyin	

Tablo 2- devamı

Cami ve Mescit	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Hacı..... Mescidi					Hüseyin	
Kurd Fakih					Hüsam	
İsa Hoca					Hasan Halife	
Nasuh Hoca				İlyas Halife		
..... Halife Camii						Şaban Dede

Kazalardan Şehirköy’de Sultan Mehmed Han Camii ve İskender Bey Camii bulunmaktadır. Sultan Mehmed Han Camii, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Cami tarihi belli olmayan bir zamanda yanmış ve büyük hasar görmüştür. II. Bayezid tarafından caminin onarımı yapılarak ibadete açılmıştır (Amedoski, 2017, s. 291) . İskender Bey Camii ondan sonra yapılmış olmalı ki, Cami-i Cedid-i İskender Bey adıyla kaydedilmiştir. İskender Bey, camiye ek olarak iki mescit daha yaptırmıştır¹¹¹. Fakat bu mescitler 1585’de yaptırıldığı için tabloda yer almamaktadır. Diğer mescit ve camiler tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. Şehirköy’de Camii, Mescit ve Görevlileri

Cami ve Mescit Adı	1544			1570	
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin
Öteyaka M.	Ferşad? Fakı	Mustafa b. Hacı		Mehmed b. İlyas	Mustafa b. Hayrullah
Halil Bey	İbrahim Fakı b. Bayezid ¹¹²		Abdullah	Ali Hoca	Ali/ Ali . Mehmed
Asıl Bey	Hüseyin Fakı b. Mehmed			Mevlana Hacı Mustafa b. Yusuf	
Ali Çelebi				Memi Hoca	
Asıl Bey M.				İdris b. Yunus	
Şehreküstü M.	Mustafa b. Zağnos/ Ferhad b. Mustafa	Ahmed b. -----		Şeyh Kasım Halife	Hızır b. Mehmed /Hasan b. Hüseyin
İskender Bey				 Fakı	

¹¹¹ (Amedoski, 2017, s. 291).

¹¹² Bir önceki imam Pir Mehmed bin Yusuf’dur. BOA. TD. 236, s. 237.

Tablo 3- devamı

Cami ve Mescit Adı	1544			1570	
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin
İmam-ı Mescid-i diğer				Abdi Fakı	
Sultan Mehmed Han Camii		Sinan Hamza	Mevlana Şah Halife b. Abdurrahman	Hacı Mustafa	Hasan Halife b. Hüseyin
Cami-i Cedid-i İskender Bey				Hacı Abdi b. Ali	Kurd b. Seferşah
Şeyh Behram Subaşı Mah.	Mevlana Bali Halife	Sefer b. Kurd			

Samakov Kazası'nda 3 cami vardır. Bunlar; Zaviye-i Cami-i Atık, Camii-i Hüseyin Ağa, Zaviye-i Cami-i Atık. Karadeniz, Malkoç Bey'in ise Samakov'da bir cami inşa ettirdiğini yazmaktadır. Ancak bu caminin hangi cami olduğu bilinmemektedir (Karadeniz, 2015, s. 80-81)¹¹³.

Tablo 4. Samakov Kazası'nda Camii, Mescitler ile İmam ve Hatipler

Cami ve Mescit	1544			1570	
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin
Cami-i Hüseyin Ağa		Mustafa b. Nasuh	Mevlana Muhyiddin Halife	Mevlana Derviş Mustafa	Muslihiddin
Cafer Hoca	Sinan Hoca				
Hacı Sinan M.	Mevlana Mahmud Fakı	Seydi v. Halife			
Hoca Sefer	Mevlana Ahmed Fakı	İbrahim Halife			
Cafer Beğ		İdris			
Cami-i Cedid				Halife Cafer	Piri Halife
Yunus Voyvoda M.				Sinan Halife	
Yunus Bey				Sinan Halife	Ali Çelebi

¹¹³ Ayverdi, Samakov Bulgaristan hakimiyetine geçtiğinde 21 cami olduğunu yazmaktadır (Ayverdi, 1982, s. 142).

Tablo 4- devamı

Cami ve Mescit	1544			1570	
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin
Hoca Sefer				İbrahim Halife	İdris Halife
Murad Çelebi				Mevlana Alaaddin	Halil
Zaviye-i Cami-i Ali Çelebi					Ali b. Yusuf
İsa Çelebi M.				İsmail Hoca	
Zaviye-i Cami-i Atik				Mevlana Hatip Hoca	Hasan Halife
Hacı Küçük nd. Hacı Sinan				Mevlana Eşref Fakı	Mehmed b. Mahmud
İsa Çelebi				İsmail Halife	Piri Sadi

Berkofça Kazası Vidin yolu üzerinde olduğu için Türk hâkimiyetinde büyümüştür. Bunda madenin olması diğer bir etkidir. Zaten 1544’de sadece Camii Mahallesi bulunmaktadır. Müslüman nüfusun artması ile başka camiler yapılmıştır. İlk yapılan camiye Cami-i Atik denilmesi bundan dolayıdır. Zaten Camii-i Atik Mahallesi’nde müezzin olarak kaydedilen Yusuf bin Hacı Ali’dir (BOA. 492, s. 552). Adını okuyamadığımız mahallede bir cami olmadığı görülmektedir¹¹⁴. Ancak Takyeciler Mahallesi’nde sakin Yusuf b. İshak, Murad Bey Camisi’nin hatibi görülmektedir (BOA. 492, s. 554). Ancak bu cami Ayverdi’de yer almamaktadır. Ayverdi ayrıca şehirde mescit olmadığını yazmaktadır. (Ayverdi, 1982, s. 101).

¹¹⁴ Mahalle adının yazısı net olmadığı için okunamamıştır (BOA. TD. 492, s. 554).

Tablo 5. Berkofça Kazası'nda Camii, Mescitler ile İmam ve Hatipler

Cami ve Mescit Adı	1544			1570		
	İmam	Müezzin	Hatip	İmam	Müezzin	Hatip
Cami-i Atik		Hamza b. Ali	Mevlana Hamza Fakı	Mevlana Pir Hasan	Halife Ramazan /Yusuf b. Hacı	İsmail Hasan
	Sinan Hoca b. Mahmud		İbrahim Hoca ¹¹⁵			
Mahalle-i Takyeci				Muslihiddin Hoca	Mustafa Dede	
Mahalle-i İskender						Yusuf b. İshak

Köylerdeki Cami ve Mescitler: Bu anlamda ilk mescit Şehabeddin Paşa'nın Sofya yakınlarında Kiliselik Köyü'nde yaptırdığı mescittir. Mescit hakkında başka bilgi bulamadık (Ayverdi, 1972, s. 477).

Eğitim Kurumları: Bir şehrin hem fiziki yapısına hem de kültürel hayatına katkı sağlayan bir başka kurum ve yapı medreselerdir. İvanova, XVI. yüzyılda Sofya'da 2 medrese olduğundan söz etmekle birlikte Mahmud Paşa, Sofu Mehmed Paşa ve Kadı Seyfullah/Benli Kadı¹¹⁶ ve Bölücekli medreseleri vardır. Muhemelen İvanova XVI. yüzyılda 2 medrese yaptırıldığından söz etmektedir. Cami yaptıran kişiler genellikle yanlarına medrese bina ettirmişlerdir. Zaten genellikle camiler külliye şeklinde yapılmaktaydı. Külliyelerden birisi Mahmud Paşa, külliyesidir. Mahmud Paşa Medresesi 40 odası olan bir medresedir. Ancak Bulgar hâkimiyetine geçtikten sonra medrese yıkımdan payını almıştır. 1924 yılında yıktırıldıktan sonra arsası üzerine Bulgar Milli Bankası yapılmıştır (Ayverdi, 1982, s. 99).

Diğer medrese ise Sofu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı külliyenin bir parçası olan 16 odalı ve kütüphanesi olan bir medresedir (Eren, 1968, s. 66-70). Kubbeli bir yapı olan medresenin şadırvanı bulunmaktadır. Sofu Mehmed Paşa Medresesi, daha önce kırklı medrese iken 1554 yılında ellili medrese haline getirilmiştir (Özcan, 2002, s. 274). Medresede eğitim öğretime ek olarak müftülük hizmeti verilmektedir (Beyazıt, 2014, s. 193). Medrese binası 93 savaşı sırasında hapishane olarak

¹¹⁵ İmam ve hatibin hangi cami ve mescidin imamı ve hatibi olduğu belli değildir. BOA. TD. 236.

¹¹⁶ Benli Kadı Medresesi ile Kadı Seyfullah Medresesi aynı medrese olmalıdır (Mercimek, s. 73).

kullanılmıştır. 1928 yılında ise tamamen yıkılmıştır. Yerine İçişleri Bakanlığı binası yaptırılmıştır. Ayrıca külliyyede bimaristan ve hamam da vardır.

Memişoğlu, medrese sayısını 7 olarak vermektedir (Memişoğlu, 1995, s. 69). Ancak Ayverdi'de medrese sayısı 8 olarak yer almaktadır (Ayverdi, 1982, s. 99) Ancak incelediğimiz dönemde Sofya'da 6 medrese bulunmaktadır. Bu medreseler; Sofu Mehmed Paşa, Mahmud Paşa, Mevlana Alaaddin b. Hacı Bayram, Alaaddin Efendi, Bölüceklü Kadı, Benlü Kadı medreseleridir. Bölüceklü Kadı Medresesi'ne 22 Ağustos 1524 tarihinde Mevlânâ Muslihiddîn müderris olarak tayin edilmiştir (Alan-Atçıl, 2018, s. 229).

Medrese öncesi eğitim muallimhanelerde verilmekteydi. Bu nedenle muallimhanelerin olması doğaldır. Muallimhaneler de vakıf sistemi içindedir. Şahısların hayratı olarak yaptırılmışlardır. Bu nedenle yaptırانların ismiyle kayd edilmişlerdir. Muallimhaneler şunlardır: Mevlana Alaaddin bin Hacı Bayram Muallimhanesi, Mevlana Seyfullah Muallimhanesi, Abdullah oğlu Canım Ağa Muallimhanesi, Hacı Kurd Bin Hacı Hüseyin Muallimhanesi, Hacı İbrahim Bin Hızır Muallimhanesi, İlyas Bey Muallimhanesi, Hacı İbrahim bin Hızır Muallimhanesi, Katip Şuca Bey Muallimhanesi¹¹⁷.

Sıbyan mektepleri ise eğitimin en alt basamağını oluşturmaktadır. Biz iki mektep tespit edebildik ki, bunlar Hacı Musa Mektebi ve Yahya Paşa Mektebi'dir. Memişoğlu Sofya'da 40 sıbyan mektebinin var olduğunu yazmaktadır (Memişoğlu, 1995, s. 69).

Sancağın kazaları içinde medrese olan kaza Samakov Kazası'dır. Bir medresenin yanı sıra 2 muallimhane ve 3 mektep vardı (Memişoğlu, 1995, s. 69). Muallimhaneler Hacı Kurd b. Hacı Hüseyin Muallimhanesi ile Mahallesi Muallimhanesidir.

Tekke ve Zaviyeler: Tekke ve zaviyeler ise bir başka açıdan şehirlere ve köylere değer katmaktadır. XVI. yüzyılın başlarında Rumeli'nin tamamında 67 zaviye bulunmaktadır (BOA. TD, 167, s. 3). Ömer L. Barkan aynı sayısını vermektedir. Zaten zaviyeler iskânın bir parçası olarak işlev görmektedirler. Şehir merkezlerinin yanı sıra köylerde de zaviyeler vardır. Özellikle şehir dışında, yani

¹¹⁷ Sonraki yıllarda Sofya'da yeni muallimhaneler yaptırılmıştır. Bunlardan birisini Rumeli Beylerbeyi İsmail Paşa tarafından, diğerini Bâbüssaâde ağası Mustafa Ağa yaptırmıştır (Mercimek, 2019, s. 74).

köylerdeki zaviyeler ıssız, derbend olabilecek yerlerde kurulmuşlardır. Zaviyeyi kuranlar ıssız bölgeyi ihya ederek şenlendirmektedir. Aynı şekilde derbendler gibi gelen geçene yardım etmektedirler. Bu anlamda zaviyeler misafirlerin, yolcuların ağırlandığı yerlerdir. Bu işlevi itibarıyla şehirlerdeki tekke ve zaviyeler kırsaldaki zaviyelerle aynı görevi görmektedirler (Barkan, 2002, s. 148)¹¹⁸. Zaviyeyi kuran Sofyalı Bâlî Efendi, Kara Abdal¹¹⁹ toplumsal itibarı olan kişilerdi. Ama tekke ve zaviye binalarını bazen devlet görevlileri inşa ederlerdi. Rumeli’nde bu anlamda en büyük katkı uç beyleri tarafından yapılmıştır. Mihaloğulları, Malkoçoğulları, Turahan Bey Oğulları gibi uç beylerinin, Sofya, Yenişehir, Semendire gibi yerlerde eserleri vardır. Sofya’da da Mihaloğlu Mehmed Bey’in zaviyesi bir başka örnektir. Malkoç Bey’in ise Sofya Sancağı kazalarından Samakov’da tekkesi bulunmakta olup türbesi de buradadır (Karadeniz, 2015, s. 80-81). Tekke ve Zaviyeler: Sofya merkezde 15, Samakov’da 4, Samakov köylerinde 1, Sofya köylerinde bir tane zaviye bulunmaktadır (Memişoğlu, 1995, s. 55). Diğer zaviyeler, Habib Halife, Balaban Bey zaviyeleri gibi zaviyelerdir. Şeyh Bâlî Efendi zaviyesi hem zaviye hem de tekke olarak geçmektedir (Ayverdi, 1982, s. 100).

Bütün bunlara ilaveten Sofya şehri başta olmak üzere sancağın birçok yerinde tekke zaviye bulunmaktadır. En meşhurlarından birisi Sofya’da Şeyh Bali Bey’in tekkesi ve türbesidir. Kınıyajeve semtinde bulunmaktadır (Memişoğlu, 1995, s. 56).

Sofya’da 15 adet tekke ve bir köyde de yine tekke vardır. Osman Keskiöğlu Sofya’da 18 tekke olduğunu söylemektedir. Özellikle Sofya Halvetiyye tarikatının en çok yayıldığı yerdir. Adeta bir merkez konumundadır. Bunda Sofya’lı Bâlî Efendi’nin faaliyetlerinin etkisi büyüktür (Celep, 2012, s. 17-18). Bâlî Efendi’nin Sofya’ya 8 km. uzaklıkta Bâlî Efendi Köyü’nde yer almaktadır¹²⁰. Sonraki dönemlerde Karaşahin Mahallesi’nde Hekime Hatun adında bir halvetiyye tekkesi, Köşeli Köyü’nde bir halveti tekkesi kurulmuştur. Tarikatı belli olmamakla birlikte Şeyh Bayram Efendi tekkesi de yine Sofya’da bulunmaktadır. Ayrıca bu tarikatlar içerisinde Rifaiyye tarikatı da Sofya’da az da olsa kabul görmüştür (Celep, 2012, s. 19-20).

¹¹⁸ Bu tarihte Anadolu’da 623 zaviye bulunmaktadır (Barkan, 2002, s. 14).

¹¹⁹ Kara Abdal’ın kurduğu zaviye Şehirköy Kazası’ndadır. I. Murad tarafından zaviyeye Bostane Mezraası vakfedilmiştir (BOA. TD, 492, s. 720).

¹²⁰ Bu köydeki zaviyenin yerinde Kadı Abdurrahman b. Aziz Efendi tarafından cami, zaviye ve türbe yaptırılmıştır. Kadı Abdurrahman b. Aziz Efendi’nin Ali Kuşçu neslinden olduğu yazmaktadır (Ayverdi, 1982, s. 101).

Halil Efendi tekkesi Muhtesibzâde Mahallesi'ndedir. Yine Hacı Yahşi Mahallesi'nde halvetiye Şeyhi Mustafa İbn-i Ali sakindir. Şeyh Mustafa'nın iki halvethanesi vardır (Mercimek, 2019, s. 66).

Ayrıca 1570'de tahririnde Habib Halife Zaviyesi adlı bir zaviye vardır (BOA. TD. 492, s. 13-14). Bir başka zaviye ise Karagöz Bey Mahallesi'nde yer alan Şeyh Bali Efendi Zaviyesi'dir. Tekkenin bu tarihte 14 dervişi vardır. Zaviyenin imamı, müezzîn olduğu gibi dervişler arasında 3 celep ve 1 eşkinci bulunmaktadır (BOA. TD. 492, s. 17).

Samakovda 4 tekke ve bir köy vardır. Samakov Cami-i Atik Mahallesi'nde Nakşibendî zaviyesi vardır. Şehirköy'de Kara Abdal Zaviyesi bulunmaktadır. Zaviyenin giderleri için I. Murad tarafından Bostane Mezraası'nda bulunan iki değirmenin geliri vakfedilmiştir (BOA. TD. 492, s. 720)¹²¹. Berkofça'da zaviye görünmemektedir (Ayverdi, 1982, s. 103).

Hamamlar ise şehirlerin vazgeçilmezlerindendir. Çünkü temizlik Müslümanların olmazsa olmazıdır. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra Büyük Bedesten'i yaparken yanına bir hamam yaptırmayı ihmal etmemiştir. Mevlânâ Alaaddin b. Hacı Bayram Hamamı, Yahya Paşa Hamamı, İmaret Hamamı Sofya'da bulunan hamamlardır.

En çok şehirlerde olmasına rağmen köylerde de hamamlar yapılmaktadır. Bunlardan birisi Sofya'da Bana Köyü'ndeki kaplıcada Zağanos Paşa, tarafından yaptırılan hamamdır (Ayverdi, 1989, s. 857). Vakfiyesinde sadece hamamın tamiratından söz edilmektedir. Zağanos Paşa, vakıf tamirâtı için malının üçte biri tutarındaki 100.000 dirhemi vakfetmiştir. Bu meblağ içinde hamamın tamirâtı da vardır (Berki, 1958, s. 26). Samakov, Berkofça, Şehirköy kazalarında da hamam yapılmış olmalıdır. Ancak defterlerde yer almamaktadır.

Bulgarlar Sofya'ya hâkim olur olmaz Türk İslam eserlerini yok etmeye başladılar. 17 Ağustos 1902 tarihli Ali Ferruh Bey'in hazırladığı raporda yarım asır geçmeden Bulgarların Türk-İslam eserlerini ne derece tahrip ettikleri gözler önüne serilmektedir. Raporda Ali Ferruh Bey Sofya'da belediyenin sokakları düzenlemek, şehri modernize etmek ve harap oldukları bahanesi ile yok ettikleri üzerinde

¹²¹ Mezraa'da oturan 6 gayrimüslim rûsum-ı örfiyyelerini, ispençlerini ve öşürlerini tımarlı sipahiye vermektedirler (BOA. TD. 492, s. 720).

durmaktadır. Tam bir yağma mantığı ile hareket edilen söz konusu durum neticesinde 44 camiden sadece biri bırakılmıştır. 3 Temmuz 1883’de Bulgaristan Komiseliğine gönderilen yazıda Cündî Bey ve Kara Şahin camilerinin yıkılması protesto edilmiştir. Cevabi yazıda cami ve arazilerinin prens tarafından açık artırma usulü ile satıldığı belirtilmektedir. Durumun devam etmesi üzerine 24 Temmuz 1889 tarihinde yeniden yazılan yazı ile Sofya Belediyesi’nin şehirdeki eserleri yıkmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim raporun yazıldığı 1902’ye gelindiğinde ek olarak medrese, han, hamam, mektep, tekke, zaviye ve dükkânlar da yıkımdan nasibini almıştır. Daha ilk etapta sekiz mektep, 12 tekke ve beş kaplıca el konulan eserler arasındadır.

4.2.3. Sofya’da Kilise ve Manastırlar

Gayrimüslim nüfusun yaşadığı her yerde kiliselerin olması doğaldır. Osmanlı Devleti hâkim olduğu topraklarda halkın din ve adetlerine müdahale etmemiştir. Sofya ve kazalarında da kiliseler vardır. Stephan Gerlach, yol üzerinde olmayan şehirlere uğramadığı için Sofya ve Şehirköy dışındaki yerler hakkında bilgi veremese de Sofya’da 1578’de 12 kilisenin bulunduğunu yazmaktadır. En önemli kilisenin Azize Maria Kilisesi olduğunu yazarken kilisenin restore edildiğini belirtmiştir. Fakat kaldığı yere yakın yerde bir kilisenin camiye çevrildiğini de eklemektedir (Gerlach, II, 2007, s. 837). Bu kilise St. George-Rotunda Kilisesi olmalıdır. Zaten fethin sembolü olarak St. Sophia ve St. George-Rotunda¹²² kiliseleri camiye dönüştürülmüştür. St. George-Rotunda kilisesi şehrin merkezindeydi ve etrafında Hristiyanlar oturmaktaydı. Sofya’nın Rumeli beylerbeyliğinin merkezi olması ile birlikte şehirdeki görünümün değişmesi hızlanmıştır. Mahmud Paşa’nın camii inşası, beylerbeyi konağının yapılması şehir merkezinin yapısını değiştirmiştir. Merkezin değişiminde kilise camiye çevrilince etrafının sakinleri de Müslüman olmuştur. Zaten caminin yanına etrafına medrese odaları yapılarak eğitime açılmıştır (Gradeva, 2016, s. 195-196)¹²³.

¹²² St. George-Rotunda kilisesinin 343 konsilinin yapıldığı kilise olduğu tahmin edilmektedir. (Gradeva, 2016, p. 182, 191).

¹²³ Ancak 17. yüzyılda caminin etrafına Hristiyan ve Yahudi nüfusu yerleşmeye başlamış gibi görünmektedir. Şikayet üzerine evlerin Müslümanlara satılması istenmiştir. (Gradeva, 2016, s. 198).

Kiel, St. Sophia Kilisesi'nin fetihle birlikte camiye çevrilmediğini ama 1444'de Hünyadi Yanoş'a Sofya halkının yardım etme teşebbüsünde bulunduğu için ibadete kapatıldığını yazmaktadır. Kilise Siyavuş Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Sofya metropolitlik merkezi olduğu için büyük kiliseler Sofya metropolitenin bulunduğu kiliselerdir. St George-Rotunda ve St Sophia kiliseleri camiye dönüştürülünce metropolit Viladika/İvradika Kilisesi'ne geçmiştir. Artık Viladika Kilisesi Sofya metropolitenin görev yaptığı yerdir (Gradeva, 2016, s. 191-192).

St George Rotunda Kilisesi II. Bayezid döneminde camiye çevrilmiştir. Gül Camii adıyla bilinen cami Sultan Bayezid'in İspanya'nın Müslümanlara zulmetmesine tepkinin sonucudur (Mercimek, 2019, s. 70). Sonraki dönemlerde ihtiyaca binaen kilise inşa edilmiştir. Mesela Ermeniler şehre geldiklerinde yaşadıkları mahallede kilise yaptırmışlardır. 1721'de metropolit Anasta adlı bir kişidir. (Mercimek, 2019, s. 71). Gerlach'ın yazdığına göre Sofya'da kiliseler şunlardır: Azize Marina, Üç Aziz Niclaus, Paraskeve, İsa Efendimiz, Kutsal Başmelek, Göğe Çıkış, En Kutsal Olan, Aziz Johanni kiliseridir. Ayrıca Sofya'ya beş mil uzaklıkta Dragoman Köyü'nde Aziz Georgius Kilisesi yer almaktadır (Gerlach, 2010, s. 837).

Manastır önceleri etrafı duvarlarla çevrilmiş keşiş odalarından oluşan yapılar topluluğu olarak bilinmektedir. Daha sonra merkezinde kilisenin bulunduğu keşiş odalarıyla birlikte keşiş eğitiminde kullanılan binalar eklenmiştir. Manastırlar IX. yüzyıldan sonra işgal ve istilalardan korunmak için yapılmış duvarların arkasında kilisenin etrafında şekillenmiş yemekhane, ahır, atölye, otel, hamam ve hastalara müdahale edilecek odalardan oluşmuştur. Manastırlar şehir dışlarında olduğu gibi şehir merkezlerinde de görülebilirdi (Gürkan, 2003, s. 559). Manastırlar hristiyan din görevlilerinin inzivaya çekildikleri yerlerdi. Bu nedenle hristiyanlık üzerine yazılan eserler çoğunlukla keşişler tarafından kaleme alınmıştır (Gürkan, 2003, s. 560). Manastırlar aynı zamanda birer üretim merkezleri halindeydi. Bu manada Sofya'da bulunan manastırlar da birer üretim merkezleri durumundaydı. Yaptıkları üretimle kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi (Öztürk, 2003, s. 561). Osmanlı döneminde Sofya'da bulunan manastırlardan ürettikleri ürünlerden vergi alınmaktaydı. Ancak nüfus olarak baktığımızda manastırlarda yoğun bir nüfus görülmemektedir.

Sofya Sancağı'nda Osmanlı döneminde manastırlar bulunmaktadır. Bu manastırlardan Berkofça kazasına bağlı olan Çiprofça Madenine tabii İsvet-i Yıvan manastırında 1 keşiş bulunmaktadır. Manastırdan 40 akça öşür alınmaktadır. İsveti Nikoslav Manastırı Şehirköy'e bağlıdır. Manastırda üretilen gendüm, mahlût, şıra, bal, meyve ve bostandan toplam 200 akça öşür alınmıştır (BOA. TD. 130, s. 176; BOA. TD. 409, s. 157; BOA. TD. 492, s. 317). 1574 yılında ise söz konusu manastırın geliri 100 akçaya gerilemiştir (BOA. TD. 539, s. 310). Umur timarı içerisinde olan Draniçe Köyü'nde bulunan İsvet-i Mirsata Manastırı'ndan maktu 55 akça alınmaktadır (BOA. TD. 130, s. 364). 1565 ve 1574 yıllarında bu manastırdan alınan vergi 100 akçaya yükselmiştir (BOA. TD. 492, s. 335; BOA. TD. 539, s. 329).

İsvet-i Yorgi Manastırı Kiremikofça Köyü'nde bulunmaktadır. Manastırda oturan 4 kişi ziraat ettikleri bağlardan ve bostanlardan bervech-i maktu 230 akça vermektedir (BOA. TD. 236, s. 43; BOA. TD. 539, s. 22). Şehirköy'e tabi Razbeyane Köyü yakınında olan İsvet-i Dimitri Manastırı'ndan 188 akça gendüm, mahlût, meyve, keten, kovan ve erzenden, 30 akça da işletilen değirmenden olmak üzere 218 akça tahsil edilmiştir (BOA. TD. 236, s. 429). Manastırdan 1565 yılında 261 akça tahsil edilmiştir (BOA. TD. 409, s. 295). Şehirköy'de bulunan diğer manastır İslöştice Köyü yanında bulunan İsvet-i Yuvan Manastırı'dır. Üç kişinin bulunduğu manastırda üretilen ürünlerden 314 akça alınmaktadır (BOA. TD. 236, s. 452). 1565 yılında ise manastırdan 50 akça alınmış herhangi bir kişi kaydedilmemiştir (BOA. TD. 409, s. 280). Diğer İsvet-i Yuvan Manastırı Berkofça'ya tabi olan Ozirova Köyü'ne bağlıdır. Bir keşişin bulunduğu manastırdan 40 akça öşür alınmıştır (BOA. TD. 236, s. 503; BOA. TD. 409, s. 48). Draniçe Köyü'nde bulunan bir kişinin kaydedildiği Pirdeşte Manastırı'ndan maktu 55 akça alınmaktadır (BOA. TD. 409, s. 295). Yuvan oğlu Marko tasarrufunda olan Morili Manastırı'ndan tahsil olunan 634 akça Rumeli beylerbeyi çavuşlarından Derviş Çavuş'un timarı içerisinde (BOA. TD. 492, s. 327). Bu manastırın geliri 1574 yılında 199 akçaya gerilemiştir (BOA. TD. 539, s. 320). Çeroyçova Köyü'nde bulunan İsvet-i Nika Manastırı'nın 400 akçalık geliri vardır (BOA. TD. 492, s. 443). Bu manastırın geliri 1574 yılında 1000 akçaya yükselmiştir (BOA. TD. 539, s. 435). Diğer İsvet-i Nika Manastırı ise İstirbofça Köyü'nde bulunmaktadır (BOA. TD. 539, s. 292). Ostrofça Köyü'nde İsvet-i İvrance Manastırı'nın 500 akçalık geliri bulunmaktadır. Bu gelir bir değirmen ile meyve, kovan ve hububattan alınan vergilerden oluşmaktadır (BOA. TD. 539, s.

407). Temska köyü sınırında bulunan İsvet-i Gergi Manastırı tasarrufunda olan yerlerin öşrünü sipahiye vermektedir (BOA. TD. 539, s. 435). Kladeniç Manastırı ise Berkofça'ya bağlı Dolna Zavine Köyü'nde bulunmaktadır. Manastırdan 120 akça vergi alınmıştır (BOA. TD. 492, s. 586). Manastırdan 1574 yılında ise 270 akça vergi tahsil edilmiştir (BOA. TD. 539, s. 560).

Tablo 6. Sofya Sancağı'nda Manastırlar

Manastır	Köy	Kaza
İsvet-i Yuvan	Çiprofça	Berkofça
İsvet-i Nikoslav	-----	Şehirköy
İsvet-i Mirsata	Draniçe	Sofya
İsvet-i Yorgi	Kiremikofça	Sofya
İsvet-i Dimitri	Razbeyane	Şehirköy
İsvet-i Yuvan	İsloştıçe	Şehirköy
İsvet-i Yuvan	Ozirova	Berkofça
Morili	Dolna Nevle	Sofya
İsvet-i İvrance	Ostrofça	Şehirköy
İsvet-i Gergi	Temska	Şehirköy
Kladeniç	Dolna Zavine	Berkofça
İsvet-i Nika	İstirbofça	Şehirköy
İsvet-i Nika	Çeroyçova	Şehirköy

4.2.4. 16. Yüzyılda Vakıflar

4.2.4.1. Sofya Kazası'nda Vakıflar

Vakıf “bir malın mâliki tarafından, dini, içtimai ve hayri bir amaca tahsisi” şeklinde tanımlanmıştır. Bu durumda vakfın bütün şartlarını vakıf, yani vakfeden kişi belirlemektedir. Böyle olunca vakıfların amaçları gibi yönetecek olan kişilerin belirleyicisi de vakfı kuranlardır (Günay, 2012, s. 475). Vakfın tarihi İslam dünyasında Hz. Peygamber dönemine kadar gitmektedir¹²⁴. Fetihlerle birlikte diğer ülkelere yayılarak kamu hizmetlerinin bir kısmı vakıflar aracılığı ile yapılmıştır (Yediyıldız, 2012, s. 479). Vakıfların şehrin yaşamına kattığı sosyal ve ekonomik katkı şehri her yönden etkilemektedir¹²⁵. Birçok kişi burada çalışmakta, birçok kişi dükkânlarda işini gücünü sürdürmekte, çocuklarını okumakta ve birçok öğrenci ve

¹²⁴ Vakıf müessesesinin Türk –İslam tarihinde hukuki, idari çerçevesi hakkında bakınız: (Köprülü, 1983).

¹²⁵ Vakıfların önemi için bakınız. (Yediyıldız, 2012, s. 479-486; Singer, İstanbul 2004; Özcan, 2017)

imaretlerinden yararlanmaktadır Padişahlardan başlayarak, vezirler, kazaskerler, şeyhülislam, kadılar gibi görevliler haricinde toplumun önde gelen kişileri ve az çok mülkü geliri olan birçok kişi vakıf kurmuşlardır. Sofya'da Beylerbeyi Mahallesi'nde yaşayan Kamer Hatun gibi eşinin ruhuna Kuran okunması amacıyla kurulan vakıflar vardı (BOA. TD, 539, s. 697).

Sofya'da kurulan vakıflarda toplumun her kademesinden kişileri görmek mümkün olmakla birlikte çoğunlukla şehir sakinleri içinden ileri gelenlerin vakıf kurdukları görülmektedir. Sofya Sancağı'nda yer alan vakıflarda gelirleri, dolayısı ile giderleri çok olan vakıflar, külliyesi olan büyük vakıflardır. Külliyesi olmasa da büyük cami vakıfları yine büyük vakıflar içinde yer almaktadır. Bu vakıflardan Gül Camii, Mahmud Paşa Vakfı, Sofu Mehmed Paşa Vakfı ve Kadı Seyfullah Vakfı, Samakov'da Hüseyin Ağa Vakfı bu vakıflar arasındadır. Sofya'daki vakıflar sayısal olarak yine cami, mescit vakıfları ilk sırada gelmektedir. Bundan sonra mektep, muallimhane ve zaviye vakıfları gelmektedir. Sofya'da 12, Samakov'da 5 vakıf bulunduğu belirtilmektedir (Bayram, 1988, s. 475). Ancak aşağıda görüleceği üzere incelediğimiz dönemde dahi vakıf sayısı 12'den fazladır.

Diğer taraftan Sofya'da vakıf kuranları Sofya'nın sakinleri, burada bir süre görev yapanlar ve dışarıdan gelen kişiler olarak öncelikle ayırmak gerekmektedir. Bali Efendi, Kutlu Melek Hatun, Şah Paşa Hatun Sofya'nın sakinlerinden olup kurdukları vakıflar bulunmaktadır. Mahmud Paşa, Yahya Paşa, Sofu Mehmed Paşa, Kadı Seyfullah gibi kişiler ise bir süre Sofya'da görev yapan kişilerdir. Samakov'da vakıf kuran Hüseyin Ağa, Hasan Paşa, Zağanos Paşa, Sofya'da bulunmamalarına rağmen ülkenin değişik yerlerinde vakıf yaptırdıkları gibi Sofya'da da yaptırmışlardır. Bu vakıf kurucularının bazıları vakıf giderlerini karşılamak amacıyla şehirde han, hamam, kervansaray ve çok sayıda dükkân yaptırmışlardır.

Vakıf kuran kişilerin cami, mescitlerin giderlerine katkı sağlamak, tekke ve zaviyelerin giderlerini karşılamak, kendisi veya eşi için kuran okunmasını sağlamak, kaplıcaların bakım ve onarımını sağlamak, su kuyularını, çeşmeleri, suyollarını ve köprüleri tamir etmek amaçları ile vakıf kurulduklarını görüyoruz. Şehre su getirmek için kurulan vakıf ise bir başka açıdan önemlidir. Yahya Paşa Saraçpınarı denilen pınarın suyunu Sofya'ya getirilmesini sağlamıştır. Bazı mahallerde çeşme yaptırarak daha fazla kişinin sudan yararlanmasını sağlamıştır (Vakfiyeler: Bulgaristan, 2012, s. 502). Böylece şehrin su ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmuştur. Ancak XVI.

yüzyılın ikinci yarısında para vakıflarının gittikçe arttığı dikkat çeken husustur. Hoca Şüca b. Hoca Bali vakfı 1526'da para vakfı olarak vardır.

Cami-i Sultan Bayezid Han: Gül Camii olarak da bilinen bu camii, kiliseden camiye çevrilmiştir (TD. 236, s. 631; BOA. TD. 409, s. 596). Camii için kurulan vakfın giderleri Sofya Sancağı'nın haracından karşılanmaktadır. Gelir olarak haraçtan kaç akça ayrıldığı yazmamakla birlikte giderlerin toplamından bu meblağın 3.960 akça olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 40 akça gelirli iki tarla vardır. Bunlardan bir tanesi Şaban b. Mustafa diğeri İshak tarafından ekilip biçilmektedir. Görevlileri içerisinde hatip, imam, müezzin ve kayyum bulunmaktadır (BOA. TD. 130, s.611). Ayrıca mum ve hasır gideri mevcuttur (BOA. TD. 236, s.631; BOA. TD. 409, s. 596)

Yahya Paşa Vakfı: Yahya Paşa'nın Sofya'da sadece sıbyan mektebi vardır. Bu mektebin hocasının maaşı için Şehirköy Kazası'na tabi Vindriçe Köyü gelirlerini vakfetmiştir. Aslında köy beylerbeyi hassı içindedir (BOA. TK.GM. VKF, s. 1-6). Yahya Paşa'nın Sofya'ya tabi Poduyani Köyü yakınlarında bir çiftliği olduğu vakıf gelirleri içinde yer almasından anlaşılmaktadır.

Yahya Paşa'nın Sofya'daki en büyük eseri bedestenidir. Bedestenden başka bir de hamamı vardır (Ayverdi, 1982, s. 101). Bedesten ve hamamın işletilmesinden elde edilen gelir Üsküp'te yaptırdığı cami ve imaretin giderlerine tahsis edilmiştir. Fakat tahrir defterlerinde hamamdan söz edilmemektedir. Defterlerde bedestende 34 dükkânın 194 akçalık kira geliri vardır. Ayakkabıcı gibi çeşitli esnafın iş yaptığı 160 dükkân kaydedilmiştir. Bu dükkânların senelik geliri 21.840 akçadır (BOA. TD, 130, s. 616). 1544'de dükkân sayısında düşüş olmuştur. Buna bağlı olarak gelir düşmemiş ve hatta az miktarda da olsa artış olmuştur. Bu miktar 21.972 akçadır. Dükkânlardan başka senelik 124 akça geliri olan bir kirişhane (yay kirişi imal edilen yer), 1.500 akça gelirli bir değirmen ile vakfın toplam geliri 29.191 akçaya ulaşmaktadır (BOA. TD, 236, s. 639). 1570'de ise vakfın toplam geliri 29.191 akça ile bir önceki tahrirle aynıdır. Bütün bu gelirler Yahya Paşa'nın Üsküp'te bulunan imaretine ve mescidine tahsis edildiği "zıkr olunan meblağ-ı merkumun mahruse-i Üsküb'de vaki olan imaretine ve mescidine sarf olunur" ifadesinde anlaşılmaktadır (BOA. TD. 236, s.

646)¹²⁶. Ancak 1570 ve 1574-75 tahrirlerinde dükkan, bedesten ve kırışhane gelirleri yer almamaktadır (BOA. TD. 492, s.718; BOA. TD. 539, s.699).

Yahya Paşa Sofya yakınlarında yer alan Saraç Pınarı denilen pınarın suyunu Sofya'ya getirtirmiştir. Vakfiyede adı belirtilmeyen bazı mahallelerde çeşme yaptırarak suyu halkın hizmetine sunmuştur (Vakfiyeler: Bulgaristan, 2012, s. 502)¹²⁷.

Hasan Paşa Vakfı: Hasan Paşa II. Bayezid dönemi devlet adamlarından birisidir. Karaman, Anadolu ve Rumeli beylerbeyiliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Rumeli'de taht için harekete geçtiği sırada II. Bayezid tarafından görevlendirilmiştir. Ancak bu görevi yapmamış ve şehzade Selim üzerine gitmemiştir. Ancak İ. Hami Danişmend İstanbul'da Ahmed'i tahta geçirmemek için isyan eden askerin evlerini yağmaladığı kişiler arasında Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bulunduğunu yazmaktadır (Danişmend, 1971, s. 422). Sofya'daki vakfının mülknamesi II. Bayezid tarafından verilmiştir. Bu mülkünü vakfa dönüştürmüştür. Bu mülkler Sofya'da bulunan bir kapan, kervansaray, mumhanedir. Kapanın senelik geliri 25.000 akça, kervansarayın 6.000 akça, mumhane ise 12.500 akça, böylece 43.500 akçaya ulaşmaktadır. Vakfin gelirleri Hasan Paşa'nın Karaman Vilayeti'ne bağlı olan Akşehir'de yaptırmış olduğu imaret ve mescidine tahsis edilmiştir (BOA. TD. 130, s. 608). Vakfiyesi Arapça olup 1508 tarihlidir. Vakfiyeye göre birçok köy, çiftlik, dükkân, han vakfin giderleri için yaptırılmıştır. Bunlardan tahrir defterlerinde kapan ve kervansaray olduğu yazmaktadır. Ancak E. Hakkı Ayverdi, Sofya'da Ömercik Mahallesi'nde- bu mahalle Ümera Mahallesi olmalı- 17 oda, 7 mahzen ve 3 dükkânlı bir kapandan söz etmektedir (Ayverdi-Yüksel, 2016, s. 59-421). 1544'te kapan ve kervansaraydan sağlanan gelir değişmezken mumhane geliri 15.900 akçaya yükselmiştir (BOA. TD. 236, s. 628). 1570 yılında kervansarayın kirası 8.500 akça,

¹²⁶ İmaret Üşküp'te Bozdoğan'dadır. Burada İlyas Evleri denilen yere imaretini yaptırmıştır. İmaret dört tabhane, bir matbah, beyt-i mekel, fırın, iki anbar, bir mahsen, bir ahır, ferraş ve kayyım için iki oda, b,r muallimhane ve bir tuvaletten oluşmaktadır.

¹²⁷ Yahya Paşa'nın, vakıfları için Sofya'daki malları şunlardır; Sofya'da kendi yaptırdığı bedestendeki 36 dükkân ve 8 hucuratu, bedesten dışında 100 dükkân, 1 zemin, bedesten yakınındaki kervansarayı ve 7 dükkânı, yine bedesten yakınında Latinler için (bunlar Dubrovnikli tüccarlar olabilir) yaptırdığı odalar, Davud Attar Mahallesi'nde Hamza Çelebi b. Mustafa'dan satın aldığı yer, Leşence adlı su üzerinde Dursun Reis'in oğlundan satın aldığı 4 göz değirmeni olan değirmen evi, bu değirmene bitişik Veys Çelebi'den satın aldığı kırışhane ve bahçe, değirmenin yanında Fatma bt. Hızır'dan satın aldığı üç göz değirmeni olan değirmen evi, Sofya yakınlarında Boryana Köyü ile Maşsofça Köyü'nün ortasında yer alan çiftliği, Sofya'da Pombat Mahallesi'nde Karagöz oğlu Katib İlyas Çelebi'den satın aldığı 13 dükkân, iki ev 1 zemin ve 1 kıta boş yer. (Vakfiyeler: Bulgaristan, 2012, s. 504).

kapanın geliri 65.000 akçaya ulaşmıştır (BOA. TD. 492, s. 718;). Beş yıl sonra yapılan tahrirde gelirlerde bir değişiklik olmamıştır. (BOA. TD. 539, s. 700).

Mevlana Seyfullah Vakfı: Mevlana Seyfullah'ın vakfi evlatlık vakıftır. Bir muallim, bir halife, muallimhanenin kayyumu, aşr-ı icra için ayrılan 7.840 akçanın dışındaki gelirin evlatlarına verilmesini vakfiyesine şart koymuştur. Vakfın gelirleri yıllık 10.000 akçalık alt ve üst katta olmak üzere 41 dükkân vardır. Ayrıca kervansaray civarındaki 18 dükkânın geliri 10.000 akçanın içindedir. Muallimhanesinin yakınında 1 dükkân, 3 börekçi ve şerbetçi dükkânlarının kira gelirleri 3.160 akçadır. Kadı Seyfullah ayrıca kervansaray'dan elde edilen 10.000 akça ile Hasboğa Bey Vakfı'nda bulunan dükkânlardan gelen 10.000 akça ile 20.000 akçalık sermaye oluşturmuştur. Bu sermayeden yıllık 2.000 akça gelir elde edilmektedir (BOA. TD, 236, s. 639; BOA. TD. 409, g. 600-601)¹²⁸.

Katib Mustafa b. Katib Şuca Vakfı: Katib Mustafa, Şehirköy'e tabi Sukova Köyü'nde köprü ve Kovaçevice Köyü'nde çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmenin ve köprü'nün bakım ve onarımı için kurduğu vakıf geliri 20.000 akçalık sermayesinin yüzde 10-11 üzere işletilmesinden elde edilmektedir. Bu da yıllık 2.000 akça gelir demektir. Nakit paranın dışında senelik 2.400 akça gelirli 20 oda, Balık Pazarı'nda 960 akça yıllık geliri olan 9 dükkân, yeri ve nevi belirtilmeyen 1.680 akça geliri olan 13 dükkân vakfa gelir sağlamaktadır. Bu gelirlerden günlük 5 akçadan yıllık 1.800 akça muallime, günlüğü 3 akçadan 1.080 akça halifeye, imam ve müezzine günlük 1'er akçadan 360 akça verilmektedir. Tevliyet ise günlüğü 2 akçadan hesap edilip Cündi Ahmed Mahallesi'ndeki değirmenden karşılanmaktadır. Vakıf şartı gereği imam ve müezzin her gün öğle namazından sonra birer aşr-ı Kuran okumaları gerekmektedir. Perşembe ve salı günleri ise yine imam ve müezzin sabah namazından sonra birer cüz okumaları vakfın şartıdır. Ayrıca Sofya halkından fakir olanlar her cuma gecesi 10'ar akçalık ekmek alınıp muallim hane önünde

¹²⁸ Ve bu mesarifden zevaid kalan vakfın tasarrufuna evladı meşruttur ve vakıf-ı ziyadelerin ki sıyanet-i evlat olup kendi tasarrufunda evlat ve kendüden sonra yevmi beşer akça ile asl-ı utekaya verile ve utekadan birisi yevmi bir akça ile nazır ola ve tevliyet ve nezaret ve kayyumluk ve cibayet utekadan gayriye verilmeye ve uteka münkiraz olursa ebnalının usulünce ve ebna-ı ebnalının aslına ve batbatınen aslına verile ve anlar dahi münkiraz olursa nefis-i Sofya'da Merhum Mahmud Paşa Camii'nde her kim imam olursa tevliyet ona verile ve bu mesarif-i mukayyidden zaid kalan akça ile ekmek alınıp ale's- sabah muallimhane civarında fukaraya tevzi oluna ve rakabe-i evkaf cümleinin üzerine mukaddem ola cüzhânlar perşembe ve salı günleri olup ilim sahibi kişilerden on kişi bir cüz okuya ve muallimhanede okuyan çocuklar vakfın kurucusu Seyfullah'ın ruhu için dua edeler. BOA. TD, 236, s. 639; BOA. TD. 409, s. 600-601

paylaştırılması vakıf şartları arasındadır. Vakfın yönetimini kendisinden sonra utekasına, onlar kalmadığında ise Beylerbeyi Mahallesi'nin cemaati marifetiyle salih bir Müslüman'a bırakılması şart koşmuştur (BOA. TD. 130, s. 618; BOA. TD. 236, s. 643; BOA. TD. 409, s. 604).

1570 yılında Sofya'da Banya başı yakınında 3400 akça kira geliri olan Yahudilerin bulunduğu 19 dükkân, 10 dükkân, bedesten yanında 50 akça geliri olan 4 dükkân, Samakov'da aylık 50 akça gelirli 5 dükkân, senelik 244 akçalık bir dükkân, yine Samakov'da mukataaya verilen 3 dükkândan birinin geliri senelik 96 diğer ikisinin geliri 480 akça, aylık 45 akçalık bir dükkân yeri mukataası, aylık 50 akçalık bedesten yanındaki 4 dükkân vakfın gelirlerini oluşturmaktadır. Bu dükkânların kira hüccetleri her üç senede bir yenilenmektedir. Günlük 5 akça muallime, 3 akça halifeye, 1 akça imama, 1 akça müezzine ve 2 akça tevliye olmak üzere toplam 12 akça masrafı vardır (BOA. TD. 492, s. 717).

Zağanos Paşa Vakfı: Zağanos Paşa, Fatih Sultan Mehmed dönemi vezir-i azamlarındandır. İstanbul'un fethinde çok önemli rol oynamıştır. En büyük eseri de Balıkesir'de yaptırdığı camiidir. Paşa Camii, olarak bilinen cami bugün hala varlığını devam ettirmektedir. Sofya'nın Bana Köyü'nde bulunan kaplıcadan halkın yararlanması için hamam yaptırmıştır¹²⁹. Zağanos Paşa'nın yaptırdığı kaplıcanın işletilmesi ve bakımının yapılması için köy halkı sorumlu tutulmuştur. Bunun karşılığında avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyye'den muaf tutulmuşlardır (BOA. 492, s. 710). Aslında 1526, 1544 ve 1565'de "Vakf-ı Merhum Zağanos Paşa bermuceb-i mülknâme Sultan Bayezid Han başlığı altında Karye-i Bana vakf-ı mezkur Karye-i mezbure halkı haraçların maktu virirler ve öşürlerin tamam virirler ve adet-i ağnam ve ispenç ve öşr-ü bağat virüp ve resm-i harmanların virürler şol şart üzere ki, karye-i mezburede vaki olan ılıca-ı gözedüb ve meremmet idüb her yerin pak ideler ve karye-i mezbure her dem hükm-ü hümayunlu bir kimesnenin tasarrufunda olub mütevellisi olur" şeklinde açıklama yazılmıştır (BOA. TD. 130, s. 608; BOA. TD. 236, s. 626; BOA. TD. 409, s. 592). Fakat 1570'de "an evkaf-ı Merhum Zağanos Paşa" başlığı altında Karye-i Bana tabii-i Sofya 'an evkaf-ı mezbur yazıp ondan sonra köyün Sultan Bayezid tarafından Dulkadiroğlu Şadi Bey'e neslen ve neslen mülk olarak verildiği yazmaktadır. Hatta Sultan Selim ve Sultan Süleyman

¹²⁹ Balıkesir Tarihi üzerine çalışmaları olan Muharrem Eren Zağanos Paşa'nın Sofya'da hamamı olduğunu yazmaktadır. Muhtemelen bu kaplıcadan söz etmektedir.

tarafından mülknâme devam ettirilmiştir. Sultan Selim döneminde de yine aynı anlamda mukarrername verildiği ifade edilmektedir. Devamında köy halkının vergileri yukarıdaki gibi sıralanmaktadır. Açıklamanın en sonunda ılıcanın bakımı, gözetilmesi işi karşılığında köy halkının avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye'den muaf tutuldukları belirtilmiştir. Zaten verilen mülknamenin II. Bayezid tarafından Zağanos Paşa'ya verilmesi mümkün değildir. Çünkü Zağanos Paşa, 1464'de vefat etmiştir (Emecen, 2013, s.73). O zaman Şadi Bey'e mülknameyi veren Sultan Yıldırım Bayezid olmalıdır. Köy muhtemelen Fatih Sultan Mehmed döneminde mîrîye geri döndürülmüştür. Ancak sonra Yavuz Sultan Selim döneminde yeniden mülk olarak verilmiştir. Tahririn yapıldığı tarihte tahrir eminine mülknâme gösterildiği için deftere mülkname mucebince muamele edileceği kaydedilmiştir (BOA. 492, s. 710). Kaplıcıyı yaptıran Zağanos Paşa olduğu için köy avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye vergileri karşılığı kaplıcının işletilmesi hizmeti ile yükümlü tutulmuştur. 1526'da ve 1565'de köyün geliri 2.727 akçadır. (BOA. TD. 130, s. 608; BOA. TD. 409, s. 92). 1570'de köyün hâsılı 3.958 akçaya çıkmıştır (BOA. 492, s. 710).

Hacı Yahşi Mescidi Vakfı: Vakfın yıllık geliri 10 dükkânın 1.500 akça kirasıdır. Dört dükkânın senelik geliri olan 500 akça imama, 3 dükkânın 400 akçalık geliri ise müezzine tahsis edilmiştir. Ayrıca mescidin aydınlatılması, tefrişi ve tamiri için 1 dükkânın 60 akçalık geliri ayrılmıştır. Mescidin tabanına hasır serildiği anlaşılmaktadır. Toplam masraf 1.020 akça olup 480 akça masraflardan artmıştır (BOA. TD. 130, s. 618; BOA. TD, 236, s. 644; BOA. TD. 409, s. 604).

Mehmed Bey Vakfı (Vakf-ı Mehmed b. Mehmed Kethüda-i Kapıcıyan): 1544'te günlük 6 akça geliri olan bir kasap dükkânı vakfedilmiştir. Vakfın yıllık toplam geliri 2.160 akçadır. Vakıf gelirinden yıllık 1.440 akça imama, 540 akça müezzine verilmektedir. Tevliyeteye ise 180 akça ayrılmıştır (BOA. TD, 236, s. 641; BOA. TD. 409, s. 602).

Hacı Kemal b. Abdullah Vakfı: Hacı Kemal de Sofya'da bir cami yaptırmıştır (Ayverdi, 1982, s. 97). Tahrir defterlerinde açıkça belirtilmemektedir. Vakfın toplam geliri 4.320 akça olup bu gelir 35 dükkân ile bir palamut değirmeninden sağlanmaktadır. İmamet ve imama iki günde bir cüz okuması için yıllık 1.440 akça, bir cüz okuması için 1.080, tevliyet için 720, mum ve hasır için 140, mum için 100, vakıf ve mescidin rakabesi için ise senelik 720 akça vakfın

giderlerini oluşturmaktadır. Vakfin masraflarının toplamı 4.200 akçadır. Gelirden artan 120 akçanın vakfin akabesine aktarılmıştır (BOA. TD. 130, s. 619; BOA. TD, 236, s. 645; BOA. TD. 409, s.604-605). 1570 yılına gelindiğinde gelirleri vakfa ait olan dükkânlar tamamen yanmıştır. Yanan dükkânların yerleri aylık 123 akça ile kiraya verilmiştir. Bu nedenle vakfin geliri 1.596 akçaya düşmüştür (BOA. TD. 492, s. 717).

Abdi Hoca Vakfı: Abdi Hoca Sofya’da yaptırdığı cami için vakıf kurmuştur. Vakfin yıllık geliri 3.000 akçadır. Bu gelirler 2 ekmek fırını, 1 kasap dükkânı, 4 dükkân, 7 odanın kiralardır. Gelirden Abdi Hoca Camii müezzine yıllık 1.080 akça, Alaca Mescid’in kayyumuna ise günlük bir akça tahsis edilmiştir. Ayrıca bu caminin kandilleri ve hasırı için aylık 8 akça ayrılmıştır. Vakfin toplam harcaması 1.448 akçaya ulaşmıştır. Arta kalan 1.552 akça Abdi Hoca’nın etbâsına, yani hizmetkârlarının gideri için vakfedilmiştir (BOA. TD. 130, s. 615; BOA. TD, 236, s. 636; BOA. TD. 409, s. 599; BOA. TD. 492, s. 716).

Hasboğa Bey Vakfı: Hasboğa Bey hakkında çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Hatta kim olduğu hususu ihtimaller üzerinden tespit edilebilmektedir. 26 Temmuz- 3 Ağustos 1418 tarihinde el-Hâc Hasboğa b. Şâtir Çavuş’un vakfiyesi vardır. Molla Hüsrev’in mührü bulunan vakfiyede “sûretü vakfiyyeti evkâfi Hasboğa” adı geçmektedir (Hüseyin Hüsâmeddîn, 2010, s. 590).

Sofya’da vakıf kuran Hasboğa Bey, mescit, hamam yaptırmıştır. Bey olması ileri gelenler arasında olduğunu göstermektedir. Sofya’da, vakıfları içerisinde senelik 3.000 akçaya sahip bir hamam, 9.540 akçalık kira geliri olan 60 dükkân, kervansarayda 2.000 akça geliri olan bir oda, 2.880 akçalık bir başhane, 200 kile kapasitesi olan 7 değirmen bulunmaktadır.¹³⁰ Sofya’ya bağlı Yorman Köyü’nde sayısı belirtilmeyen armut ağaçları vakfa aittir. Bütün bunlara ek olarak yine hâsılı belirtilmeyen Ümera Mahallesi’nde ve mahallenin mescidinin imamının ekip diktiği bostan, bir başka imamın ekip biçtiği Sofya sancak beyine ait çayırın yanında bostan ve Karabaşlı mevkisinde bir başka bostan vakfa dâhildir. Vakfin toplam geliri 17.420 akçadır (BOA. TD 130, s. 608-609; BOA. TD 236, s. 628). Vakfin nazırı Sofya kadısıdır (BOA. TD. 409, s. 594).

¹³⁰ Aslında vakfa ait Paniçar Köyü’nde bir değirmen daha vardır. Ancak bu değirmen tahririn yapıldığı tarihlerde harap durumda olduğu için gelir kaydedilmemiştir (BOA. TD, 409, s. 594).

Mevlânâ Alaaddin b. Hacı Bayram Vakfı: Mevlânâ Alaaddin b. Hacı Bayram muhtemelen Bölüceklü Kadı Medresesi olarak bilinen medreseyi yaptıran kişi olmalıdır. 1574-75 tarihli tahrirde “vakf-ı Alaaddin Efendi Medresesi hod eş-Şehr Bölüceklü Medresesi der nefsi Sofya” ibaresi yer almaktadır (BOA. TD. 539, s. 700). Vakfı muhtemelen bu medrese için kurarken Gül Camisi’nin masraflarına da para ayırmıştır. Medrese yanında muallimhane de yaptıran Mevlânâ Alaaddin, kurduğu vakfın gelirleri içinde Karagöz Mahallesi’nde yıllık 1.800 akça geliri olan 1 hamam, kervansarayda yıllık kira geliri 3.240 akça olan 1 dükkân, çarşıda yıllık kira geliri 3.600 akça olan 82 dükkân ile 5 oda, dericilerin yanında yıllık kira geliri 2.880 akça olan 1 palamut değirmeni yer almaktadır. Ancak bir başka gelir kalemi ise vakfa bağışladığı 70.000 akçalık sermayedir. Bu sermayenin 1526’da 24.000 akçalık kısmı elde mevcuttur şeklinde kaydedilmiştir. Yıllık geliri ise 1.400 akçadır (BOA. TD. 130, s. 613). 1544’de geldiğimizde ise sermaye miktarında değişiklik olmazken elde mevcut para miktarı 14.000 akçaya düşmüştür. Yıllık gelir de tam tersi durum söz konusu olup 2.400 akçaya yükselmiştir (BOA. TD. 236, s. 633-634). 1574-75 tahririnde ise sermayeden hiç söz edilmemektedir (BOA. TD. 539, s. 700). Bunlardan başka 130 akçalık Poduyane Köyü yanında çayır ile Yorman Köyü yanında 1 değirmen bulunmaktadır. Böylece vakfın yıllık geliri 17.860 akçaya ulaşmaktadır (BOA. TD. 130, s. 613; BOA. TD. 236, s. 633-634).

Vakıf gelirlerinden Gül Camisi’nin imamına 360 akça, müezzin ve kayyumuna 360 akça ödeme yapılacaktır. Tabi vakfın en büyük gideri amacı itibari ile medresenin giderleridir. Medresede bir müderris görev yapmaktadır. Müderrise yıllık 7.200 akça, ödeme yapılmaktadır. Bölüceklü Medresesi müderrisinin 1581’deki yevmiesi 20 akçadır (Beyazıt, 2009, s. 249). Sonraki görevlilerden vekilharç ve nakibe yıllık 720 akça, mütevellî için 1.800 akça, cabiye 720 akça, kâtibe 720 akça, ödeme yapıldığı görülmektedir. Bu arada medresede eğitim gören öğrencilere harçlık verilmektedir. Bunun için yıllık 2.880 akça ayrılmıştır. Buna ek olarak öğrencilere yemek verildiği vakıf gider kalemi içinde yer almasından anlaşılmaktadır. Mesela bunun için 1 aşçı tutulmuş, yıllık 720 akça ödeme yapılmaktadır. Bunun yanı sıra ekmek için 3.600 akça, et için 3.600 akça, pirinç ve buğday için 1.340 akça, sebze alımı için yıllık 84 akça ayrılmıştır. Medresenin ısıtılması ve yemeklerin pişirilmesi amacıyla 3.600 akçalık odun alımı yapılacaktır. Aydınlatmayı unutmamak gerekmektedir ki, 90 akçalık kandil yağı alınması

vakfiyede yer almaktadır. Tabii tamirat masrafları vakfiyede yer alan diğer bir kalemdir. Medrese ve mutfağın tamiri için 2.520 akça ayrılmıştır.

Muallimhanede ders veren kişi için “Mevlânâ-i mezbur” tanımlaması yapılmasından müderrisin muallimhanede de ders verdiği sonucu çıkarılabilir. Ders veren kişiye yıllık 720 akça, muallimhane halifesine 360 akça ödenecektir. Muallimhanenin hasırı için yıllık 72 akça ayrılmıştır. Mevlânâ Alaaddin’in türbesinin medresede olduğunu düşünüyoruz. Çünkü 180 akça ödeme yapılan bir türbe görevlisi vardır.

Vakıf şartlarından dikkat çeken noktalardan birisi II. Bayezid tarafından camiye çevrilen Gül Camii’nde Sultan Bayezid’in ruhuna yakılacak çerağ için ise yıllık 20 akça tahsis edilmesidir. Bütün bunları toplandığında masrafı yıllık 33.300 akçaya ulaşmaktadır (BOA. TD. 130, s. 613; BOA. TD. 236, s. 633-634; BOA. TD. 409, s. 597).

Hacı Mustafa b. Musa Kethüda Vakfı: Musa oğlu Hacı Mustafa Alaca Mescid’i yaptıran kişi olabilir. Kurduğu vakfın gelirleri arasında yıllık 1.836 akça geliri olan 18 dükkân, Sofya’ya bağlı Köyü’nde 3,5 müdlük buğday geliri olan bir değirmen bulunmaktadır. Bütün cami ve mescit vakıflarında olduğu gibi vakfın yöneticileri haricinde imam, müezzin maaşları vakfın giderlerini oluşturmaktadır. İmamın senelik maaşı olan yıllık 516 akça dükkân kirasından, niyabetin maaşı ise yine aynı dükkânların kirasından karşılanmaktadır. Niyabetin maaşı 480 akçadır. Alaca Mescid imam ve müezzininin yaşaması için vakıftan 83 akça giderle iki ev tahsis edilmiştir (BOA. TD. 130, s. 615). 1544’te gelirden 1.010 akça evlada verile diye kayıt düşülmüştür (BOA. TD, 236, s. 635). 1565 ve 1570 yıllarında vakfın gelir ve giderlerinde değişiklik olmamıştır.

Saruhan b. Koçu Vakfı: Vakfın toplam geliri 1526 yılında 1.541 akça olup içerisinde 5 tarla, 10 dükkân, 1 bostan bulunmaktadır. Mahallenin imam ve müezzininin kuran okuması vakfın şartıdır. Vakfın görevlileri arasında imam ve müezzin bulunmaktadır (BOA. TD. 130 s. 610). Her vakıfta olduğu gibi vakfın tevliyeti, nezareti, mütevellisi için giderler ayrılmıştır. Çünkü gider zamanla gelirin çok üstüne çıkmış ve 2.580 akçaya ulaşmıştır. Vakıf gelirlerinde 1570’e kadar bir değişiklik yoktur. 1570’e gelindiğinde ise bu 5 tarladan bir tanesi artık ekilip biçilmemektedir. Çünkü harap olarak kaydedilmiştir. Dükkânlar ise hala vakfa gelir

getirmeye devam etmektedir. Bu tarihte gelirler artarak 1788 akçaya olmuştur. Masraflar ise 2.580 akça'dır (BOA. TD. 492, s. 714).

Hacı Alagöz Vakfı: Bu vakıf Hacı Alagöz tarafından yaptırılan mescit için kurulmuştur. Vakfın 1526 yılında gelir 4.040 akçadır. Bu gelir, 22 dükkân, 4 oda, 1 ekmek fırını ve 12.000 akça sermayenin yıllık geliri olan 1.200 akçadan oluşmaktadır (BOA. TD. 130, s. 614). 1544'de vakfın geliri 4.940 ve 7 kile buğdaydır. Vakfın gelirleri içinde yer alan değirmen Miroyani Köyü'nde bulunmaktadır (BOA. TD. 236, s. 634; BOA. TD. 409, s. 598). Vakfın gelirlerinin artan kısmı ile İспенç Suyu üzerindeki köprü'nün ve kuyunun tamiri için harcanacaktır. Bu tamirattan sonra artan olursa Kulu Mustafa ve mezbur Mustafa'nın karısı mutasarrıf olacaktır. Havlusuyla beraber Mustafa'ya verilen evler, Mustafa'nın soyu tükendiğinde fukaraya verilecek ve Boyana Köyü sınırında bulunan çayırların gelirlerinden istifade edeceklerdir. Vakıftan Şarabdar Mahallesi'ndeki mescidin imamı ve müezzinine, Mansur Mahallesi mescidi imamına ve müezzinine, tevliye, rakabe-i evkafa ve kendi yaptırdığı mescidin imamının ve müezzininin Kur'an okuması için sarf edilecektir (BOA. TD 130, s. 614; BOA. TD. 236, s. 634-635; BOA. TD. 409, s. 598).

Zeynep Hatun Vakfı: Zeynep Hatun Hacı Alagöz'ün eşidir. Vakfın 1525'te nakit 6.000 akçesi olup senelik 600 akça geliri vardır. Ayrıca ne olduğu ve nerede olduğu belirtilmeyen 1 dükkân ve 1 odanın aylık 20 akça geliri vardır. Miroyani Köyü'nde ise 50 kilelik geliri olan 1 değirmen vardır. Vakfın 1570'e kadar gelir ve giderlerinde bir değişiklik olmamıştır. Vakfın gelirlerinden Hacı Alagöz Mescidi imamı ve müezzininin iki cüz Kur'an okumaları karşılığında 600 akça ayrılmıştır. Şarabdar Mahallesi'nde olan Hacı Alagöz Mescidi'nde dahi bir cüz Kur'an okunması için yıllık 240 akça, değirmenden elde edilen gelirin ise yine aynı şekilde harcanmasını Zeynep Hanım vakfiyesinde şart koymuştur (BOA. TD 130, s. 614; BOA. TD. 236, s. 635; BOA. TD. 409, s. 598).

Hacı Şirmerd Vakfı: Adından anlaşılacağı üzere Hacı Şirmerd azatlı bir köle olmalıdır. Zaten baba adı da Abdullah'dır. Hacı Şirmerd b. Abdullah Sofya'da bir mescit yaptırmıştır. On iki dükkânın geliri ve nakit 14000 akça vakfın sermayesi vardır. Bu nakit paranın işletilmesinden senelik 1400 akça gelir kaydedilmiştir. Ancak dükkânlardan elde edilen gelir belirsizdir. Vakfın şartı gereği yöneticileri Hacı Şirmerd'in soyundan olmalıdır. Hacı Şirmerd'in soyu bittiğinde mescidin imamı vakfın yöneticisi olacaktır. Mescitte Kur'an okuyanlar için 600, imam için 1.080,

müezzin için 360 ve müteveli için yıllık 600 akça vakıf gelirlerinden verilmektedir. “Rakabe-i Mescit ‘an kiraya-ı dekakin ve rayic-i nakdiyenin” miktarı belirtilmemiştir (BOA. TD. 236, s. 639; BOA. TD. 409, s. 601).

Mescid-i Hacı Hamza Vakfı: Adından anlaşılacağı üzere mescit ile aynı adı taşıyan Hacı Hamza Mahallesi’nde olmalıdır. Vakfa ait 7 dükkân ve 1 evin kira geliri imama, 7 dükkân ve 1 evin kira geliri ise müezzine tahsis edilmiştir. Bu dükkânların dışında geliri belli olmayan iki nalbant dükkânı bulunmaktadır (BOA. TD. 130, s. 612; BOA. TD. 236, s. 633; BOA. TD. 409, s. 597; BOA. TD. 492, s. 714).

Mescid-i Saraç Usta Vakfı: Saraç Usta Mescidi’nin hangi mahallede olduğunu bilmiyoruz. Ancak vakfını, yaptırdığı mescidin giderleri için kurmuştur. 1526 yılı tahririnde vakfa ait 8 dükkân vardır. Rakabesi ve dükkânların tamiri için 240 akça, müteveli için ise 360 akça gider kaydedilmiştir. Toplamda 1.152 akça etmektedir (BOA. TD. 130, s. 611). 1544’te müezzinin maaşı için ayrılan 2 dükkânın gelirinde artış olmuştur. Böylece bu tarihte vakfın geliri 1.200 akçaya ulaşmıştır (BOA. TD. 236, s. 631).

Mescid-i Şahin Bey Vakfı: Şahin Bey, yaptırdığı mescidin giderlerini karşılamak amacıyla kurduğu vakfa 5 dükkân bağışlamıştır. Bu dükkânların kiraya verilmesiyle aylık vakfın geliri 5 dükkânın kirasıdır. Aylık 19 akçadır. Vakıf bir mescidin giderleri için kurulduğundan hatip, imam, müezzin görevliler arasındadır. Vakıf yöneticisi olarak ise kayyum bulunmaktadır. Yine vakıfta Kur’an okunması için 5 akçe yevmiye ile cüzhan tayin edilmiştir (BOA. TD. 130, s. 611; BOA. TD. 236, s. 630).

Hacı Ali b. Hacı Mehmed Vakfı: 1526 yılında vakıf gelirleri arasında 6 dükkân ile dört zemin bulunmaktadır. Zemin gelirlerinden birisi mescidin imamına tahsis edilmiştir ve miktarı verilmemiştir. Söz konusu mescidin nezareti “hakimü’l-Müslüman” olanlara verilecektir. 412 akçalık zeminin geliri Demircioğlu yakınında bulunan mescide aittir. Diğer iki zeminin geliri ise 518 akçadır. Vakfın toplam geliri 1708 akçadır. Vakıftan senelik 720 akça imam, 412 akça bidayet, 516 akça ise tamir, hasır ve mum için verilmektedir (BOA. TD. 130, s. 611). 1544 ve 1565’te vakfın geliri ve gider tablosu değişmemiştir (BOA. TD. 236, s. 631; BOA. TD. 409, s. 596).

Hacı İlyas b. Abdullah Vakfı: Hacı İlyas Sofya’da bir taş köprü yaptırmıştır. Köprü Kasaplar Mahallesi’nden Kasaplar Mescidi’ne giden yol üzerinde

bulunmaktadır. Vakfın geliri sadece vâkıfın vakfettiği sermayedir. Bu sermayeyi bölerek her birinden elde edilen gelir ile neler yapılması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre; 9.800 akça nakdin işletilmesinden elde edilen 980 akça ile 3.000 akçanın işletilmesinden elde edilen 300 akça, taş köprü'nün tamiri, 7.200 akçanın işletilmesinden kazanılan 720 akça, günde üç akça olmak üzere her gün ikindi ve yatsı namazlarından sonra Amme Suresi'nin okunması, 1.000 akçadan elde edilen 100 akça ise Bogrov Köyü'nde bulunan köprü'nün tamirine tahsis edilmiştir. Nakit paradan başka vakfa ait bir ayakkabıcı dükkânı bulunmaktadır. Ayakkabıcı dükkânını işleten kişinin ölmesi durumunda dükkân, mahzeni, pınarı, küpleri ve alet ve edevatıyla birlikte satılarak vakfın nakdine eklenecektir. Bunların dışında bir bostan ve bir de çayır bulunmaktadır. Bostanın geliri ile sure okunması şart koşulmuştur. Vakfın masrafları arasında adı verilmeyen zaviyedeki görevliler vardır. Bu zaviyede bulunan bir kişi akşam ezanı hariç diğer vakitlerde minareye çıkıp ezan okumak, mescidin چراغlarını yakmak üzere görevlendirilmiştir. Günlük 7 akça da zaviyenin başka giderleri içindir. Mescitte zikrolan risaleden¹³¹ talep eden olursa ders verene ve beşinci günlerde Kur'an okuyana da günlük 6 akça tahsis edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 716-717).

Hacı Sarraç Davud Vakfı: Hacı Sarraç Davud, Sofya'da bir köprü yaptırmıştır. Ancak köprü'nün tamirâtı için sadece 100 akça ayırmıştır. Vakfın geliri Hacı Sarraç Davud'un vakfettiği 40.000 akça nakit paranın onda bir oranında işletilmesinden elde edilen 4.000 akçadır. Vakfın gelirlerinden imama 3, müezzine 1, nezarete 1, tevliyyete 1.5 akça günlük yevmiye verilecektir. Aylık giderler arasında hatibe 30 akça, hasır ve mum için 5 akça, mescidin tamiri için 10 akça yer almaktadır. Bundan başka, Hacı Şirmerd Mescidi'nde Kur'an okumak için 4 akça, her gün Yasin Suresi'ni okuyana 1 akça, mescidin müezzine Kur'an okuması için günlük 1, salı ve perşembe günleri Kur'an okunması için aylık 20, mevlit okuyana senelik 50 akça tahsis edilmiştir. Bir de yılda 100 akça fakirlerin avarız vergisini ödemeleri için yardım edilecektir. Fakirlere avarız akçası verilmediği zamanda 100 akça Banasor Suyu üzerinde inşa ettirdiği köprü'nün tamiri için harcanması vakfın şartları arasındadır. Vakıf sahibi tarafından görevlendirilen imam, müezzin ve cabi vefat ettiklerinde hizmete yarar evlatları mütevellî, müezzin ve cabi olacaktır. Eğer bu kişiler verilen görevi yerine getirecek kabiliyette değiller ise zamanın kadısı

¹³¹ Risalenin adı yazmamaktadır.

tarafından uygun görülen kişilerin bu görevlere getirilmesi vakıf tarafından şart koşulmuştur (BOA. TD. 492, s. 716-717; BOA. TD. 539, s. 698).

Kara Danişmend Vakfı: Kara Danişmend vakfı 1565-1570 arasında kurulmuş olmalıdır. Vakfın gelirlerin içerisinde bir taş harap olduğu için muhtemelen çalıştırılmayan Orlandofça Köyü sınırında bir değirmeni vardır. Değirmenden yıllık 25 kile buğday elde edilmektedir. Ayrıca pazar yeri yakınında 4 dükkân, Yahudiler Çarşısı yanında 10 odanın geliri bulunmaktadır. Dükkân ve odalardan 5.712 akça gelir elde edilmektedir. Bir de vakfın yıllık 500 akça gelirli nakit 5.000 akça sermayesi vardır. Vakfın giderleri içerisinde hasır ve mum haricinde tevliyet ve imamet bulunmaktadır (BOA. TD. 492, s. 714).

Sarrafas Kasım Mescidi Vakfı: Adından anlaşılacağı üzere sarraf olan Kasım, Mansur Hoca Mahallesi'nde bina ettirdiği mescit için vakıf kurmuştur. Vakfın 17.000 akça gelirine ek olarak Keçeciler Çarşısı'nda 7 dükkân ve 1 dükkân yeri kirası vardır. Vakfın sermayesinden yüzde 10 rayiçle isteyene para verilmesi vakfın şartları arasındadır. Bu vakfın gelirinden imam ve müezzin istifade etmektedir. Ayrıca Sarraf Kasım mescitte imam ve müezzinin Kur'an okuması için günlük 1 akça vakfiyeye şart olarak koymuştur. Bütün bunlara ek olarak mescidin bulunduğu mahalle olan Mansur Hoca Mahallesi sakinlerinin avarız vergilerinin ödenmesi amacıyla 250 akça tahsis edilmiştir. Sarraf Kasım vakfın yöneticisinin, imam ve müezzinin ölümünden sonra bu göreve dönemin Sofya kadısının uygun göreceği kişilerin tayin edilmesini istemiştir (BOA. TD. 492, s. 713).

Kâtip Şuca Bey Vakfı: Şuca Bey Sofya'da bir muallimhane yaptırmış ve muallimhanenin ihtiyaçlarının karşılanması için bir vakıf kurmuştur. Vakfın gelirleri arasında Komariçe Köyü'nde bir değirmen, yine aynı köyde bir kıta çayır, Sofya'da iki kıta bostan, Banya Başı'na yakın yerde 4 dükkân, Balpazarı yakınlarında 3 dükkân ile nakit olarak 1.000 akça yer almaktadır. 1.000 akçanın işletilmesinden senelik 100 akça gelir elde edilmektedir. Aynı şekilde muallim hane civarında havlusu olan bir ev kiraya verilmiştir. Kira gelirinden muallimhaneye mum, hasır alınması şart koşulmuştur. Ayrıca muallimhanenin muallimi için günlük 5 akçadan senelik 1.800 akça, halifesi için günlük 2 akçadan yıllık 720 akça, muallimhânenin ve vakfın diğer binalarının tamiri için günlük 1 akçadan yıllık 360 akça ödenmesi vakıfnameye kaydedilmiştir. Bu arada vakfın tevliyeti için de senelik 100 akça ayrılmıştır. Vakfın şartı gereği yöneticileri Kâtip Şuca Bey'in neslinden olmak

zorundadır. Şuca Bey'in nesli tükendiğinde ise Sofya'nın ileri gelen Müslüman salih kişilerden kimi tercih ederler ise o kişi vakıf yöneticisi olmalıdır. Artan gelir olursa rakabesi vakfa alınarak vakfın binalarının tamiri için kullanılacaktır (BOA. TD, 130, s. 621).

İlyas Bey Muallimhanesi Vakfı: Vakfın toplam geliri 1.282 akça olup büyük bir çoğunluğu, ki 1.000 akça etmektedir kervansaraydaki bir odanın kirasından elde edilmektedir. Kalan 282 akça ise Sofya'da ne olduğu belirtilmeyen 4 dükkândan sağlanmaktadır (BOA. TD. 130, s. 616; BOA. TD, 236, s. 640; BOA. TD. 409, s. 602).

Hacı Kurd b. Hacı Hüseyin Muallimhânesi Vakfı: Vakfa 16 dükkândan aylık 232, yıllık 2.784 akça gelir sağlanmaktadır. Günlük imam ve muallim için 2,5 akça, müezzin ve halife için 2 akça tahsis edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 745).

Canım Ağa b. Abdullah Vakfı: Abdullah oğlu Canım Ağa, Mansur Ağa Mahallesi'nde inşa ettirdiği muallimhâne için vakıf kurmuştur. Aynı mahallede Mehmed b. Ali mülkü yakınında bulunan mülk evini, ahırını evladına vakfetmiştir. Evladı mutasarrıf olduktan sonra satılıp elde edilen gelirin yüzde on bir üzere rayice verilmesi vakıf şartıdır. Rayiçten elde edilen gelir ise Hasboğa Bey Mescidi'nde haftanın ikinci ve beşinci günlerinde birer cüz Kur'an okunması defter-i atikte şart olduğu kaydedilmiştir. 1570'e gelindiğinde ev ve ahır harabe olduğu için asıl akçayla birlikte her yıl rayice verilip elde edilen gelir masraflara harcanmaktadır. Harap olan evlerin ve ahırın satılmasından elde edilen 10.000 akça eklenmek suretiyle vakfın sermayesi 60.000 akça olmuştur. Bu sermayenin işletilmesiyle senelik 6.000 akça gelir elde edilmektedir (BOA. TD, 492, s. 713).

Vakfın giderleri içerisinde doğal olarak bir muallim ve halife maaşı bulunmaktadır. Hasboğa Bey Mescidi'nin imamı ve müezzini için de vakıftan gelir ayrılmıştır. Vakıf görevlileri olarak müteveli, kayyum vardır. Hasboğa Bey Mescidi'nin ihtiyacı için bal mumu, muallimhanenin ihtiyacı için de hasır, testi bedeli giderlere eklenmiştir.

Hacı Musa Mektebi Vakfı: Kim olduğunu bilmediğimiz Hacı Musa, mektebini 1526 yılından önce yaptırmış olmalıdır. Çünkü vakıf incelediğimiz dönemdeki ilk tahrirde yer almaktadır. 23 dükkân, 1 ekmek fırınının gelirini mektebin giderleri için vakfetmiştir. Toplam gelirler ve giderler verilmemekle

birlikte, mektebin muallimine günlük 4 akça, halifesine 2 akça tahsis edilmiştir. Muallimhanenin tamiri için aylık 40 akça, hasır ve diğer ihtiyaçları için günlük 1 akça ayrılmıştır. Vakfın yöneticisine de günlük 1 akça verilmektedir (BOA. TD. 130, s. 616; BOA. TD, 236, s. 640; BOA. TD. 409, s. 602).

Balaban Bey Zaviyesi Vakfı: Sofya'nın fethinde önemli rol oynayan Balaban Bey'in kurduğu zaviyenin vakfıdır. Bu vakıf için Balaban Bey, yıllık 1.608 akça gelirli 15 dükkân, Pernik Köyü'nde 250 akça gelirli 2 değirmen, senelik 100 akça gelirli Sofya'da 2 dönüm bostanı vakfetmiştir. Toplam geliri ise 1.958 akçadır (BOA. TD. 130, s. 616; BOA. TD, 236, s. 639; BOA. TD. 409, s. 602). Tahrirlerde zaviye için hangi harcamaların yapılacağı yazılmamıştır.

Karaoğlan Zaviyesi Vakfı: 15 dükkân, 4 sabun dükkânı, 2 kasap dükkânı, Pernik Köyü'nde bir değirmen vakfın gelirlerini oluşturan mülklerdir. Bu mülklerden 1.338 akça vakfa gelir sağlanmaktadır. Bu gelirin 720 akçası mescide ayrılmıştır. Geri kalan meblağ ise zaviyenin şeyhine tahsis edilmiştir. Bu tarihte vakıfta gider kalemi olarak bir mescit bulunmaktadır. Ayrıca vakfın gelirinden artan para zaviyeden ulemanın "ayendesine ve ravendesine" sarf olunması vakfın şartıdır (BOA. TD. 130, s. 615; BOA. TD, 236, s. 636; BOA. TD. 409, s. 599). 1570'e gelindiğinde vakfın geliri artarak 2.308 akçaya ulaşmıştır (BOA. TD. 492, s. 713).

Hacı Mehmed b. Mustafa Çavuş ve Hacı Şuca b. Abdulhay Zaviyesi Vakfı: Sofya merkezde bulunan zaviyenin vakfıdır. Zaviyenin gelirleri arasında 20.000 akça sermaye dikkat çekmektedir. Bu sermayeden yıllık 2.000 akça gelir elde edilmektedir. Vakfa gelir getiren mülkler ise şunlardır: Papas Yani Mahallesi'nde Çukacıyan Çarşısı yanında ev yeri, Pabuççıyan-ı Gebran Mahallesi'nde yol kenarında ev yeri, Tuz Pazarı'nda dükkân yeri, Şadi Bey Vakfı hanında dükkân, Sungurlar Çarşısı ve Keçeciler Çarşısı yanında ve sarraf Kasım Vakfı karşısında mahzeni ve üst katında odası olan 8 dükkân, Soholofa? Köyü sınırında 1 değirmen vardır. 7.600 akça sermayeden yıllık 760 akça vakfa gelir elde edilmektedir.

Vakfın giderleri arasında zaviyenin imamı, müezzini haricinde tevliyet için maaş tahsis edilmiştir. Yine zaviyenin ihtiyacı için mum ve hasır alınmıştır. Vakıftan pazartesi ve perşembe günü Kur'an tilavet edilecektir. Masraflardan arda kalan meblağ ise zaviyenin şeyhine teslim edilecek o da zaviyenin ihtiyaçları için harcayacaktır. Ayrıca zaviyenin şeyhi Hacı Mehmed b. Mustafa Çavuş ve Hacı Şuca

b. Abdulhay ruhuna vakfetmek üzere bir cüz Kur'an okunacaktır (BOA. TD. 492, s. 715).

Tekke-i Hacı Murad Vakfı: Bu vakfın geliri 5 debbağ dükkânının yıllık mukataa gelirinden elde edilen 200 akçadır (BOA. TD, 236, s. 645). Defterde 200 akçanın nereye harcanacağı yazılmamış olmakla birlikte muhtemelen tekkeye harcanmaktadır.

Mevlana Abdülgaŋgar b. Ahmed Vakfı: Sermayesi 4.000 akça olan vakfın bir muallim, bir halife-i muallim, tevliyet ve nazır giderleri haricinde hasır gideri vardır. Toplam gider 4.470 akça etmektedir. Mevlana Abdülgaŋgar 6.000 akçalık sermayesi olan bir vakıf daha kurmuştur. Bu vakıf, Cündi Ahmed, Kara Danişmend, Hasboğa Bey ve Alaca Mescit mahallelerinde zekâta muhtaç kişilerin avarız ve tekâlif vergilerinin ödenmesi için kurulmuştur. Mevlana Abdülgaŋgar'ın havlusu üç hisseye ayrılıp utekasına ve onların evlatlarına, onların soyunun tükenmesi halinde mahallenin imam ve müezzinlerinin ruhu için vakfedilmiştir (BOA. TD, 236, s. 638; BOA. TD. 409, s. 600-601).

Hoca Şuca b. Hoca Bâlî Vakfı: Nakit 3.000 akçadan 300 akça gelir elde eden bir para vakfıdır. Hacı Alagöz Mahallesi mescidinde Kur'an okumak için yıllık 240 akça ve tevliyet için senelik 60 akça vakfın masraflarıdır (BOA. TD. 130, s. 618; BOA. TD, 236, s. 644; BOA. TD. 409, s. 604).

Balcı Nasuh Vakfı: Bu vakıf para vakfı olup sermayesi 13.000 akçadır. Bu sermayeden 1.300 akça gelir sağlanmaktadır. Balcı Nasuh, vakfını Beylerbeyi Mescidi'nde Kur'an okunması ve Yorman Köyü'nde bulunan köprünün tamiri için kurmuştur. Vakıfta bu nedenle bir idareci vardır. Onun da senelik 300 akça gideri vardır (BOA. TD. 130, s. 615; BOA. TD, 236, s. 637; BOA. TD. 409, s. 600).

Attar Hacı Lütŋi Vakfı: Vakfın iki kazanı iki de saç ayağı vardır. Vakfın sermayesi 2.000 akçadır. Bu sermayeden on ve on bir mukabili senelik 200 akça gelir elde edilmektedir. Vakıf giderlerinin çoğu çeşme ve yol tamirleri için ayrılmıştır. Çeşmeler Sofya'da Saruhan, Mansur, Hasboğa Bey mahallerinde, pazar yakınında, Sungur Çarşısı'nda, Küçük Bana'da, Büyük Bana'da bulunmaktadır. Ayrıca pazar yolunun tamiri için 50 akça ayrılmıştır. Vakıftan Saruhan Mescidi'nin aydınlatılması için 100 akça, mescidin müezzininin senelik maaşı için 480 akça ödenmektedir. Yine vakıf giderleri içerisinde en büyük kalemlerden birisi Pazar Mescidi'nde okunması

istenen aşr-ı Kur'an'dır. Vakfın iki kazanı iki de saç ayağı vardır. 80 akçalık gider ise iki kazanın tamiri ve kalayı içindir (BOA. TD, 236, s. 637; BOA. TD. 409, s. 600).

Ali b. Mustafa Vakfı: Bu vakfın 8.000 akça geliri bulunmaktadır. Bu gelirin 4.000 akçası iki cüz Kur'an okumak içindir. Şöyle ki bir cüz Sofya'da Ümera Mahallesi'nde bulunan Boyacı Muslihiddin'in inşa ettiği mescidin imamı okuyacak ikinci cüzü ise yine aynı mescidin müezzini okuyacaktır. Geri kalan 4.000 akçanın 2.000 akçasından elde edilen gelir mütevellîye, tevliye ve Hoca Hacı Şuca evladına ve onun soyundan gelenlere bırakılmıştır. Soyunun tükenmesi durumunda zamanın kadısı kimi tevliye uygun görürse ona verilecektir. 1.000 akçadan elde edilen gelir mescidin aydınlatılması için mum alımına ve geri kalan 1.000 akçadan elde edilen gelir Sofya'da iki köprünün tamirine tahsis edilmiştir. Köprülerden biri Boyana Suyu üzerinde Deli Bâlî Kuyusu yanındadır. Senelik geliri 200 akça olan Ayvat b. Dede bağı ile yine senelik geliri 360 akça olan Tabakçioğlu bağı da bu vakfa dâhildir (BOA. TD. 130, s. 617; BOA. TD, 236, s. 641; BOA. TD. 409, s. 603).

Helvacı Yusuf Vakfı: 1544'te Helvacı Yusuf nakit 10.000 akçalık sermayesi olan bir vakıf kurmuştur. Sermayeden yıllık 1.000 akça gelir elde edilmektedir. Bu gelirden Sofya'da Sanduklar Köprüsü'nün tamiri için 180 akça harcanmaktadır. Vakıf gelirinin büyük çoğunluğu bir ferraş için tahsis edilen meblağ 720 akçadır. Geri kalan 180 akça ise yönetime ayrılmıştır (BOA. TD, 236, s. 637; BOA. TD. 409, s. 600).

Sinan Bey Vakfı: 1526 Sinan Bey Vakfı'nın 15 dükkânı olup 1.380 akça senelik geliri vardır. Kervansaraydaki odanın kira geliri 2.500 akçadır. Böylece vakfın toplam geliri 3.880 akçaya ulaşmaktadır. Bu gelirden aşr-ı Kur'an eda etmek için 2.880 akça ayrılmıştır. Vakfın idaresi için ise 720 akça harcanmaktadır. Toplam masraf 3.600 akça olup 200 akça gelir fazlası vardır (BOA. TD. 130, s. 614). 1544 ve 1565 yıllarında vakfın geliri 80 akça artmıştır (BOA. TD. 236, s. 635; BOA. TD. 409, s. 598).

Tursun b. Saltuk Vakfı: 1570 yılında Mansur Mahallesi yolu üzerinde Kâtip Ali zemini, Mansur Hoca Mahallesi yolu üzerinde Koçu İnebeyi zemini ve Sofya'da Mansur Hoca Mahallesi'nde bir değirmen geliri vakfedilmiştir. Vakfedilen evler vakfedildiği sırada taş ahırlı ve kiremitli ve bahçelidir, sonra harabe olup boş kalmışlardır. Evlerin sahibi mukataa usulü ile evleri evladına onun da evladının

evladına bırakmıştır. Evladı kalmadığında ise Mansur Hoca Mahallesi mescidine imam olanlar vakıf sahibi için bir yılda iki hatim indirip ruhuna bağışlayacaklardır (BOA. TD. 492, s. 715).

Hacı Mehmed b. Sinaneddin Vakfı: 1525-1526, 1544-1545 ve 1565-1566 tarihlerinde yapılan tahrirlerde vakfın gelir ve masraflarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1526 yılında vakfın adı Hacı Mehmed b. Sinaneddin olarak kaydedilmiştir.(BOA. TD. 130, s. 612; BOA. TD. 236, s. 632;) 1544 tahririnde merhum Hacı Sinaneddin olarak kaydedilmiştir (BOA. TD. 236, s. 632; BOA. TD. 409, s. 597). Senelik 3.960 akçalık gelir içerisinde bir başhane, 12.000 akçanın işletilmesinden elde edilen 1.200 akça ve 240 akçalık yer bulunmaktadır. Vakfın gelirinin 2.520 akça ile başhane büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Başhane gelirinden yıllık 360 akça Kasaplar Mahallesi'nde bulunan Hacı Ali Mescidi imamına, 360 akça Mahmud Paşa Camii yanında olan çeşme ve şadırvana gelen su yolunun tamirine, 720 akça Muhyiddin Mescidi imamına, 480 akça aynı mescidin müezzine, 360 akça mescidin tevliyetine, 60 akça mum ve hasırına, 60 akça....., ve 120 akça Mahmud Paşa Camii şadırvan ve çeşmesinin nezaretine vakfedilmiştir. Vakfın senelik toplam masrafları 2.540 akça olup yıllık 1.440 akça fazlası bulunmaktadır.

Muhyiddin Mescidi civarında bulunan bir ev Muhyiddin'in oğlu İbrahim'indir. İbrahim öldükten sonra bu ev İbrahim'in soyundan gelenlerin olacaktır. İbrahim'in nesli kesildiğinde Muhyiddin Mescidi'ne imam olanlara verilmesi şart edilmiştir. Vakfın tevliyeti kendi neslinden sonra Mahmud Paşa Camisi'nde hatip olanlara verilecektir.

Cümdi Ahmed Vakfı: Banya Başı Mahallesi'ndeki 5 dükkân ile nerede olduğu belirtilmeyen 2 evin kirası vakfın gelirini oluşturmaktadır. Ev kiralarından birisi imama biri de müezzine tahsis edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 716).

Abdi b. Abdullah Vakfı: Bu vakıf Sofya'da bulunan bazı su kuyuları için kurulmuştur. Bunun için bir bağın geliri vakfedilmiştir. İki kuyudan birisi bağ yanında diğeri ise Kara Şahin Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bağdan elde edilen gelir, bağın ve su kuyularının tamirine harcanacaktır. Vakfın mütevellisi Abdullah oğlu Ali olacaktır. Onun ölümünden sonra ise zamanın kadısı kimi uygun görürse onu mütevelli tayin edecektir (BOA. TD. 492, s. 716).

Hacı İbrahim b. Hızır Vakfı: Cüdi Ahmed Mahallesi'nde kurulan bu vakıf, mahallede bulunan mescit ve muallimhanenin giderlerini karşılamak için kurulmuştur. Vakfın geliri 1.776 akça dükkân kirası ile 5.000 akçanın işletilmesinden elde edilen 500 akçadan oluşmaktadır. Vakfın giderleri günlük imama 2,5 akça, muallim ve tevliye için günlük 1 akça, mum ve hasır için senelik 60 akça şeklindedir (BOA. TD. 492, s. 716).

Erdi? Bey b. Hamza Vakfı: Vakfın kuruluş sebebi Karahisari Mahallesi'nin giderlerini karşılamak olmalıdır. Çünkü vakıf giderleri arasında yer alan imam ve müezzine 600 akça ayrılmıştır. Vakfa ait 3 dükkân ve 1 mahzen kirasından 90 akçalık bal mumu alınarak berat gecesinde yakılacak ve bu işi yerine getiren kişiye 10 akça verilecektir. Ayrıca müteveli için ise günlük 1 akça ayrılmıştır. Vakfın 12.000 akça sermayesinin on akçada bir akça işletilmesinden 1.200 akça gelir elde edilmiştir. Yıllık vakıf mütevellisi ile tevliye için 600 akça, vakıf nazırına 120 akça verilmektedir (BOA. TD. 492, s. 714).

Seyyid Ahmed el Attar Vakfı: 1525'te vakfın 45.000 akça nakit sermayesi vardır. Başka bir gelir kalemi olmadığı için vakıf tamamen para vakfı olarak görülmektedir. Bu tarihte sermayenin işletilmesinden elde edilen gelir kaydedilmemiştir (BOA. TD. 130 s. 610). Ancak 1544 ve 1565 yıllarında yapılan tahrirlerde sermaye değişmediği gibi bu sermayeden elde edilen yıllık gelirin 4.500 akça olduğu kaydedilmiştir. Seyyid Ahmed Vakfı'nda öğrenim gören öğrenciler için senelik 1.800 akça maaşı olan bir muallim görev yapmaktadır. Ayrıca vakfın halifesi için 720 akça, tevliye için 600 akça maaş verilmektedir. Yine vakıftan muallim ve halifenin Kur'an okuması için aylık 50, senelik 600 akça, Saruhan Mescidi imamının Kur'an okuması için senelik 300 akçanın ödenmesini Seyyid Ahmed Vakfı'nı kurarken şart koşturmuştur. Yine vakıftan odun ve hasır için 130 akçalık bir gider vardır (BOA. TD. 130 s. 610; BOA. TD. 236, s. 629; BOA. TD. 409, s. 595)

Şuca Halife b. İbrahim Vakfı: 1525 yılında vakfa ait beş dükkân ile 3.000 nakit para bulunmaktadır. Beş dükkân ile 3.000 akça nakit paradan elde edilen toplam yıllık gelir 720 akçadır (BOA. TD. 130, s. 610). 1544 yılında geliri değişmeyen vakıfta gider olarak Şahin Bey Mescidi imamına ve müezzine yıllık 360'ar akça kaydedilmiştir (BOA. TD. 236, s. 629; BOA. TD. 409, s. 595).

Nalband Şahin Vakfı: 1525 yılında aylık 85 akçalık 8 dükkânın yıllık geliri 1.020 akçadır. Vakfın 5000 akça nakit parası vardır. Bu sermayeden 500 akça gelir elde edilmektedir. Bu tarihte mülklerin tamirinden fazlalık olursa mütevellî hayır ve hasenata harcamaktadır. Ayrıca Şuca Fakih bağı olarak adlandırılan Sofya yakınlarındaki bağların 360 akçalık gelirinden ilimle uğraşan kişilere 1'er akça verilmesi uygun görülmüştür (BOA. TD. 130, s. 609; BOA. TD. 409, s. 595). Nalband Şahin Vakfı'nda Ku'ran okumak üzere imam Ahmed görevlendirilmiştir. Senelik 360 akça imam Ahmed'e ödenmektedir. Yine aynı şekilde adı belirtilmeyen müezzine, imam Ahmed gibi 360 akça tahsis edilmiştir (BOA. TD. 409, s. 300b). Tevliyet 15, ... 596 akça, aylık 24 akça çerağ için yağ vakfın giderleri arasında yer almaktadır (BOA. TD. 130, s. 609) 1565 yılında da vakfın gelir ve giderlerinde bir değişiklik olmamıştır. Sadece hayır ve hasenata mütevellî tarafından harcanması istenen fazlalık gelirin, ihtiyacı olan salih kişilere verilmesi istenmektedir. (BOA. TD. 409, s. 595).

Mustafa b. Şerafeddin Vakfı: Evlatlık vakıflar arasındadır. Neslinin tükenmesi durumunda ise şehirde sulehâdan kişilerin vakfı yönetmesi istenmektedir. Kara Şahin Mahallesi'nde 3 ev ile Pernik Köyü'nde 2 değirmen vakfın gelirlerini oluşturmaktadır. Giderleri yazılmamıştır (BOA. TD. 130, s. 617; BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 603).

Bayram b. Mustafa Vakfı: Vakfın açıklamasında “evlada meşruttur, anlardan sonra usulünce utekasına ve evlad-ı utekasına ve anlardan sonra sulehâ-ı müslimine verilir” şeklinde açıklama ile bu vakfın da evlatlık vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Jetlani Köyü'nde 40 değirmen ve 2 kıta çayır, 2 kıta bağ, 1 kovan zemini ile 10 kıta tarla vakfın gelirini oluşturmaktadır (BOA. TD. 130, s. 617; BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 603).

Hacı Şehabeddin Vakfı: Vakfın gelirini 22 dükkânın kirası oluşturmaktadır. Bunun haricinde 2 evin kirası evlatlarına, evlatlarından sonra utekasına ve sonra sulehâya verilmesi şartı vardır. Yine aynı şekilde bahçesiyle birlikte bir ev, imam ve müezzin hizmetine verilmiştir. Vakfın yıllık 2.692 akçalık geliri imamet, niyâbet, tevliyet, tamirat, Kur'an okunması, mum ve hasır için harcanmaktadır (BOA. TD. 130, s. 617; BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 603).

Karabaşlu Vakfı: 1526 yılında vakfın sadece adı okunabilmektedir (BOA. TD. 130, s. 617). 1544 ve 1565 yıllarında Sofya'nın Beylerbeyi Mahallesi'nde 7 evin geliri vakfa aittir (BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 603).

Kasapoğlu Vakfı: 1544 ve 1565 yıllarında vakfa gelir olarak Beylerbeyi Mahallesi'nde 5 ev kaydedilmiştir (BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 304b).

Behram b. Abdullah Vakfı: Razbeyana Köyü'nde yıllık 1.400 akça geliri olan değirmen ve çayır vakfedilmiştir. Ayrıca vakfın 3.000 akçalık sermayesi bulunmaktadır. Bu sermaye senelik geliri yüzde on üzerinden işletilmesi ile 300 akça gelir elde edilmektedir. Senelik 70 akça olan 2 dükkânın geliri mescit için mum ve hasır alınmasına ayrılmıştır. Ancak mescidin adı kaydedilmemiştir. Toplam 790 akça masraf içerisinde imamet, niyabet, tevliyet, mum, hasır bulunmaktadır (BOA. TD. 130, s. 618; BOA. TD. 236, s. 643; BOA. TD. 409, s. 604).

Şah Paşa Hatun Vakfı: Şah Paşa Hatun, vakfını kurarken Saruhan Mescidi imamını mütevellî tayin etmiştir. Vakfın varlığı 3.000 akçalık nakit paradır. Bu sermayenin işletilmesinden 300 akça gelir elde edilmektedir (BOA. TD. 130, s. 611; BOA. TD. 236, s. 630; BOA. TD. 409, s. 596).

Cümdi Hatun bint-i Mehmed Vakfı: Evlatlık vakıftır. Soyu tükendiğinde Müslüman ve fukaraya meşruttur. Senelik 1.000 akça gelirli Sireniç Köyü'nde 4 değirmen vakfa tahsis edilmiştir (BOA. TD. 236, s. 642; BOA. TD. 409, s. 603).

Kutlu Melek Hatun bint-i Yahşi Bey: Hasboğa Bey'in eşi olan Kutlu Melek Hatun tarafından Sofya'da on beş dükkânın aylık kira geliri 150 akça vakfedilmiştir. Ancak vakfın giderleri kaydedilmemiştir (BOA. TD. 409, s. 594).

Kamer Hatun vakfı: Kamer Hatun vakfı da evlatlık vakıflar arasında yer almaktadır. Vakfın kuruluş amacı vefat eden eşi Hacı Ahmed Halife'nin ruhu için Kur'an okunmasıdır. Sofya sınırında 1 değirmen ve 4 dükkân yeri, Mehmet Paşa Kervansarayı yanında 1 şemhâne yeri ve Sabuncular Çarşısı'nda dükkân yerlerinin kiraya verilmesi ile elde edilen gelir, vakfın sermayesidir. Bu gelirler Hacı Şirmerd Mescidi, Kara Şahin Mescidi, Alaca Mescid, Bazar Mescidi, Hisarlık Mescidi imamlarına Kur'an okumaları için verilecektir (BOA. TD. 539, s. 697).

Hacı Karaman Köyü Camii Vakfı: Hacı Karaman Köyü'nde bulunan camiye Şadi Bey b. İvas Bey yaptırmıştır. Şadi Bey, caminin giderleri için kendisine Sultan Bayezid tarafından temlik edilmiş olan Golema-i Lozine köyünün gelirlerini

vakfetmiştir. Vakfın görevlileri ise bir hatip, bir imam, bir müezzin, kayyum, maarif ve mütevellidir. Vakfa senelik hasır, mum ve diğer masraflar için 360 akçalık gider kaydedilmiştir. Böylece vakfın toplam gideri 6.120 akçaya ulaşmıştır.

Vakfın geliri mülk olarak verilen köyün vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Köy Müslümanlar ile gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı bir köydür. 1526'da 19 hane, 3 mücerred, 1 bennak Müslüman bulunmaktadır. Müslümanlar hane başına 22 akça çift resmi ödemektedir. 63 hane, 16 mücerred gayrimüslim hane bulunmaktadır. Gayrimüslimlerden 23 hanenin baştinası vardır. Baştina olmayan hanelerde herhangi bir açıklama yazmamaktadır (BOA. TD. 130, s. 605-606). 1544'te gayrimüslim olarak 60 hane, 8 mücerred, 5 bive ile 31 baştina kaydedilmiştir. Müslüman nüfusta azalma olmuş ve nüfus 14 haneye düşmüştür. Ayrıca 1 bennak hane yaşamaktadır (BOA. TD. 236, s. 625). Köyde 1570 yılına gelindiğinde 16 hane, 1 bennak nüfus ile köy nüfusunda çok büyük değişiklik yoktur. Tam tersine gayrimüslim nüfus bir hayli azalmıştır. Yaklaşık 5 yıl önceye göre nüfus üçte bir oranında azalmıştır. Bu tarihte köyde 46 hane, 3 mücerred sakindir (BOA. TD, 492, s. 712).

1526 tahririnde vakfın toplam hâsılı, dolayısıyla köyün toplam geliri 9.799 akçedir. Köyde resm-i çift vergisi 426, ispenç vergisi 2.005 akça olup ayrıca üretilen ürünlerden ve hayvanattan 6.888 akçalık vergi geliri elde edilmektedir. Ayrıca köyden vakıf için 480 akça tahsil edilmektedir. Üretilen ürünler arasında buğday, mahlût, arpa, üzüm, çeşitli meyveler yer almaktadır. Bostanda muhtemelen soğan, sarımsak, karpuz, kavun gibi ürünler üretilmektedir. Ayrıca gayrimüslimler şarap üretmektedir. Çünkü 100 akça bac-ı hamr vergisi tahsil edilmektedir. Haliyle gayrimüslim köylüler şarap üretmektedirler. Yine aynı nedenden ötürü köyde domuz yetiştirilmektedir. Bunun için köylü bid'at-ı hanâzir ve resm-i bojik vergisi ödemektedirler. Müslim ve gayrimüslim ayırt edilmeden küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapıldığını adet-i ağnam ve resm-i ağıl vergisi tahsil edilmesinden anlaşılmaktadır (BOA. TD. 130, s. 606). 1544 hâsılda artış olmuş ve 10.626 akçaya yükselmiştir (BOA. TD, 236, s. 626). Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi nüfusa bağlı olarak gelirde tam tersi durum söz konusudur. Çünkü köyün vergi gelirleri 11.300 akçadır. Köyde yaşayan gayrimüslimlerin ödediği hınzır ve bojik vergisi 160 akçadan 375 akçaya, adet-i ağnam ve resm-i ağıl vergisi 1.173 akçadan 1.400 akçaya yükselmiştir. Asıl yükseliş hamr vergisinde görülmektedir. 100 akçadan üç katından fazlaya yükselerek 350 akçaya ulaşmıştır. Köyde diğer tahrirlerden farklı olarak bu

tarihte Hod? Hatun'un tasarruf ettiği bir çiftlik vardır. Çiftlikte 16 kıta tarla, Lozine-i Küçük sınırında 1 tarla, 1 kıta çayırdan oluşmaktadır (BOA. TD. 492, s. 712).

Zaviye-i Baba Şems Vakfı: 1526'te vakfa ait Sofya'da yıllık 360 akça geliri olan iki dükkan, ... Köyü'nde 500 akçalık iki değirmen, 50 akçalık iki dönüm bostan bulunmaktadır. Vakfın yıllık geliri 910 akçadır. Sofya'da bulunan 5 ev ise vakıf şartı gereği garibanlara verilecektir (BOA. TD. 130, s. 612; BOA. TD. 236, s. 632; BOA. TD. 409, s. 596).

4.2.4.2. Şehirköy Kazası Vakıfları

Sultan Mehmed Han Camii Vakfı: Şehirköy'de Sultan Mehmed tarafından inşa edilen cami, şehirde çıkan yangında tahrip olmuş Sultan Bayezid tamir ettirmiştir. Günlük 9 akça olan caminin imamı, hatibi, niyâbet, mum ve hasır giderleri her sene Şehirköy'ün haracından ödenmektedir. Şehirköy'de bulunan dükkân yerlerinden elde edilen senelik 60 akça ise camide verilecek olan eğitim için ayrılmıştır. (BOA. TD. 130, s. 620; BOA. TD. 236, s. 646; BOA. TD. 409, s. 606; BOA. TD. 492, s. 720).

İskender Bey Vakfı: Şehirköy'ün bir diğer camisinin banisi olan İskender Bey, vakfını caminin giderleri için kurmuştur. Bunun için Nikojane Köyü sınırında bulunan değirmen, bağçe, tarla, çayır ve sazlık vakfın gelirlerini oluşturmaktadır. Sohoyane ve Gradeşiniç köyleri sınırında bir zemin, Gradeşiniç Köyü'nde bir çayır, Şiredorek Köyü'nde 3 kıta çayır ve Kuruniç Köyü'nde 2 değirmen de vakfın gelirleri arasındadır. Hizmetliler arasında bir imam, bir hatip, bir müezzin, bir tevliyet, 3 Kur'an okuyucu ile vakıf sahibinin ruhu için Yasin Suresi okuyan bir kişi bulunmaktadır. Ayrıca vakfın 17.000 akçalık nakit parasından elde edilen 2.270 akça asker olanlara verilmeyecek fakirlere verilecektir. Vakıftan para alacak olan kimselerden kefil getirmesi şart edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 744).

Kilercibaşı Halil Bey Vakfı: Vakıf, Kilercibaşı Halil Bey, Şehirköy'de mescit bina ettirmiştir. Vâkıfını mescidin giderlerini karşılamak amacıyla kurmuştur. 1526 yılında vakfın gelirini Şehirköy'de bulunan 1.900 akçalık hamam ve çayır mukataası oluşturmaktadır. Vakıftan kendi adıyla bilinen mahalledeki mescidinin imamına günlük 2 akça, müezzinine 1 akça, iki cüzhana 2 akça, mum ve yağ için 1 akça verilmektedir. Hamamdan elde edilen gelir mescidin tamirine tahsis edilmiştir.

Vakıf sabinin 10 dükkânından senelik 115 akça, şehir yakınındaki 8 dükkân yeri mukataasından 64 akça vakfın gelirlerini oluşturmaktadır (BOA. TD. 130, s. 620). Söz konusu 8 dükkân Edirne’de yer almaktadır (BOA. TD, 236, s. 647).

Kilercibaşı Halil Bey camiye ek olarak Şehirköy’de bir de kervansaray ve Nişava Nehri üzerinde bir köprü inşa ettirmiştir. Bu köprünün bakım ve tamiri de yine kurduğu vakıftan karşılanmaktadır (BOA. TD. 130, s. 620; BOA. TD, 236, s. 647; BOA. TD. 409, s. 606; BOA. TD. 492, s. 720).

Saruca Subaşı Vakfı: Saruca Subaşı’nın vakfının sermayesi nerede ve ne kadar geliri olduğu belirtilmeyen bir değirmendir. Değirmen bu tarihte olduğu gibi defter-i atikte de harap kaydedilmiştir. Hatta “eseri, ismi ve resmi dahi kalmamıştır” şeklinde kaydedilmiştir. 1526 tahririndeki bu kaydın yazımı 1570 tahririne kadar tekrar edilmiştir. (BOA. TD. 130, s. 620; BOA. TD, 236, s. 650; BOA. TD. 492, s. 721).

Ahmed Vakfı: Vakfın kurucusu Ahmed’in defterde herhangi bir unvanı kaydedilmemiştir. Evlatlık vakıftır ve nesli sona erdiğinde vakfın yönetimini utekasına bırakmıştır. Ahmed’in kurduğu vakfın 3 değirmeninden 2 tanesinin geliri cami ve mescit adı verilmeyen imama, diğerinin geliri ise mütevelliyeye ve tamir için tahsis edilmiştir. Dükkânların ve değirmenin tamiri ve harcamaları kendi gelirlerinden sağlanacaktır (BOA. TD. 492, s. 721).

Solak Nasuh Vakfı: Solak Nasuh 1570 tahririnden hemen önce Şehirköy’de bir çeşme yaptırmıştır. Çeşmenin bakım onarımının yapılması amacıyla kendisine ait olan dükkân yerinin gelirini vakfetmiştir (BOA. TD. 492, s. 721).

Kara Abdal Zaviyesi: Zaviye Bostane Mezraası’nda bulunmakta olup fetihten hemen sonra buraya gelen Kara Abdal adlı derviş tarafından kurulmuştur. Çünkü beratı Sultan I. Sultan Murad tarafından verilmiştir. Şehirköy vakıflarını kaleme alan Amedoski bu dervişin Kalenderi dervişi olduğunu yazmaktadır (Amedoski, 2017, s. 291). Zaviyenin başına bu dervişten sonra Derviş Aydın geçmiştir. Sonra da vakfın beratı Derviş Aydın’ın oğlu Kurd üzerine kaydolunmuştur. Bu mevrada 180 akça gelirli biri eski diğeri yeni iki değirmen de vakfa aittir. Ancak 1544 tarihinde bir sipahi mevranın hariç ez defter olduğunu belirterek geliri timarına dâhil etmeye çalışmıştır. Ali adlı kişi İstanbul’a kadar gelerek “Ben Kara Abdal’ın neslindenim” diye mevranın gelirini talep etmiştir. Eski

defterlere bakılarak tespit yapılmıştır. Sonunda mezranın zaviyeye ait olduğu ortaya çıktığından timardan çıkarılarak vakfa verilmiştir (BOA. TD. 236, s. 649). 1570 tahririnde olay daha ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Mezrayı timarına dâhil etmeye çalışan sipahinin adı Hamza'dır. Hamza mezranın rüsum-u örfisi ve resm-i ispençleri "timarımdır" diyerek deftere kaydettirmiştir. Mezrada 6 nefer gayrimüslim yaşamakta olup vergi miktarı yazılmamıştır (BOA. TD. 492, s. 720).

4.2.4.3. Berkofça Kazası Vakıfları

Çorlu İmareti Vakfı: Bu vakfı kimin kurduğu belli değildir. Vâkıfın gelirleri Çorlu'da bulunan imarete gönderilmektedir. Defterde "Vakf-ı İmareti-i Çorlu" adıyla kaydedilmiştir. Berkofça'ya bağlı olan Kutlofça Köyü ile birlikte İslatine adlı mezra, Çorlu'da bulunan imaret için vakfedilmiştir. Bu köy ile mezranın toplam geliri 9.244 akçadır. Bunun dışında köyde yapılan çeltik üretiminden 29.400 akça gelir elde edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 721-723). 1565-1566 yılında Kutloviça Köyü'nde âmil olan Yusuf vakıf gelirinden kendi zimmetine para geçirdiği için İstanbul zindanında hapsedilmiştir. Yusuf'un zimmetine geçirdiği paranın, malları ve ektiği pirinç satılarak eksiksiz bir şekilde vakıf mütevellisine teslim edilmesi istenmiştir (MAD., 2775, s. 531).

4.2.4.4. Samakov Kazası Vakıfları

Hüseyin Ağa Camii Vakfı: Hüseyin Ağa, II. Bayezid döneminde yaşamış Darüssaade Ağasıdır. Vakfiyesinde tam adı Sabıka Darüssaade Ağası ve Sancakdar Hüseyin Ağa b. Abdülcelil olarak geçmektedir. Samakov'da inşa ettirdiği cami dışında İstanbul'da cami ve medrese, Amasya'da cami, Filibe'de mescit yaptırmıştır. Bu camilerin yanına medrese ve mektep yaptırdığı vakfiyesine yer almıştır. Samakov'daki caminin yanında mektep de vardır. Bu vakıf eserlerin giderlerini karşılamak amacıyla Samakov'da hamam, dükkân, han-ı kebir olarak tanımlanan büyük bir han, 13 ev yaptırmıştır (BOA. TS.MA.d, 6936, s. 112). Vakfın 1526'ya gelindiğinde bir hamamın yıllık geliri 2.800 akça¹³², 456 akça olan 8 dükkân kirası, 350 akça olan dükkân yeri kirası, Samakov civarında 60 akçalık bir çayır ile 500

¹³² Hamam ve samakov 1526'da mukataaya evrilmiştir. (BOA. TD, 130, s. 619).

akçalık demir işlenen samakov vakfın gelirlerini oluşturmaktadır. Bu mukataanın hangi işletme olduğu belirtilmemiştir. Vakfın toplam geliri 4.166 akçadır.

Han'ın geliri söz konusu caminin imam ve hatibine günlük 5 akça, niyabetine 2 akça, kayyum ve caminin hasır ve mumu için günlük 2 akça, tevliyet 2 ve tamirata günlük 1akça olmak üzere vakfın toplam gideri 3.960 akçadır. 206 akça ise gelir fazlası olarak kaydedilmektedir (BOA. TD. 130, s. 619; BOA. TD, 236, s. 645; BOA. TD. 409, s. 598) 1570'de vakfın gelirlerinde artış söz konusu olmuştur. Toplam gelirin 5.293 akçaya ulaşmasının sebebi dükkân sayısında ve kiralarda artış olduğu gibi yeni kişilerin tasarrufunda olan yerlerin kiralalarının eklenmesidir. Hamamın geliri bu tarihte 1.400 akçaya düşmüştür (BOA. TD, 492, s. 749).

Ali Çelebi b. Receb Vakfı: Ali Çelebi Samakov'da cami ve zaviye yaptırmıştır. (BOA. TD, 492, s. 748). Giderleri için dükkân, değirmen ve işletilmek üzere 113.800 akçalık sermaye vakfetmiştir. Dükkânların sayısı 44 olup yılda 5.280 akça geliri vardır. Zaviyenin bahçesi yanında bulunan değirmen ise bu tarihte harap durumdadır. Zaviye gelenlerin atları için de ahır yaptırmıştır. Ancak vakfın en büyük geliri nakit olarak vakfettiği 130.000 akçadır. Bu meblağın 16.000 akçası vakfın dükkânlarının tamirine ayrılmıştır. 113.800 akçanın işletilmesinden elde edilen 11.380 akça ile ise 17 tane dükkân inşa edilmiştir. Böylece vakfa yeni dükkânlar eklenmiştir.

Vakıftan imam ve hatip için günlük 5 akça, müezzin için 3 akça, zaviyede dervişlerin yemekleri için 5 akça, mescit için 4 akça, cüz okuyanlar için 5 akça, kayyum için 1.5 akça, mum ve hasır için 1 akça, eğitim ve aşır okuyan için 1.5, tevliyet için 4 akça, cibayet için 2 akça, nezaret için 1 akça karşılanmaktadır. Bunların dışında vakıf kurucusunun hizmetinde çalışanlar için de bir miktar para verilmektedir. Ancak ne kadar verildiği belirtilmemiştir.

Vakıf kurucusu Ali Çelebi b. Receb kurmuş olduğu zaviyeye ayrıca 5.000 akça vakfetmiştir. 5.000 akçanın işletilmesinden elde edilen 500 akçanın zaviyede İhlas Suresi okunmasına ayrılmasını şart koştur. Eğer gelirden fazlalık olursa bu meblağ zaviyede bulunan dervişlere sarf olunacaktır (BOA. TD. 492, s. 748).

Mustafa Paşa İmaret ve Camii Vakfı: Mustafa Paşa tarafından Gebze'de bulunan cami ve imaret için kurulmuştur. Samakov'da bulunan sınırları belirlenmiş

bir yaylanın bütün gelirleri Mustafa Paşa'ya mülk olarak verilmiştir. O da vakfa çevirmiştir (BOA. TD. 492, s. 744).

Mustafa Çelebi b. Hüseyin Vakfı: Samakov'da bulunan Cami-i Cedid'i Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı muhtemeldir. Vakfın gelirleri içinde 43 dükkân kirası, 4 meyve dükkânı, 7 dükkân yeri kirası, 7 dükkân, 8 harap vigne, Dragov Köyü'nde 3, Buseniç Köyü'nde 3 ve Kalkova Köyü'nde 4 tane olmak üzere 10 değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerden 6 tanesi çalışır durumdadır ve 120 akça gelir elde edilmektedir. Her cami, mescit, zaviye ve muallimhane vakıflarında olduğu gibi bu vakfın da imam ve hatip, müezzin, mutasarrıf, kayyım, mütevellî, mum ve hasır masrafları vardır. Vakfın kurucusu tarafından vakfın gelirlerinin artan kısmıyla üç köprünün tamiri ve bakımı yapılacaktır. Daha da artarsa erkek ve kız evladına ve evladının evlatlarına verilmesini şart koşturmuştur (BOA. TD. 492, s. 746).

Hacı Sinan Mescidi Vakfı: Hacı Sinan vakfını yaptırdığı mescit için kurmuştur. 8.000 akça nakdin işletilmesinden, Dragoşin Köyü'nde 2 samakov ile bir kıta çayırdan vakfın yıllık gelirinin 3.000 akça olduğu görülmektedir. Bir samakovun işletilmesinden yıllık 1.200 akça elde edilmektedir. Böylece 2 samakov 2.400 akça ve sermayenin işletilmesinden elde edilen 800 akça ile vakfın geliri 3.000 akçaya ulaşmaktadır. Vakfın günlük masrafları arasında Hacı Sinan Mescidi'nin imamına 2,5 akça, niyabete ve tevliyyete 1'er akça hasır ve muma ise 4 akça ayrılmıştır. Samakovların gelirleri yüksek olduğu için vakfın asıl geliri buradan sağlanmaktadır (BOA. TD, 130, s. 619; BOA. TD, 236, s. 648; BOA. TD, 409, s. 604).

İsa Çelebi Vakfı: İsa Çelebi bina ettirdiği mescidin etrafında yerleşenler olmaya başlamış ve kendi adıyla bir mahalle oluşmuştur. Nitekim 1570 tahririnde mahallede 4 hane meskûndur. Caminin yanında bir de muallimhane yaptırmıştır. Vakıf kurarak bu iki kurumun giderlerini karşılamayı amaçlamıştır. Vakfın gelirleri içinde 1 samakov ile Samakov'da bulunan 5 dükkân vardır. Toplam geliri 3.300 akçadır. Vakfın gelirlerinden imam, muallim, cüzhan, müezzin, muallimhane halifesi ve tevliyyet için aylık 435 akça gider bulunmaktadır (BOA. TD. 492, s. 745).

Hacı Kurd b. Hacı Hüseyin Muallimhanesi Vakfı: Muallimhane giderleri için Hacı Kurd 16 dükkân vakfetmiştir. Dükkânlardan aylık 232, yıllık 2.784 akça

gelir sağlanmaktadır. Günlük imam ve muallim için 2,5 akça, müezzin ve halife için 2 akça tahsis edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 745).

Hoca Sefer Vakfı: Hoca Sefer, muhtemelen muallimhane yaptırmıştır. Çünkü giderler arasında muallim maaşı vardır. Vakfın geliri Samakov'da bulunan kervansarayda 11 oda ile şehirdeki 30 dükkân kirasıdır. Toplam 5.160 akça tutarındaki bu gelirden imam, müezzin, muallim ve halife maaşları ödenmektedir. Bunun haricinde fazlalık gelir ise dükkânların tamiri ile yeri belirtilmeyen dört çeşmenin ve Baylova Köyü'ne giden yolun tamiri ve bakımı için tahsis edilmiştir (BOA. TD. 492, s. 745).

Mustafa Çelebi b. Piri Hoca Vakfı: Mustafa Çelebi tekke için vakıf kurmuştur. Vakfın 60.000 akça nakdin 4.000 akçası tekkeye verilmiş geri kalan 56.000 akçanın sermaye olarak değerlendirilmesini istemiştir. Zaten yıllık 5.600 akçalık gelir bu sermayenin işletilmesinden elde edilmektedir. Vakıftan mütevellie 1.080 akça yıllık gider yazılmıştır. Ayrıca "sahib-i evkaf-ı mezbure" için yıllık 720 akça tahsis edilmiştir. Sonra Mustafa Çelebi Cami-i Atik'de validesi ruhu için Kur'an okunması, aşır okunmasını istemiştir. Murad Çelebi Mescidi yanındaki çeşmenin tamiri ve bakımı için 2.000 akça sermayenin işletilmesinden elde edilen geliri vakfetmiştir. Vakfın senelik masrafı 5.040 akça olup 560 akça fazlası bulunmaktadır (BOA. TD. 492, s. 746).

Malkoç b. Çavuş Vakfı: Vakıf Malkoç Bey, Kur'an okunması, camide ramazan ayında Cami-i şerif'te yakılacak kandiller için yağ, mum, "sahib-i vakf", yani kendisinin ölümünden sonra Kur'an okunması amacıyla vakfını kurmuştur. Bunun için 95.400 akça nakit vakfederken 3 dükkân, 1 ekmek fırını, ekmekçiler çeşmesi yanında 1 kıta çayır vakfetmiştir. Nakdin 55.400 akçasının işletilmesinden 6.000 akça gelir elde edilmektedir. Vakfın en büyük giderlerini mütevellî, 1 cabî, 15 Kur'an okuyucu, 1 kayyuma yapılan ödemeler oluşturmaktadır. Bütün bunlara ilaveten Fatiha okuyanlar dâhil masrafları 10.481 akçadır (BOA. TD. 492, s. 747).

4.3. Nüfus

4.3.1. Şehir Nüfusu

4.3.1.1. Sofya Şehri

Balkan topraklarının ortasında yer alan Sofya, Vitoşa Dağı eteğinde konumlanmış kendi adıyla anılan ovada kurulmuştur. Denizden 500-550 m. yüksekliği ile çok yüksek bir konumda değildir. Ancak etrafı dağlarla çevrilidir. Bulunduğu vadi iki kısma ayrılmaktadır ki bunlar Vitoş Dağı yamaçları ve oviden oluşmaktadır (Andreev vd., 2014, s. 31). Zaten Evliya Çelebi Sofya'yı anlatırken Vitoşa Dağı'nın eteğinde kurulmasına dikkat çekmektedir. Yine aynı dağın eteklerinde Kurd bağları denilen bağlar bulunmaktadır. Dağ eteğinde yer almasına rağmen şehrin kurulduğu alanının bağların aşağısında ve düz olduğu üzerinde durmaktadır. Yine de şehrin Batı ve Kuzey taraflarında yer alan ovalarıyla güllük gülistanlık bir şehir olarak tarif etmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 292). Sofya'yı ziyaret eden ve burada 15 gün kalan Âşık Mehmed, Sofya'nın yerini Köstendil'e göre tarif etmiştir. Köstendil'den üç merhale uzaklıkta ve kuzey batısında yer alan Sofya'nın her tarafa yakın olduğunu da ilave etmekten geri kalmamaktadır. Ona göre üç mil uzunluğunda ve iki mil genişliğinde büyük bir şehirdir (Âşık Mehmed, 2007, s. 1006). Sofya'nın hemen yakınında bir nehir geçmektedir. Nehrin suyu latif olduğu için çok yararlıdır. Bu nedenle nehrin beslediği, hem erkeklere hem de kadınlara mahsus kullanım alanının olduğu bir hamam bina edilmiştir. Hatta bir de havuz yapılmıştır. Fakat bu bilgileri veren Âşık Mehmed'e göre havuzun tek kusuru, debbağlar tarafından kullanılmasıdır (Âşık Mehmed, 2007, s. 351). Behiştî Ahmed Çelebi de Sofya'nın fethinde hem stratejik öneminin hem de güzel olmasının etkili olduğunu özellikle belirtmektedir. Ona göre Sofya, *ehl-i İslâm-ıla tamâm dârü's-selâm olacak mahall* idi (Behiştî Ahmed Çelebi, 2020, s. 315)¹³³.

Sofya bugün Bulgaristan'ın başkentidir. Doğal olarak başkent olması itibarı ile Bulgaristan için hayati öneme sahiptir. Sofya Türkiye'nin Avrupa'ya ihracatındaki ana güzergâh üzerinde olması bakımından da çok ehemmiyetlidir. Çünkü İstanbul-Filibe-Sofya-Niş-Belgrad yolu üzerinde yer almaktadır. Bu yol ile

¹³³ Behiştî Ahmed Çelebi'nin Sofya'yı tarifi şöyledir: âb u havâsı latîf ve etrâf-ı kûhistân(-) şerîf idi ve vüs'at-ı merâtî 'uzûbet-i meşâri' ile meşhûr idi, fezâları dil-firîb ve sahrâları dil-pezir idi ve içi dil-sitânlar ile hemîn gülistâna dönmüş idi, dil-güşâlıkda behişt-i mev'ûd ve makâm-ı mahmûd idi ve ehl-i İslâm-ıla tamâm dârü's-selâm olacak mahall idi ve tekvür-i kûrî sanâdîd-i küffâr içinde gâyet ehl-i şikâr idi, şöyle ki bir gün şikârsuz olmaz idi (Behiştî Ahmed Çelebi, 2020, s. 315).

Bulgaristan Ortadoğu'ya bağlanmaktadır (Atasoy, s.10).¹³⁴ Osmanlı Devleti döneminde de Sofya uluslararası yol üzerindeydi¹³⁵. Roma İmparatorluğu'ndan beri süre gelen yol sistemi Osmanlı Devleti döneminde menzil sistemi şeklinde devam etmiştir¹³⁶. Bu yol ağının üç ana güzergâhından biri olan orta kol üzerinde yer almaktadır. Bütün menzillerin başlangıcı İstanbul'dur. İstanbul'dan başlayan Orta kol Silivri- Edirne-Filibe-Sofya-Niş-Yagodina üzerinden Belgrad'a uzanmaktadır. (Halaçoğlu, 1991, s. 147).

Tabii ki şehir mahallelerden oluşmaktadır. Mahalle ayrıca şehirde idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahalle, birbirlerini tanıyan ve birbirlerinden kısmen sorumlu olan sosyal olarak dayanışma içerisinde bulunan topluluğun ikamet ettiği yer şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle aynı ibadethanede bir araya gelerek ibadet eden kişilerin aileleriyle birlikte yaşadığı yerdir (Ergenç, 1984, s. 69)

Osmanlı şehirlerinde mahallelerinin etnik özelliklere göre değil, genellikle dini aidiyetlere göre oluştuğu görülmektedir. Müslümanlar kendi mahallelerini inşa ederken gayrimüslimler de kendilerine ait mahallelerde yaşamaktadırlar (Faroqhi, 1997, s. 46). Ancak Osmanlı Devleti, Müslüman ve gayrimüslimlerin illaki ayrı mahallelerde yaşaması noktasında herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için ayrı mahallelerde ikamet etmek, kendi dini inançları, örf ve adetlerini daha rahat yaşamalarına olanak sağlamak açısından oluşmuştur (Mercimek, 2017, s. 305).

Şehir Vitoşa Dağı'nın eteklerindeki ovada kurulduğu için düzlük bir alana sahiptir. Kale olmadığı için Niğbolu'daki gibi mahalleler kale etrafında kurulu değildir. Kale yıkılmış olsa da muhtemelen şehrin merkezi eskiden var olan kalenin bulunduğu yerdedir. Varlığını devam ettiren Banyabaşı Camii bugün olduğu gibi geçmişte de şehrin merkezinde yer almış olmalıdır. Küçük bir cami olduğundan Fatih Sultan Mehmed dönemi vezir-i azamlarından Mahmud Paşa hemen onun yanına daha büyük bir cami yaptırmıştır. Bugün müze olan bu cami ile ibadete açık olan Banya Başı Camii ile yan yanadır. Müslüman nüfusun ilk yerleştiği mahallenin

¹³⁴ Sofya ayrıca Yunanistan için de önemlidir. Bu nedenle Yunanistan, Bulgaristan üzerinden mal sevkini gerçekleştirebilmek amacıyla Dimitrovgrad-Svilengrad-Dimotika demiryolu ile Selanik-Sofya hattını kurmuştur. Selanik-Sofya demiryolu hattı Sofya'yı Ege Denizi'ne bağlaması açısından da ayrıca öneme sahiptir. Bulgaristan-Yunanistan sınırını aşan iki demiryolu hattını oluşturmaktadır. (Atasoy, s. 7.)

¹³⁵ Bakınız. Harita

¹³⁶ Bu güzergâha Via Militaris adı verilmekteydi (Müderisoğlu, Ankara 1993, s. 14).

Cami-i Köhne Mahallesi olma ihtimali yüksektir. Çünkü yeni bir cami yapıldığında daha önce yapılane eski olarak isimlendirilmesi gelenektir.

Türk-İslam devletlerinde fetihle yer alan beylerin ve dini şahsiyetlerin isimleri, meslek adları, Anadolu’da bulunan yerleşim yerlerinin adları, vakıf kuran kadınların adları mahalle isimlerinin verilmesine kaynak oluşturmaktadır (Selçuk, 2002, s. 177-178). Aynı gelenek fetihle sonra başlayan iskânla birlikte Sofya’da devam etmiştir. Müslüman nüfusun yerleştiği mahallelerin çoğunluğu cami, mescit isimleridir. Bu isimler diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi genellikle mescidi yaptıran kişilerin isimleridir (Güneş, 2005, s. 272). 1525 yılından 1570’e gelinceye kadar Sofya’da bulunan mahallelerden Saruhan Mescidi, Mescid-i Şehreküstü, Mescid-i Kara Danişmend, Mescid-i Hacı Alagöz, Kilise Camii gibi 15 mahalle, isimlerini şehirde inşa edilen cami, mescit, kilise gibi dini yapılardan almıştır. (BOA, TD, 130; BOA, TD, 236; BOA, TD, 492). Alaca Mescid, Hacı Hamza Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi, Hacı Musa Mescidi, Hacı Kemal Mescidi, Hacı Mahmud Mescidi, Turgut Hoca Mescidi, Hacı Alagöz Mescidi mahalleleri bu şekilde adını alan mahaller olarak görülmektedir.

Osmanlı toplumunda kadınların da sosyal yapıların yapılmasında rolleri olmuştur. Emine Hatun adlı kişinin yaptırmış olduğu mescide istinaden mahallenin adı Mescid-i Emine Hatun Mahallesi olarak kaydedilmiştir.

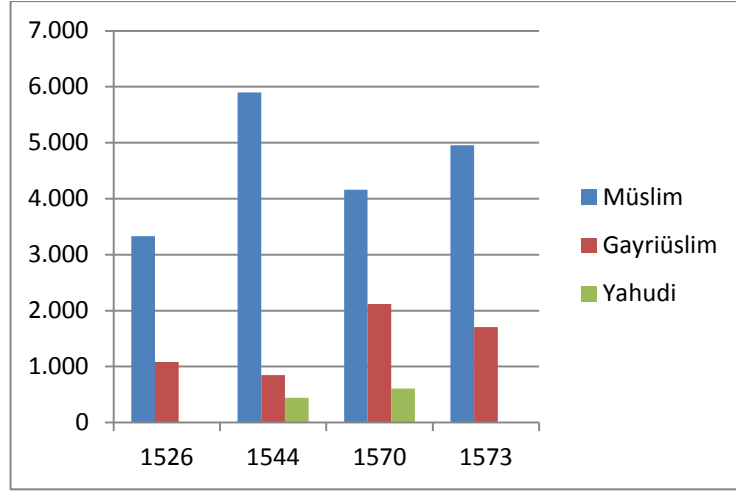
Mahalle isimlendirmede ikinci grupta şehrin fethedilmesinde kuruluşunda önem arz eden veya dini açıdan önemli olan kişilerin adları kullanılmaktadır (Bayartan, 2005, s. 97). Bu grupta ele alınacak mahalleler, Kara Şahin, Kara Danişmend, Hasboğa Bey, Karagöz Bey, Cündi Ahmed, Kız Kasım, Hasboğa Bey, Merhum Şahin Bey mahalleleridir. Bu şekilde kurulan mahalle sayısı sekizdir. Bu arada Hacı Kenan, Hacı Yahşi, Hacı Hamza gibi kişiler şehrin sayılan kişileri olmalıdırlar. Hacı lakabı onları dini bakımdan toplumda ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle kurulan mahallere adları verilmiştir (BOA, TD, 130; BOA, TD, 236; BOA, TD, 492).

Diğer taraftan Sofya’da iki mahallenin adından bu mahallelere yerleştirilenlerin Anadolu’nun neresinden geldikleri anlaşılmaktadır. Bunlar Saruhan Mescidi ve Karahisari Mescidi mahalleleridir. Bu iki mahalleye gelip yerleşen çoğunlukla Mansia’dan ve Karahisardan gelmiş olmalıdırlar. Ayrıca yüzyılın

sonlarına doğru mahalle sakinleri arasında Anadolu, Karaman ve Acemli hanelerin görülmesi, hala nüfus hareketliliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Mahalle isimlerinde belirli meslek erbabının bir arada bulunması da etkili olmuştur. Herhangi bir zanaat zümresi, bulunduğu mahalleye adını verirdi. Yine bu durumun örnekleri Rumeli’de olduğu gibi Anadolu’da görülmektedir (Aliağaoğlu, 2013, s. 51-52). Balıkesir’de Dinkçiler, Kasaplar mahalleleri (Yağcı-Genç, 2013, s. 218-198). Ankara’da Çıkrıkçılar; Kütahya’da Börekçiler ve Bezirciler mahalleleri bu şekilde adlandırılan mahallelerdir (Aliağaoğlu, 2013, s. 51-52). Sofya’da ise meslek grubunun adını verdiği mahalle Kasaban mahallesidir. 1526 yılında Sofya’nın kalabalık mahallelerinden biridir (BOA, TD, 130). Hâlbuki Niğbolu’da meslek adı taşıyan mahalle yoktur. Sofya’dan farklı olarak Tuna kıyısında olduğu için Liman Mahallesi diye bir mahallesi vardır (Demir, 2014, s. 88). Prizren’de ise Debbağan Mahallesi adını dericilerden almıştır (Alaca, 2017, s. 287).

Sofya’nın nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmakla birlikte Sofya’nın aşağıda verilen grafiğe baktığımızda nüfus hareketlerinde dalgalı bir yapı olduğu görülmektedir. İlk sütunda 1526 yılında şehrin nüfusunu Müslümanlar ve gayrimüslimler teşkil etmektedir. 1544 yılında şehrin büyük çoğunluğunu Müslümanlar teşkil etmektedir. Bir önceki tarihte 1000’in üzerinde nüfusa sahip olan gayrimüslimler, bu tarihte daha da azalmıştır. Bu tarihte *Cemaat-i Yahudiyan* başlığı altında verilen Yahudi nüfusun varlığı şehirde yaşamaya başladıklarını göstermektedir. 1570 yılında ise Müslüman nüfusun azalmasına karşın Gayrimüslim nüfusta gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Aynı şekilde Yahudi nüfusunda da bir artış gözlenmektedir. 1573 yılına gelindiğinde Müslüman nüfus tekrar tırmanışa geçmiştir. Buna karşın gayrimüslim nüfus azalmıştır. Yahudi nüfustan ise bu tarihte söz edilmemiştir. Grafik 1’e bakıldığında Müslüman nüfus, yüzyılın başında gayrimüslim nüfusun iki katından daha fazladır. Bu oran yüzyılın ortalarına doğru Müslümanların lehine olarak artış göstermiştir. Müslüman nüfusun bu kadar artış göstermesi, yerli halkın İslamlaşması ile değil Anadolu’dan bölgeye yapılan göçler ile alakalıdır. Bu durumun en büyük kanıtı olarak şehirde Saruhanlu ve Karahisari adlarıyla anılan mahallelerin olmasıdır. Anadolu’dan yapılan göçlerin yüzyıl boyunca devam etmiş olduğu görülmektedir. 1570 yılında Anadolu’lu, Acemli ve Karamanlı hanelerin olması göçlerin devam ettiğini kanıtlamaktadır.

Grafik 1. Sofya'nın Nüfusunun Dini Durumu

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar Sofya şehir nüfusu sürekli bir gelişme göstermiştir. Bu durumu tahmini nüfus olarak aşağıda değerlendireceğiz, ancak önce mahalle sayısı bakımından ele aldık. Buna göre 1526'da yapılan tahrirde göre Sofya'da 17 Müslüman Mahallesi bulunmaktadır (BOA, TD, 130, s. 1-10).

Kanuni Sultan Süleyman döneminin ortalarına gelindiğinde şehir nüfusunda hatırı sayılır bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1544 tarihinde Sofya'da Müslüman mahalle sayısında artış olduğu görülmektedir. Mahalle sayısı 17'den 27'ye yükselmiştir. Buna karşılık gayrimüslim mahalle sayısı 11'den 10'a düşmüştür. Ancak önceki tahrirde yer almayan farklı bir grup olarak Yahudiler ve Frenk başlığı altında Dubrovnikli'ler görülmektedir (BOA, TD 236, s. 26). Bir önceki tahrirde kaydedilen Pop Dragomir Mahallesi bu tahrirde yer almamaktadır.

Yüzyılın ikinci yarısına ait 1570 tarihli mufassal tahrir defterine göre Sofya merkezinde Müslüman mahalle sayısı 23'e gerilemiştir (BOA, TD, 492). XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait diğer tahrirde 1573 (H. 981) tarihinde yapılmıştır (BOA, TD, 539). 1570 tarihinde 23 olan Müslüman mahalle sayısı bu tarihte 25 olarak görülmektedir. Müslümanların yaşadığı mahallelerde tahmini 4.956 kişi ikamet etmektedir. Mahalle sayısı bakımından Niğbolu ile Sofya arasında çok büyük fark yoktur. Sofya gibi Niğbolu'da da Müslüman nüfus arttığı için mahalle 17'den 21'e çıkmıştır (Demir, 2014, s. 88). Sofya'daki Gayrimüslim mahalle sayısı bu tarihte 14'tür.

Tablo 7. Sofya'da Müslüman Mahalleler

Mahalle adı	1526			1544			1570		
	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf
Alacamescid	35	6	7	19	18	16	16	4	7
Beylerbeyi	-	-	-	62	5	4	-	-	-
Cami-i Köhne	5	3	4	71	-	36	50	-	4
Cedid Hacı İsmail	-	-	-	56	5	3	-	--	
Cümdi Ahmed	38	-	7	65	5	2	29	-	7
Hacı Kenan	26	2	1	6	1	14	-	-	-
Hasboğa Bey	60	6	13	48	9	10	23	-	22
Kara Danişmend	-	-	-	102	7	27	43	-	9
Karagözbey	46	9	4	29	3	12	40	-	4
Kara Şahin	58	4	7	6	3	21	-	-	-
Kasaban	52	9	11	66	9	5	-	-	-
Kız Kasım	-	-	-	4	2	1	6	1	2
Mahalle-i Cedid ¹³⁷	5	1	1	7	3	1	-	-	-
Şahin Bey	68	6	4	17	6	22	6	-	10
Mescid-i Emine Hatun ¹³⁸	-	-	-	8	-	2	14	-	5
Mescid-i Hacı Alagöz	-	-	-	3	2	3	6	-	3
Mescid-i Hacı Hamza	-	-	-	36	14	9	15	-	8
Mescid-i Hacı Kemal ¹³⁹	-	-	-	16	7	4	8	-	8
Mescid-i Hacı Mahmud Ma' Pir Ahmed ¹⁴⁰	-	-	-	21	13	3	-	-	-
Mescid-i Hacı Mehmed	54	19	9	54	20	5	33	1	11
Mescid-i Hacı Musa ¹⁴¹	-	-	-	19	9	2	-	-	-
Mescid-i Hacı Turgud Hoca ¹⁴²	-	-	-	3	4	2	8	-	3
Mescid-i Hacı Yahşi	27	3	3	27	7	7	14	-	10
Mescid-i Karahisari ¹⁴³	-	-	-	10	3	4	5	2	5
Mescid-i Saruhan	33	4	9	22	4	23	14	5	20
Mahalle-i Ümera	36	8	8	11	5	11	32	-	7
Toplam	563	80	88	788	164	249	362	13	145

¹³⁷ Der Nezd-i Gül Cami.

¹³⁸ Bu mahalle adının devamında Tabi-i Ümera yazmaktadır.

¹³⁹ Tabi-i Kasaban.

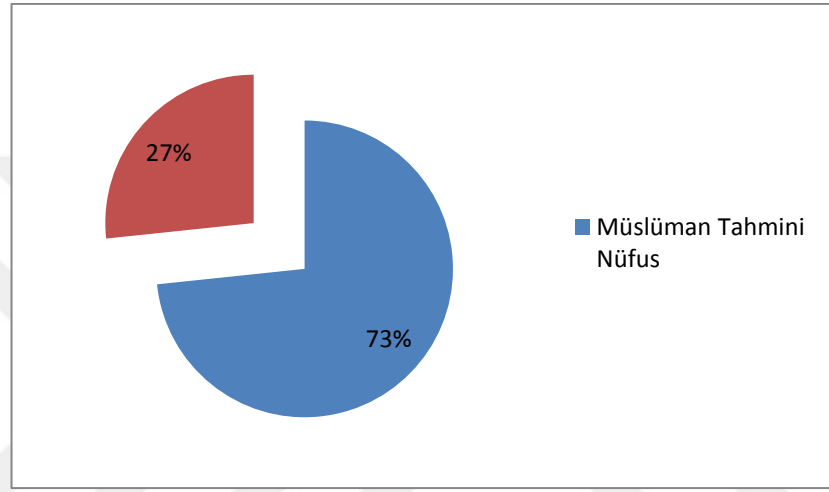
¹⁴⁰ Tabi-i Kasaban.

¹⁴¹ Tabi-i Kasaban.

¹⁴² Tabi-i Hacı Hamza.

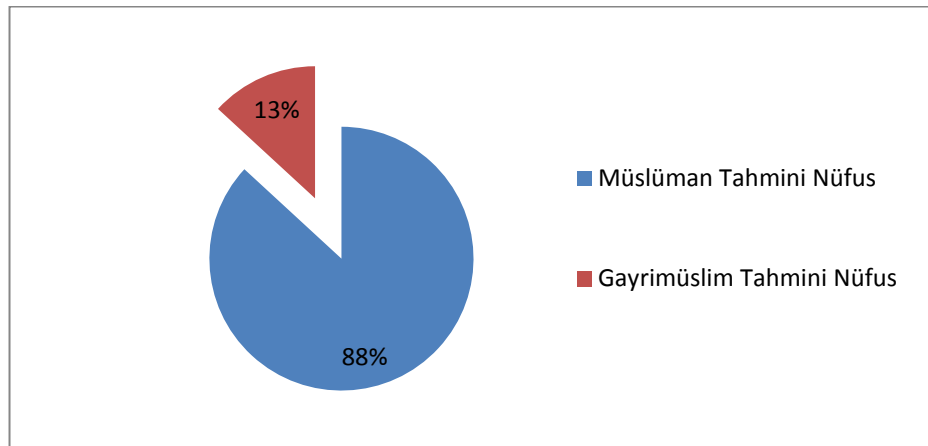
¹⁴³ Tabi-i Hacı Hamza.

Gayrimüslim Nüfus: Sofya’da sadece Müslümanlar yaşamamaktadır. Gayrimüslim nüfus da bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler ayrı bir başlık altında sıralanmıştır. Bu durum Müslümanlar ile gayrimüslimlerin aynı mahallede yaşamadıklarını göstermektedir. Deftere göre 11 mahallede tahmini olarak 1080 gayrimüslim yaşamaktadır (BOA, TD, 130, s. 10-14). Bu tarihte bir de gebran-ı müteferrik der nefs-i Sofya adı altında ayrı bir cemaat bulunmaktadır (BOA, TD, 130, s.11). Gayrimüslim mahallelerinde tahmini nüfus 1080 kişidir. Bu duruma göre Sofya nüfusunun 3/4’ünü Müslümanlar oluşturmaktadır.

Grafik 2. 1526 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı

1544 yılında Sofya’da bulunan gayrimüslim nüfusa şehirde Dubrovnikli tüccarları ve Yahudileri de eklememiz gerekmektedir. Yahudi ve Dubrovnikli tüccarlar ile birlikte gayrimüslim nüfus sayısı 4.322’ye yükselmektedir.

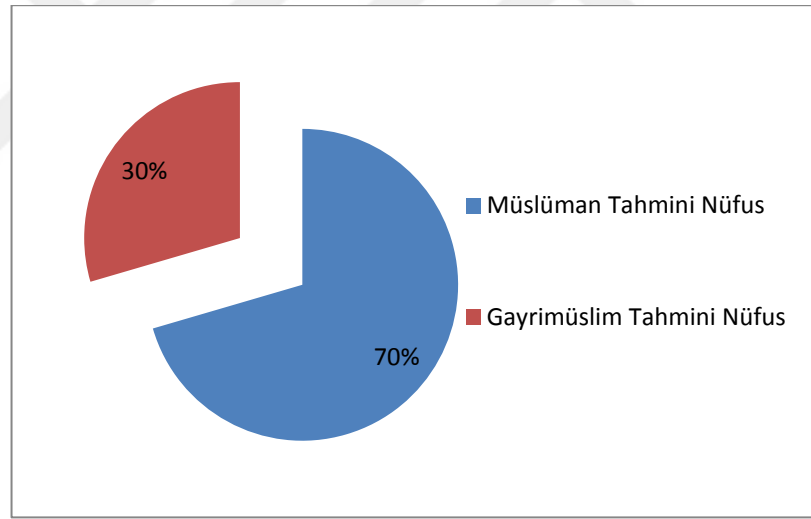

Grafik 3. 1544 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı

Buna karşılık gayrimüslim nüfus 1544 yılına kıyasla 1570’de artış göstermiş, 2.120’ye ulaşmıştır (BOA, TD, 492, s. 15-26). Böylece Müslüman nüfus ile

gayrimüslim nüfus arasındaki fark azalmıştır. Şehirde yaşayan gayrimüslim nüfusun tahmini sayısı 1.706 olarak görülmektedir (BOA, TD, 539, s. 2-16). Gayrimüslim nüfus içerisinde ilk defa Hristiyan mahalleleri içerisinde verilen Kıpti nüfus bulunmaktadır (BOA, TD, 539, s. 13-14). Bu tahrirde daha önce kaydedilen Yahudi ve Frenk cemaatlerine yer verilmemiştir. Bu durumun sebebi hakkında söz konusu defterde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Diğer taraftan Sofya’da Hristiyanlar ile Müslümanlar aynı mahallede oturmuyorlardı. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde bu durumda biraz değişim olmuştur. Kara Danişmend ve Cami-i Atık Mahallelerine Hristiyanlar yerleşmeye başlamışlardı. Ayrıca başka mahalleler de kurulmuştur. Hoşkadem Mahallesi, Novasel Mahallesi bunlardan bazılarıdır (Gradeva, 2005, s. 166). Hatta saat kulesi olmamasına rağmen Saat adında bir mahallenin varlığı dikkat çekicidir (Gradeva, 2007, p. 787)¹⁴⁴. Mahalle sayısı 1721-1722 yılları arasında sicillere yansıdığı kadarıyla 55’e yükselmiştir (Yıldırım, 2019, s. 82).

Grafik 4. 1570 Yılında Sofya Mahallelerinde Nüfusun Dini Dağılımı

Balkanlarda ticaret açısından önemli yeri olan Dubrovnik, Osmanlı hâkimiyetini tanımasından sonra Osmanlı tebaası gibi muamele görmüştür. Bunun sonucu olarak İtalya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ticaretin vazgeçilmezi konumuna gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı toprakları içerisinde Dubrovnikli tüccarlara ticaret yapma izni verilmiştir (İnalçık, 2018, s. 317). Sofya, Filibe, Rusçuk, Silistre gibi Orta Balkanlarda yer alan şehirler, ham derilerin işleme,

¹⁴⁴ Şer’iyye sicillerine göre 17 ve 18. yüzyılda Hristiyanların yaşamına dair bakınız. (Gradeva, 1997, pp. 37-69; Gradeva, 2007, pp. 769-799; (Gradeva, 2012, pp. 57-71; Mercimek, 2019; Yıldırım, 2019; Kahraman, 2018; Çakır, 2016, s. 1365-1386).

depolama ve ihraç edilme merkezi olmuştur. Bu ticaretin gerçekleştirilmesi de Dubrovnikli tüccarlar tarafından sağlanmıştır (İnalcık, 2018, s. 319). Dubrovnikli tüccarlara sadece Orta Balkanlar'daki şehirler rastlanmamaktadır. Kuzey Balkan şehirlerinde Dubrovnikli tüccarların varlığı onların geniş sahalarda ticaret yaptıklarını göstermektedir. Örneğin Niğbolu'da 1516 yılında 43 Dubrovnikli tüccar şehirde yaşamaktaydılar. Sofya'da olduğu gibi Niğbolu'da da Dubrovnikli tüccarların sayısı giderek azalmıştır (Demir, 2014 s. 94-95). Hâlbuki 1525 tahririnde Dubrovnikli tüccar yoktur. Fakat Dubrovnikli tüccarlar 14. yüzyılın başlarından beri Sofya'daydılar. Sonraki yüzyıl ortalarında kilise kurmuşlardır. Sadece ayrı bir başlık altında kaydedilmemiş olmalıdırlar. Sadece 1544 tahririnde *Cemâat-i Frenk* başlığı altında ayrıca *Cemâat-i Dubrovnik* yazılmıştır. Bu tarihte 36 nefer Dubrovnik'li tüccar Sofya'da yaşamaktadır (BOA. TD, 492, s. 20). Sonra yapılan tahrirlerde öncesinde olduğu gibi yine Dubrovnikli tüccar yok görünmektedir. *Cemâat-i Frenk* başlığı ile kaydedilmiş olmalıdırlar (BOA. TD, 236, S. 26). Çünkü 17. yüzyılın başlarında Dubrovnikli tüccarların Sofya'dan camus ve öküz derisi, sahtiyan çeşitleri, meşin, balmumu, yapağı ve kürk alıp İtalya'da satarlardı (Köse, 2013 s. 48). Ayrıca Dubrovnikli tüccarlar özellikle kumaş ticaretinde ön planda yer almaktaydılar¹⁴⁵. Sadece İtalya- İstanbul arasında değil, Belgrad- İstanbul ve Anadolu'ya uzanan ticaret ağları vardı.(Erdoğan, 2002, s. 6). Zaten Gerlach, 1578'de şehre geldiğinde Dubrovnikli tüccarlardan söz etmektedir (Gerlach, 2010, s. 837). Alman seyyah 10 yıl sonra şehre gelen bir başka Alman seyyah Lubenau, Dubrovnikli tüccarlardan söz ederken kendilerine ait ticarethaneleri, dükkânları olduğunu, sanki kendi ülkelerindeymiş gibi vakarla dolaştıklarından söz etmektedir (Lubenau, 2012, s. 140).

Hristiyan gayrimüslim nüfus dışında Sofya'da bu tarihte Yahudiler bulunmaktadır. 21 hane olarak kaydedilen Yahudiler, *Cemaat-i Yahudiyan-ı nefis-i Sofya* başlığı altında kaydedilmiştir. Buna ilaveten *Cemaat-i Yahudiyan-ı Selanik der kira* 23 nefer; Selanik; 8 nefer *Cemaat-i Yahudiyan-ı Konstantiniyye Yahudisi* şeklinde ikiye ayrılmak suretiyle kaydedilen Yahudiler vardır (BOA, TD, 236, s. 25-26). Sofya'da sakin 11 hanesi ticaretle uğraştıkları için tacir yazılmışlardır. Selanik

¹⁴⁵ Bu tüccarlardan birisi de Estebandır. Esteban Dubrovnik'te Osmanlı sınır kapısında getirdiği kumaşın gümrüğünü ödemesine rağmen kendisinden tekrar vergi talep edilmiştir. Bu nedenle İstanbul'a adam göndererek kendisinden fazladan vergi alınmamasını istemektedir (BOA. KK. 61, s. 96).

Yahudilerinin 10 neferi, Konstantiniyye Yahudilerinin ise 2 neferi tacirdir. Diğerleri içinde bir nefer iğneci ve iki nefer sarraf vardır. Zaten bu tarihte Yahudilerin çoğunluğu Dubrovnik tüccarları gibi Osmanlı himayesinde bulunarak ticaretle uğraşmaktadırlar. Hatta İspanya, İtalya ve Portekiz'den kovulan Yahudiler kısa süre önce Osmanlı Devleti'ne gelmelerine rağmen Adriyatik ticaretinde Dubrovnikli tüccara rakip olmuşlardır. Kısa süre içinde Osmanlı hâkimiyeti altında önemli bir ekonomik güç olarak ortaya çıktılar. (Işıksel, 2019, s. 49) Osmanlı topraklarına sığınan Yahudiler, genellikle İstanbul, Selanik ve Avlonya gibi liman şehirlerinde yerleştirilmişlerdir. Buralarda deniz aşırı ticaretle uğraşmışlardır. Ancak Sofya, Semendire, Saraybosna, Üsküp gibi şehirlere de yerleşmişlerdir. Liman şehirlerinde olduğu gibi genellikle ticaretle uğraşarak bu şehirlerin ekonomisine katkıda bulunmuşlardır (İnalcık, 2018, s. 325).

1570 yılına gelindiğinde Yahudiler yine *Cemaat-i Yahudiyan-nefs-i Sofya* başlığı altında verilmiştir. Fakat bu defa cemaate Frenk ve Alamanlar katılmıştır. *Cemaat-i Frenk*, 30 nefer yazmasına rağmen saydığımızda 28 nefer oldukları anlaşılmaktadır. *Cemaat-i Alaman* olarak kaydedilenler ise 36 neferdir. *Cemaat-i Konstantiniyye* 17 nefer ve *Cemaat-i Selanik* Yahudileri ise 38 neferdir. Toplam Yahudi nüfusu bu tarihte 123 nefer olup 1544 yılına göre Yahudi nüfusunda artış olduğu görülmektedir. Burada biz neferi hane olarak aldığımızı belirtmeliyiz. 1544 tahririnden farklı olarak 1570 tahririnde Sofya'da artık Frenk ve Alaman Yahudileri bulunmaktadır. Maalesef bu tarihte Yahudilerin meslekleri yazılmadığından şehrin ekonomisi içinde hangi alanda etkin olduklarını belirlemek mümkün değildir (BOA, TD, 492, s. 21). 1573-74 tarihindeki tahrirde ise *Cemaat-i Yahudiyan-nefs-i Sofya* başlığı altında sadece *Cemaat-i Frenk* olarak yazılan 126 hane Yahudi bulunmaktadır. Bir önceki tahrirde olduğu gibi meslekler kaydedilmemiştir (BOA. TD. 539, s. 11-12)¹⁴⁶. Gerlach, şehirde 300'den fazla Yahudinin yaşadığını yazmaktadır (Gerlach, 2010, s. 836).

Dikkat çeken bir başka nokta daha erken tarihlerde Filibe ve Niğbolu'da Yahudi nüfusunun yaşıyor olmasıdır. 1516'da hem Filibe'de hem de Niğbolu'da

¹⁴⁶ Sofya'da yaşayan Yahudi hane sayısı XVIII. yüzyılda 1000 haneye yükselmiştir. (Gradeva, 2004, p. 240).

Yahudilerin var olmasıdır¹⁴⁷. XVII. yüzyıl şer'iyye sicillerinde Sofya'da Yahudilerin yaşamaya devam ettikleri görülmektedir. Yeni kurulan Balpazarı Mahallesi'nde yaşayan Yahudiler vardır. Balpazarı Mahallesi şehrin varoşunda, yani dışındadır. Bir başka Yahudi Şahin v. Haim ise Gül Cami Mahalle'sinde sakinidir. XVIII. yüzyılda buna benzer olaylar yaşanmaya devam etmiştir. Terzi Nikola Müslüman mahallesi olan Şüca Fakih Mahallesi'nden bir ev satın almıştır (Mercimek, 2017, s. 306).

Sofya'da bulunan bir başka unsur Kıptiler, yani Çingenelerdir. Hemen hemen her yerde olduğu gibi Sofya'da da Çingene nüfusu da bulunmaktaydı. Genellikle ayrı grup olarak yazılan Çingenelerin durumu Sofya Sancağı'nda da farklı değildir. Cemaatler halinde yazılan Çingeneler Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılmak suretiyle defter edilmişlerdir. 1522/1523 tarihli Rumeli kıptilerinin tahririnin yapıldığı defterde aynı şekilde cemaatler halinde kaydedilmişlerdir. Buna göre şehirde Cemaat-i ... b. Estoyan, Cemaat-i Merlo? b. Şirmerd, Cemaat-i Yusuf bin Musi? adlı iki cemaat halinde sakinidirler. Cemaat-i ... b. Estoyan'ın nüfusu ... nefer ve 1 biveden oluşmaktadır. Müslüman yazılmasına rağmen bive'den, yani duldan vergi alınmaktadır. kadar kişiden 616 akça vergi alınmıştır. Bad-ı heva vergisi olarak da cürüm ve cinayet ve resm-i arus 140 akçe vergi tahsil edilmektedir. Toplam vergi geliri ise 761 akça etmektedir. Diğer cemaatlerden Cemaat-i Merlo? b. Şirmerd de Müslim olarak kaydedilmiştir. Cemaatte dul olmadığı görülmektedir. Diğer cemaat gibi bad-ı heva vergisi tahsil edilmektedir. 150 akça olan verginin içinde aynı şekilde cürüm ve cinayet ve resm-i arus vergileri bulunmaktadır. Toplam hâsılı ise 567 akçadır. Cemaat-i Yusuf bin Musi? Cemaati kalburculuk yapmaktadırlar¹⁴⁸. Bu cemaat de diğerleri gibi Müslümandır. Dul nüfusun olmadığı cemaatin nüfusu 13 neferden oluşmaktadır (BOA. TD., 120, s. 108 -109). Sofya'nın diğer Çingene cemaati ise Bali Balço? adını taşımaktadır ve sazendedirler. 9 neferin ödediği vergi miktarı 168 akçadır. Bad-ı heva vergi miktarı ise 45 akça olup toplam hâsılları ise 240 akça meblağdır (BOA. TD., 120, s. 110). Seydi b. Süleyman'ın cemaati 41 neferden müteşekkildir. Kalabalık nüfusa sahip cemaat de bir bennak ve bir de bive yaşamaktadır. Bivelerden 5 akça, bennaklardan ise 12 akça vergi tahsil edilmektedir. Cemaatten toplam 994

¹⁴⁷ 1526'da Filibe'de Yahudi nüfusu oranı %2.54'tür (2004, s. 45, 69); Niğbolu'da ise 1516'da 54 hane ve 26 mücerred Yahudi nüfusu vardır. Hatta Niğbolu'daki Yahudi nüfusa İstanbul'dan gelen 33 kişiyi de eklemek gerekmektedir (Demir, 2014, s. 94-95).

¹⁴⁸ Kalburcu kalbur yapan satan kişiye denilmektedir. (Şemseddin Sami, 2011, s. 798); Kalbur ise iri delikleri olan bir tür elektir.

akça vergi alınmaktadır. Diğer bir cemaat ise Kurt adını taşımaktadır. Diğer cemaatlerden farklı olarak burada nüfus hane olarak verilmiştir. 30 haneden 800 akça ispenç resmi tahsil edildiği görülen cemaatte Mustafa adı taşıyan kişinin bulunması ilginçtir. Cemaat devlete 960 akça vergi ödemektedir (BOA. TD., 130, s. 111).

Tablo 8. Sofya’da Çingene Nüfusu

Cemaat Adı	Nefer/Hane	Bennak	Bive	Hasıl
.... v. Bayo?	92 ¹⁴⁹			1819 ¹⁵⁰
Cemaat-i Doğan v. Yıvan ¹⁵¹	9	----	-----	225+45 270 ¹⁵²
Cemaat-i Dima v. Yano ¹⁵³	12			260 ¹⁵⁴
Cemaat-i Kostadin v. Vıranka ¹⁵⁵	36 ¹⁵⁶			1296 ¹⁵⁷

Bazı köylerde az da olsa çingene nüfusuna rastlanmaktadır. Bu köylerden birisi Kıranıçe köyüdür. Köy’deki cemaatin adı Şirmerd Panço’ydu. 8 nefer olan Çingenelerin toplam vergisi 176 akça, bad-ı heva vergisi miktarı ise 40 akça olup toplam hâsılı 216 akçaya balıdır (BOA. TD, 130, s. 108 -109).

XVI. yüzyılda Sofya şehir merkezi, bu yüzyılda yapılmış tahrirler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sofya şehrinde XVI. yüzyıl boyunca şehrin fiziki yapısı ve nüfus hareketleri hakkındaki bilgiler tahrir defterleri esas alınarak edinilmiştir. Şehrin mahallelerinde yaşayan nüfusunun belirlenmesinde kullanılan yöntem, Ömer Lütfi Barkan’ın geliştirmiş olduğu hane sayısının 5 katsayısı çarpılıp ortaya çıkan sonuca mücerred ve bive sayılarının eklenmesiyle yaklaşık olarak toplam nüfus ele edilmiştir. 1526’da toplam tahmini nüfus 3.329’dur (BOA, TD, 130, s. 1-10). Bunun oranı ise Müslümanlar lehine %73’tür. Gayrimüslim nüfus oranı bu tarihte %27’dir. 1544 yılında şehirde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim toplam tahmini nüfus, 6.746 olarak tespit edilmiştir. Buna ek olarak şehirde yerli olması muhtemel Yahudilerin

¹⁴⁹ Nüfus burada ikiye ayrılmış olup 3’ü nefer diğerleri hane olarak kaydedilmiştir. (BOA. TD., 130, s. 108 -112).

¹⁵⁰ Toplam hâsılın 26 akçası 3 nefer, 1225 akçası hane, 540 akçası ise bad-ı heva vergisidir. Bad-ı heva vergisinin 500 akçası cürüm ve cinayet, 10 akçası ise resm-i arusdur. (BOA. TD., 130, s. 108 -112).

¹⁵¹ Cemaat Hristiyandır. (BOA. TD., 130, s. 113).

¹⁵² 45 akça bad-ı heva vergisidir. (BOA. TD., 130, s. 113).

¹⁵³ Cemaat Hristiyandır. (BOA. TD., 130, s. 114).

¹⁵⁴ 45 akça bad-ı heva vergisidir. (BOA. TD., 130, s. 114).

¹⁵⁵ Cemaat Hristiyandır. (BOA. TD., 130, s. 114).

¹⁵⁶ Hane sayısı 30’dur. (BOA. TD., 130, s. 115).

¹⁵⁷ Hâsılın 124 akçası bad-ı heva vergisidir. (BOA. TD., 130, s. 115).

nüfusu 105'tir. Bunu da dâhil ettiğimizde toplam nüfus 6.851'e ulaşmaktadır. Bir de bunlardan farklı olarak Konstantiniyye ve Selanik Yahudileri vardır ki bunlar hane olarak değil nefer olarak kaydedilmiştir. Bunları da hane olarak değerlendirdiğimizde 31 kişiyi eklediğimizde şehirde 6.882 kişi yaşamaktadır. 1570'e gelindiğinde 4.158 Müslüman'ın yaşadığı Sofya'da 1.839 gayri Müslim yaşamaktadır. Şehrin toplam nüfusu 5.997'dir.

Tablo 9. Sofya'da Gayrimüslim Mahalleler ve Nüfus

Mahalle adı	1526			1544			1570		
	H.	M.	Bive	H.	M.	Bive	H.	M.	Bive
Pop Miloş	7	---	5	32	---	2	48	3	3
Pop Pabuci	34	---	8	22	---	---	---	---	---
İstoban Kaloyani	24	2	2	17	---	---	20	---	23
Pop Radoslav(Pop Rayan)	26	1	4	10	---	---	11	---	---
Dragan Pabuci	11	2	3	11	---	1	51	---	3
İstoban Radoy(Esteban Kalin)	50	1	---	19	---	1	33	---	2
Pop Yani (Boğdan?)	24	2	3	14	---	---	8	---	---
Pop Sive	18	---	6	11	---	1	---	---	---
Sarı kız (Marko?)	23	1	2	10	---	---	---	---	---
Vuk Rale	10		1	10	---	1	25	---	4
Pop Dragomir	7	1	1	---	---	---	4	---	
Mercan Pınarı	---	---	---	---	---	---	13	---	2
Pop Balço	---	---	---	---	---	---	7	---	---
Bal Pazarı	---	---	---	---	---	---	19	---	---
Sığır Deresi	---	---	---	---	---	---	7	---	---
Novesel	---	---	---	---	---	---	65		3
Banasor	---	---	---	---	---	---	51	2	7
Toplam	184	10	35	156	---	6	362	5	47

Sofya'nın hemen doğusunda yer alan Filibe'den çok farkı yoktur. Filibe'de 1485'de 4679 kişi meskûn iken XVII. yüzyıl başlarında 5.650'ye yükselmiştir (Gökçe, 2005, s. 545). 1472 tahririnde Filibe'de gayrimüslim nüfus oranı %18,3 ile Müslüman nüfusa göre düşüktür. Müslüman nüfusun oranı %81,7'lik orana sahiptir. İlginçtir 1570'de bu oran %79,2 ila düşüş göstermiştir (Boykov, 2004, s. 45, 69). Filibe'nin nüfusu Sofya'dan biraz daha az olmakla birlikte Müslüman nüfusun fazla

olması Sofya’da olduğu gibi iskânın yoğun olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir¹⁵⁸.

4.3.1.2. Şehirköy Şehri

Şehirköy bugün Sırbistan’da Pirot adında küçük bir sanayi şehridir. Bu isim eski adı Pirotte’den gelmektedir. Tarihi, Roma dönemine kadar gitmektedir. Ortaçağ’da burada küçük bir kale inşa edilmiştir. Şehirköy bu küçük kalenin etrafında küçük bir yerleşim yeri olarak kurulmuştur (Kiel, 2010, 454). Tam anlamıyla derbend özelliği taşıyan şehir İstanbul-Sofya-Niş-Belgrad yolu üzerindedir. Bu nedenle Niş’in fethinden sonra Balkanlarda ilerleyen Osmanlı ordusu I. Murad döneminde 1386 yılında Şehirköy’ü fethetmiştir. Fakat Şehirköy, Sırbistan sınırında olduğu için saldırıya açıktır. Şehirköy’ün fethinin kendisi için iyi olmadığını bilen kral Lazar, kaleyi geri almak için komutan Dimitri Vojinovic’i görevlendirmiştir. Dimitri Vojinovic verilen görevi yerine getirerek Şehirköy’ü almıştır. Bunun üzerine I. Murad, Yahşi Paşa, Saruca Paşa ve Subaşı Eyne Bey komutasında 10.000 kişilik bir ordu ile bölgeye akın yaptırdı. Sırp Kralı Lazar ise bu defa yeğeni komutasında ordu gönderdi. I. Murad’ın Yahşi Bey’i orduyla göndermesi üzerine Sırp kuvvetleri çekilirken şehri boşaltarak kaleyi yaktılar. Kale, Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra yeniden inşa edildiyse de birkaç defa el değiştirdi. Şehirköy, en son Hünyadi Yanoş’un komutasındaki haçlı ordusunun güzergâhı üzerindeydi. Şehir bu saldırıdan çok zarar gördü. Hatta Edirne-Segedin Antlaşması ile Sırlara bırakılan yerler arasındaydı. II. Murad, 1456’da kaleyi yeniden ele geçirdiğinde Şehirköy oldukça zarar görmüş ve neredeyse boşalmıştı (Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân, 1989, s. 6-28). Alman seyyah Lubenau şehre geldiğinde kalenin harap durumda olduğunu, sadece birkaç kulesinin ayakta kalabildiğini yazmaktadır (Lubenau, 2012, s. 137).

1433’te Şehirköy’e gelen Bertrandon de la Broquière, Nissave Nehri yakınlarında iki yüksek tepe arasında, kayalık arazi üzerinde kurulan bu küçük şehrin etrafının bataklıklarla kaplı olduğunu yazmaktadır. Şehirde az sayıda Türk’ün yaşadığını ifade etmektedir. Bulgarlar için *Greek dininde* tabiri kullanmaktadır

¹⁵⁸ Sofya’nın batısında yer alan Vulçitrın’da ise 15. yüzyılın ikinci yarısında gayrimüslim nüfus 287 haneden 155’e düşerek azalma olmuştur. Müslüman nüfusta ise çok fazla artış olmadığı, hatta 2 hane dahi olsa azalma olduğu gözlenmektedir (Alaca, 2019, s. 119).

(Bertrandon, 1871, s. 270-27). Ondan yaklaşık 150 yıl sonra şehre gelen Gerlach, Bulgaristan'da soylu kişilerin yaşadığı yer olarak tarif ettiği şehirden bahsederken, I. Murad'ı şehit eden Miloş'un da Şehirköy'lü olduğunu yazmaktadır (Gerlach, 2010, s. 839).

Osmanlı hâkimiyetinden sonra yeniden inşa edilen şehrin iskânı için de faaliyetlere başlanmıştır. Adını da Şehirköy olarak değiştirmişlerdir. Bu tarihten itibaren Şehirköy, burada inşa edilen bir cami çevresinde Müslüman Türkler tarafından iskân edilmeye başlandı. Ancak şehirde Osmanlı egemenliğinin tam olarak yerleşmesi, Sırp kralının 1456'da ölümünden sonra gerçekleşmiştir (Kiel, 2010, s. 454). Fetihden hemen sonra iskân için çalışmaları başlatılmıştır. Şehre fiziksel özellikleri itibarıyla Türk-İslam şehri yapısı kazandırılması için de faaliyetler başlatılmıştır. Mesela 1526'da 5 Müslüman Mahallesi'nin 2'si cami ve mescit adı taşımaktadır. Adından caminin birisinin padişah tarafından bina edildiği anlaşılmaktadır. Fakat hangi Mehmed bilmek mümkün değilse de Şehirköy'de Osmanlı hâkimiyetinin 1456'dan sonra kesinleştiği düşünülürse Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olması ihtimali yüksektir.

Osmanlı hâkimiyetindeki şehir hakkında ayrıntılı bilgiye 1526 tarihli tahrir defterinden ulaşılmaktadır. Bu tarihte Şehirköy'de Müslüman Mahallesi sayısı dörttür. Bu mahallelerde tahmini olarak 737 Müslüman yaşamaktadır (BOA, TD 130, s. 112-114). Fakat çok kısa süre tutulan muhasabe defterinde Şehreküstü Mahallesi kayıt edilmiştir¹⁵⁹. 1544'e gelindiğinde ise mahalle sayısı 6'ya yükselmiştir. Yeni kurulan mahalle Şeyh-i Mescid-i Behram Subaşı Mahallesi'dir. Tahmini nüfus ise 642 olup hala küçük bir şehirdir (BOA, TD, 236, s. 237-239). 26 yıl sonra Cami-i Cedid İskender Bey Mahallesi'nin eklenmesiyle Müslüman mahalle sayısı yediye yükselmiştir. Doğal olarak nüfus artmış ve 926'ya yükselmiştir. Fakat 4 yıl sonra Müslüman nüfus 729'a düşmüştür (BOA. 539, s. 216-7). Bu düşüşün sebebini belirlemek zordur¹⁶⁰. Ancak bu tarihte 9 hane, 7 mücerred Çingene nüfusu yeni ihtida etmiş olmalı. Çünkü hepsinin babası Abdullah olarak kaydedilmiştir (BOA. 539, s. 217).

¹⁵⁹ Machiel Kiel, bu mahalle adını Şehirlü şeklinde okumuştur (Kiel, 2010, 454).

¹⁶⁰ Machiel Kiel, 1585'te İslamlaşmanın olduğunu, Hristiyan nüfusun %24'ünün ihtida ettiğini yazmaktadır.

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinin eskisi olan 1526 tarihli defterlerde Şehirköy merkezine baktığımızda gayrimüslimler nüfus sayısı az olduğu olduğu ayrı mahalle oluşturmamışlardır. Bu nedenle cemaat-ı gebran başlığı altında verilmiştir. Burada hangi mahalle oldukları ya da sakin oldukları belirtilmemiştir. Gayrimüslimler 33 hane ve 3 biveden oluşmaktadır (BOA, TD, 130, s. 115). 1530'da 3 bive sayısı aynı kalmakla birlikte hane sayısı 23'e düşmüştür Ama gayrimüslim cemaat Şehreküstü Mahallesi'nde kaydedilmiştir (370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri, 2001, s. 221). 1544'de çok az değişiklik olmuş, 3 hane eklenerek hane sayısı 26'ya yükselmiştir. Bivenin hiç olmadığı gayrimüslim nüfus içinde 1 mücerred bulunmaktadır. Böylece gayrimüslim nüfus 131 kişidir (BOA, TD, 236, s. 239). 1570'te Şehirköy'de de nüfus artışı sözkonusudur. Hane sayısının 35, mücerred sayısının 7 olduğu şehrin tahmini gayrimüslim nüfusu 182 kişidir (BOA, TD, 492, s. 230-231)¹⁶¹. Sadece 4 yıl sonra 1574'te nüfus 82 hane ve 2 mücerred ile 414 kişiye yükselmiştir. 1530'da olduğu gibi hala Şehreküstü Mahallesi'nde sakindirler. Nüfus artışına rağmen yeni bir mahalle kurulmamıştır (BOA. 539, s. 218)¹⁶².

Tablo 10. Şehirköy Mahalleleri

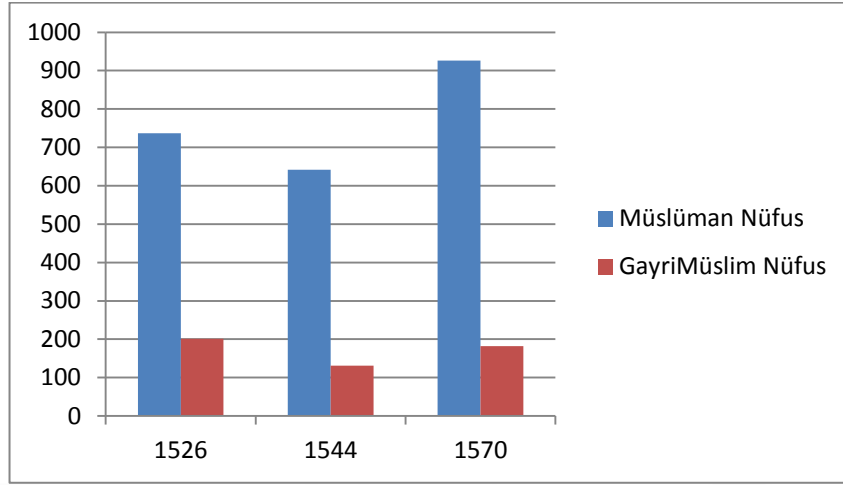
Mahalleler	1526			1544			1570		
	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf
Mescid-i Halil Bey	40	4	2	14	8	11	36	-	4
Öteyaka	23	10	2	10	2	12	22	9	
Cami-i Mehmed Han	23	2	1	10	-	13	20	-	3
Mescid-i Asıl Bey	24	2	1	6	6	3	16	5	4
Şehreküstü	27	4	-	12	6		26	5	2
Şeyh-i Mescid-i Behram Subaşı	-	-	-	4	-	4	14	2	-
Cami-i Cedit İskender Bey	-	-	-	-	-	-	10	-	-
Toplam	137	22	6	56	22	51	144	21	16
Cemaat-ı Gebran	33	-	-	26	1	-	35	7	-

Şehirköy'ün toplam tahmini nüfusu ise zamanla artış gösterirken, ele aldığımız dönemin başlangıcını oluşturan 1526'da 905 kişidir. Müslüman nüfustaki artışa rağmen gayrimüslim nüfustaki azalma tahmini toplam nüfusta düşüşe neden olmuştur. Bu tarihlerde Müslüman nüfusun oranı %87 gibi bir yüksek orana sahiptir. 1570'e gelindiğinde nüfus artışı hem Müslüman hem de gayrimüslim artmıştır.

¹⁶¹ Nüzül tevziat defterine göre 1541'de hane sayısı 2345'dir. Bu hanelerden 260 müd 11 kile 1 şinik tahıl sefer için hazır edilmesi istenmiştir (Kiel, 2010, 454).

¹⁶² Sonraki yıllarda İslender Bey'in yaptırdığı mescitlerin etrafında Hoşkadem Mahallesi kurulmuştur. (Amedoski, 2017, s. 293).

Ancak gayrimüslüm nüfusun artışı biraz daha fazladır. Bu nedenle 1.108 kişi ile toplam tahmini nüfus içinde Müslümanların oranı azalmıştır.

Grafik 5. Şehirköy’de Nüfusun Dini Dağılımı

4.3.1.3. Samakov Şehri

Osmanlı Devleti öncesinde Samakov ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bulgar krallığı zamanında idari bir merkez olarak kullanılmıştır. Bulgar kralı Şişman Sırp larla ittifak yaparak saldırıya geçtiğinde Samakov’da ağır yenilgiye uğratıldılar. Samakov, bu anlamda Türk tarihinde önemli yeri vardır. (Baştav, 1989, s. 72). Demir madenleriyle meşhur Samakov, adını bu madenin işlenmesinde kullanılan demir dövme aletinden almıştır. Tarihçiler tarafından Osmanlı döneminde kurulan bir şehir olarak kabul edilmektedir. İlk dönem Osmanlı tarihçilerinden olan Oruç Bey, Aşıkpaşazâde, Neşri tarafından kaleme alınan eserlerde Samakov’un Osmanlılar tarafından fethiyle ilgili net bir bilgi verilmemiştir. XVI. yüzyılın önemli devlet adamlarından Hoca Sadettin Efendi, Tacü’t-Tevarih adlı eserinde Samakov’un 1366’da fethedildiğini yazmaktadır (Hoca Sadettin Efendi, 1979, s. 135). Müneccimbaşı tarihinde Samakov’un I. Murad zamanında 1370 yılında Lala Şahin Paşa tarafından İhtiman ile birlikte fethedildiğine işaret edilmektedir. Müneccimbaşı Ahmed Dede de Hoca Sadettin ile aynı tarihi vermektedir (Dede, s. 109)¹⁶³. Fetih sırasında İhtiman kendi isteğiyle teslim olurken

¹⁶³ Aynı şekilde İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından da Samakov’un 1367 tarihinde fethedildiği kaydedilmiştir. (Uzunçarşılı, 2003, s. 170; Hammer, 2008, s. 161; Samakov, Sultan I. Murad’ın 1366-67 H.768 yılında ikinci defa Rumeli’ye geçişinden 1375-76 H.777 yılına kadar geçen sürede Vize, Kavala, Drama, Serez bölgeleri ile birlikte ele geçirilmiştir. (Mustafa Nuri Paşa, 1979, s. 7);

Samakov, Sırp güçleriyle ağır bir mücadele sonucunda ele geçirilmiştir (Kiel, 2009, s. 62). Evliya Çelebi, Samakov’u ziyaret ettiğinde kalenin harabelerine rastladığı üzerinde durmaktadır. Çünkü şehri alan Lala Şahin Paşa’nın bir daha kullanılmaması için yıktırdığını ifade etmektedir. Bu Osmanlı fetih politikasının bir parçasıdır. Yukarıda Sofya şehrinden söz ederken belirttiğimiz gibi herhangi bir düşman saldırısında yeniden kullanılabilir düşüncesi ile fethedilen yerlerdeki kalelerin çoğu yıktırılmıştır. Nitekim Niğbolu’da ve Vidin’de¹⁶⁴ birçok kalenin varlığını koruması kuzeyden gelebilecek saldırılara, özellikle Eflak saldırılarına karşı savunma amaçlı kullanılmasına devam edilme ihtiyacındandır. XVI. yüzyılda Niğbolu Kalesi dışında Yergöğü, Zıştovi, Tutrakan gibi 7 kalenin varlığını koruması bu politikadan dolayıdır (Demir, 2014, s. 70-86).

XV. yüzyılda küçük bir kasaba olan Samakov, yoğun bir Hristiyan nüfusa sahipti. Yüzyılın ortalarından itibaren Müslümanlar, bölgede bulunan kaplıcalar etrafında yerleşmeye başladılar. Bunun dışında Türkler tarafından bazı köyler kuruldu. Samakov’un Türkleşmesinde II. Bayezid’in kapı ağalarından Akağa Hüseyin Ağa’nın etkisi büyüktür. Hüseyin Ağa Camii adıyla anılan mahallede, adından anlaşılacağı üzere cami yaptırmıştır. Bunun dışında Samakov’daki vakfına, şehirde inşa ettiği bir hamam, yirmi iki dükkânın gelirleri, bir miktar nakit para ile İstanbul’daki vakfının gelirleri tahsis edilmiştir (Kiel, 2009, s. 62). Sofya’da olduğu gibi burada da Müslüman mahalle isimleri cami, mescit, zaviye isimlerinden oluşmaktadır. Bu cami, mescit ve zaviyelerin kurucularının adlarını almışlardır.

Bu dönemde Samakov’dan söz eden en eski tarihli tahrir defteri, 1526 tarihli tahrir defteridir (BOA, TD, 130). Deftere göre kazanın adı Samakov-ı İvlayço şeklindedir. Samakov kaza/nahiyesinin merkezi Samakov şehridir. Dolayısı ile kadılık merkezi burasıdır. Aynı deftere göre şehirde 2’si Müslüman, 4’ü gayrimüslim toplam altı mahalleye ek olarak bir de kıptiyan cemaati bulunmaktadır¹⁶⁵. Müslüman

Zinkeisen’e göre ise Samakov, Filibe’nin fethinden sonra dağlık bir bölge olan batıya doğru yapılan seferlerde ilk fethedilen yerlerdendir. Bu bölgeye sahip olmak, aynı zamanda derbent ve geçit noktalarını güvence altına almak anlamına gelmektedir. (Zinkeisen, 2011, s. 173).

¹⁶⁴ 18. yüzyılda Vidin kalesi var olmasının yanı sıra yeniden serhat kalesi hale gelmiştir. (Güneş Yağcı-Akkaya, 2018, s. 64).

¹⁶⁵ Çingeneler bir mahalleye kaydedilmemişlerdir. Cemaat-I Kıptiyan başlığı altında yazılmışlardır. (BOA, TD, 130, s. 69).

olan iki mahallede 58 hane ile 3 mücerred sakin olup toplam tahmini nüfus, 293 kişidir¹⁶⁶.

1544 yılında yapılan tahrir sonuçlarına göre Samakov'un mahalle sayısı ve nüfusu artış göstermiştir. Müslüman mahalle sayısı ve Müslüman nüfusu iki katına çıkmıştır. Dört mahallede yaşayan Müslümanların sayısı 493'e ulaşmıştır. Yaklaşık 30 yıl sonra Samakov'un nüfusundaki artış devam etmektedir. 1570 yılında mahalle sayısındaki artışa paralel olarak nüfus yine iki katına çıkmıştır. Müslüman mahalle sayısı 4 iken 10'a, tahmini nüfus ise 1.138'e ulaşmıştır¹⁶⁷.

Tablo 11. Samakov'da Müslüman Mahalleleri

Mahalleler	1526			1544			1570		
	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf
Nefs-i Samakov	31	3	14	-	-	-	-	-	-
Hacı Sinan	13	-	6	17	-	5	8	-	5
Cami-i Hüseyin Ağa	-	-	-	21	2	5	13	-	5
Cafer Bey	-	-	-	13	1	4	21	4	2
Hoca Sefer	-	-	-	20	-	3	32	7	5
Cami-i Cedid	-	-	-	-	-	-	26	3	6
Yunus Voyvoda	-	-	-	-	-	-	8	-	4
Mescid-i Murad Çelebi	-	-	-	-	-	-	22	-	4
Zaviye-i Cami-i Ali Çelebi	-	-	-	-	-	-	8	4	5
Zaviye-i Cami-i Atik Emirüddin	-	-	-	-	-	-	9	3	5
Mescid-i İsa Çelebi	-	-	-	-	-	-	4	-	2
Toplam	44	3	20	71	3	17	151	21	43

Gayrimüslim nüfus ise aynı Müslüman nüfus gibi gittikçe artmıştır. 1526'da 4 mahallede 117 hane, 18 mücerred ile 8 bive sakin olup toplam tahmini nüfus 568 kişidir. Bir de bunlardan başka 6 hane Kıpti vardır. Kıptilerin isimlerinden Hristiyan oldukları anlaşıldığından gayrimüslim nüfusa dâhil edilmiştir. Böylece gayrimüslim nüfus 598'e ulaşmaktadır (BOA, TD, 130, s. 67-69). 1544 yılı tahriri gayrimüslim

¹⁶⁶ 1530 yılında tutulan muhasebe defteri 1526 tahriri esas alınarak hazırlanmış olmalıdır. Çünkü mahalle ve nüfus tahrir ile aynıdır (BOA, 2001, s. 215)..

¹⁶⁷ Bu toplama kıptiyan hanelerden birisinin adı Mustafa olduğu için onu da dâhil ettik.

nüfus açısından farklılık arz etmektedir. Bu tarihte gayrimüslim nüfus sadece Cemaat-i Gebran başlığı altında verilmiş, hiç mahalle yazılmamıştır. Buradaki hane sayısı ise doğal olarak toplu şekilde verilmiştir. Bu sayımda 28 hane, 13 mücerred ve 9 bive çok azdır. Çünkü saydığımızda 127 hane gayrimüslim hane, 12 mücerred vardır. Bive sayısı yekûnda doğru yazılmıştır. Bütün bu veriler ışığında Samakov'un gayrimüslim nüfusu 656 kişidir. Bu nüfusa kıptilerden 4¹⁶⁸ haneyi ve haymana¹⁶⁹ eklediğimizde nihai nüfus 777'e ulaşmaktadır. 1570 yılı tahriri verilerine göre Samakov'da ikamet eden gayrimüslim 565 kişidir. 565 kişi 7 mahallede meskundur. Bu sayımda haymene sayısı ise 21'den 50'ye, aynı şekilde Kıpti sayısı da 15'e yükselmiştir (BOA, TD 492, s. 634-639). Böylece nüfus 855 kişiye yükselmiştir. Fakat Kıptilerin 6 hanenin reisleri Müslüman ismi taşımaktadır. Bu nedenle gayrimüslim nüfusa dâhil etmedik¹⁷⁰.

Tablo 12. Samakov'da Gayrimüslim Mahalleler

Mahalleler	1526			1544			1570		
	Hane	M.	Bive	Hane	M.	Bive	Hane	M.	Bive
Yuvan	57	10	3	-	-	-	-	-	-
Nikşo Radoslav	22	7	3	17	-	5	8	-	5
Pop	14	3	4	-	-	-	-	-	-
Bratokofça	18	5	1	13	1	4	21	4	2
Cemaat-ı Kıptiyan	6	-	-	20	-	3	32	7	5
.....	-	-	-	-	-	-	8	1	-
Nikola	-	-	-	-	-	-	30	2	-
..... Asanko	-	-	-	-	-	-	17	-	-
Asanko Radoslav		-	-	-	-	-	12	2	-
.....	-	-	-	-	-	-	18	-	-
Nikola Rum	-	-	-	-	-	-	11	-	-
Nehr-i Suriç							18	-	-
Toplam	117	25	11	50	1	12	175	16	12

Samakov şehrinin 1526 yılı tahmini nüfusu 891 kişi olup 1570'te 1.993'e çıkmıştır. İskan ile nüfusun çoğunluğu Müslümanlar lehine değişmiştir. Samakov'un hızlı büyümesinde demir madeni çıkarılmasının etkisi vardır. Osmanlı Devleti gibi büyük bir devletin gemilerinin inşa edildiği tersanelerin demir ihtiyacının büyük

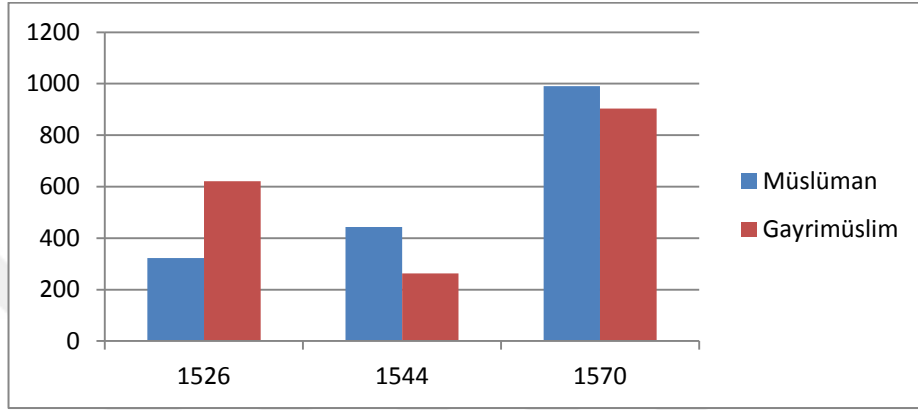
¹⁶⁸ Aslında kıptiler 5 hanedir. Ancak hane reisinin birinin adı Mustafa olduğu için onu Müslüman nüfusa ilave ettik. (BOA. 236, s. 217).

¹⁶⁹ Bu kişiler sipahi timarına dışardan gelen kişilerdir. Sipahi karışmadığı gibi bu kişilerin vergilerini kime vereceği hususu hep tartışma konusu olmuştur (Ünal, s. 310).

¹⁷⁰ Kıptilerin ikisi çiftlik tasarruf ettiği için 22 akçe çift vergisi ödemektedirler. Diğerleri ise nimçift tasarruf etmiş görünmektedirler. Çünkü yekûn kısmında 13 hane nimçift tasarruf eder görünmektedir. Buna karşın vergi miktarları 6 akçe olarak kaydedilmiştir. (BOA. 236, s. 217).

çoğunluğu Samakov demir madenlerinden sağlanmaktadır (Bostan, 1992, s. 121-126).

Bu meyanda 16. yüzyıl boyunca emirler gönderilmiştir. Mesela 02.04. 978 tarihinde Ahyolu kadısına gönderilen emirde gemi yapımı için istenen lenger demirinin işlenip Ahyolu üzerinden gönderilmesi emredilmektedir (BOA. MD, 14, s. 468, h. 660)¹⁷¹. Ayrıca ordunun ihtiyacı olan demirden elde edilen mamullerin büyük bir kısmı yine Samakov'dan karşılanmaktadır¹⁷².

Grafik 6. Samakov'da Nüfusun Dini Dağılımı

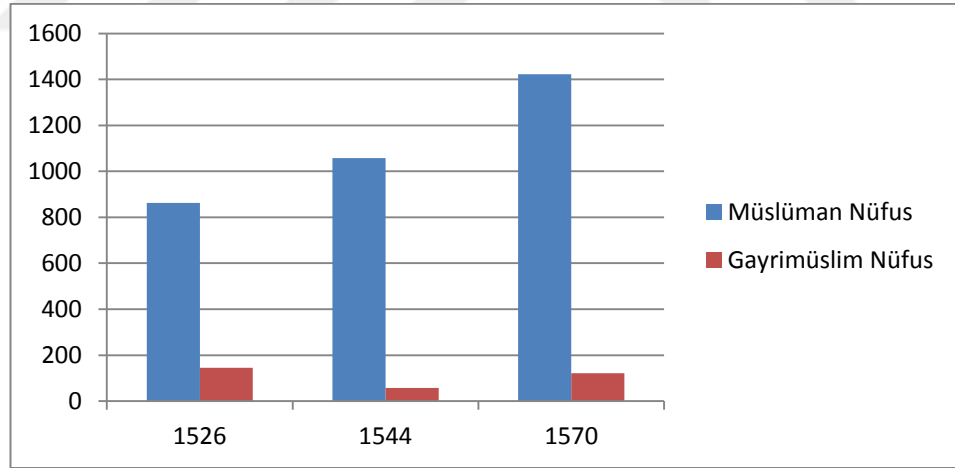
4.3.1.4. Berkofça

Sofya'nın Vidin'e ulaşmasını sağlayan güzergâh üzerinde bulunan Berkofça, bugünkü adıyla Berkovitsa Kuzey Bulgaristan'da yer almaktadır. Denizden yüksekliği 400 metre ile Sofya'dan daha alçaktadır. Konumu itibariyle Petro Han geçidinin alt kesiminde Balkan dağlarının eteklerindeki düzlükte kurulmuştur. Berkofça'nın önemi sadece konumundan kaynaklı değildir. Aynı zamanda Çiprofça gümüş madeni buradadır. Eskiçağ kaynaklarında hemen hemen hiç söz edilmemektedir. Bu nedenle bazı tarihçiler şehrin Türkler tarafından kurulduğunu, yine burada küçük bir kale inşa ettikleri üzerinde durmaktadırlar. Sofya, Vidin gibi yerlerin fethiyle bölge Türk hâkimiyetine geçmiştir. Şehrin kurulması ile birlikte iskânın başlayarak Türk nüfusun buraya yerleşmesi sağlanmıştır. En eski bilgi 1479

¹⁷¹ Bu anlamda bir başka emir aynı tarihlerde Samakov nazırı Mehmed Çavuş'a emir gönderilmiştir. Gönderilen bu emirde gemi yapımında lazım olan lenger ve çivilerin Ahyolu'na sevkîyatının yapılabilmesi için Sofya, Filibe, Samakov, Dubniçe ve Radomir kadılarında araba temin edilmesi istenmiştir (BOA. MD., 14, s. 989, h.1307, 1308).

¹⁷² Böyle bir emir Samakov kadısına gönderilmiştir. İskenderiye'de dükülecek topraklar için dingil gerekmektedir. Bir an önce istenen dingilin gönderilmesi emredilmektedir (BOA. MD., 14, s. 909, h.1341).

tarıhli icmal defterdir (Kiel, 1992, s. 510). Ancak şehrin ayrıntılı bilgisine 1526 tahririnde yer alan verilerden ulaşılmaktadır. Söz konusu deftere göre 1526 tarihinde Berkofça'da 171 müslüman hane ile 18 mücerred bulunmaktadır. Buna göre yaklaşık tahmini Müslüman nüfusu 873 kişidir. Bu tarihte Berkofça'da hiç mahalle adı kaydedilmemiştir. Müslüman nüfus Nefs-i Berkofça denildikten sonra *Mahalle-i* kelimesi yazılmış ve ad kısmı boş bırakılmıştır (BOA, TD, 130, s. 128-129). 1544 yılına gelindiğinde Berkofça'da bir cami inşa edildiği ve tek mahallenin de bu cami etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır. Nüfus artışı burada da görölmekte ve Cami Mahallesi'nin hane sayısı 205, mücerred sayısı ise 27'e yükselmiştir. Toplam tahmini Müslüman nüfusu 1052'dir. XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, yani 1570 yılında Berkofça'da 5 Müslüman mahallesi oluşmuştur. Mahallelerde 284 hane ile 29 mücerred yaşamaktadır. Bu ise tahmini nüfus 1.449 kişidir. Bu nüfusa Cemaat-i Kibtiyan başlığı altında yazılan Müslüman 21 hane çingeneyi de eklemek gerekmektedir. O zaman tahmini nüfus 1.604'e ulaşmaktadır. Zaten Berkofça sadece şehir olarak değil köyleri ile birlikte küçük bir kazadır. Küçük kaza olduğu nüzüil tevziat defterinde de öyledir. Çünkü 512 hane ile sancak içindeki en küçük kazadır¹⁷³.

Grafik 7. Berkofça'da Nüfusun Dini Dağılımı

Gayrimüslim nüfus da aynı şekilde mahalle adı verilmeden *cemaat-i gebran-ı nefis-i Sofya* başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında 29 hane ve 8 bive ile 1 mücerred kaydedilmiş olup tahmini nüfus 154 kişidir (BOA, TD, 130, s. 128-129). Buna karşın 1544'de gayrimüslim nüfus ise azalarak 10 hane ile 3 mücerred ile 53

¹⁷³ Hane sayısı az olunca kazaya tevzi edilen tahıl miktarı da diğer kazalara göre çok düşüktür. Bu miktar 56 müd 13 kiledir. (BOA. MAD., 118, s. 5a)

kişiyi gerilemiştir. Yine bir önceki tahrirdeki gibi mahalle belirtilmemiştir (BOA, TD, 236, s. 483-485). Gayrimüslim olarak 1 mücerred, 1 bive, 24 hane ile 1570 yılı tahmini nüfusu 122 kişidir (BOA. 492, s. 555). Görüldüğü üzere gayrimüslim nüfus Berkofça'da hiçbir zaman mahalle oluşturmamıştır.

Tablo 13. Berkofça'da Mahalleler

Mahalleler	1526			1544			1570		
	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf	Hane	M.	Muaf
Nefs-i Sofya	171								
Cami-i Atik ¹⁷⁴		-	-	202	27	4	44	17	5
İskender	-	-	-	-	-	-	74	9	2
Mahmud	-	-	-	-	-	-	40	-	2
Takyeci	-	-	-	-	-	-	36	6	3
.....	-	-	-	-	-	-	68	10	2
Toplam	169	18	-	202	27	4	262	42	14
Cemaat-ı Gebran	27	2	-	10	3	-	24	1	-

4.3.1.5. Çiprofça Şehri

1526'da mahalle düzeni olup Tablo 14'de görüldüğü üzere 26 mahalle bulunmaktadır. Hristiyan nüfus 422 hane ve 7 biveden oluşmaktadır. Şehrin tahmini nüfusu 2117'dir. Mahaller içinde en büyük mahallede 30 hane en küçük mahallede ise 7 hane bulunmakla birlikte hiç hane kaydedilmeyen 4 mahalle bulunması dikkat çekicidir. Adli/askeri sistemde Berkofça'ya bağlı olan Çiprofça Berkofça'dan büyük bir şehirdir. Tamamını Hristiyan nüfusun oluşturduğu şehir ilerleyen dönemde önemli çok küçük bir kasaba izlenimi vermektedir (BOA. 130, s. 56-61). 1544'de mahalle yazılmamıştır, cemaat-i gebran başlığı altında 203 hane, 2 bive, 18 mücerred, 13 çingene kaydedilmiştir. Çingenelerin isimlerinden Müslüman oldukları anlaşılmaktadır. Çingenelerin deftere kaydı Cemaat-i Çingânegân şeklindedir. Şehirde mahalle düzeni olmadığı görülmektedir. Müslüman nüfus ise sadece 3 hanedir. Bu şehirde 15 kişinin yaşadığını göstermektedir (BOA. 236, s. 489). 1570'e gelindiğinde ise şehirde yeniden mahalle düzeni oluşmuştur. Mahalle sayısı 1526 yılına göre çok düşüktür. Fakat ikisi arasındaki fark mahallede yaşayanların çokluğu ve azlığıdır. Çünkü bu tarihte Vuk..... Mahallesi 138 hanedir. En küçük

¹⁷⁴ Bu cami dolayısı ile Camii-i Atik mahallesi yeni cami inşası ile bu ismi almış olmalıdır.

mahalle Keşfger 53 hanedir. Dragaş Mahallesi 91 hane, adını okuyamadığımız mahalle ise 72 hanedir. Zaten Müslümanlar herhangi bir hane içine dâhil edilmemiştir. Şehrin nüfusunda 1544'e göre artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplam 358 hane bulunan şehrin toplam tahmini nüfusu 1.790'dır (BOA. 492, s. 530). Tabii böyle bir şehirde pazar kurulmaması mümkün değildir. Nitekim daha önce Zelezine'de kurulan pazar daha sonra Çiprofça'ya alınmıştır (BOA. 130, s. 56). 1544'da zaten nüfus mahalle olarak kaydedilmemiş, cemaat-i Müslüman ve cemaat-i gebran şeklinde iki başlık altında toplanmıştır.

Bütün bunlara ilaveten Çiprofça'da askeriler haricinde Müslüman nüfusun olmadığını söyleyebiliriz. Ancak maden olması şehrin nüfusunu etkilemiş olmalıdır. Zira adli/askeri sistemde Berkofça'ya bağlı olan Çiprofça, Berkofça'dan büyük bir şehirdir. Bunun sebebi bakır madeni olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Rumeli'de Boğazdere, Petkova, Priştine, Üsküp, Saraybosna Kratova gibi Çiprofça'da da zengin bakır madenleri vardır (Agoston, 2015, s. 144, 147-168) (Bakınız: Madenler). 1570 tahririnden hemen sonra olmalı Çiprofça'ya bir kadı tayin edilmiştir. 23 Kasım 1573 hükümde adı verilmeyen kadının Breznik Kadı'sı ile birlikte öldürüldüğü yazmaktadır (BOA. MD, s. 124, 132, h. 262, 264).

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Erdel ve Macaristan'dan Tuna'nın güneyine göç hareketi başlamıştır. 17 Temmuz 1699 tarihli Berkofça kadısına gönderilen emirde göçmenlerin Çiprofça'daki hassına yerleştirilmelerinin sağlanması istenmektedir (Osman, 2021, s. 186).

Tablo 14. 1526'da Çiprofça Mahalleleri

Mahalle Adı	1526	1570
	Hane	
İstoban Andorişko	14	
Marko	26	
-----	24	
Brod	11	
Draganişte	13	
Radoyço	27	
Luka Koman	36	
Kuresko	13	
Markovik	12	
-----	20	
Mihail Dobromir	30	
-----	21	
-----	19	
-----	19	
----- Miloş	24	
Nikola Kovaç	20	
-----	11	
Yanoş	14	
-----	25	
Dimitri	21	
-----	6	
Filip	7	
Vuk -----	---	138
Dragaş	---	91
Kefşger	---	53
-----	---	72

4.3.1.6. Breznik Şehri

Sofya Sancağı'nda nefis olarak tanımlanan bir başka yer Breznik'tir. Şehirköy Kazası'na tabi olan Breznik, Samakov, Çiprofça, Ozirova gibi maden bakımından zengin bölgelerden bir diğeridir. 1530'da şehirde 8 Müslüman hanesine karşın 167 hane gayrimüslim bulunmaktadır. Şehrin nüfusu tahmini olarak 870 kişidir. Bu nüfusa 30 mücerred, 15 biveyi eklendiğinde nüfus 915 kişiye ulaşmaktadır. Bu haliyle Çiprofça'dan küçük bir şehirdir. Şehirden elde edilen vergi geliri ise 37.045

akçedir. Bu gelir padişah hasları içerisinde (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri 2001, s. 61).

1544 tahririnde aynı şekilde 8 hane Müslüman vardır. Gayrimüslimlerin hane sayısı 243 olup mücerredler ve Müslümanlar eklendiğinde şehrin tahmini nüfusu 1.275 kişidir. Geçen zaman içinde şehre göç olmuş ve nüfus artmıştır. Müslümanlar bir mahallede kaydedilmemiştir. Fakat gayrimüslimler ise 3 mahallede yaşamaktadırlar (BOA. 236, s. 243). 19 yıl sonra yani 1565/1566'da gayrimüslim nüfus 165 haneye düşmüştür. Bu tarihte 30 mücerred, 15 bive ile birlikte 14 bennak kaydedilmiştir. Müslüman hane sayısında değişiklik olmamıştır. Ancak bu tahrirde şehirde mahalle verilmemiş 165 hane gayrimüslim *Cemaat-i Gebran* başlığı altında toplu olarak yazılmıştır (BOA. 409, s. 21).

1570 tahriri Breznik'in artık *nefs* değil, karye yazıldığı bir tahrirdir. *Karye-i Breznik Gümüş ma'denidir havas-ı Sultani* şeklindedir. Ancak mahallelerin olduğu bir köy görünümündedir. İlk mahalle *Mahalle-i Cemaat-i Müslümanân karye-i mezbure* olarak verilmiştir. Gayrimüslim mahallelerden birisi Genez?, diğerleri Mahalle-i Estoyan Dayiçin, Mahalle-i Novada, Mahalle-i İstanislav¹⁷⁵, Mahalle-i Pop Estefan, Mahalle-i İstene İlyin? Mahalleleridir. İstanislav Mahallesi'nin devamında Bu mahalle 'an mahalle-i Novada ifrazdır, şeklinde bir açıklama yazılmıştır. Bu mahallenin Novada Mahallesi'nden ayrılarak kurulduğunu göstermektedir. Aynı şekilde ifraz açıklamasından Pop Estefan Mahallesi'nin Genez'den ifraz olduğu, Mahalle-i İstene İlyin'in ise Estoyan Dayiçin Mahallesi'nden ifraz olduğu anlaşılmaktadır (BOA. 492, s. 235-238). Nitekim bu tarihlerde Breznik'e kadı tayin edilmiştir. Çünkü 23 Kasım 1573 tarihli mühimme kaydında Breznik ve İznebol kadınlarının bir grup eşkıya tarafından katledildiği yazmaktadır. Kadının adı verilmemiştir. Olayı soruşturmak üzere Sofya Kadısı Osman görevlendirilmiştir (BOA. MD, s. 124, 132, h. 262, 264). Kadının öldürülmesinden sonra Breznik'e yeniden kadı tayin edilmiş olmalıdır.

175

Tablo 15. 1570’de Breznik Mahalleleri

Mahalle Adı	1544	1570
	Hane	Hane
Cemaat-i Müslümanan	8	14
Estoyan Genez/Genez	95	113
Estoyan Dayıçin	72	98
Novada	76	99
İstanislav	----	22
Pop Estafan	----	27
İstene İlyin	----	27
Toplam	----	400

4.3.2. Kır Nüfusu

Öncelikle ele almamız gereken husus köy ne demektir ve köylü kimdir sorularının cevabıdır. Köy kelimesi Farsça kökenli kuy kelimesinden gelmektedir. Kuy kelimesi “mahalle, semt, sokak, yöre” anlamına gelmektedir (Gümüştü-Küçükbaşçı, 2019, s. 85). Osmanlı tahrir defterlerinde Arapça bir kelime olan karye kelimesi kullanılmaktadır. Köy, şehir ve kasabadan küçük yerleşim birimi olup bir üst idari birime bağlıdır. Köy halkının geçimi çoğunlukla tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır (Çelik, 1994, s. 99). Tarım ve hayvancılığa ek olarak halı, kilim gibi çeşitli sanatlar da köyün ekonomisinde büyük rol oynamaktadır. Bir köyün etrafında tarım arazileri dışında otlak, mera, yaylak, bataklık bulunabilmektedir. Dolayısı ile köy, şehir ve kasaba iskânından farklı olup, yaşadığı toprak ile organik bağ oluşturmuş kır iskân birimidir (Emecen, 2013, s. 116).

Anadolu’da Türk köyleri göçlerle oluşmuştur. Yerleşik hayatı yaşayanlardan daha fazla Anadolu’da köy oluşumu, ya da kır iskân yerleşmeleri göçerlerin yerleşmesi ile meydana gelmiştir (Tunçdilek, 1967, s. 98). Zaten Selçuklu Devleti göçerleri yerleşik hayata geçirmeye çalışmıştır. Anadolu’da olduğu gibi Rumeli’de de iskânda en önemli husus şehirler kadar köylerin kurulmasında çoğunlukla yeni köylerin kurulması şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Sofya’da birkaç örneğine rastladığımız gibi mevcut köylere de yerleşim olmuştur. Sofya Kazası’nda Boyana Köyü’nde 6 hane Müslüman, 41 gayrimüslim hane vardır (BOA. TD, 130, s. 290). Diğer bir köy Guruplani Köyü’dür. Bu köyde 3 Müslüman hane olmasına karşın 29 gayrimüslim hane bulunmaktadır (BOA. TD, 130, s. 254). İsmail Köyü adında

olduğu gibi çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir köy değildir. Bu köyde 9 hane Müslüman 21 gayrimüslim vardır. Ancak çoğunlukla köylerin nüfusu bütünlük oluşturmaktadır (BOA, TD, 409, s. 62).

Bir yerleşim yerinin köy olarak kabul edilmesi o yerin iskanı anlamına gelmemektedir. Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim yerinin köy kabul edilmesi için tahrir defterlerine belirli bir süreden beri kaydedilmesi gerekmektedir. Bu resmi kayıt işlemi köyün sakinleri ile birlikte tarlaların, otlakların belirlenmesi demektir. Tahrir emini yerleşim yerine geldiğinde köylülere öncelikle güvenilir kişilerin tanıklığı ile köyün sınırlarının, su kaynağının var olup olmadığını sorardı. Buna ek olarak mezarlıklar ya da köyde evliyadan birinin mezarının olması köyün geçmişine dair kanıt oluşturmaktaydı. Nitekim özellikle mezarlıklar mezra ile köyü birbirinden ayıran en temel unsurlardan birisiydi. İşte köylü tanımı da bu çerçevede değerlendirilir, yani babadan oğula defterde kayıtlı olan ve filen köyde oturan kişiydi (İnalcık 2000, s. 222-223).

Köy yaşamının temeli tarımsal üretim ve hayvancılığa dayandığından Osmanlı askeri sistemi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu iki unsur timar sistemi gereği köylünün birinci derecede muhatap olduğu kişilerin başında timarlı sipahi, zaim ve voyvodalar¹⁷⁶ gelmektedir. Nitekim sipahiler, köy kethüdası, gayrimüslim köylerinde papazlar, Müslüman köylerinde imamlar ile birlikte köylü adına kadiya başvurabilmekteydiler. Köylüler sorunlarını yerelde çözemezlerse hükümete ortak dilekçe verebilmekteydiler. Hatta doğrudan sultana arzuhal sunabilmekteydiler (İnalcık 2000, s. 223). Köyün yönetiminde köy kethüdası ve imam ile papazlar etkiliydi. Köy kethüdası köyün idari temsilcisi şeklinde tanımlanabilir. Hristiyan köylerde ise kethüdanın yerine kocabaşı denilen kişiler aynı işi görürlerdi.

Köylü ise ekip biçtiği toprağın mülkiyetine sahip değildi. Mîrî toprak rejiminin geçerli olduğu Osmanlı Devleti'nde köylünün en büyük görevi üretimi kesintisiz sürdürmesiydi. Bu görevi karşılığında mülkiyeti kendisinde olmasa bile oğluna aktarabileceği bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükte toprağın işletmesine sahipti. Buna Halil İnalcık, çift-hane sistemi adını vermektedir. Çift burada bir çift öküzle ekilebilen, karşılığında Fatih Kanunnamesi'ne göre 22 akça vergi tahsil edilen

¹⁷⁶ Osmanlı Devleti'nde merkezi hazineye ait haslar, yüksek dereceli devlet görevlilerinin hasları, zeamet, ve timarların vergilerini tahsil eden görevlidir. Erol Özvar, "Voyvoda", DİA, XLII, İstanbul 2013, s. 129.

80 ila 180 dönüm arasında değişen çiftlikleri ifade etmektedir (İnalcık, 1993, s. 32-46). Hane ise bekâr erkeklerin dahil olduğu köylü ailesidir. Bu köylü temelde serf olmamakla birlikte gıda ihtiyacının eksiksiz sürdürülebilir olması ve askeri sistem gereği çiftini istediği gibi terk edemezdi. Eğer terk ederse üzerinden 10-15 yıl geçmemiş ise sipahi köylüyü toprağının başına geri getirebilirdi. Yine üretimin sürekliliği gereği toprağı ekmemezlik edemezdi (İnalcık, 1993, s. 5-8). Köylü devletin görevlisi olan sipahiye vergisini ödediği, toprağını ekip biçtiği sürece örf ve adeti çerçevesinde yaşamını sürdürürdü. Feodal sistemde olduğu gibi sipahi köylüyü yargılayamaz ve cezalandıramazdı (Barkan, 1979, s. 4-28).

4.3.2.1. Sofya Kazası Köyleri

Rumeli Beylerbeyiliği'ne tabi Sofya Sancağı'na ait kaza ve nahiyeleri gösteren en erken mufassal tahrir defteri 1526 tarihli tahrir defteridir. Deftere göre Sofya Kazası'nın Planina- ı Büzürg ve Planina-ı Küçük adıyla iki nahiyesi bulunmaktadır (BOA, TD, 130). Sofya Sancağı'na bağlı olan kazalara tabi köylerin büyük çoğunluğu gayrimüslim nüfusun meskûn olduğu köylerdir. Bu köyler genellikle hane sayısı çok olduğu için nüfusu kalabalık, büyük köylerdir. Müslümanların meskûn olduğu köyler sayıca az تنها köylerdir. Türkçe isimlerin verildiği köyler Karapolat, Karaca Ahmetlü, Baldırıgarip (Küçük Baldırlı), Doğancı Mahmud, Doğancılı, Ağaçevlü, Mansur, Akdanişmend'dir. Müslümanların ikamet ettiği Hacı Karaman adıyla bilinen köyün diğer adının Akçakilise olması, köyün önceden gayrimüslim köyü olup gayrimüslim nüfusun çeşitli nedenlerle köyü terk ettiklerini düşündürmektedir (BOA, TD, 130, s. 225). Nitekim bu durumu kanıtlar nitelikte Gorna Milne Köyü'nü örnek gösterebiliriz. Önceden gayrimüslim nüfusun oturduğu Gorna Milne Köyü ahalisi tarafından terk edilmiş dışarıdan gelen Müslümanlar tarafından iskân edilmiştir.¹⁷⁷ Bazı köylerde ise gayrimüslim ve Müslüman nüfusun birlikte ikamet ettiği görülmektedir. Sofya'ya bağlı bazı köyde her iki grup birlikte yaşamaktadır.¹⁷⁸ Bu köyler Lozine-i Küçük, İstolnik, Novasel,

¹⁷⁷ "Gorna Milne tabii Sofya karye-i mezburenin otuz altı neferi bilküllüye göçüp gidip hali kalıp hariçden gelip mütemekkin olan Müslümanlar zikr olunur". (BOA, TD, 130, s. 216-217).

¹⁷⁸ Gayrimüslim nüfus ile Müslümanların birlikte yaşadığı köyler; Lozine-i Küçük, İstolnik, Novasel, Pasarel, Kalinofça, Doğanov, İstodine, Gaytanova, Bosmaniçe, Boyana, Pancar, Kazicani, Groblani köyleridir. 1565-1566 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan BOA, TD 409 numaralı tahrir defterinde bunlara ilave olarak Manastrişne ve Yorman köyleri görülmektedir.

Pasarel, Kalinofça, Doğanov, İstodine, Gaytanova, Bosmaniçe, Boyana, Pancar, Kazicani, Guruplani'dir (BOA, TD, 130).

Köy yerleşme düzenine baktığımızda 1530 yılında kazada 231 köy bulunmaktadır. Bu köyler içinde en büyük köy Kovačovça köyü olup 156 hanedir. Köyün nüfusunda 1526'ya göre düşüş olduğu görülmektedir. 1526 köy nüfus hane sayısı bakımından 196 hanedir. Köyde 29 mücerred yaşamaktadır. Büyük köyler içinde 126 hane, 10 bive ile İstodina Köyü mahalleler halinde yazılmıştır. Beş mahallesi olan köyün en büyük mahallesi 39 hane ile Mahmud Mahallesi'dir. Köyün diğer 4 mahallesinden ikisi Hacı ve İsmail adlarını taşımaktadır. Ancak köyde Müslüman nüfusun olmadığı dikkat çekmektedir. 1530'da köyün nüfusu bir hane düşerek 126 haneye düşmüştür. Ancak köyde bir hane müslim kaydedilmiştir. Aynı bir hane Müslüman 1530 tarihinde de köyde sakindir. Köy adlarının okunmasında çekilen zorluğa bu köy örnek teşkil etmektedir. 1526 tahririnde kâtip İstodina şeklinde yazarken 1530 tarihli icmal defterinde İstodiyan şeklinde yazılmıştır. Bu köylerin aynı köy olduğunu mahallelerinden tespit ettik.

Sofya'da köyler genellikle 50 hane civarındadır. Ancak bazı köylerin hastalık gibi afetler nedeniyle yok olma derecesine gelmiştir. Potop Köyü bu anlamda dikkatimizi çekmiştir. Çünkü köy nüfusu sadece üç hanedir. Köyün adının olduğu yerdeki açıklamada veba salgınından dolayı perakende olmuşlardır, şeklinde açıklama yazılmıştır. Bazı köylerin ise dağıldığı ama neden dağıldığı yazmamaktadır. Mesela Gradeşniçe Köyü, Vidin ve Niğbolu yolu üzerinde derbent köyü olmasına rağmen dağılmıştır Köy dağıldığı için nüfusu hane olarak değil 17 nefer olarak verilmiştir (BOA. TD, 130, s. 49). 1570'te köy hala derbent görevindedir. Ancak nüfusunda artış olmuş ve 41 nefere çıkmıştır (BOA. TD, 492, s. 592). Ravna Köyü de nedeni yazılmadan perakende olduğu belirtilen köydür. Köy "*Perakende olub hali kalub hariçten ziraat ederler*" ibaresi düşülmüştür. (BOA. TD, 130, s. 138). Ravna Köyü 1570'e gelindiğinde halâ boştur (BOA. TD, 492, s. 592).

Planina Büzürg Nahiyesi, Adını bulunduğu coğrafyadan almıştır. Nahiye, 1526 yılında yedi köyden müteşekkil iken yüzyılın ikinci yarısında H.973/M.1565-1566 tarihinde beş köyden oluşmaktadır.

Tabloda görüldüğü üzere nahiye genelinde mevcut olan vergi nüfusu ve gayrimüslimlerin işletmiş olduğu baştina sayısının köylere göre dağılımı verilmiştir.

XVI. yüzyılda nahiyenin vergi nüfusuna ve baştine sayısına baktığımızda 1565-1566 tahririnde bir önceki tahrirde göre düşüş yaşanmıştır. Bir önceki tahrirde olan bazı köyler tablodan anlaşılabacağı üzere ikincisinde kaydedilmemiştir. Bu durum, mevcut köylerin ikinci sayımda bir başka nahiye üzerine kaydedilmiş veya köylerin başka köylere yerleşmeleri sonucu dağılmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim bu gibi durumlar tahrir defterlerinde karşımıza çıkmaktadır. “*İstare Ravna mezkûr karyenin reayasının bazısı göçüp İstare Zilezine’de mütemekkin olmuşlar ve bir miktarı dahi Dolna Ravna’ya göçmüşler; Gorna Milne karye-i mezburenin otuzaltı neferi bilküllüye göçüp gidip hali kalıp hariçden gelip mütemekkin olan Müslümanlar zikr olunur*” (BOA, TD, 130, s. 107-216). Planina Büzürg Nahiyesi’nin nüfusunun tamamını gayrimüslimler oluşturmaktadır.

Tablo 16. Planina Büzürg Nahiyesi Köyleri

	1526				H.973/ M.1565-1566			
Köyler	G. H.	G. M.	Bive	Baştina	G. H.	G. M.	Bive	Baştina
K. Ugoy	42	3	4	21	42	3	3	21
K. İznidol	6			4				
Leskodol	24		1	10	24		1	10
Blate	5	1	1	5				
Dobreçin	13	1		8				
Likatinik	28	9	2	20				
Bayoline	10				10			
Oslatine					5	1	1	5
Grečka					3			2
Luka								
Toplam	128	14	8	68	84	4	5	38

Planina Küçük Nahiyesi: XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Sofya’ya tabi nahiyelerden ikincisi, Planına Küçük nahiyesidir.

Tablo 17. Planina Küçük Nahiyesi Köyleri

Köyler	1526				H.973/M.1565-1566			
	G. H.	G. M.	Bive	Baştına	G. H.	G. M.	Bive	Baştına
Gubislavofça	22	4	1	6	22	4	1	6
Drenaova	15	4		12	15	4		12
Zanoga	19	3	3		19	3		3
Çirova	11	3	2	8				
Lukova	33	6	2	14	33	6	2	12
Çariçine	18	14	1	9	18	14		9
.....	6	1	1	5	6	1	1	3
Kırnol	3			2	3		2	
Serņice	22	1	1	6				
.....	35	3	2	23	35	3	2	25
Dobreçin					13	1		8
İznidol					6			4
Toplam	182	39	13	85	170	36	9	82

4.3.2.2. Şehirköy Kazası Köyleri

1526'da Şehirköy Kazası'na tabi 336 köy bulunmaktadır. Bu köy sayısı Sofya'nın köy sayısının çok üzerindedir. Büyük bir kaza olması sancak merkezi ile ters orantılıdır. Hatta her iki kaza birbirine çok yakındır. Köyleri de iç içe geçmiştir. Hatta bazen bir köy Şehirköy'de bazen ise Sofya'da yazılmıştır. Aldomirofça gibi büyük bir köy en önemli örneği teşkil etmektedir. 165 haneli Aldomirofça Köyü Şehirköy'e tabi iken 1544'de Sofya Kazası'nda kaydedilmiştir.

Köyler diğer bütün kazalarda olduğu gibi nüfus bakımından gayrimüslim çoğunluğa sahiptir. Sadece Müslümanların yaşadığı köy bulunmamaktadır. Ancak her iki dine mensup ahalinin yaşadığı birkaç köy bu kazada da yer almaktadır. Bu köyler Trenyana, İvranişte, Godeç-i Büzürg, Giginçe, Gorna Glogoviçe ve Lukoviçe köyleridir. Ancak bu köylerden Gorna Glogoviçe ve Lukoviçe, İvranişte, Godeç-i Büzürg köylerinde sadece 1 hane Müslüman yaşamaktadır. Trenyana Köyü farklı olup 14 haneli küçük köyün 6 hanesi Müslüman'dır. Giginçe Köyü Trenyana Köyü'nden oldukça büyüktür. 33 haneli köyde 4 hane Müslüman meskûndur. Gorna Nevle Köyü'nün durumu ise diğerlerinden tamamen farklıdır. Çünkü köyde 2 müslüman hane kaydedilmiştir. Hiç gayrimüslim yoktur. 1570 tarihli tahrirde köyün çehresi yeniden değişmiştir. Buraya göç olmuş 10 nefer gayrimüslim nüfus gelip

yerleşmiş görünmektedir. Şehirköy Kazası köylerinin tablosunu Sofya Kazası gibi köy sayısı çok fazla olduğu için ekte vermeyi uygun bulduk.

Kazanın 4 nahiyesi bulunmaktadır. Nahiyeler içinde en büyüğü 5 köyde sakin 103 hane 17 mücerred ve 50 bennak ile Aşağı Bucak Nahiyesi'dir. Onu Gramova Nahiyesi izlemektedir. En küçük Nahiye 36 hane, 4 mücerred, 3 bive ve 73 bennak ile Visoka Nahiyesi'dir. İznebol Nahiyesi'nde ise bennak sayısının çok olması dikkat çekmektedir. En büyük nahiye olan Aşağı Bucak Nahiyesi'nden bile bennak fazladır. Nahiye'de 73 bennak bulunmaktadır.

Tablo 18. Şehirköy'e Tabi Nahiyelerde Nüfus

Nahiye Adı	1526					1565-1566				
	M.H.	G. H.	G. M.	Bive	Baştina	M.H.	G. H.	G. M.	Bive	Baştina
Şehirköy	6	7.862	1.079	383	3.848	24	8.150	1.333	352	3.456
Aşağı Bucak		103	17	6	50		98	17	6	40
Gramova		96	11	3	62		114	11	3	65
Visoka		36	4	3	14		188	31	12	101
İznebol		74	17	4	73		1.171	11	1	39

Aşağı Bucak Nahiyesi: Tabloda görüldüğü gibi Aşağı Bucak Nahiyesi'nde aradan geçen yıllar içerisinde, hane, mücerred, bive ve köy sayıları ile köy isimlerinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Tablo 19. Aşağı Bucak Nahiyesi'ne Bağlı Köyler

Köyler	1526			1565-1566		
	G. H.	G. M.	Bive	G. H.	G. M.	Bive
Bozovik	2			2		
Oraçoviçe	45	5	3	45	5	3
Viniçe	15	4		15	4	
Kilisoriç	7	1		7	1	
Toplam	69	10	3	69	10	3

Gramova Nahiyesi: Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan her iki tahrirde Şehirköy'ün nahiyeleri arasında en kalabalık nüfusa sahip nahiyesi konumundadır. Nüfusunun tamamını gayrimüslimlerin oluşturduğu nahiyede Müslüman nüfus kaydedilmemiştir. Hane sayılarına baktığımızda 1526'da 185 hane, 18 mücerred, 8 bive bulunmaktadır.

Tablo 20. Gramova Nahiyesi'ne Bağlı Köyler

	1526		
Köyler	G. H.	G. M.	Bive
Popovça	70	8	3
Kolna	1		
Baba	8		
Kablofça	19	3	
Vilkoviçe	72	7	5
Piştani	15		
Toplam	185	18	8

İznebol Nahiyesi: Şehirköy'e tabi olan nahiyelerin içinde en kalabalık nüfusa sahip olan nahiyesi konumundadır. H.932/M.1526 yılında nahiyenin toplam gayrimüslim hane sayısı 74'ü reaya hanesi, 1.173'ü İstabl-ı Amire voynukları olmak üzere toplam 1.247'dir. Bunun yanında adını okuyamadığım bir köyde 1 Müslüman hane ile 4 Kıpti hanesi bulunmaktadır (BOA, TD, 130, s. 23-24).

Tablo 21. İznebol Nahiyesi'ne Bağlı Köyler

	1526			
Köyler	G. H.	G. M.	Bive	M. H.
Pernik	57	6	3	1
Kosturuniçe	5	7	1	---
Senekofça	2	4	---	---
.....	3	---	---	---
Milnofça	5	---	---	---
Toplam	72	17	4	1

4.3.2.3. Samakov Kazası Köy Nüfusu

Sofya Sancağı kazaları arasında bulunan Samakov, ana yolun dışında kalmaktadır. Fakat bu onun önemini azaltmadığı gibi zengin demir madenlerine sahip olması belki de daha fazla önemli hale gelmesini sağlamıştır. Demir çıkarıldıktan sonra çeliğe dönüştürülmesi işlemi kaza içinde yapılmaktadır. Ondan sonra başta Tersane-i Amire olmak üzere ihtiyaç duyulan yerlere nakledilmektedir. Bu nedenle kazanın şehri olan Samakov'un gelirleri diğer şehirlere nazaran nüfus baz alındığında yüksektir. Bazı ileri gelen devlet adamları bile burada demir işleyen samakovlar kurmuşlardır. Diğer demir işleyen yerler ise vignelerdir. Vigneler samakovlardan farklı olarak demirden mamul ürünlerin üretilmesini sağlamaktadır.

Mesela çivi bunlardan birisidir. Bu nedenle kazada madenci köyleri yoğunluktadır. Osmanlı Devlet’inde maden çıkarılan bölgelerde bazı köylerin tamamı, bazı köylerde ise belirli haneler madenci olarak görevlendirilmişlerdir. Ancak tahrir defterlerinde köyler madenci olarak belirtilmemiştir.

XVI. yüzyılda kazanın köy sayısı çok azdır. 1526’da 6 köy, 1544’de 6 köy bulunmaktadır. 1530’da ise köy sayısı 3 köy görünmektedir. 1544’de gelindiğinde köy sayısı yien 6’a çıkmıştır. Ancak Rayova Köyü farklı bir yapıdadır. Köyün mahaleleri bulunmaktadır. 13 mahallesi olan bu köyün 1530’da hane sayısı 250, mücerred 32, bive ise 19’dur (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili, 2001, s. 215). 1544’de Rayova Köyü’nün mahalle sayısı 11’e düşmüştür. Buna paralel olarak hane sayısı 215’e gerilemiştir (BOA. TD, 236, s. 228-2329. Samakov’da asıl nüfus artışı 1570 yılında gerçekleşmiştir. Tablo 22’de görüleceği üzere özellikle Müslüman nüfusta artış sözkonusudur. Mesela yeni kurulan Ilıca nd. Kösteniç-i Müslümanân ile köyün Müslüman olmasına vurgu yapılmıştır. Muhtemelen mevkiinin adı Kösteniç olduğu için buraya köy kurulduğunda Ilıca ismine ek olarak Kösteniç denilmiştir. Bu köyde 78 bennak ve 40 mücerred olması köyün genç nüfusa sahip olduğunun bir göstergesidir. Gayrimüslim nüfus ise 21’dir. Bennak, mücerred ve bive olmayışı onların da göç ile geldiğine delil olabilir.

Tablo 22. Samakov Kazası'na Bağlı Köyler

Köyler	1526						1544					
	M. H.	B.	G. H.	G. M.	Bive	Baştina	M H.	B.	G.H.	G.M.	Bive	Baştina
Dospey	----	----	69	15	2	26	----	----	83	8	5	31
Rayova	---	---	246	32	19	80	----	----	215	25	18	91
Dragoşin	9	11	44	13	4	23	7	---	61	3	4	23
Şirokidol	---	---	130	14	8	41	--	---	127	16	8	50
İzlökogani	----	----	46	6	2	21	---	---	---	---	---	---
Brodan Samakoy	---	---	46	11	2	20	---	---	---	---	---	---
İsmail	---	---	---	---	---	---	9	1	24	---	---	8
Radovinil	---	---	---	---	---	---	---	---	43	4	---	---

4.3.2.4. Berkofça Kazası Köyleri

Sofya ile Vidin arasında yer alan Berkofça, XV. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar Sofya Sancağına bağlı bir kaza konumunda kalmıştır. Berkofça, Osmanlı kuvvetlerinin fethinden sonra kalabalık Müslüman-Türk nüfusun yerleşmesi

sonucunda bir Türk-İslam şehri haline gelmiştir (Kiel, 1992, s. 510). Berkofça'nın kır nüfusuna baktığımızda, köylerde şehir merkezinin aksine gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı görülmektedir. 1526 tarihinde Berkofça'ya tabi bulunan 95 köyde toplam 3.164 gayrimüslim hane, 739 gayrimüslim mücerred, 178 bive, 7 kıpti ile 59 Müslüman hane, 12 mücerred, 23 kürekçi ikamet etmektedir. 1544 yılına gelindiğinde gayrimüslim hane sayısı 3.341, bive sayısı 152 'dir. 1565-1566 tarihli tahrirde ise köy sayısında değişiklik olmamıştır. 3.813 gayrimüslim hane, 664 gayrimüslim mücerred, 199 bive ile 49 Müslüman hane, 9 mücerred kayıtlıdır. Buradan anlaşılabacağı üzere gayrimüslim nüfus artış gösterirken Müslüman nüfus azalmıştır. Ancak genel anlamda nüfus artışı söz konusudur. 1570 yılında ise nüfusun artışı çok büyük oranda değildir. Mücerred sayısındaki artış dikkat çekici olup 940'a yükselmiştir. Berkofça Kazası köylerinin sayısı fazla olduğu için Sofya ve Şehirköy Kazası köyleri gibi çalışma sonunda ek olarak verdik.

Çoğunluğu gayrimüslim olan kazada sadece Müslümanların yaşadığı köy yoktur. Müslümanlar bazı köylere gelerek yerleşmişlerdir. Bununla birlikte çoğunluğu Müslüman değildir. Hane sayısı bakımından birbirine eşit köy, sadece Kovaçiniçe köyüdür. Diğer köylerin büyük çoğunluğu gayrimüslimdir. Hatta Virişniçe Köyü'nde sadece 3 hane ve 1 mücerred Müslüman yaşamaktadır.

Müslüman ve gayrimüslim nüfusun birlikte bulunduğu köyler ve nüfusları 1526'da şu şekildedir;

Ozirova-i Bala: Müslüman 9 hane, mücerred 2; Gayrimüslim, 41 hane, 4 mücerred

Kutlofça: Müslüman 27 hane, mücerred 9; Gayrimüslim, 61 hane

Virişniçe: Müslüman 3 hane, mücerred 1; Gayrimüslim, 61 hane, 15 mücerred, 6 bive

Leskofça: Müslüman 6 hane; Gayrimüslim, 52 hane, 15 mücerred, 3 bive

Kovaçiniçe: Virişniçe: Müslüman 11 hane; Gayrimüslim, 11 hane, 8 mücerred

Bukofça: Virişniçe: Müslüman 3 hane; Gayrimüslim, 23 hane, 5 mücerred, 3 bive.

4.3.2.5. Mezraalar

Sofya Sancağı'nda köylerden sonra önemli bir kır iskân birimi olarak mezraalar görülmektedir. Sürekli bir yerleşim yeri olmamakla birlikte ekinlik olarak değerlendirilen ve hayvan otlağı olarak kullanılan geçici yerleşimlerin olduğu yerlerdir (İnalcık, 2000, s. 209; Şahin, 2004, s. 546; Emecen, 2013, s. 117; Bulduk, 2013, s. 132). Bir yerin mezraa sayılabilmesi için yakınında bir harabe, su kaynağı ve mezarlığının olup olmadığı kontrol edilir (Karaca, 2002, s. 203). Köyden farklı olarak mezrada yaşayanların imamı ve kethüdası olmazdı. Defterlerde mezra anlamında ekinlik kelimesi de yer almaktaydı (İnalcık, 2000, s. 210). Sofya tahrir defterlerinde her iki kelime çok yer almaktadır. Genellikle mezra adı verildikten sonra en yakındaki köyün ekinliği olduğu belirtilirdi. Şehirköy Kazası'na bağlı Dragofça Köyü'nün hemen devamında Çariçin? Mezraası kaydedilirken “mezkûr köyün ekinliğidir” şeklinde açıklama yazılmıştır (BOA, TD, 145, s. 30). Mezraaların ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Ama meyve sebze değil, tahıl ekimi yapılmaktadır (İnalcık, 2000, s. 211).

İncelediğimiz dönemde Sofya Sancağı'nda mezraalar müstakil ünite olarak, bir köyün ekinliği olarak hâsılı içerisinde ya da bir yerleşim biriminin yakınında kayıtlı karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle köy ve mezraalar birbirine bağlı durumdadır (Çelik, 1994, s. 115). Mezraalar yerleşim yerinden ziyade tarım yapılan alanlardır. Bu nedenle köylerde yaşayan kişiler mezralarda tarım ürünleri yetiştirirdi. Mezraa-ı Kranil, Vasilofça köylüleri tarafından ziraat edilmektedir (BOA, TD, 409, s. 415). Mezra-ı Nesloh ise “hariçten kefare gelip yerleşmiş” şeklinde açıklama ile gayrimüslim göçünün olduğunu göstermektedir (BOA, TD, 236, s. 466).

Sofya Sancağı'nda 1544 yılında tahririnde Mala İsković adlı mezraada 4 hane bulunmaktadır (BOA, TD, 236, s. 242). Mezraaların oluşumunda bazen köylerin boşalması etkili olurken bazen de göç ile oluşabilmektedir. Örneğin Sofya Kazası köylerinden bazı köyler hali kalıp mezraaya dönüşmüştür. Dolna Ravna mezraa iken İstare Ravna ve İstare Zilezine köylerinden köylü buraya göç edip yerleşerek köy haline gelmesini sağlamıştır (BOA, TD, 130, s. 107). Berkofça Kazası'na tabi Beloviçe Köyü ise Gorna Luka Köyü'nün mezrası iken nüfus artışına bağlı olarak köy olmuştur (BOA, TD, 130, s. 107). Diğer bir köy olan Kösteniçe'nin seyri de aynıdır. (BOA, TD, 130, s. 434), Pestrine ve Yaloviçe (BOA, TD, 409, s. 35-118) köyleri mezraa iken köy haline gelmiştir. Luta Male, Ravna, Dragofça, Virşiniç,

İslatine, Goveşte, Lopeniç, Kosmoça köyleri ise zamanla tamamen boşalmıştır (BOA, TD, 130, s. 50-138-152-238-262; BOA, TD, 409, s. 31-107-119-133-243). Bu durum hali kalan köylerin illaki birilerinin yaşadığı mezraa haline gelmediğini göstermektedir. Çünkü hali olarak kaydedilen mezraalar da bazen hiç nüfus kayıtlı değildir. Gerçi birçok mezraada yerleşik nüfus yoktur. Bazı mezralar bu anlamda dışarıdan gelen yörükler gibi reaya tarafından ekilip biçilmektedir. Bu mezralardan birisi Kolna mezrasıdır. Sofya Kazası'na tabi Kalkova Köyü'nün ekinliği olup “raiyyet olan yörükler ve Çamcuğaz Köyü tarafından ekilip biçilmektedir (BOA, TD, 130, s. 194). Ancak Sofya Sancağı'nda yörük sayısı fazla olmadığı için bu neviden mezraların sayısı azdır.

Köylerin genellikle kendisine ait olan en az bir mezrası bulunurdu. Birden fazla mezraası olan köyler bazı mezraaları diğer köyler ile paylaşmak zorundaydı. Önemli zirai faaliyetlerin yürütüldüğü yer olan mezraalar, nüfusun arttığı dönemlerde yeni kurulacak köylerin çekirdeğini oluşturmuş, herhangi bir nedenle nüfusun azaldığında ise diğer köylerin mezraası haline gelmiştir (Faroqhi, 2006, s. 106).

XVI. yüzyılın ilk yarısına göre Sofya Sancağı'nda mezraaların sayıları ve gelirleri büyük ölçüde artış göstermiştir. 1526 tahririnde mezraa gelirleri 20.052 akçe iken 1570 yılında mezraa sayısı iki katından daha fazla artarak gelirleri 35.830 akçeye yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda görülen veriler yalnızca isimleri okunabilen mezraalara ait olan gelirlerdir. Bu mezraalar dışında isimleri okunamayan 34 mezraanın geliri ise 17.211'dir. Bir de karye hasılı içerisinde “mezkur köyün ekinliği” olarak verilen mezraalar vardır ki bu mezraaların gelirleri tespit edilememiştir.

Tablo 23. Sofya Sancağı'nda Mezraalar ve Gelirleri

Mezraa İsmi	Kaza/Nahiye	1526	1570
Alaca ¹⁷⁹	-----	-----	327
Arnabaş	Sofya	200	225
Aradeşte	-----	-----	300
Asloviçe	-----	-----	1.500

¹⁷⁹ Nasara Köyü yakınlarındadır.

Tablo 23- devamı

Mezraa İsmi	Kaza/Nahiye	1526	1570
Balaca ¹⁸⁰	Şehirköy	460	300
Babinkal	-----	-----	300
Babriva	-----	-----	300
Barofça	İznebol	425	-----
Bana	Sofya	50	150
Balanoca	-----	-----	150
Balaviçe	-----	-----	300
Baloviçe	-----	-----	200
Balvan	-----	-----	260
Başovik	-----	-----	612
Bayratine	-----	-----	177
Bayzın	-----	-----	200
Birsoviçe	-----	-----	1100
Bolaniçe	-----	-----	50
Bostan	Sofya	265	-----
Brateniç	Şehirköy	-----	-----
Brofça	-----	-----	530
Bulanova	Berkofça	150	-----
Bunaçorak	-----	-----	500
Çaçorodol	-----	-----	150
Çaylak-ı Galava	-----	-----	200
Çemiş	Berkofça	100	-----
Çernivirh	-----	300	525
Çaroyaniçe	-----	-----	900
Çervenibreg	-----	212	-----
Çiniçoğça	-----	150	-----
Çukurova	-----	400	146
Damiyan ¹⁸¹	-----	-----	260
Derudaniçe	-----	-----	440
Dirsene	-----	-----	200
Dolkovin	-----	-----	50
Dolna İşpay	Şehirköy	535	
Dragomirçe	-----	-----	575
Droviçe	Şehirköy	400	-----

¹⁸⁰ Nezd-i Bocine Köyü sınırları dâhilindedir.¹⁸¹ Hacı Karaman Köyü yakınlarındadır.

Tablo 23- devamı

Mezraa İsmi	Kaza/Nahiye	1526	1570
Gaştıdol	-----	300	300
Golema-ı Brasliniç	Sofya	200	-----
Golna Glogoviç	Şehirköy	229	-----
Goşaviçe	-----	-----	1340
Goştuca	Şehirköy	200	-----
Gurseniç	-----	-----	300
Hrasil	-----	100	-----
Hraslav ¹⁸²	-----	-----	575
Hraslaviçe	-----	-----	450
İslatine	-----	270	170
İsliviniç	Şehirköy	845	-----
İstanislavdol	Şehirköy	200	-----
İstirline ¹⁸³	-----	-----	800
İstra	-----	-----	620
İstromeşte	-----	-----	900
İsvet-i Betka	-----	-----	100
İsvet-i Pinka	-----	-----	50
İsvine	-----	-----	295
İvala-ı Yenice	-----	-----	1000
İvladiçov	Sofya	2500	-----
İvlaniçe	-----	897	-----
İvranova	-----	200	300
İzvor	-----	-----	3442
Jagjani ¹⁸⁴	-----	-----	576
Kırjorad	-----	-----	863
Kırveniçe	-----	-----	100
Kinofça	-----	500	
Kolna	-----	1020	
Kovaçoça	-----	120	200
Kurçak	Şehirköy	500	-----
Kuruteviçe	-----	-----	250
Kuru Yaylak	-----	-----	50
Lobanya	-----	-----	440
Lobenice	-----	-----	350

¹⁸² Kurb-ı Drenova Köyü yakınlarında yer almaktadır.

¹⁸³ Bu mezraa Sislofça ve Bayhanlu köyleri sakinleri ziraat etmektedir.

¹⁸⁴ Jagjani mezraası Nezd-i Bistrine Köyü sınırları içindedir.

Tablo 23- devamı

Mezraa İsmi	Kaza/Nahiye	1526	1570
Lostine	Şehirköy	141	-----
Maloça	Şehirköy	355	-----
Maloviç	-----	10	-----
Manaşe	-----	-----	300
Milonofça	-----	250	250
Mirofça	Planına Büzürg	100	-----
Mogil Iglava	Şehirköy	485	450
Murgofça ¹⁸⁵	-----	-----	1200
Mursili (Radovindol)	Şehirköy	1410	-----
Murseniçe	Şehirköy	75	60
Nesloh	Şehirköy	150	
Oguz	İznebol	204	264
Orlaniç	Şehirköy	130	-----
Ormanlu	Berkofça	760	1185
Ostreç	-----	400	1000
Osyanofoça ¹⁸⁶	Şehirköy	200	200
Ovinçe			650
Ömerci ¹⁸⁷	-----	-----	180
Popoşiniç	Şehirköy	350	-----
Poryak	-----	-----	700
Poşine	-----	-----	300
Priboy	Şehirköy	818	300
Radoçova	Şehirköy	250	-----
Ralinofoça	İznebol	200	710
Ravine Bocine	-----	-----	668
Segriniç	İznebol	165	-----
Serbiya	Berkofça	1055	-----
Sokolofça	-----	100	200
Sukova	İznebol/Şehirköy	100	300
Suşan	-----	-----	200
Şekerniçe	-----	-----	200
Şeroniç	Şehirköy	330	-----
Velodariçe ¹⁸⁸	-----	-----	200

¹⁸⁵ Bu mezraa ise Kumariçe Köyü yakınlarında yer almaktadır.

¹⁸⁶ Osyanofça Mezraası'nda Eflaklar oturmaktadırlar.

¹⁸⁷ Ömer Mezraası ise Breznik Köyü yakınlarındadır.

Tablo 23- devamı

Mezraa İsmi	Kaza/Nahiye	1526	1570
Virba	-----	-----	600
Virili	-----	-----	400
Virnidol	-----	-----	600
Volçardol	-----	-----	150
Yablanbrod	Şehirköy	286	-----
Yablaniçe	-----	-----	200
Yumikofça	-----	-----	65
Toplam		20052	35830

4.3.3. Muaf Nüfus

4.3.3.1. Voynuklar

Slavca “asker” anlamına gelen voynuk kelimesi askeri hizmet gören küçük toprak sahibi Hristiyan asillere verilen bir isimdir. Voynuklar, Rumeli bölgesinin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra da Osmanlı yönetimi altında varlıklarını devam ettirmişlerdir. Rumeli bölgesinde dağılmış olan voynuklar, Bulgaristan topraklarında yoğun bir şekilde bulunmaktadır (Ercan, 1989, s. 1). I. Murad döneminde teşkilatlandırılan ve kadimi sipahi oğulları sayılan voynuklar, başına adı verilen toprakları tasarruf etmişlerdir. Voynukların bulunduğu coğrafya, Rumeli’de voynuk sancağı olarak teşkilatlandırılmıştır (Ercan, 1989, s. 8; Kayapınar, 2013, s. 126).

Voynuk Sancağı, İstanbul’dan atanan voynuk beyi de denilen voynuk sancak beyi tarafından idare edilirdi (Ahmed Refik, 1932, s. 65¹⁸⁹; Ercan, 1989, s. 58-59). Voynuk beyinin görevi, her belirli bir zamanda yeterli miktarda ve vasıfta voynuğu vazifeye göndermektir. Voynuklar sancakbeyi tarafından seraskerlerle(çeribaşı) beraber bizzat İstanbul’a getirdiği görülmektedir. Seraskerler voynukların İstanbul’a getirilmesinden sorumlu olan kişilerdir. Voynukları İstanbul’a getirmenin yanında voynuklardan toplanan vergilerin mirahura teslim edilmesidir (Ercan, 1989, s. 61). Bunun yanında voynuklar arasında suç işleyenlerin cezalandırılması ve

¹⁸⁸ Bu mezraanın toprakları defter harici kişiler tarafından ekilip biçilmektedir. Bu nedenle defterde *Hariç ez defter* şeklinde ifade edilmektedir.

¹⁸⁹ Sancak beyi ile Voynuk beyinin aynı kişi olup olmaması noktasında farklı görüşler olmasına rağmen yazar arşiv belgelerinden hareketle bu konuda ihtilafa yer olmadığı ve Sancak beyi ile Voynuk Beyi’nin aynı kişi olduğunu belirtmiştir; (Ercan, 1989, s. 58-59).

defterhaneden kullanılmak üzere alınan voynuk tahrir defterlerinin korunması ve muhafazası da seraskerin sorumluluğundadır (Ercan, 1989, s. 65). Hiyerarşik olarak seraskerlerden sonra Primkür ve Lagatorlar gelmektedir. Primkürler için ayrıntılı bilgi bulunmazken Lagatorlar voynukların vilayetlerdeki amirleri olduğu görülmektedir. Voynuklar vilayet bazında lagatorlara, lagatorlar seraskerlere (çeribaşı), seraskerler ise Voynuk sancak beyine sancak beyinin ise Büyük Mirahur'a bağlı olduğu düşünülmektedir (Ercan, 1989, s. 67; Yordanov, 2015, 1223). Rumca “kargı, mızrak” anlamına gelen gönder kelimesi terim olarak voynuk teşkilatının en küçük birimini teşkil etmektedir. Bazı zamanlar Farsça karşılığı olarak “nize, neyze” kelimesi de kullanılmıştır. Bir çeşit voynuk ocağı olarak da görülen gönderler bir vazifeli (nevetlü) voynuk ile 2, 3 veya 4 yamaktan oluşmaktaydı. Gönderlerdeki yamak sayısı bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Gönderde sırası gelene kadar bekleyen voynuklara yamak adı verilmiştir (Ercan, 1989, s. 71). Bir de yedekte bekleyen voynuklar vardır ki bunlara zevaid voynuklar denilmektedir. Bunlar bir voynuğun ölümü ya da görevden uzaklaştırılması durumunda yerine göreve gelen voynuklardır (Ercan, 1989, s. 73).

Voynuk yazılanların tamamı her yıl sefere katılmazlardı. Gönder adı verilen ocaklarda bulunan voynuklardan sadece birisi sefere gider hizmete gitmeyen voynuklar köylerindeki baştinalarında kendi işleriyle meşgul olurlardı. Voynukların göreve çağrılmaları voynuk beyi, kadılar ve çeribaşılara yazılan hükümlerle olurdu (Ercan, 1989, s. 21). Görev emri eline ulaşan voynuklar atları ve tırpanlarıyla birlikte İstanbul'da toplanırdı. Voynukların gelirken beraberinde getirdiği atların özellikleri üzerinde önemle durulmuştur. Atların özellikle kısrak ve aygır olmamasına özen gösterilmiş iğdiş olmasına dikkat edilmiştir. Kanunnamelerde ve yazılan hükümlerde atların sahip olması gereken özellikleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Voynukların toplanma zamanının ise “ruz-ı hızırdan” önce olduğu görülmektedir (Aydın, 2014, s.118).¹⁹⁰

¹⁹⁰ “Sofya ve Şehirköy ve Breznik ve Turla ve Berkofça kadılarına hüküm ki hala çayır zamanı karib olub kadimden olageldüğü üzere çayır mühimmi için nevetlü voynuklar ihraç olunub ruz-ı hızırdan mukaddem Asitane-i Saadetime gelmek lazım olmağın buyurdum ki vusul buldukda voynuk çeribaşılara muhkem tenbih ve te'kid eylesin kadimden aligelen adet ve kanun üzere nevetlü voynuklar çayır mühimmi için mu'acceleihraç eyleyüb bargirleri ile ruz-ı hızırdan mukaddem Asitane-i Saadetime getirüb dikkat ile atları çayra çıkarub ihmal eylemeyeler ve bargirleri aygır ve olmayub iğdiş ola ve ihraç olunan voynuklar yarar ve tüvana hizmete kadir voynuklar ihraç idüb.....” (Aydın, 2014, s. 118).

Voynukların iki önemli görevi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sefer, ikincisi ise çayır hizmetidir. Savaş zamanlarında uçlarda istihbarat, düşmanın vaziyetini araştırma, savaş aletleri ve atlarıyla savaşa katılmaktı. Barış zamanında geçit yerlerini ve derbentleri korumak gibi görevleri ifa ederlerdi. Bu görevlerinin dışında Istabl-ı Amire’de saray atlarına bakar, atların ihtiyacı olan çayırları biçerlerdi (Kayapınar, 2013, s. 126). Ayrıca voynuklar kale savunmalarında da görevlendirilmişlerdir (Baş, 2018, s. 164).

Voynuklar gördükleri hizmetler karşılığında muaf ve müslem sayılmışlardır. Özellikle sınır boylarında akıncılık, casusluk gibi görevleri ifa edenler bu grupta sayılmaktadır. Bunun dışında kalan çayır ve Istabl-ı Amire voynukları cizye, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlar ancak gönder vergisi ve bunun gibi bazı vergileri vermektedirler (Ercan, 1989, s. 75). Bu vergilerden bazıları; yüzden fazla koyunları için iki koyuna bir akçe, baştina dışında tarım yaptığında ise öşrünü verirler (Ercan, 1989, s. 79). Voynuklar kendilerine tahsis edilen “baştina” adı verilen bir nevi çiftlik sayılan arazileri tasarruf ederlerdi. Baştinalar Osmanlı kaynaklarında raiyyet baştinası ve askeri baştina adı altında başlıca iki kola ayrılmaktadır. Burada sözü edilen voynukların tasarruf ettiği baştinalar askeri baştinalar sınıfında yer almaktadır (İnalcık, 1995, 1996, s. 173).

XVI. yüzyılda Sofya Sancağı, Istabl-ı Amire voynuklarının en yoğun olarak bulunduğu bölgedir. Sadece Sofya’nın belirli bir kısmında değil sancağın geneline yayılmış durumdadır (Andonova, 2022, s. 390). Sofya Sancağı’na tabi voynuklar, Istabl-ı Amire’ye bağlı olan Küçük Ahır’da yük hayvanlarının bakımından sorumluydu (Yordanov, 2015, s. 1223). Sofya Sancağı’nda bulunan voynuklarının kaydedildiği ilk tahrir defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 82 numaralı mufassal tahrir defteridir. 1519 tarihli defterde Sofya, Şehirköy ve Berkofça timarları kaydedilmiş, sonrasında Istabl-ı Amire görevlisi olan voynuklar belirtilmiştir. Bu tarihte Sofya Sancağı’da 718 voynuk, 127 zevaid voynuk, 217 zevaid yamak, 1.433 yamak, 15 lagator, 131 cebelü bulunmaktadır. Voynuk sancak beyinden söz edilmezken serasker olarak İlyas adlı kişi görülmektedir.

1526 yılında Sofya voynukları, uhdelerinde bulundukları çeribaşlarına göre sınıflandırılmıştır. Çeribaşı Hamza’ya tabi Sofya’da 245 voynuk, 490 yamak, 7 lagator kaydedilmiştir. Voynuklar üzerinde lagatorluk eden lagatorlar, voynuklar gibi baştina tasarruf edip nöbetleşe yılda biri padişah hizmetine alınmaktadır. Sofya’ya

bağlı olan Planına Küçük, Planına Büzürg nahiyeleri, Şehirköy ile Şehirköy'e tabi Visoka Nahiyesi çeribaşı (serasker) İlyas'a bağlı durumdadır. Çeribaşı (serasker) İlyas 222 voynuk, 444 yamak idare etmektedir. İdare alanı Şehirköy'e tabi İznebol Nahiyesi, Berkofça Nahiyesi olan üçüncü çeribaşı ise Kemankeş Ahmet'tir. Kemankeş Ahmed'in yönetiminde toplam 216 nize'de 837 yamak ile 216 nevbetlü voynuk bulunmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde H. 959 (M.1551-52) tarihinde hazırlanan voynuk defteri, seraskerler esas alınarak hazırlanmıştır. Sofya Sancağı genelinde bulunan voynuklar ve yamaklar ile lagatorlar kaydedilmiştir. Bu deftere göre Sofya Sancağı'na bağlı Sofya Kazası'nda 154 voynuk, 307 yamak, Şehirköy Kazası'nda 145 voynuk, 1.067 yamak ve 8 lagator olmak üzere toplam 569 voynuk, 1.374 yamak bulunmaktadır. 204 voynuk serasker Arabacı Mustafa'ya bağlı iken 366 voynuk serasker Ramazan'a tabi durumdadır (BOA. MAD, 92, s. 2-47). Serasker Ramazan'a tabi voynukların 48'i cedid voynuk (MAD. 92, s. 47a-56b) iken serasker Arabacı Mustafa'ya tabi 34 cedid voynuk bulunmaktadır (BOA. MAD, 92, s. 90a- 96b).

Voynuklar arasında savaş zamanı kaçarak sefere katılmayan veya ölen voynuklar olmuştur. Bu durumun tespit edilmesi için ilgili kadılıklara emirler gönderilmiştir. Böyle bir durum Sofya'da da yaşanmıştır. 1561-64) yılları arasında Sofya'da firar eden ve ölen voynukların tespiti için tahrir yapılmıştır. Bu tahrir göre Sofya Kazası'nda Serasker İskender'e tabi ölen ve kaçan voynuk sayısı 183, Serasker Sinan'a tabi voynuk sayısının H. 969 (M. 1561-1562) yılında ise 39, H. 970 (1562-1563) yılında 27, H. 971 (1563-1564) ise yılında 27 olduğu görülmektedir (BOA. MAD, 80, s. 22a-24b).

H. 981 (M. 1573-1574) yılında Serasker Sinan'a tabi Şehirköy'de 310 voynuk, 846 yamak, Sofya'da 210 voynuk, 424 yamak, Berkofça'da 34 voynuk, 102 yamak ile 8 lagator bulunmaktadır (BOA. MAD, 547, s. 1- 252). Bu tarihte bir diğer serasker ise serasker Ali'dir. Serasker Ali'ye bağlı olarak sadece Sofya Kazası'nda 254 voynuk, 508 yamak ile 7 lagator kaydedilmiştir (BOA. MAD, 547, s. 257-362).

Sofya ve Şehirköy voynuklarının tespit edildiği bir diğer tahrir ise H.988 (M.1580-81) yılına ait olan tahrirdir. Bu tahririn başında padişah III. Murad'ın tuğrası bulunmaktadır. Serasker Hüseyin'e tabi olmak üzere Sofya'da 287 voynuk ile 616 yamak bulunmaktadır. Serasker Kurd Çeribaşı'ya tabi olan voynukların sayısı

ise 108 voynuk, 216 yamaktır (BOA, TD, 595, s. 110-147). Ancak Serasker Kurd'un hangi kazada serasker olduğu tespit edilememiştir. Nedeni ise defterin kaza adının yazıldığı kısmının tahrip olmasıdır (BOA. TD, 595, s. 110). Serasker Kurd'a tabi Şehirköy Kazası'nda 156 voynuk, 306 yamak (BOA. T.D, 595, s. 147-199), Sofya Kazası'nda 271 voynuk, 800 yamak görülmektedir (BOA, T.D., 595, s. 200-334). Bunlara ek olarak başka 6 lagator bulunmaktadır (BOA. TD, 595, s. 335).

Tablo 24. XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı'nda Voynuklar

1519	Serasker İdare Alanı	Voynuk	Yamak	Lagator
Serasker İlyas	Sofya, Şehirköy, Berkofça	2.626		15
1528-1529				
1544				
Serasker Ahmed ¹⁹¹	Sofya			
1565-1566				
Serasker Hamza	Planına Küçük, Planına Büzürg T. Sofya, Şehirköy, Nahiye-i Visoka T. Şehirköy	255	586	7
Serasker İlyas	Sofya	222	44	
Serasker Ahmed Kemankuş	N. Berkofça	216	937	7
H.959 (M. 1551-1552)				
Serasker Ramazan	Şehirköy, Cedit Cebelü	265	769	8
Serasker Arabacı Mustafa	Visoka T. Şehirköy, Voynugân-ı Cedit, Sofya	304	605	
H.981(M.1573-1574)				
Serasker Sinan	Nefs-i Sofya, Sofya, Şehirköy Berkofça	550	1.360	7
Serasker Ali	Nefs-i Sofya, Sofya	254	508	8
H.988 (M.1580-1581)				
Serasker Hüseyin	Sofya			
Serasker Kurd	Şehirköy, Sofya			

4.3.3.2. Bazdarlar

Osmanlı döneminde yırtıcı bir kuş olandoğanın yetiştirilmesinden sorumlu olan ve bu kuş ile avlanan kişiye doğancı veya bazdar adı verilmektedir. Bazdarlar Osmanlı sarayı için avcı kuş yetiştirmekle mükelleflerdi. Osmanlı öncesinde var olan avcılık geleneği Osmanlı döneminde de devam etmiş ve avcılık teşkilatı oluşturulmuştur. Bu teşkilata sarayda şikâr-ı hümayun, taşrada ise bazdaran adı

¹⁹¹ Serasker Ahmed, 1544'den sonra bu göreve getirilmiştir. Tarihini belirleyemediğimiz yoklama defterinde beratının verildiği yazmaktadır (BOA. KK, 285, s. 65).

verilmiştir. İstanbul dışında taşrada *yavrucu*, *görenççi*, *getürücü* gibi avcı kuşları besleyen ve yetiştiren bazdarlar merkezden görevlendirilen doğancıbaşıya bağlıydı. Bazdarlar bu görevlerinin dışında bulundukları bölgede gerekli olduğunda asayişin sağlanmasına yardımcı olmaktaydılar. Bazdarlar bu görevleri karşılığında ya timar tasarruf ederler ya da bazı vergilerden muaf tutulurlardı (İnbaşı, 2020, s. 668).

Sofya Sancağı'nda bulunan bazdarlar *görenççi çakır bazdarlar ve yuvacıyan bazdarlar* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Görenççi çakırcı bazdarlar, iki yılda bir miri için görenççi çakır vermektedir. Bu hizmetleri karşılığında baştina ve çiftlik tasarruf edip ister Müslüman olsun ister Gayrimüslim olsun öşürden, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden, haraç ve ispençten, adet-i ağnamdan ve ulakçıdan muaf ve müsellemler sayılmışlardır. Bazı yerlerde bir yılda da görenççi çakır verildiği görülmektedir (BOA. TD. 130, s. 592; BOA. TD. 236, s. 585; BOA. TD. 409, s. 579; BOA. TD. 492, s. 201). Bazdarların kazalara dağılımı, 1526 yılında Sofya'da 33 kuşçu bazdar, 22 yuvacı bazdar, Şehirköy'de 18 kuşçu bazdar, 14 yuvacı bazdar bulunmaktadır (BOA. TD, 130, s. 592-595; BOA. TD, 236, s. 585-589; BOA. TD, 409, s. 579-584). Yuvacı bazdarlar kara çakır yuvalarını bekleyerek çıkan yavruları miriye verirlerdi. Bu hizmetleri mukabilinde öşürden, haraçtan ve ispençten, vesair avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmuşlardır (BOA. TD. 130, s. 592; BOA. TD, 236, s. 585; BOA. TD. 409, s. 579; BOA. TD. 492, s. 203). Bazdarlar mirinin dışında yüksek kademede bulunan devlet adamları için de bu görevlerini yerine getirmişlerdir. Sofya'da bulunan bazdarlar Rumeli Beylerbeyi için görenççi çakır ve yavru çakır, yavru doğan, yavru şahin temin etmektedirler. Yuvacı bazdarlar arasında tuzakçılar vardır. Kurdukları tuzaklarla avcı kuşları yakalamaktadırlar (BOA. TD, 130, s. 594; BOA. TD. 409, s. 581).

Bazdar olmak için kesin bir şekilde bazdar oğlu olmak gerekmezdi. Eğer bir kişi *yuva bulur ve çakır yavrusu yakalarsa* bu kişi yuvacı tayin edilirdi. 1544 yılında Sofya'ya tabi Pesterinçe Köyü'nde Hasan adlı kişi sınır adı verilen bir yerde bir çakır yuvası bulmuş ve yuvacı olarak tayin edilmiştir (BOA. TD, 236, s. 588). Berkofça'da Guralniç adıyla bilinen şahin yuvasına üç baştina kayacı olarak tayin edilmiştir. Yine Berkofça'da üç kişi adını okuyamadığımız şahin kayasına kayacı tayin edilmiştir (BOA. TD. 236, s. 589).

Bazdarlar timar tasarrufunda da bulunabilirdi. Orhan adlı bazdar yılda bir görenççi çakır vermek koşuluyla 665 akçalık Şehirköy'e tabi iki mezranın gelirini

tasarruf etmektedir (BOA. TD. 409, s. 582). Bundan başka Mehmed adında bir başka bazdarın 4.896 akçalık timar geliri beş köy ile bir mezranın gelirinden oluşmaktadır (BOA. TD. 492, s. 336). Yine Sofya ser-bazdaranı timar tasarruf etmektedir (BOA. TD. 492, s. 336). 25 Şubat 1552 tarihli bir kayda göre ise Sofya bazdarları komutanı ser-bazdaran Bali b. Ahmed'dir (BOA. MAD, 445, s. 8).

Tablo 25. XVI. Yüzyıl'da Sofya'da Bazdarlar

Kazalar	1526	1530	1544
Sofya	55	58	76
Şehirköy	32	26	20
Berkofça	----		9

4.3.3.3. Ulakçılar

Ulak kelimesi Türkçe bir kelime olup haberci demektir. Göktürk yazıtlarında kelime *ulağ* şeklinde yer almaktadır. *Dîvânü lugâti't-Türk*'de aynı şekilde yazılmıştır. Hatta tarifi bile yapılmaktadır. Buna göre ulak, beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir at buluncaya kadar bindiği attır (Halaçoğlu, "Ulak", DİA, 2012, s. 77). Osmanlı Devlet'inde ulakların ellerinde *ulak hükmü* adı verilen bir belge bulunurdu¹⁹². Bu belge ile gitmek için emir aldıkları yere giderken yolları üzerindeki halkın elindeki atlardan istediklerini almak yetkisine sahiptiler. Her türlü ihtiyaçlarını gidermek anlamında da imtiyazları vardı. Ancak bu durum halkın hoşuna gitmediğinden haberleşme sisteminin düzenlenmesine karar verildi. Menzil teşkilatının kurulması bu sayede oldu. Menzil teşkilatının kurulması Kanuni Sultan Süleyman'ın vezir-i azamı Lütü Paşa'ya dayandırılmaktadır. Belirli aralıklarla kurulan menziller sayesinde düzenli bir haberleşme teşkilatı oluşturulurken menzil kurulan yerlerdeki halk vergi bağışıklığı karşılığında hizmet ederlerdi (Halaçoğlu, 2004, s. 159)¹⁹³. Bu vergiler genellikle tekâlif-i örfiyye ve avarız-ı divaniyye vergileri olurdu. Ulakçı köyleri de aynı vergilerden muaftılar. Örneğin Sofya'ya bağlı Çarobrod-ı Büzürg Köyü sakinleri ulakçı olarak görevlendirilmişlerdir. Bu kayıt 1526 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır. Yani daha menzil teşkilatı kurulmamıştır. Hatta tahririn yapıldığı tarihte Lütü Paşa vezir-i azam olmadığı gibi

¹⁹² En eski ulak hükmü II. Bayezid dönemine aittir (Heywood, 2016), s. 274 - 283).

¹⁹³ Osmanlı Devleti'nde menzil teşkilatı için bakınız: (Halaçoğlu, 2002; Halaçoğlu, 1981, s. 146-155; Müderrisoğlu, 2002, s. 920-926; Heywood, 1999, s. 138-160; Çetin, 2013).

Asafname adlı eserini ise çok sonra vezir-i azamlıktan azlinden sonra kaleme almıştır (İpşirli, 2003, s. 235). Bu durum menzil teşkilatı kurulmadan önce haberleşmenin sağlanması amacıyla sistem oluşturulduğunu göstermektedir. Aynı tahrirde Sofya’da 38 hane ulakçı bulunmaktadır. Genellikle cemaat-i ulakciyan başlığı adı altında değişik mahalelerde kaydedilmişlerdir. Pop Miloş Mahallesi’nde cemaat olarak kaydedilmiş 7 hane ulakçı bulunmaktadır (BOA. TD. 130, s. 13). Cemaat olarak kaydedilen diğer mahalle Estoban Radoy Mahallesi’dir. Bu mahallede 15 ulakçı hanesi vardır (BOA. TD. 130, s. 13). Diğer ulakçı haneler mahallelere dağılmış durumdadır. 130 Numaralı Tahrir Defteri’nde bulunan Sofya kanunnamesinde ulakçılardan söz edilmemektedir. Ancak Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesi’nde “Bilcümle yoksullardan zikr olunan gibi kanunâme mucebince hakların aldıklarından sonra atların kanluların güçile ulak dutmayalar ve kendülere güçile iş işletmeyeler” şeklinde bir madde bulunmaktadır (Barkan, 1943, s. 392).

1530 yılında ulakçılar ayrı bir mahalle olarak kaydedilmişlerdir. Mahallede 7 hane ve 3 bive bulunmaktadır. Gebrân-ı müteferrika adı ile verilen mahallede ise 4 ulakçı, Estoban Kaloyani Mahallesi’nde 5, Pop Radoslav Mahallesi’nde 5, Dragan Pabuci Mahallesi’nde 1, Pop Yani Mahallesi’nde 4, ulakçı adıyla kaydedilen diğer mahallede 3, Marko Boğdan Mahallesi’nde 1 olmak üzere toplam 23 ulakçı bulunmaktadır (370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri, I, 2001, s. 191).

1526 yılı tahririnde Sofya’ya bağlı köylerde olduğu gibi sancağın diğer kazalarına bağlı köylerde de ulakçıların bulunduğu görülmektedir. Sofya’ya tabi Çarobrod-ı Büzürg köyü bu köylerden birisidir. Köyün başında yapılan açıklamada padişah fermanıyla ulakçı tayin edilmişlerdir. Bu hizmetleri karşılığında tekâlif-i örfiyye ve avarız-ı divaniyye vergilerinden muaf tutulmuşlardır (BOA. TD. 130, s. 117). Aynı şekilde Şehirköy’e bağlı olan Gradeşniçe Köyü de aynı şekilde tekâlif-i örfiye ve avarız-ı divaniye vergilerinden muaf ve müsellemler olarak ulakçı tayin edilmişlerdir (BOA. TD. 130, s. 414). Diğer bir ulakçı köyü Yaralofça Köyü’dür (BOA. TD. 409, s. 348).

1544 yılında Sofya’ya bağlı Bosmaniçe Köyü ulak beygiri beslemek üzere ulakçı tayin olunduğunda, bu vazifeleri karşılığında köy sakinleri *cerahordan ve hisar yapımından, nüzül tahsilinden bilcümle avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden* muaf oldukları kaydedilmiştir (BOA. TD. 236, s. 93; BOA. TD. 539, s. 90). Aynı durum 1570 tahrir kaydında Sofya’ya bağlı Novesel Köyü için de geçerlidir. Ulak

beygiri beslemekle görevli köyün kadimden ulakçı olup avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulduğu kaydı vardır. Köy halkının beslemek zorunda olduğu beygir sayısı 3'tür. Ulak atlarını kendi mallarında besler ve teçhiz ederlerdi. Eğer atlardan ölen olursa yerine yenisini koyup hizmetlerine devam etmek zorundadır. Ulakçılar tahrir zamanında ellerinde olan hükmü tahrir eminine göstererek ulakçılığın devam etmesini sağlardı (BOA. TD. 492, s. 165; BOA. TD. 539, s. 157). Yine Sofya Kazası dâhilinde bir başka köy, Otlu diğer adı Kadı Köyü ulakçılar için at besleyen ulakçı köyüdür. “Emr-i padişahî” gereği ulakçılar için iki at beslemek zorundadır. Ulak atları için yemlerinden ve otlarından köy halkı sorumlu olup ulakların binip getirdikleri atları bir önceki menzile götürmekle de mükelleftirler. Atlardan birisi helak veya zayi olursa yerine başka bir at satın alıp daima iki at bulundurmak ve hizmete hazır tutmak zorundadırlar. Atların ikisinin veya birinin hasta olması veya ölmesi görevlerini aksatmak için bir bahane değildir. Belirtildiği üzere yerine yenisini satın almak zorundadırlar. Bu hizmetleri karşılığında köylüler dan ve cerahordan ve hisar yapmaktan ve nüzül tahsilinden ve azap akçasından ve salgundan ve sekbandan ve kuşçudan ve otluk ve saman salmaktan ve bilcümle avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır. Bu konuda ellerinde padişahın hükm-ü şerifi vardır (BOA. TD. 566, s. 71; BOA. TD. 492, p. 71; BOA. TD. 539, s. 136).

4.3.3.4. Yörükler

Osmanlı halkı içerisinde bulunan unsurlardan birisi de Yörük gruplarıdır. Yörükler genellikle hayvancılıkla uğraşan bu nedenle de yaylak ile kışlak arasında hareketli bir yaşam sürmüşlerdir. Bu hareketleri sebebiyle yerli gruplardan ayrılan yaylak ve kışlakta yerleşmeleri sebebiyle de tam olarak göçebe sayılmayan Yörükler farklı bir yaşam tarzına sahiplerdir. Yörük grupları bazı vergileri vermeleri açısından reaya gibi ancak köyde oturup çiftçilikle uğraşan köylülerden de farklı tutulmuştur (Çelik, 2012, s. 94). Anadolu Yörükleri içinden Rumeli bölgesine yerleştirilen Yörükler yarı yerleşik olarak bulunmaktadır. Bu Yörükler Rumeli’de askeri teşkilat içerisinde değerlendirilmeleri açısından Anadolu Yörüklerinden ayrılmaktadır (Çelik, 2012, s. 93).

Anadolu Yörüklerine göre daha teşkilatlı olan Rumeli Yörükleri Tanrıdağı, Naldöken, Selanik, Kocacık, Vize, Ofçabolı Yörükleri adıyla bilinmektedir. Bu gruplar içerisinde Naldöken Yörükleri genellikle ordunun sefer yolu üzerinde bulunmaları nedeniyle ayrı öneme haizdir. Özellikle Eski Zağra, Filibe, Yenice Zağra, Tatarpazarı, Çirmen, Yanbolu, Varna, Silistre, Şumnu gibi şehirlerde yoğun olarak görülmektedir (Çabuk, 1993, s. 432). Çabuk, yörüklerin bulunduğu yerler arasına Sofya'yı katmasa da tahrir defterlerindeki verilerde Sofya'nın değişik yerlerinde diğer yerlerdeki kadar olmasa da Sofya'da da Naldöken Yörükleri bulunmaktadır. Osmanlı askeri teşkilatında geri hizmette görevlendirilmişlerdir. Buna Yaya-Müsellem Teşkilatı adı verilmektedir¹⁹⁴. Sofya'ya ise Naldöken Yörükleri iskân edilmiştir (Kayapınar, 2022, s. 119).

Rumeli'de askeri teşkilat içerisinde bulunan yörükler her ne kadar sayı olarak az da olsa Sofya'da da vardır. 1526 yılında Sofya merkezinde 2 hane yörük kaydedilmiştir. 1526 yılında Sofya'ya bağlı Çamurlu Mezrası'nda sakin *cemaat-i yörügan* başlığı altında 74 hane yörük kaydedilmiştir. Bu yörükler oturdukları Çamurlu Mezrası'nda ziraat etmekte ve 3200 akça vergi vermektedir. Ayrıca 1. 020 akça da Kolna Mezrası'nda Çamcuğaz köylüleri ile birlikte ziraat ederek vergisini vermektedir (BOA. TD. 130, s. 193). 1544 yılında Sofya'ya Bağlı Ormanlı Köyü'nde 1 eşkinci, 16 yamak, 2 yamakoğlu olmak üzere 65 hane yörük ile 11 mücerred yörük yaşamaktaydı. Bunlar yörükler içerisinde önemli bir grup olan Naldöken Yörükleri'ne mensuptur (BOA. TD. 236, s. 130).

1544'te yine Sofya'ya bağlı Karapolad Köyü'nde Buğdaylı Cemaatı adıyla 14 hane ve 2 mücerred olmak üzere yörük kaydedilmiştir (BOA. TD. 236, s. 204). Yörüklerin kaydedildiği diğer köy ise Hacı Bedir Köyü'dür, Hacı Bedir Köyü'nde 31 hane yörük bulunmaktadır. Burada bulunan yörükler ziraat ederek öşürlerini, salarîyelerin ve çift vergilerini veziriazam Rüstem Paşa'nın kethüdası Mehmed'de vermektedirler. Bu kethüda paşanın eski kethüdası olmalıdır. Çünkü kethüdaya Sofya'da zeamet verilmiştir (BOA. TD. 236, s. 211). Buradan 1544'te Ormanlı Köyü'nde adı verilmeyen cemaate bağlı yörüklerin Buğdaylı Cemaatı'na mensup oldukları anlaşılmaktadır.

¹⁹⁴ Teşkilatın kökeni Osman Bey'e kadar gitmektedir. Yaya- Müsellem-Taycı teşkilatı hakkında geniş bilgi için bakınız: (Doğru, 1990).

Ancak incelediğimiz dönemde Yörük kanunnamesinin yazıldığı tarihte subaşıları Mustafa Bey'di. Mustafa Bey'in Naldöken Yörüklerini tahrir etmesi emredilmektedir. Tahriri yapacak kâtibin adı da Mustafa'dır (Barkan, I, 1943, s. 261). İncelediğimiz dönemde olmasa bile 1596'da zaim Mustafa Bey'in gelirleri arasında Sofya Naldöken Yörükleri de bulunmaktadır. Senelik 2.200 akçalık gelir Tatarpazarı, İhtiman ve Sofya ile birlikte verildiğinden Sofya'da yörüklerin ödediği vergi miktarı tespit edilememektedir (BOA. TD. 685, s. 18). 1601'e gelindiğinde ise Naldöken Yörüklerinin zaimi yine Mustafa Bey olup gelirler arasında Sofya da bulunmaktadır. Aynı şekilde Tatarpazarı, İhtiman ve Sofya ile birlikte beş yıl önceki gibi 2200 akçadır (BOA. TD. 620, s. 12). 1608 yılında da zaim Mustafa Bey aynı gelire sahiptir (BOA. TD. 707, s. 8). Sofya'nın Tatarpazarı, Filibe ve İhtiman ile birlikte verilmesinin sebebi ise bu yerlerin aynı seraskerlik bölgesi içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır (Altunan, 1999, s. 113). 1596 yılı tahririnde Sinan veled-i Ahmed, Mustafa veled-i Osman, Hasan veled-i Tapdık bölgenin seraskerleridir (Altunan, 1999, s. 135). 1601'de ise Sofya'nın bulunduğu seraskerlik bölgesinden Filibe çıkarılarak İzladı'ye dâhil edilmiştir. Bu tarihteki seraskerler ise Rahman veled-i Uğurlu, Salih veledi Erdele, Ömer veledi İbrahim, İbrahim veledi Ali'dir¹⁹⁵. Bu seraskerlerden Ömer veledi İbrahim Buğdaylı'da ikamet etmektedir. Bu serasker muhtemelen Sofya'daki Buğdaylı yörüklerinden olmalıdır (Altunan, 1999 s. 135). Buna rağmen Naldöken Yörükleri'nin ocaklarının bulunduğu kazalar arasında Sofya ayrıca kaydedilmemiştir (BOA. TD. 685; BOA. TD. 707; BOA. TD. 620).

4.3.3.5. Akıncılar

Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatı içerisinde bulunan Akıncı Ocağı'nın üyeleri olan akıncılar genellikle düşmana karşı devletin sınırlarını korumak ve keşif amaçlı sınır dışına harekâta bulunmak görevlerini ifa ederlerdi (Uzunçarşılı, 1993, s. 239). Seferde ordunun geçeceği yolun güvenliğinin sağlanması, sefer dönüşü ordunun arkasının kollanması görevleri akıncılardaydı¹⁹⁶). Süleyman Paşa, Trakya'ya

¹⁹⁵ Filibe bu tarihte ayrı bir seraskerlik bölgesidir. (Altunan, 1999, s. 137).

¹⁹⁶ 1593'te başlayan Osmanlı Avusturya savaşlarının en kötü tarafı akıncı ocağının sönmesidir. Ordunun arkasında bulunan akıncılar Vezir-i azam Koca Sinan Paşa'nın hatası nedeniyle asi Eflak voyvodası Mihal'in saldırısına uğramıştır. Saldırıda akıncıların büyük bir bölümü şehit olmuştur.

adım attığında hemen fetihlere başlamıştı. Bolayır'ı fethettikten sonra uç teşkilatını oluşturmuştu¹⁹⁷. Böylece emrindeki beylerin akın yapacakları sahaları belirlemiştir (İnalcık, 2010, s. 11-22). Fetihler ilerledikçe uçlar daha batıya kaydırılarak akıncıların akıncı beylerinin komutasında akın sahaları da batıya kaydırılmıştı¹⁹⁸. Edirne'nin fethiyle akın sahası Trakya'dan çıkarak Balkan coğrafyasına taşınmıştır. Akınlara komuta etmek ve görev yaptıkları yerleri yönetmek üzere akıncı beyleri tayin edilmiştir. Bu akıncı beylerine Uç beyi adı da verilmekteydi. Hatta genellikle kaynaklarda uç beyleri denilirdi. Kroniklerde ilk uç beyleri olarak Akça Koca, Konuralp, Turgut Alp, Köse Mihal beylerin adı geçmektedir (Emecen, 2012, s. 38-39; Öztürk, 2015, s. 167-187). I. Murad, Lala Şahin Paşa'yı Rumeli beylerbeyliğine getirirken Evrenos Bey'e de uçların komutanlığını vermişti (Neşri, 1995, s. 199). Daha sonra bu komutanlara Turahan Bey, Mihal Bey, Malkoçoğlu Bali ve Yahya Beyler dâhil olmuşlardır. Giderek bu komutanlar ırsiyet ile akıncı beyi oldukları için namı akıncı aileleri haline gelmişlerdir. Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Turahan Beyoğulları, Malkoçoğulları namıyla bilinen bu aileler Rumeli'nin fethinde söz sahibi olmuşlardır. Rumeli'nin değişik bölgelerinde görevlendirilmişlerdi. Turahan Beyoğulları Mora'da Malkoçoğulları Silistre'de, Mihaloğulları ise Sofya ve Semendre taraflarında görev yapmaktaydılar (Uzunçarşılı, 1993, s. 239).

Büyük akıncı beyleri hayatta iken Balkanlarda yapılan seferlerde ve düşman saldırılarında onların görüşleri hemen her zaman muteber kabul edilmiştir. Hünyadi Yanoş'un 1443 saldırısı sırasında II. Murad, Turahan Bey'in planını uygulamıştır. (Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân, 1989, s. 17-20). Daima sınırda olmaları, akında bulunmaları, dolayısı ile bölgeyi iyi tanımaları padişahların onların görüşlerini dikkate almalarında en önemli etkidir. Tabii bu akıncı beylerinin nüfuzunun artması anlamına gelmekteydi. Böyle bir durum zaman zaman akıncı beylerinin taht mücadelelerinde taraf olmaları ile sonuçlanmıştır. Nitekim II. Murad'ın tahta geçmesi ile isyan eden Düzmece Mustafa olayında akıncı beylerinin

Osmanlı kaynakları bu olayı görülmemiş felaket olarak tanımlamaktadırlar. (Alkan, 2013, s. 113-114) .

¹⁹⁷ Uç beyliği ve Uçların oluşması Türk tarihinin bir parçasıdır. En meşhur keşif amaçlı akınlardan birisi Çağrı Bey'in Anadolu'ya seferidir. Daha sonra bu uçlar Batı Anadolu'ya taşınmıştır. Kocaali bölgesi akıncıları için bakınız: (Toksoy, 2018, s. 171-184).

¹⁹⁸ Süleyman Paşa uç teşkilatını Bolayır'ı alınca kurmuştu. Gelibolu'nun fethinden sonra ise uçları üç kola ayırmıştır. Birinci uç: Tekfurdağı, Çorlu üzerinden İstanbul tarafına, ikincisi: Korudağı (Konurhisar) üzerinden Malkara, Hayrabolu ve Vize taraflarına, üçüncü uç ise İpsala ve Edirne üzerine akın yapacaktı (İnalcık, 2011, s. 95).

bir kısmı Mustafa'nın yanında yer almıştır. Aynı durum Düzmece Mustafa'nın Çelebi Mehmed döneminde ilk isyanı sırasında da meydana gelmişti. Mihaloğlu Mehmed Bey, Çelebi Mehmed'e karşı Mustafa'yı desteklemişti. Bu hareketi dolayısı ile Tokat Kalesi'nde kalebind edilmişti. Fakat Mihaloğlu Mehmed Bey, II. Murad'ın yanında yer alarak yukarıda belirttiğimiz isyanda akıncı beylerinin saf değiştirmelerinde etkili olmuştu. Mehmed Bey gibi Mihaloğlu Ali Bey de namılı akıncı beylerinden birisiydi. Nitekim onun gazalarını anlatan bir gazavatname kaleme alınmıştır (Levend, 2000, s. 228-358).

Akıncılar çok önemli olduğu için akıncıların nasıl hareket edecekleri, görevleri, statüleri bir kanunname ile belirlenmiştir. Kanunname II. Bayezid döneminde yazılmıştır. Kanunnameye göre bir akının akın olabilmesi için akıncı beyinin akına komuta etmesi gerekmektedir. Eğer akıncı beyi komuta etmez, ama akına 100 kişiden fazla akıncı katıldığında adı haramilik olurdu. 100 kişiden az kişi ile yapılan akın ise çete adını alırdı. Pencik kanununa göre akınlarda elde edilen esirlerin beşte birini devlet alırdı¹⁹⁹. İyi plan ile komutanlarının emrinde, sıkı disiplin ile akına giderlerdi²⁰⁰. Başbozukluğa kesinlikle izin verilmezdi. İçlerinde serdengeçdi ve dalkılıç adı verilen kişiler de bulunurdu. Bu kişiler en önde kalelere ve düşmana saldırdıkları için çoğu geri dönemez, şehit olurlardı (Özcan, 1989, s. 249).

Akıncılar, hizmetleri karşılığında vergi muafiyetleri bulunurdu. Ayrıca akıncı beylerine mülkler de verilmekteydi. Mesela bunlardan birisi Evrenos Bey'e verilmiştir (Çalı, 2006, s. 59-78). Akıncı olabilmek için belli şartlara haiz olmak gerekirdi. Bu şartlar arasında genç ve kuvvetli olmak, iyi bir at binicisi olmak ve kendileri için köy ketküdasının veya imamının kefil olması yer alırdı. Akıncılar emir geldiğinde toyçalarıyla/taviçeleriyle birlikte harekete geçerlerdi. Sadece akın için değil düşman saldırısına karşı da görevlendirildikleri yerlerde hizmet ederlerdi. Mesela 15 Nisan 1567 tarihinde akıncı beyi Mustafa'ya gönderilen emir bunlardan biridir. Mustafa Bey emrindeki akıncı ve toyçalarıyla Ayamavra ve Preveze muhafazası için görevlendirilmiştir (BOA. MD. 14, s. 1154, h.1700). Akıncılar genellikle Müslüman olanlardan seçilirdi (Özünlü-Kayapınar, 2017, s. 24). Ancak

¹⁹⁹ Akıncı Kanunnamesi için bakınız: *Kānunnāme*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1970, vr. 139b; Akgündüz, II, 1993, s. 133).

²⁰⁰ Akıncılar için bakınız: (Arslan, "2015, s. 535-544; Uzunçarşılı, 1993, s. 239-240); Aydın, 2019, s. 515-542; Orlin, 2013, s. 229-244; Alkan, 2013, s. 110-115; Kılıç, 2015, s. 553-565).

Sofya’da 1544 yılı tahririnde Beylerbeyi Mahallesi’nde 9 akıncı “gebran-ı akıncıyan” başlığıyla kaydedilmiştir.

Toyca/Taviçe akıncıların küçük rütbeli subaylarıydı. Sadece 1510 tarihli Pencik Kanunnâmesi’nde değil Silistre, Kocacık Yörükleri gibi kanunnâmelerde de toycalardan söz edilmektedir. Bir nevi akıncıların çeribaşısı demektir. Sınır boylarındaki sancaklar dışında birçok sancakta akıncılar bulunmaktaydı. Sefer dışında akın için emir geldiğinde toycalar akıncıları toplar, akıncı beyinin emrine girerlerdi. Sefer için gönderilen birçok emirde akıncıların toycaları ile birlikte uygun yerlerde beklemeleri emredilirdi (Öztürk, 2008, s. 77-78, 81)²⁰¹. Toycalar akıncılar arasından seçilir, timar tasarruf edebilir ya da hizmetleri karşılığında muaf sayılırdı (Özünü-Kayapınar, 2017, s. 16). Sofya’da 1570 yılında üç tane toyça vardır. Bu toycalardan biri Karapolad, diğer ikisi Karaca Ahmedlü köylerindedir (BOA. TD. 492, s. 80-81). Ayrıca akınlarda büyük başarı elde eden akıncılara ve toycalara timar tahsis edilirdi. Sofya’da XVI. yüzyılda 1565 yılında Bekir bin İbrahim adlı kişi toycalık görevi sebebiyle timar sahibidir (BOA. TD. 409, s. 281). Akıncıların ayrıca defterleri tutulmuştur. Bu defterlerde nerede yaşadıkları, kaç kişi oldukları ve akına gitmedikleri zamanlarda ne işle iştigal ettikleri kaydedilmiştir²⁰².

Bütün bunlara ilaveten akıncı beyleri Balkanların Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Her birisi bulundukları bölgelerde iskân faaliyetlerinin yanı sıra bina ettirdikleri Türk-İslam eserleri Türk-İslam şehri yapılanmasına katkı sağlamışlardır. Evrenosoğulları, Turahanoğulları, Mihaloğulları, Malkoçoğulları gibi dönemin önemli akıncı beyleri yaptırmış olduğu dini ve iktisadi yapılarla bulundukları yere Türk şehri özelliği kazandırmışlardır (Özünü, 2015, s. 473). Mesela Sofya’da Sıbyan mektebi, çeşme yaptıran Yahya Paşa Malkoçoğulları sülalesindendir. Hatta Yahya Paşa, II. Bayezid’in kızı ile evlenmesi dolayısı ile hanedan damadıdır (Başar, 2003, s. 538). Yine bir başka akıncı beyi Turahan Bey, Yenişehir’in kurulmasını, abad

²⁰¹ 21 Safer 974 tarihli emirde akıncıların sefere nasıl katılacaklarına dair bilgi bulunmaktadır. Fransa, Nemçe kralı, Polski kralı bir araya gelip Bögürdelen ve Belgrad üzerine gelmektedir deyü haber verdiler. Bu haber üzerine Rumili akıncıları münhal? olup Rumili akıncıları akına çıkmaları emr olunmuş (akıncı çıkarmak hususu için etrafa ulaklar gönderilip akıncı toplamak üzerinde iken Semendire beyi bendeleri dahi ana gelen hüküm sureti ve akça ile Rumiline ulaklar salıp akın emr olunmuştur deyü kadılara ve tavacelere ulak salıp akıncı azdurup alıp gitmek üzerinde der vilayet kadıları dahi sizin caniblerinizden gelen ve Bali Bey’e hüküm sureti yazılmış akıncı çıkarmak emredilmiştir. Akıncılar adlarıyla defter olunub gelen gelmeyen tespit edilmeli ferman buyuruldu. (BOA. TS.MA. e 758/82, 7 Eylül 1566; TS.MA. e, 758/45, 7 Eylül 1566).

²⁰² Bazı akıncı defterleri yayınlanmış ya da tez olarak çalışılmıştır (Özünü- Kayapınar, 2017; Özünü, 2015, s. 473-500; Kiprovska, Ankara 2004).

olmasını ve Türkleşmesini sağlamıştır. Başta cami olmak üzere imaret, medrese, zaviye, hamam yaptırmıştır (Emecen, 2012, s. 406); Evrenos Bey ve ailesi ise uzun süre görev yaptığı Balkanların her yerinde izlerini bırakmıştır.

XVI. Yüzyılda Sofya’da akıncılar mevcuttur. Bu akıncıların çoğu Sofya merkezinde ve köylerinde toplanmıştır. Fakat Şehirköy Kazası’nda da akıncılar vardır. Burada şehirde meskûn 35 akıncı olup değişik mahallelerde ikamet etmekteydiler. Yine Şehirköy’de 1575’de akıncı vardır, ama sadece 1 akıncı hanesidir. O da Mescid-i Asıl Bey Mahallesi’nde sakindir (BOA. TD. 492, s. 228). Sofya’da 1544 tahrir defterinin başında yer alan fihriste göre akıncı sayısı 151’dir (BOA. TD, 236, s. 4).

Akıncılar değişik mesleklerle iştigal edebilmekteydiler. Sofya’da muzeduz, takyeci, arpacı, tacir, abacı, sarraç, kürkçü, debbağ, sabuncu, helvacı, mismari, attar, cüllah gibi meslekleri icra etmekteydiler. Akıncıların içinde Beylerbeyi Mahallesi’nin imamı Cafer Halife, Hod Mescidi imamı Hacı İbrahim ve Bazar Mescidi’nin müezzini Mehmed gibi imam ve müezzinler vardır (BOA. 236, s. 13). Akına gitmedikleri dönemlerde hayatlarını sürdürmek amacıyla meslek edinmişlerdir. Zaten 1472 ve 1560 tarihli defterlerde de akıncıların değişik meslekleri oldukları görülmektedir. Mesela Sığırtmaç, gürzî, içgi, kürekçi, çerçi, tellak gibi meslekler bu gruptadır (Özünlü-Kayapınar, 2017, s. 35).

Tablo 26. XVI. Yüzyılda Sofya’da Akıncılar

Mahalleler	1526	1544	1570
Kara Şahin	7	16	1 (1)
Hasboğa Bey	10	----	11
Karagöz Bey	1	13	----
Alaca Mescid	4	12	2
.....	4	----	----
Saruhan Mescidi	5	19	4 (9)
Mescid-i Hacı Hamza	5	23	3
Cedid der nezd-i Gül Camii	1	----	----
Kara	6	----	----
Mescid-i Hacı Yahşi	1	4	4
Kasaban	5	----	----
Merhum Şahin Bey (Şuca Fakih)	2	15	----
Mescid-i Muhyiddin	----	----	2
Hacı Kenan	1	7	----
Ümera	7	8	3

Tablo 26- devamı

Mahalleler	1526	1544	1570
Cüdi Ahmed	3	----	----
Beylerbeyi	----	35	3
Cami-i Köhne	----	8	----
Cedid Hacı İsmail	----	9	----
Mescid-i Kara Danişmend		19	2
Mescid-i Hacı Mehmed	-----	-----	1
Mescid-i Emine Hatun	---		1
Mescid-i Hacı Kemal			1
Mescid-i Şirmerd			2
Mescid-i Hacı Hamza			4
Mescid-i Karahisari			1
Mescid-i Turgud Hoca			1
Köyler	1526		1570
Ormanlu	1		-----
Baldırıgarip (Küçük Baldırlı)	4		-----
Doğancı Mahmud	2		-----
Akça Kilise (Hacı Karaman)	6		-----
Ağaçevli	1		-----
Mansur	6		-----
Küreciler	-----		1
Karapolad	-----		1
Divane Davud	-----		1
Toplam	20		3

4.3.3.6. Derbentçiler

Farsça kökenli bir kelime olan *derbend* kelimesi, *dar geçit* ve *boğaz*, *sınır* anlamlarında kullanılmış bir terimdir (Orhonlu, 1990, s. 9; Halaçoğlu, 1994, s. 162). Kelime der: geçit, bend: tutmak anlamına gelen iki kelimenin bir araya gelmesinden oluşmuştur (Orhonlu, 1990, s. 9). Osmanlı döneminde ortaya çıkan derbend teşkilatı, tehlikeli görülen geçitler ve boğazların korunması, yol güvenliğinin ve asayişin sağlanması amacıyla kurulmuş bir teşkilattır (Şentürk, 1993, s. 109)²⁰³. Özellikle başta ticari hayatın devamı olmak üzere yolcuların can ve mal güvenliğinin sağlanması derbentçilerin göreviydi (Halaçoğlu, 1994, s. 162). Bazı derbentlerde, hatta çoğunda görev yapmak kolay değildi. Çünkü bulundukları yerler dağ geçitleri, dar boğazlarda, bazen tehlikeli yerlerde, bazen eşkıya yatağı olan yerlerde

²⁰³ Osmanlı öncesi bu görevi yerine getiren ribatlar ve kervansaraylar vardı (Orhonlu, 1990, s. 2).

yaşamlarını sürdürmek ve görevlerini yapmak zorundaydılar. Çünkü derbenti bırakıp başka yere gitmeleri yasaktı. Eğer gidelerse aranır, bulunur ve görev yerlerine geri getirilirlerdi. Bütün bunlara ek olarak derbentçiler, gelen geçene yol göstermek, yolcuları nehirlerin karşısına geçirmek, yolcuların dinlenmesini sağlamak, yolları temizlemekteydiler (Barkan, 1937, s. 103). Derbentçi olarak görevlendirilen kişiler bu vazifeleri karşılığında belirli muafiyetlere sahip olurlardı.

Bir yerin derbent olabilmesi için kadı tarafından o yerin derbent yapılması için başvuruda bulunulurdu. Kadı başvurusunda gerekçesini açıklardı. Bir yerin derbent olabilmesi için yolların kavşak noktasında, yani merkezi bir konumda olması icap etmekteydi. Buna ilaveten dar geçitler, önemli noktalardaki köprülerin olduğu yerler de derbent kabul edilebilirdi. Diğer önemli husus ise mahûf ve muhatara olan, kutta-ı tarîk ve haramîsi eksik olmaması derbent için geçerli bir sebepti. Bunun üzerine devlet araştırma yapar, yapılan araştırmalar neticesinde uygun görülürse derbent yapılması kararı verilirdi (Orhonlu, 1990, s. 11). Derbent yapılan yerin idaresi başvuruyu yapan kişiye verilirdi. 1526 yılında Niğbolu ve Vidin yolu üzerinde bulunan Gradeşniçe Köyü sakinleri dağılmış olduğu için bazı gayrimüslim kişiler bu köyde derbentçi olarak görev yapmak istemiştir. Berkofça kadısına arzuhal sunmaları üzerine kadı merkeze başvuruda bulunmuştur. Böylece bu istekleri kabul edilmiş ve derbentçi tayin edilmişlerdir (BOA. TD. 130, s. 49).

Derbent olarak kabul edilen bir köyün tamamı ya da bir kısmı derbentçi olabilirdi. 1544 yılında Kameneç Köyü ahalisinden 10 kişi öşür ve ispençlerini verip avarız-ı divaniyeden muaf tutularak derbentçi tayin edilmiştir (BOA. TD. 236, s. 33). 1570 yılında Küçük Bocine Köyü ahalisinin tamamı derbentçi tayin olunup avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır (BOA. TD. 492, s. 58). Derbentçi köyleri genellikle avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulurlardı (Orhonlu, 1990, s. 12). Ancak bazı köylerde bu muafiyetlere ek olarak salgundan, kürekçiden ve yeniçeri oğlanı vermekten, nüzul tahsilinden de muaf sayılmışlardır. Bu muafiyetlere karşın ürettikleri ürünlerden vergi vermektedir. Bu duruma örnek olarak Boğdan Köyü verilebilir. Boğdan Köyü'nde derbentçiler on bir akça ispenç, birer kile buğday, birer kile arpa, bac-ı hamr, öşr-ü kovan, bidat-ı hınzır verip, derbent hizmetleri mukabilinde salgundan ve kürekçiden, yeniçeri oğlanı vermekten nüzul tahsilinden ve bilcümle avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemlerdir (BOA. TD. 492, s. 646).

Derbentçiler, Müslümanlardan olduğu gibi gayrimüslimlerden de olabilirdi. Ancak Sofya Sancağı'nda derbent köylerinin hemen hemen tamamı gayrimüslim köyleridir. Müslüman olan derbentçilerin muaf tutuldukları vergiler avarız-ı divaniye tekâlif-i örfiye vergileridir. Gayrimüslim derbentçiler ise avarız-ı divaniye tekâlif-i örfiye ile acemi oğlanı vermekten muaf sayılmışlar ancak cizye ve diğer vergilerini vermeye devam etmişlerdir (Orhonlu, 1990, s. 54). Sofya Sancağı'ndaki derbent köylerinin büyük çoğunluğunun gayrimüslim olması nedeniyle olmalı kanunnameye gayrimüslim derbentçilerin yükümlülükleri belirlenmiştir. Kanunname maddesi şu şekildedir; “Ve derbendi olan kefere derbend âdeti üzere her nefer bedel-i ispençe onar akçe ve bivelir girü ber-âdet altışar akçe ispençe virüb ve defter-i şahîde yazıldığı üzere her müzevvecinden ol yerin kilesi ile birer kile buğday ve birer kile arpa ve her fuçıdan onbeşer akça ve yükden ikişer akça bâc-ı hamr ve nısf-ı cürüm ve cinayet ve tamam resm-i ‘arûs alına”(BOA. AE. SSÜL I, 5/263, s. 2; BOA. TD, 370, s. 189; Barkan, 1943, s. 253; Akgündüz, 1993, s. 653). Derbentçi köyleri yol muhafazası, geçit yerlerini koruma, köprü tamiri ve gözetilmesi gibi farklı görevleri ifa etmektedirler. Berkofça Kazası'na bağlı Niğbolu ve Vidin yolu üzerinde yer alan Gradeşniçe Köyü, bu yolun muhafazasından sorumludur (BOA. TD. 130, s. 49). Şehirköy'e bağlı Potop Köyü, Çernik Dağı geçidini korumakla görevlendirilmiştir (BOA. TD. 130, s. 405). Sofya'ya bağlı Nasaral Köyü ise derbent yakınında bulunan köprünün tamiri ve bakımını üstlenmiştir (BOA. TD. 492, s. 73). Gerekli olmadığı hallerde derbend vazifesinin kaldırıldığı da görülmektedir. Daha önce derbent vazifesi gören Ravnidol Köyü, 1544 tarihinde tali yol üzerinde olduğu gerekçesiyle derbent görevine son verilerek halkı raiyyet kaydolanmıştır (BOA. TD. 236, s. 357).

Tablo 27'ye baktığımızda derbent köylerinin sayısının gittikçe arttığı görülmektedir. Hatta 1570'e Samakov Kazası'nda hiç derbent köyü yok iken bu tarihte 5 köye derbent muhafazası görevi verilmiştir. En çok derbent köyü 10 köy ile 1526'da Berkofça Kazası'ndadır. Onu 9 köy ile Şehirköy Kazası, 8 köy ile Sofya Kazası izlemektedir. 1544'te derbent köyleri arttığından Şehirköy'deki derbent köyü sayısı 13'e, Sofya'da 12'ye yükselmiştir. Beş yıl sonra Şehirköy Kazası'nda bir köy eklenmesi ile 14'e çıkarken Sofya Kazası'nda 2 köy derbent köyü olmaktan çıkarıldığı için sayı 10'a düşmüştür. Sofya ve Şehirköy kazalarında derbent köylerinin sayısının fazla olması İstanbul-Sofya-Şehirköy-Belgrad yolu üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Berkofça Kazası ise kuzey yolu, yani Sofya ile

Vidin güzergâhı üzerindedir. Samakov ise ana yolların dışında kaldığı gibi diğer kazalara göre daha az dağlıktır. Bu nedenle 1570 yılına kadar derbent köyü yoktur. Fakat 1570’de 5 köyün derbent köyü yapılmasının nedeni açıklanmamıştır.

Tablo 27. Sofya Sancağı’nda Derbent Köyleri

Kaza	1526	1544	1570
Sofya	Bocine	Tarik	Kamenace
	Malkoçova	Kamenic	Tarik ²⁰⁴
	Leşniçe	Rosoman	Negoşova
	Okolişte	Nasara	Rosoman
	Sarumeşe ²⁰⁵	İспенç	Bocine-i Küçük ²⁰⁶
	Baylova nd. diğer Başpnar ²⁰⁷		Nasara nd. Nasara ²⁰⁸
	Rakoviçe ²⁰⁹	Rakoyçe ²¹⁰	Rakoyçe
	Balvan	Yablaniç	Yablaniçe
			Seniç
Şehirköy			Çukurova
	Ravnidol ²¹¹	Kilisuriç	Kilisorice
	Siholofça	Kalotina	Kalotine
	İzvonçe	Dragoşa	Dragoman ²¹²
	Cerova	Hirana	İzroniçe
	Potop ²¹³	Şeyh	Botop
	Nekoriçe	Bokardiçe	Dragoşa
	Bonor	Bonor	Bonor
	Şeyh		Dolna Topoliniçe
	Gojde ²¹⁴	Botop	Gabroniçe
	Balvan		Cerova
			Nokorodeniç
			Gorno Glogoviçe
			Argodin
			Baholofça

²⁰⁴ Mezkûr karye halkı derbendci olub avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olageldikleri..... (BOA. 492, s. 390).

²⁰⁵ Bu köy yeni derbent yapılmıştır. Bu nedenle derbend-i cedit olarak tanımlanmıştır (BOA. TD. 130, s. 226).

²⁰⁶ Köy halkı avarız-ı divaniye, tekâlif-i örfiyeden muaf oldukları....(BOA. 492, s. 58).

²⁰⁷ Köy derbend âdetin verirler (BOA. 409, s. 16-17).

²⁰⁸ Karyei mezbure halkından otuz nefer derbendci tayin olunub(BOA. 492, s. 77).

²⁰⁹ Derbend âdetin verirler ber- mucub hükm-ü hümâyun. (BOA. 409, s. 213).

²¹⁰ Avarızdan muaf tutulup ispenç, öşür ve rüsumların verirler (BOA. 236, s. 173).

²¹¹ Şehirköy’den Niş’e giden büyük yoldan ayrılan tali yol üzerinde bulunan bu köy, 1544 yılında derbendçi vazifesi sonlandırılarak raiyyet yazılmıştır. (BOA. TD. 236, s. 357).

²¹² Dragoman derbent köyü Sofya’ya beş mil uzaklıkta, Şehirköy ile Sofya arasındadır. Gerlach, köyde hiç Müslüman yaşamadığını vurgulamaktadır (Gerlach, 2010, s. 837).

²¹³ Köy, Çernik Dağı geçidinde yer almaktadır (BOA. TD. 130, s.405).

²¹⁴ Bir kile buğday ve bir kile arpa ve onar akçe ispenç verirler (BOA. TD. 130, s. 436).

Tablo 27- devamı

Kaza	1526	1544	1570
Berkofça	Gradeşniçe ²¹⁵	Beloyani	Beloyani
	Dilgidol	Andorişte	Pravala
	Kilisoriç	Gradeşniçe	Andorişte
	Andorişte	Küçük Ponor	
	Beloyani		Oşireniç
			Gradeşniçe
	İslatine		Küçük Bonor
	Ergodin		
	Okolişte nd. Osraniçe		
Samakov			Boğdan
			Tihol
			Godeçal
			Oçuşa
			Kapucu

4.3.3.7. Celepler

Celepler, ellerinde bulunan büyük ve küçükbaş hayvanları genellikle İstanbul'a ulaşmasını sağlayan, hayvan ticareti yapan yüksek gelir sahibi kişilerdir (Doğru, 1999, s.1). Celepkeşan defterlerine kaydedilen celeplerin görevi, imparatorluk dahilinde kasaplık hayvanları İstanbul'a getirmektir. Celep olabilmek için hatırı sayılır bir sermayeye sahip olmak gerekirdi. Bu gereklilik İstanbul'a celep yazılan kazaların kadılarına gönderilen hükümde tam anlamıyla ortaya çıkmaktadır. Bu emre göre celep olmak 200.000 akçalık sermaye gerekmektedir. Bu meblağa sahip sermayesi olan yarar kişiler, ancak celep olabilecektir. Eğer bu miktar sermayeye sahip olan kişiler yok ise kazada bulunan herkesin haline göre 2.000 filori tahsil edilerek gönderilen çavuşa teslim edilmesi kadılardan istenmektedir. Ancak bunu yaparken halktan emre muhalif fazla para tahsil edilmeyecektir (BOA. MD, 40, s. 92, h. 208). Sofya'dan Hacı İbrahim, Preveze'den Bali ve yine Sofya'dan Hamza bin Mustafa adlı kişiler İstanbul'da kasap olmak istemişlerdir. 11 Mart 1559'da

²¹⁵ Derbend adetin verip ve zikr olan yolları muhafaza edelim deyü bazı kefare gönderip ve Berkofça kadısı dergâh-ı muallaya arz edip derbendçi adetin vereler deyü hükm-ü şerif verilmiş, Köy Vidin ve Niğbolu yolu üzerinde yer almaktadır (BOA. TD. 236, s. 49).

yazılan emir ile bu kişiler 25 kişinin şahit olması ile İstanbul'da kasap olmuşlardır (A.RKS. 1457. s. 130).

Celepler bazen görevlerini tam anlamıyla yerine getirmezlerdi. Mesela Anadolu'dan yola çıkarılan koyunları İstanbul'a gelinceye kadar geçtikleri güzergâhta satarlardı. Böylece ihtiyacın çok altında hayvan İstanbul'a ulaşırdı. Bu nedenle İstanbul'un hayvan açığı daha çok Rumeli'den gelen hayvanlardan sağlanmaktaydı (Doğru, 1999, s. 5)

Gerek tahıl sevkiyatı gerekse hayvan nakli sırasında kullanılacak olan yollar belliydi. Celepler ellerinde olan hayvanları bu yollar üzerinden ne zaman ve ne kadar getirecekleri belirlenmişti. Bu yollar aslında Bizans döneminden kalma ancak önemini hala korumaya devam eden yollardı. Bu yollar sağ kol, orta kol ve sol kol üzere ayrılmıştır. Orta kol güzergâhına gelince Silivri'den başlayıp Cısr-ı Mustafa Paşa, Harmanlı, Filibe, Tatarpazarı, İhtiman, Sofya, Şehirköy, Niş, Belgrad'dan Viyana'ya kadar ulaşıyordu (Doğru, 1999, s. 8). Bu yol üzerinde bulunan diğer kazalarda olduğu gibi Sofya'da bulunan celepler de ellerinde bulunan hayvanlarını İstanbul'a ulaştırıyordu.

Yazımı yapılan ve sürücüyle yola çıkarılan koyunlar kuzuların büyümesiyle birlikte haziran-temmuz aylarında İstanbul'a getirilirdi (Doğru, 1999, s. 9). Celepler ellerinde olan hayvanları belirlenen zamanda İstanbul'a ulaştırmak zorundaydı. Böylece devlet tarafından İstanbul'da yeterli miktarda koyun bulundurulması sağlanıyor, et sıkıntısı çekilmesinin önüne geçiliyordu (Türkhan, 2020, s. 478). 28 Et sıkıntısı çekilmemesi için 28 Ağustos 1572 tarihinde Rumeli celeplerin ellerinde bulunan koyunların gönderilmesi istenmiştir (BOA. MD. 19, s. 361, h. 714). Eğer İstanbul'da et sıkıntısı çekilirse bunun sebeplerinin araştırılması istenirdi. Bu amaçla Rumeli'de bulunan kadılara ve koyun eminlerine emirler gönderilmiştir. Bu emirlerde bölgede bulunan mevcut olan celepler ile ölenler ve kaçanlar tespit edilerek yerlerine hizmete yarar kişilerin getirilmesi talep edilmiştir (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 61).

Genellikle İstanbul'da Dergâh-ı Mualla çavuşlarından birisi İstanbul koyun emini olurdu. Bu emin tarafından kazalara tayin edilen koyun eminleri bulunduğu kazalardan güvenilir, varlıklı kişileri İstanbul'da görevlendirmek üzere kasap tayin ederdi. Nitekim 19 Temmuz 1559 tarihinde Sofya kadısına yazılan mektupta nefis-i

Sofya’da oturan Karaoğulları Nasuh ve Abdi adlı kişiler İstanbul’da kasap olarak görevlendirilmiştir (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 61).

Tablo 28. XVI. Yüzyılda Sofya Sancağı’nda Celepler

Kazalar	1544	1570
Sofya	12	38
Şehirköy	-----	2
Berkofça	-----	9
Toplam	12	49

4.4. Ekonomi

4.4.1. Şehir Ekonomisi

4.4.1.1. Sofya

Osmanlı şehirlerinde şehrin diğer unsurları gibi ekonomik yapıyı oluşturan çarşıların oluşumunu, şekillenmesini ve gelişimini Türk-İslam kültürü belirlemiştir. İslam dininin etkisi ile yardımlaşmaya ve dayanışmaya önem verilmiş, sosyal hayatın canlanmasına katkı sağlayan yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar kervansaray, han, bedesten gibi yapılardır. Ticari hayata canlılık katılması için zorlu coğrafyanın gereği köprüler yapılması şehre katkı sağlamıştır. Çarşılar canlılık katan bir diğer unsur ise vakıflardır. Zengin kişiler tarafından yaptırılan mülkiyeti vakıflara ait han, hamam, bedesten, dükkân gibi yapılar şehir yaşamına hareket getiren unsurlar olmuştur (Muşmal, 2006, s. 223). Zaten çarşı, şehrin merkezinde bir bedesten etrafında çeşitli esnaf guruplarına ait dükkân, imalathane ile cami, hamam, hastane, imaretin oluşturduğu alandır (İnalcık, 1997, s. 120). Daha özelde ise çarşı tabir edilen alışveriş merkezleri karşılıklı dükkânların bulunduğu üzeri açık ya da kapalı olabilen ticaret merkezleriydi (Ergin, 2001, s. 360). Genellikle iki tarafında dükkânların sıralandığı bir veya birkaç sokaktan oluşmaktaydı (Eyice, 1992, s. 302). Bu tür çarşılar arasta denilmekteydi. Genellikle aynı malı satan dükkânlar bir araya toplanmıştı. Kürkçüler arastası, baharatçılar arastası gibi satılan mallara göre ad almaktaydı. Camilere yakın inşa edilen bu tür çarşılar, hem cami etrafına canlılık getirir hem de camiye cemaatin gelmesinde işlev görürdü (Çam, 1991, s. 335).

Çarşı içerisinde ticari anlamda önemli bir konuma sahip en önemli yapı bedestendir. “Bezistan, bezzazistan” kelimelerinden türetilmiş “bedesten” kelimesi,

kumaş alınıp satılan yer anlamında kullanılmıştır. En değerli ticari mallar burada alınıp satılırdı. Bu mallar arasında mücevherler, silahlar, değerli taşlarla süslenmiş koşum takımları en başta gelirdi (Eyice, 1992, s. 302). Bunun için Fatih Sultan Mehmed devletin başkenti olacak şehrin ilk yapılarından birisi olan bedesten yapılmasını emretmişti (İnalcık, 1995, s. 252). Günümüzdeki alışveriş merkezlerine benzeyen bedesten, iç ticaret ve uluslararası ticaretin yoğun olarak gerçekleştirildiği mekânlardır (Şahinalp ve Günal, 2006, s. 345). Şehirlerde bulunan bedestenler, bulunduğu şehrin gelişmesine doğrudan yön veren bir etken olmuştur (Faroqhi vd. 2000, s. 701). Anadolu’da Selçuklu döneminden itibaren inşa edilmeye başlanan bedestenler Osmanlı Devleti’nde en üst noktasına ulaşmıştır. Şehirlerarası ve uluslararası ticaretin yapıldığı bedestenlerde bulunan mallar devlet koruması altındaydı. Ayrıca şehre gelen malların fiyatlarının belirlenmesi, vergilendirilmesi ve vergilerin toplanması, şehirlerarası ticaret kervanları da bedestenlerde hazırlanırdı. Pazar ve hanlar genellikle bedestenlerin çevresinde konumlanmıştı.

Çarşı içerisinde yer alan pazarlar, burada üretilen ya da pazarlanan mallara istinaden adlandırılmıştır. Bu sebeple şehirlerdeki çarşılarda *buğday pazarı*, *at pazarı*, *tavuk pazarı*, *tuz pazarı*, *urgancı pazarı* gibi pazarlar bulunmaktadır. XVI. Yüzyıl Sofya’sına baktığımızda şehrin bu tanımlamaya uygun olarak geliştiği görülmektedir. Sofya’da “Balık pazarı” (Sofya Şeriye Sicili, 344, s. 1), “Kasablar Çarşısı” (SSS, 344, s. 10) adlı çarşı pazarların olduğu görülmektedir. Bu pazarlar şehir halkının ve kırsal nüfusun gündelik ihtiyaçlarını karşıladıkları merkezlerdir. İncelediğimiz dönemde Sofya, önemli bir ticaret merkeziydi. Yapılan tahrirlerde 1544 yılında Sofya’da 955 dükkân bulunmaktaydı. Kaydedilen bu dükkânlardan yıllık 11.460 akçe vergi alınmıştır (BOA. TD, 236, s. 28). Tahrir defterlerinin vakıflar kısmında çeşitli vakıfların giderleri için vakfedilen dükkânları verirken dükkânın nerede bulunduğu tarif edilmiştir. Özellikle 1574-1575 tahririnde daha ayrıntılı bilgiler olduğundan deftere yansıyan keçeciler çarşısı, çukacılar çarşısı, bazar-ı köhne, sabuncular çarşısı, tuz pazarı, sungurlar çarşısı, balık pazarı bunlar arasındadır (BOA. TD, 539, s. 695-699). Yahudiler çarşısı da ayrıca yer almıştır. Kara Danişmend Mahallesi Mescidi Vakfı gelirleri içinde yer alan 10 dükkân Yahudiler çarşısı içindeydi (BOA. TD, 492, s. 714; Gradeva, 2004, s. 249). Aynı dönemde sancak merkezi olan Niğbolu’da 152 dükkân bulunmaktadır (Demir, 2014, s. 197).

Sofya'da vakıf yaptıran ileri gelen devlet adamları bedesten de yaptırmışlardır. Sofya'daki bedesteni hanedan damadı olan Yahya Paşa yaptırmıştır. Yahya Paşa Bedesten'i adını taşıyan bedesten Bezzazlar Çarşısı'ndadır. Bedestenin gelirlerini Üsküp'te yaptırdığı caminin giderlerine vakfetmiştir. Bedestende 36 dükkân, 8 hücre ve etrafında 101 dükkân bulunmaktadır (Ayverdi, 1982, s. 101). Zaten 1544'te Sofya'da bir bedesten görünmektedir ((BOA. TD, 236, s. 4). Bedestenin etrafında 1879'da Banya Başı Camii ve Mahmud Paşa Camii vardır. Karşısında ise Çuhacılar Han'ı bulunmaktaydı (Eyice, 1992, s. 309).

Sofya'da ekonomi hanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Şehir ekonomisi için vazgeçilmez olan hanlar büyük hanların dışında ticaretin yapıldığı yerlerdi. Tüccarlar buradaki yerlerinde hem depo olarak kullanırlar hemde satış yaparlardı. Hanlar adlarını bazen yaptıran kişiden, ama çoğunlukla ticareti yapılan ticari metadan alırdı (Ünal, 2012, s. 172). Sofya'da her iki neviden hanlar vardır. Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılan Mahmud Paşa Han'ı muhtemelen ilk yapılan hanlardan birisi olmalıdır. Hasan Paşa Han'ı, Bana/Banya Başı Han'ı gibi hanlar onu izlemiştir. Daha sonra bu hanlara İmaret Han'ı, Siyavuş Paşa Han'ı eklenmiştir. Bunlara Çuhacılar, Yahudiler, Büyük Han, Küçük Han, Yeni Han, Tahıl Pazarı, Defterdar Paşa/Yeni Han adlarında hanları eklemek gerekmektedir. Çuhacılar Han'ı adından anlaşılacağı üzere çuha üzerine yoğunlaşmıştır. Han, Yahya Paşa Bedesteni'nin karşısındadır (Eyice, 1992, s. 309). Dikkat çeken husus Yahudiler Hanı'dır. Bu hana tahrir defterlerinde rastlayamadık, ancak Evliya Çelebi'de yer almaktadır (Ayverdi, 1982, s. 101)²¹⁶. En eski hanlardan bir diğeri Kapan Han'ıdır. Şehre getirilen hububat, yağ, bal neviden ürünlerin tartıldığı ve fiyatının belirlendiği han olarak işlev görmektedir²¹⁷. Hasan Paşa'nın vakıf gelirleri arasında yer alan han, Ümera Mahallesi'ndedir. Hanın 17 odası 7 ambarı ve 3 dükkânı bulunmaktadır. Ayverdi, hanlar içinde Kapan Han'ından söz etmemektedir (Ayverdi, 1982, s.101).

Bütün ticari faaliyetleri yürüten tüccarların, gelip geçenlerin kaldıkları kervansarayları hem şehir yapılanmasına hem de ekonomiye olan katkıları anlamında

²¹⁶ Hanlar sadece şehir içinde olmazdı. Yolcuların kalabileceği hanlar genellikle şehir dışında olurdu. İncelediğimiz dönemden sonra yapılan Ekmekcizâde Ahmed Paşa Han'ı bunlardan birisidir. Bu han Sofya'nın kuzeyinde 8 km uzaklıktaki Bali Efendi Köyü yanındadır (Ayverdi, 1982, s. 101).

²¹⁷ Kapan Han'ında hanagetirilen ürünlerin tartıldığı bir kantar bulunurdu. Bu kantarda tartılan ürünlerden resm-i kantar vergisi alınır (Aynural, 2001, s. 338-339); Hasan Paşa, bu vergi gelirini Akşehir'deki camisinin giderlerine vakfetmiştir; 1718'de bazı kişiler Kapan Han'ı dışında başka bir kantarda ürünlerini tarttığı için vakfa zarar vermişlerdir (Mercimek, 2019, s. 48).

değerlendirmek gerekmektedir. Bedesten ve hanları inşa eden kişiler kervansarayların yapılmasında da başı çekmektedir. Sofu Mehmed Paşa, Yahya Paşa bu kişiler arasındadır. Yahya Paşa bedesten yaptırdığında yanında bir de kervansaray yaptırmıştır. Aynı şekilde Sofu Mehmed Paşa da kervansaray yaptırmıştır. Hacı Boğa Bey Kervansaray'nın gelirleri Pazar Camisi'ne vakfedilmiştir Mevlânâ Seyfullah Kervansaray'ı 41 odalıdır (Ayverdi, 1982, s. 101)²¹⁸.

Devlet tarafından belirlenen yerlerin dışında ticaret yapmak, mal alıp satmak sıkı bir şekilde kontrol altında tutulurdu. Kontrol işini şehirlerde muhtesip yapardı. Esnaf ileri gelenleri de kaçak ticaretin yapılmaması amacıyla bu kontrolde önemli rol oynardı. Diğer taraftan ticaretin kontrol edilmesi alıcı ile satıcı arasındaki problemlerin çözülmesi, çoğunlukla tüketicinin lehine olmaktadır. Kaçak ticarete tüketici bir sorunla karşılaştığında çoğunlukla muhatap bulamazdı (İnalcık, 2009, s. 261-263). Bütün bunlar şehrin ekonomisinin temelidir.

İlk tahrir olan 1526 tahririnde şehir gelirleri tamamen padişah hassıdır. Toplam 291.523 akçalık gelir içinde en büyük payı 45.000 akça ile bac-ı siyah oluşturmaktadır²¹⁹. Bac-ı siyah vergisinin bu kadar yüksek olması şehir pazarında ticari hayatın canlılığını göstermektedir²²⁰. Bu vergiyi 30.000 akça ile niyâbet-i nefis-i Sofya takip etmektedir. İpek ticaretinden de söz etmemiz gerekmektedir. 700 akça ile miktarı çok olmasa bile şehre ipek getirilmektedir. Çünkü mukataa verilerek tahsil edilen verginin miktarı 300 akçadır. Sofya'da ticarete dair bir başka gösterge panayır kuruluyor olmasıdır. 2.000 akçalık panayır geliri iltizama verilerek tahsil edilmektedir. Panayır her zaman kurulmuyor olmalıdır. Çünkü 1544 ve 1570 tahrirlerinde panayır vergisi tahsil edilmemektedir.

Ticaret kadar Sofya'da önemli olan diğer üretim alanlarının başında boza üretimi gelmektedir. Çünkü 610 akça bozahanelerden tahsil edilmektedir.

Diğer vergiler arasında ispenç vergisi şahsa bağlı vergi olarak dikkati çekmektedir. Tabii olarak Sofya'da yaşayan gayrimüslimler vardır ve bu kişiler Sofya civarında başına tasarruf edip ziraat ediyor olmalıdır. Vergiler bölümünde

²¹⁸ Bu kervansaraylar dışında sonraki dönemlerde yaptırılan Mevlânâ Alâuddin b. Hacı İbrahim Bey Kervansaray'ı, Hızır Çavuş Kervansaray'ı İlyas Bey Kervansaray'ı Sofya'nın ekonomisine katkıda bulunmuştur. (Ayverdi, 1982, 101).

²¹⁹ Toplam gelir defter yer yer silik olduğu için tespit edemedik (BOA. TD, 130, s. 14-15).

²²⁰ Bâc-i siyah vergisi tüccarın pazara getirdiği her türlü maldan alınan bir vergidir. Verginin miktarı yerli ve yabancı tüccara göre değişmektedir. Bir nevi dâhili gümrük vergisidir. (Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma, İstanbul 2011, s. 75).

üzerinde durulacağı gibi reayadan başına tasarruf edenler ispenç vergisi ödemektedirler. Pop Miloş Mahallesi'nde Podor adlı kişi başına tasarruf etmektedir (BOA. TD, 492, s. 24). Ancak verginin toplamı 7.240 akça olup 1526 yılı için hatırı sayılır bir tutardır.

Üretiminin olduğu buğday ve mahlûttan alınan öşür miktarında da anlaşılmaktadır. Sofya kanunnamelerinde öşrün hangi oranda alındığı üzerinde durulmamaktadır. Biz bu nedenle öşrü onda bir oranında alındığını varsayarsak üretilen buğday miktarı 4.448 kiledir. Buradan yola çıkarak üretilen mahlût miktarı ise 3.200 kiledir.

Şehirde zirai üretim içinde bağcılık önemli miktar ifade etmektedir. Hem Müslümanlar hem de gayrimüslimlerin bağları olduğu 600 akçalık *resm-i dönüm-ü Bağat-ı Müslümanân* vergisinde ve 2.000 akçalık *Öşr-i Bağat-ı Gebran* adlarında tahsil edilen vergilerden anlaşılmaktadır.

Modern öncesi dönemin ekonominin bir diğer ayağı hayvancılıktır. Ulaşımdan gıdaya kadar hayvancılık yaşamın her alanında vazgeçilmezdir. Nitekim Sofya sadece kendi ihtiyacını karşılamakla kalmaz İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında da önemli yere sahiptir. Bu nedenle küçükbaş hayvancılık ön plandadır. Fakat küçükbaş hayvancılık çoğunlukla köylerde yapılmaktadır. Şehir halkının daha çok büyük baş hayvancılıkla uğraştığı mukataaya verilen bac-ı gav vergisinden anlaşılmaktadır. Büyükbaş hayvancılığın yapılmasının en önemli sebebi şehrin süt, yoğurt gibi temel tüketim ürünlerinin sağlanmasına yöneliktir.

Hayvancılıkla ilgili bir diğer vergi yine mukataaya verilen otlak-ı hergeledir. Hergele yük taşımaya ve binmeye alıştırılmayan at, eşeğe denilmektedir. Yani başıboş at ve eşek sürüsüdür (Ünal, 2011, s. 316).

Yine şehrin etrafında çayırlar dikkat çekmektedir. Hem hassa çayır hem de çayır-ı diğer ile halka ait çayırlar bulunmaktadır. Her iki başlık altında verilen çayırlardan 9.381 akça vergi tahsil edilmesi boyutunun oldukça büyük olduğunun göstergesidir. Bütün bunların güvenliğinin sağlanması amacıyla bekçiler bulunmaktadır. Adet-i deşbâni vergisi bunun için tahsil edilmektedir.

Şehir gelirleri içinde en dikkat çeken vergi pencik vergisidir. Genellikle sınır boylarında ve ülkeye girişe yakın olan yerlerde gördüğümüz pencik vergisinin, içeride kalmış Sofya'da var olması dikkat çekicidir. Çünkü pencik vergisi kölelerden

alınan bir vergidir. Ganimetin beşte biri esasına dayandığı için kölenin değerinin beşte biri oranında alınmaktadır. Buradan tahmini olarak Sofya'ya getirilen köle sayısını bulmak mümkündür. 2.600 akça pencik vergisi verginin beşte biridir. Bunun beş katı 13.000 akça etmektedir. Pencik kanunnamesine göre yetişmiş bir köleden alınan pencik vergisi 200 ila 250 akça arasında değişmektedir (Akgündüz, 1993, s. 129-130; Özcan, 2007, s. 226-228; Güneş Yağcı, 2013, s. 508-510). Sofya'ya getirilen köleler arasında kadın ve çocukların olabileceği göz önünde bulundurulduğunda 200 akça ortalamayı esas alırsak Sofya gümrüğüne bu tarihte tahmini olarak 65 köle getirilmiş demektir.

Tablo 29. 1526 Yılında Sofya Merkezinde Alınan Vergiler

İспенç	7.240
Gendüm	4.928
Mahlut	1.600
Asel	460
Bac-ı Hizem	1.000
Resm-i sergi	800
Mukataa-i otlak-ı hergele	750
Hassa Çayır	3.500
Çayır-ı diğer	5.881
Resm-i dönüm-ü Bağat-ı Müslümanân	600
Öşr-ü Bağat-ı Gebran	2.000
Asiyab ²²¹	1.260
Mukataa-i Bac-ı.....	7.000
Mukataa-i Bac-ı Gâv	5.110
Mukataa-i Bozahane	610
Mukataa-i ²²²	600
Mukataa-i Bac-ı..... ²²³ Panayır	2.000
Mukataa-i Pencik-i Sofya	2.600
Mukataa-i Mîzan-ı Sofya	700
Adet-i Deştbanı	500
Bac-ı Siyah-ı Şehr	45.000
Bac-ı Pay-ı Kaza-i Sofya ²²⁴	5.000

²²¹ Değirmelerin üç babı Hacı Hamza Mahallesi'ndedir. 60 bab değirmen ise nefis-i şehr ibaresiyle kaydedilmiştir. BOA. TD, 130, s. 14).

²²² Defterin bu kısmı silik olduğu için okunamamıştır. (BOA. TD. 130, s. 15).

²²³ Silik.

²²⁴ İki koyuna bir akça satandan ²²⁴, bir akça alandan dört akça alınır.

Tablo 29-devamı

Bac-ı Hizem ²²⁵	15
Niyâbet-i nısf-ı timarha-i sipahiyan ²²⁶ Sofya.	1.830
Niyâbet-i nefis-i Sofya der ²²⁷	30.200
Toplam	291.523

1544 ila 1574-75 arasında şehir gelirleri ikiye ayrılmıştır. Sadece padişah hassı olarak tahsil edilen şehir gelirlerinin büyük bir kısmı beylerbeyi hassına dâhil edilmiştir. Kumaş ticaretinde yeni bir vergi olan Dubrovnik tüccarlarından tahsil edilen akmişe tüccarlarından tahsil edilen gümrük vergisidir. 1544 tahririnde 2.500 akça olan verginin miktarı ticaretin boyutuna bağlı olarak 1570 ve 1574-75’de 3.500 akçaya yükselmiştir. Zaten Lubenau, Dubrovnikli tüccarların ipek, baharat gibi her türlü kumaşı da ülkelerinden getirip sattıklarını belirtmektedir (Lubenau, I, 2012, s. 140). Zaten vergiler içinde en yüksek miktar bac-ı siyah vergisidir. Mizân vergisindeki artış ipeğe olan talebin arttığını göstermektedir. 1544’te 790 akça iken 1574-75tahririnde 3.500 akçaya çıkmıştır. Asesbaşının gelirlerine göre Sofya’da 1544’te 955 dükkânın bulunması seyyahların belirttiği gibi Sofya’nın ticaret merkezi olduğunun bir başka göstergesidir. Bu ticaretin kontrolünü sağlayan kişi muhtesiptir. Muhtesip bu işi karşılığında pazarda satılan mallardan alınan vergiler, eksik ve hileli mal imal edenler ile satanlara ve eksik tartanlara kesilen cezalardan gelir elde etmektedir. Muhtesiplik görevi birçok yerde iltizama verilmekteydi. Sofya da bunlardan birisi idi. *Mukataa-i ihtisâb ve ihzar-ı Sofya cürm ve resm-i narh-ı o* başlığı altında verilen vergi miktarı 29.400 akçadır. İncelediğimiz dönem içinde çok fazla bir değişikliğe uğramamıştır.

1544 yılında şehir halkının bir kısmı zirai üretime devam etmişlerdir. En fazla üretilen ürün ise buğdaydı. Buğdayı mahlût, onu da üzüm üretimi izlemektedir.

Buğday üretimine paralel olarak şehir civarında değirmen sayısı bir hayli fazladır. Zaten İskar Nehri, Sofya yakınlarından geçmektedir. İskar Nehri²²⁸ ve onun kolları üzerinde kurulan değirmen Sofya’nın ihtiyacı olan unun öğütülmesi için çalıştırılmaktadır. 30 bab olan değirmen isimlerini belirleyemediğimiz şehir

²²⁵ derbend der tasarruf-u Şahkulu Dede ber-vech-i maktu.

²²⁶ Silik.

²²⁷ Silik.

²²⁸ Tuna’nın kollarından birisi olan İskar nehri geçtiği coğrafyaya hayat veren bir nehirdir. Sofya ve Samakov şehirleri bu nehir üzerinde kurulmuştur (Ali Cevâd-Remzî, 2021, s. 65).

sakinlerine aittir. Bu kişiler ortalama olarak 1.000 akça vergi ödemektedirler. Her bir bab için 30 akça vergi tahsil edilmektedir.

Hayvancılığın önemini koruduğu tahsil edilen vergilerden anlaşılmaktadır. Bu anlamda yaylak, hınzır ve bojik vergisinin yekûnu önemli bir yere sahiptir. Ancak hınzır ve bojik vergisi 1526 gelirleri içinde olmamakla birlikte 1544 tahririnde 2.100 akçadır. Fakat 36 yıl sonra 758 akçeye ve 5 yıl sonra ise 340 akçaya düşmektedir. Bu vergi de şehirdeki birçok vergi gibi mukataaya verilerek toplanmıştır.

Gümrüğe getirilen kölelerden alınan pencik vergisi şehir gelirleri arasında var olmaya devam etmektedir. 1544'te 2.730 akça vergi tahsil edilmiştir. Bu Sofya gümrüğüne tahmini olarak 66 köle getirildiği anlamına gelmektedir. Ancak bu tarihten itibaren Sofya'da artık pencik vergisi tahsil edilmemektedir.

Tablo 30. 1544-1575 Yılları Arasında Şehir Gelirleri

Padişah Hassı	1544	1570	1574-75
Mukataa-i gümrük-ü akmişe-i tacirân nefsi Sofya gayr-i ez tacirân-ı Dubrovník	2.500	3.500	3.500
Mukataa-i yave ve kaçgun der liva-i Sofya	3.333	5.333	5.333
Mukataa-i cizye bive-i gebran liva-i Sofya	3.033	4.233	4.233
Mukataa-i ihtisâb ve ihzar-ı Sofya cürm ve resm-i narh-ı o	29.400	29.459	29.459
Toplam	38.626	42.525	42.252
Beylerbeyi Hassı			
İспенç	4.230	8.312	7.050
Resm-i kantar	---	165	1.652
Gendüm	6.632	520	600
Mahlût	3.100	210	2.400
Öşr-i kovan	920	120	120
Resm-i sergi	890	280	120
Bac-ı hizem	1.934	900	450
Mukataa-i otlak hergele-i kamişan?	805	500	500
Hassa çayır ²²⁹ (araba :300)	3.000	300	300
Çayır-ı diğer (der nezd-i nefsi Sofya ber-vech-i maktu	500	---	---
Öşr-ü bağat-ı gebran nefsi-i şehir	1.982	---	---
Âsiyab-ı Cemile Hatun (bab: 3, fi 30)	45	45	90
Resm-i dönüm-ü bağat-ı Müslüman	620	650	410
Âsiyab-ı nefsi-i şehir-i ahali (bab: 30)	1.200	900	1.050
Mukataa-i bac-ı esb	6.964	8.200	8.300
Mukataa-i bozahâne-i nefsi-i Sofya	10.000	10.700	11.00

²²⁹ Der kurb-u karye-i Bogor.

Tablo 30- devamı

	1544	1570	1574-75
Mukataa-i bid'at-ı hınzır ma' bojik	21.000	758	340
Mukataa-i pencik-i Sofya	2.730	----	---
Mukataa-i mizan-ı Sofya	790	800	4.000
Mukataa-i deşt-bâni	520	---	1.200
Bâc-ı siyah-i şehir	46.000	43.000	42.300
Bâc-ı pay-ı kaza-i Sofya ²³⁰	5121	900	300
Bâc-ı hizmet 'an tarik-i Edirne Şahkulu Dede ber-vech-i maktu	15	15	100
Bâc-ı hamr-ı fuçu	----	2.000	1.400
Mahsul-u şire-i hayrabon resm-i bağat-ı hariç ²³¹		3.221	3.400
Mukataa-i monopolye-i nefis-i Sofya ber-vech-i adet-i kadim	22.000	23.000	21.200
Niyâbet-i nisf-ı timarha-i sipahiyan-ı nahiye-i Sofya	8.920	5.500	5.500
Niyâbet-i nefis-i Sofya ve dönüm-ü zemin ve bac-ı fuçu ve beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve kaçgun ve yave ve arusâne ²³²	33.290	24.000	24.000
Çiftlikler (der kurb-u Sofya)	160	37	250
Mahsul-u çayır	100	100	200
Mahsul-u zemin-i der nefis-i Sofya	400	410	440
Resm-i Yaylak der nefis-i Sofya	100	500	--- ²³³
Mukataa-i bağçe-i Memi b. Hamza	---	---	10
Toplam	171.250	137.656	137.656
Asesbaşı			
Dekâkin 955 bab (Beher bab: 12)	11.460	9.840	9.840
Meyhane-i şehir-i mezbur 165 (Beher bab: 12.5)	2.062	1.275	1.224
Kim amma bazar tutup ehl-i örfe getirdiği cerimeye müstehak kimesnelerin cerimesinden 5 akçadan 1 akça asesbaşı alır	1890	1.385	1.000
Toplam	15.412	12.500	12.000

1544 yılına gelindiğinde ise şehir gelirleri iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı yine padişah hassı olarak kalırken büyük bir kısmı Rumeli Beylerbeyi'ne tahsis edilmiştir. Bu tarihte padişah hassının gelir miktarı 38.626 akçadır. Hâlbuki Rumeli beylerbeyinin hassı 171.250 akça gibi oldukça yüksek bir meblağdır. Bu yılda padişah haslarına, 1526 yılında vergi gelirleri içerisinde bulunmayan mukataa-i

²³⁰ İki koyuna bir akça satandan sığırdan bir akça ve andan dört akça alınır.

²³¹ Getirilen otuz müdreden bir müdre alınır.

²³² Bu vergi 1570 ve 1574-75'de niyâbet-i nefis-i Sofya ve cürüm ve cinayet ve resm-i arus, beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun kul ve cariye ve kav ve ganem ve esb ve gayrihi şeklinde yazılmıştır. 1544'te yer alan zemin-i dönüm, bac-ı fıçı vergileri ayrıca kaydedilmiştir. Bu tarihte vergi içinde cürüm ve cinayet ve resm-i arus, kul ve cariye ve kav ve ganem ve esb vergileri yoktur.

²³³ Yaylak başlığı altında vergi miktarı kısmı boş bırakılmıştır.

g m r k-  akmi e-i tacirân nefsi-i Sofya gayr-i ez taciran-ı Dubrovnik, mukataa-i yave ve kaçgun der liva-i Sofya, mukataa-i cizye bive-i gebr n-ı liva-i Sofya ve mukataa-i ihtisâb ve ihzar-ı Sofya cürm ve cinayet vergilerinden oluşmaktadır. Padişah hassı miktarı azalarak 38.626 akçaya d  m  t r. Hâlbuki tahrir yapıldığı sırada Rumeli Beylerbeyi olan Ahmed Paşa'nın hassının miktarı ise 171.250 akçadan oluşmaktadır. Gelirler içinde 46.000 akça ile bac-ı siyah vergisi en yüksek paya sahiptir. 1570 yılında Sofya  ehri vergileri yine padişah hassı ve Rumeli Beylerbeyi hassı olarak iki ayrı şekilde değerlendirilmiştir. Padişah hassının miktarı 42.525 akçaya yükselirken bu sırada Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın hassı ise 137.656 akçaya gerilemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere padişah hassı artarken beylerbeyi hassında d      ya anmı tır. Daha  nceki tarihlerde büyük bir paya sahip olan bac-ı siyah vergisinin bu tarihte kaydedilmemi  olması bu d     te etkili olduğunu d    nd rmektedir. Vergi gelirlerini tarım ürünleri, hayvancılığa bağlı vergiler ile ticarete dayalı vergiler oluşturmaktadır.

Sofya  ehir vergileri arasında haslar dışında serasesan-ı nefsi-i Sofya, ba lı ı altında verilen Sofya asesba ısının gelirlerini de belirtmek gerekmektedir. Asesba ının gelirleri arasında meyhane gelirleri dikkat çekmektedir. Her meyhaneden 1544'de 12,5 akça, 1570'de 12 akça tahsil edilmektedir. 165 meyhaneden toplam 2.062 akça gelir elde edilmektedir. 1570 ve 1574-75'de gelirde d      olmuş, önce 1.275 akçaya, sonra ise 1.224 akçaya gerilemiştir. Asesler görevi gereği geceleri şehrin güvenliğinden sorumlu olduğu için şehirdeki diğer dükkânlardan da dükkân başına 12 akça almaktadır. Zaten asesba ının en büyük gelir kalemini bu grup oluşturmaktadır. 1544'de toplam 955 dükkândan 11.460 akça, 1570'de 820 dükkândan 9.840 akça gelir elde edilmiştir. Asesba ının görevlerinden birisi suçluları yakalamaktır. Bunun için yakaladığı suçluların ödediği cürüm vergisinin her 5 akçasından 1 akça almaktaydı. Böylece Sofya'daki aseslerin hem maaşları hem de diğer giderleri kar ılanmaktaydı. Çünkü giderleri arasında ya  ve mum yer almaktadır.

4.4.1.1.1. Şehrin Esnafı

XVI. yüzyılda Sofya'da çok çeşitli meslekler icra edilmiştir. Tahrir defterlerinde şehirler mahalleler halinde kaydedilirdi. Mahallelerde yaşayan kişiler

baba isimleriyle birlikte yazıldığı gibi adı yazıldıktan sonra icra ettiği mesleği de yazılabilirdi. Meslek adları yazılırken bir mesleğin Arapça, farsça ve Türkçe olarak verildiği de olurdu (Şahin ve Emecen, 1998, s. 289). Bu bakımdan tahrir defterlerinden hareket edilerek şehrin iktisadi hayatı ve yürütülen ticari faaliyetler hakkında fikir sahibi olmak mümkündür (Gökçe, 2005, s. 86). Bu yüzyıla ait 1519, 1544 ve 1570 tarihli defterlerde şehirde bulunan çeşitli esnaf grupları görülmektedir.

XVI. yüzyılın ilk yarısına ait 932/1519 tarihli 130 numaralı tahrir defterinde Sofya'nın Müslüman ve Gayrimüslim mahallelerinde esnaflar, 18 farklı iş kolunda çalışmaktadır. Genellikle çalışan kesim daha çok dokumacılık ve gıda sektöründe yoğunlaşmıştır. Dokumacılık alanında 1 abacı, 3 takyeci, 4 cüllah, 3 boyacı, 7 terzi, 1 hayyat; gıda sektöründe 6 tabbah, 2 helvani ile 3 kasap bulunmaktadır. Bunların dışında saraç, babuci, hamami, kalaycı, demirci, yapıcı, kürekçi, dellal ve çerçi gibi çeşitli mal ve hizmet üreten gruplar da bulunmaktaydı.

1544 yılına gelindiğinde Sofya'da esnaf sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda aynı şekilde şehirde yürütülen meslekler çoğalmış ve çeşitliliği artmıştır. 1544 yılında şehirde tespit edilebilen 55 farklı meslek faaliyet göstermektedir. Sofya'da en çok faaliyet gösteren grup, dericiliğe bağlı olarak ortaya çıkan meslekler olmuştur. Şehirde 87 debbağ görev yapmaktaydı. Debbağlar Sofya'da çeşitli mahallelerde faaliyet göstermekle birlikte yoğun bir şekilde bulunduğu mahalle, Cedid Cami-i İsmail mahallesidir. 1570 yılında ise debbağların yoğunlaştığı mahalle Hacı Kemal Mahallesi olmuştur. Debbağhanelerin su ihtiyacının fazla olması sebebiyle su kıyılarında kurulmuşlardır (İnbaşı ve Kul, 2018, s. 232). Debbağ esnafının burada toplanmasının sebebi muhtemelen su kaynaklarının burada çok olmasıdır. 1519 da Sofya'da dericilik sektöründe sadece saraç ve babuci olarak 8 kişi tespit edilmişken, 1544'te 240 kişilik bir grubun bu sektör içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde şehirdeki dericiliğin ne kadar önemli bir uğraşı olduğu ve geliştiğini göstermektedir. 1570 yılına gelindiğinde ise deri ile meşgul olan esnafın sayısı 129 kişiye gerilemiştir. 1570'te Seyyid Hacı Mehmed isimli kişi debbağların ahisi olarak kaydedilmiştir. Dericiliğin yan kolu olarak saraç, başmakçı, babuci, muzeduz, çizmecici gibi meslekler de bulunmaktadır.

Tablo 31. 1519-1570 Tarihleri Arasında Dericilik ile İlgili Meslekler

Tarih	1526		1544		1570	
Meslek	M	G.M	M	G.M	M	G.M
Babuci	-	4	33	33	15	28
Başmakçı	-	-	17	-	-	-
Çizmeci	-	-	1	-	-	-
Debbağ	-	-	87	-	65	-
Mestçi	-	-	2	-	-	-
Muzeduz	-	-	33	1	6	1
Saraç	4	-	67	1	46	-
Toplam	4	4	240	35	132	29

Dokumacılıkla uğraşan kesimin sayısı 1519’da 19 kişidir ve bunların 4 tanesi gayrimüslim tebaadandır. 1544’te 174’ü Müslüman 28’i Gayrimüslim toplam 202 kişi dokumacılık ve buna bağlı alt kollarda çalışmaktaydı. Dokumacılık sektörünün önemli bir kısmını oluşturan terziler Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere toplam 78 kişidir. Terzileri takiben dokumacılıkta yoğun olarak takyeci, abacı, cüllah ile boyacı (sabbağ) karşımıza çıkmaktadır. 1570 yılına gelindiğinde takyeci, abacı, cüllah, boyacı ile bir önceki tarihte görülmeyen gazzaz (ipekçi) kaydedilmiştir.

Tablo 32. 1519-1570 Yılları arasında Tekstil Sektörü

Tarih	1526		1544		1570	
Meslek	M	G.M	M	G.M	M	G.M
Abacı	1	-	33	-	20	-
Boyacı (Sabbağ)	-	-	21	-	7	-
Cüllah	4	-	2	-	5	1
Gazzaz (İpekçi)	-	-	-	-	6	-
Hayyat (Terzi)	3	4	52	26	19	9
Keçeci	-	-	8	-	-	-
Muytab	-	-	23	1	9	-
Takyeci	2	-	47	1	6	1
Toplam	10	-	124	28	71	11

Yiyeceklerin temini noktasında Sofya’da tabbah, helvani, kasap, bakkal, macuncu, bozacı, bostancı, arpacı, çörekçi, ekmekçi, börekçi gibi meslek erbabları da bulunmaktaydı. Sayı olarak en fazla bakkal ve kasaplar görülmektedir.

Tablo 33. 1519-1570 Yılları Arasında Sofya’da Gıda Sektörü

	1526		1544		1570	
Meslek	M	G.M	M	G.M	M	G.M
Arpacı	-	-	2	-	-	-
Bakkal	-	-	29	-	26	-
Başçı	-	-	-	-	-	1
Bozacı	-	-	12	-	-	-
Bostancı	-	-	6	-	4	-
Börekçi	-	-	-	-	4	1
Çörekçi	-	-	2	-	-	-
Ekmekçi	-	-	3	1	1	1
Helvani	2	-	8	-	3	-
Kasap	-	-	37	-	-	-
Macuncu	-	-	-	-	-	-
Tabbah (Aşçı)	6	-	3	-	4	-
Toplam	8	-	102	1	42	2

Eşya imali ile ilgili 1519’da sadece demirci görülürken 1544’te ve 1570’e gelindiğinde çeşitlilik artmıştır. Alet imali ile uğraşan meslekler arasında kefgiri, çıkrıkçı, kürekçi, çömekçi, kazancı, mismari, okçu, demirci, semerci, sekkak (bıçakçı) bulunmaktadır. 1544’te 37 kişi ile en fazla kürekçi bulunmakta 1570’te de yine en fazla kürekçi görülmektedir. Şehirde ticaretle ilgili olarak tacir, bezzaz, tacir-i bezastan, esirci, köhnefuruş, gibi meslekleri icra eden kişiler vardı.

Tablo 34. 1525-1570 Yılları Arasında Sofya’da Eşya İmalı

	1526		1544		1570	
Meslek	M	G.M	M	G.M	M	G.M
Bıçakçı (Sekkak)	-	-	-	-	2	-
Çıkrıkçı	-	-	11	-	6	-
Çölmekçi	-	-	5	5	4	3
Demirci	1	-	1	-	4	-
Kazancı	-	-	4	-	3	-
Kefşgiri	-	-	24	-	3	3
Kürekçi	-	1	37	21	15	5
Mismari	-	-	2	2	3	-
Okçu	-	-	3	1	2	-
Semerci	-	-	-	3	2	3
Toplam	1	1	87	32	42	14

Tablo 35. XVI. Yüzyılda Sofya’da Esnaf

Meslekler	1526	1544	1570
Abacı	1	32	23
Aharcı	----	----	1
Ahenger	2	8	8
Aledfüruş	----	7	----
Arabacı	----	----	16
Arpacı	----	3	----
Attar	1	16	4
Babuci	11	112	41
Bağban	----	1	----
Bakkal	----	27	28
Balcı	----	----	1
Balıkçı	----	----	1
Başcı	----	3	1
Başmakçı	----	6	----
Berber	----	12	----
Bezzaz	----	----	4
Bıçakçı	1	1	3
Bostani	----	6	10
Boyacı	2	3	11
Bozacı	----	1	----
Börekçi	----	1	3
Cüllah	10	12	8
Çanakçı	----	1	----
Çancı	----	1	----
Çerçi	2	----	1
Çıkırıkçı	----	----	20
Çömlekçi	3	15	6
Çörekçi	----	1	----
Çulcu	----	1	----
Debbağ	----	88	62
Dellak	2	18	18
Dellal	1	22	9
Destarcı	----	1	----
Dülger	1	1	----
Ekmekçi/Habbaz	4	26	9
Esirci	----	4	----
Eskici/Köhnefüruş/Köhneduz	----	12	3

Tablo 35- devamı

Meslekler	1526	1544	1570
Haddad	----	----	1
Haffaf	----	----	1
Hallaç	----	----	1
Hamamcı	1	2	1
Hasırcı	----	6	----
Hayyat	1	109	27
Helvani	3	8	5
Heybeci	----	1	----
Hizemi	----	----	1
İğneger	----	2	----
İpekçi	----	13	8
İplikçi	----	1	----
İğneci	----	1	----
Kalaycı	2	1	1
Kasap	7	40	14
Kavas	----	1	----
Kazancı	1	4	1
Keçeci	1	8	3
Kefşger	2	25	----
Kesefürüş	----	1	----
Kılıçcı	----	1	----
Kıncı	----	1	1
Kilimci	----	2	----
Kuyumcu	----	6	----
Küfeci	----	1	----
Kürkçü	16	81	19
Macuncu	----	2	----
Manav	----	3	----
Mestçi	----	----	4
Mismari/Mismarfürüş	----	5	4
Mumcu	----	4	1
Muytab	6	22	10
Muzeduz	----	45	7
Nalband	1	36	15
Nalçacı	----	5	3
Nalıncı	----	----	1
Natır	----	3	----

Tablo 35- devamı

Meslekler	1526	1544	1570
Neccar	2	8	8
Okçu	----	1	----
Palanduz	----	1	----
Penbeduz	----	18	5
Pirinççi	----	1	----
Sabbağ	----	----	1
Sabuni	3	12	3
Sağrııcı	----	13	1
Saraç	6	70	42
Sarraf	----	3	----
Savatçı	----	----	1
Semerci/Semerger	----	3	4
Serferaş	----	1	----
Simitçi	-----	9	6
Sirci	-----	2	----
Tabbah	9	18	5
Tacir	-----	60	2
Takyeci/Takyeduz	8	58	8
Tuzcu	----	29	2
Zindancı	----	1	----
Zinger	----	1	----

Osmanlı şehirlerinin hemen hemen hepsinde olduğu gibi Sofya’da da ekonomik hayatın temelini oluşturan dericilik, tekstil, gıda ve eşya imali önemli meslek kollarını oluşturmaktadır. Tekstil sanayisi içerisinde dokumacılık, takyecilik, keçecilik, terzilik, kumaş boyamacılığı gibi farklı iş kolları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde 1544 yılında 109 kişi ile terziler ilk sırada yer alırken terzileri 58 kişi ile takyeciler takip etmektedir. Bu durum terziliğin Sofya’da önemli bir iş kolu olduğunu göstermektedir. Önemli iş kollarından diğeri dericilik sektörüdür. Dericilik ile ilgili işler arasında babuççular, debbağlar, saraçlar, çeşitli ayakkabı üretenler, meslek dalları içerisinde kalabalık bir grup oluşturmaktadır. Dericilik alanında genellikle Müslümanların etkin olduğu görülmektedir. XVI. yüzyılda farklı meslekler bulunmaktadır. Ancak bu meslekler arasında tekstil ve dericilik alanlarında çalışanların diğer mesleklere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Sofya’da tekstil ve dericilik mesleklerinin ekonominin temelini oluşturduğunun bir

kanıtı niteliğindedir. Bu iki sektörün ekonomik yapıda bu denli etkili olmasında hammadde temini açısından hayvancılığın da önemli bir uğraş olduğunu göstermektedir.

XVI yüzyılda Sofya’da bulunan esnaf çeşitliliği ve sayısındaki dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmanın sebebi noktasında net bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu yüzyılın başından itibaren Sofya’ya yapılan göçlerle birlikte esnaf ve meslek sayılarında artış yaşanmıştır. Ancak 1544’ten sonra Müslüman nüfusun azalmasına karşın Gayrimüslim nüfus artış göstermiştir. Yukarıdaki tablolardan anlaşılabileceği üzere Müslümanlar tarafından bazı meslekler daha fazla icra edilmektedir. Müslüman nüfusun azalmasıyla birlikte bu meslek ve esnafların sayılarında da düşüş yaşanmıştır. Kısaca 1570 yılında meslek ve esnaf sayılarında yaşanan azalmada Müslüman nüfusun azalmasının etkili olabileceğini düşündürmektedir. Müslümanlar tarafından daha fazla teGenelde 1544 yılında esnaf ve meslek sayılarında artış yaşanmış,

4.4.1.2. Şehirköy

1526 yılında Şehirköy şehrinin vergi gelirlerini hazine-i amire defterdarı İskender Çelebi tasarruf etmektedir. Şehrin gittikçe büyüdüğü, hatta Hristiyan nüfusun arttığı ispenç vergisinin artışında kendini göstermektedir. 1544’te ise görevinin ne olduğu belirtilmeyen, has tasarruf ettiği için İskender Çelebi gibi üst düzey devlet görevlisi Süleyman Paşa’nın hassıdır. Ancak en büyük değişiklik 1570’de olmuştur. Bu tarihte artık Şehirköy gelirleri padişah hassına dâhil edilmiştir. Gelirlerin değişken bir seyir izlediği görülmektedir. Nitekim 1526’da 8.527 akça, 1544’de artarak 10.108 akça olmuş, beş yıl sonra yeniden 8.527 akçaya gerilemiştir. Ancak 1570’de yaklaşık 4.000 akça artarak 12.125 akçaya yükselmiştir. Yükselişin sebebi büyük meblağlar halinde olmasa bile ispenç, ihtisab, şemhane ve 2.000 akçalık bac-ı pazar-ı Şehirköy ve arusane ve cürm-ü cinayet ve bad-ı heva ve deştbanı Şehirköy ve resm-i fuçu-yu ez hariç ki an nefsi Şehr boyahane kalemindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Yine bu tarihte daha önce olmayan vergi gelirleri bulunmaktadır. Müjdegâne-i kul ve cariyeye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu, Niyâbet ve nısf-ı bad-ı hevâ-yı timarha-i sipâhîyan -ı kaza-i mezbure ve resm-i arusane ve gayruhu, beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve

kaçgun kul ve carıye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu gibi vergi kalemleri bunlar arasındadır.

Gelirler içinde çok büyük fark oluşturacak bir vergi kalemi yoktur. Yüksek vergi miktarına sahip vergiler 2.000 ve 2.500 akça arasında değişmektedir. Örneğin 2.000 akçalık bac-ı siyah vergisi ile şemhane vergisi 2.300 akça ve ihtisab ve ihzariye vergisi ise 2.100 akçadır. Kısaca şehrin gelirlerinin yarısını bu üç vergi kalemi oluşturmaktadır. Sofya- Belgrad yolu üzerinde bulunması şehri stratejik bakımdan önemli hale getirirse de ticari bakımdan Sofya ile kıyaslanamayacağı ortadadır. Yine de bac-ı siyah vergisinin şehirde yüksek gelirler arasında olması uluslararası ticaretin yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu ticari hareketlilik gittikçe artmıştır. 1526'da 500 akça iken 1570'de 2.000 akçaya çıkması bunun göstergesidir.

Tablo 36. XVI. Yüzyılda Şehir Gelirleri

Gelirler	1526	1544	1570
Resm-i raiyyet	---	---	44
İспенç	592	675	1.000
Gendüm	88	440	275
Mahlût	40	430	245
Resm-i bostan	22	22	---
Resm-i kendir	22	22	128 ²³⁴
Resm-i harman ²³⁵	320	320	434
Resm-i giyah	100	110	---
Öşr-ü şıra	125	225	---
Resm-i dönüm-ü bağat-ı Müslümanân	150	150	155
Asiyab ²³⁶	420	360	300
İhtisâb ma'a ihzariye Şehirköy	700	800	2.100
Şemhâne ²³⁷	---	2.100	2.300
Boyahâne	---	---	---
Bac-ı siyah-ı pazar-ı Şehirköy ²³⁸	500	1.500	2.000
Bac-ı ayak ²³⁹	1.400	400	---

²³⁴ Bu meblağa keten ve bostan vergileri dâhildir.

²³⁵ Bu vergi içerisinde 20 kile gendüm ile 20 kile arpa vardır. 20 kile gendümden 220, 20 kile arpadan 100 akça vergi alınmıştır. BOA. TD. 130, s. 114.

²³⁶ On dört bab değirmenden alınan bir vergidir (BOA. TD. 130, s. 114).

²³⁷ Bu vergi Şehirköy merkezi ve nahiyei kapsamaktadır.

²³⁸ Bu vergiye 1544'de *arusane ve cürm cinayet ve bad-ı hevâ, deştbanî Şehirköy ve resm-i fuçu ez hariç nefis-i Şehr* vergileri dâhil edilmiştir.

Tablo 36- devamı

Gelirler	1526	1544	1570
Hassa sazlık	55	55	55
Bac-ı kantar		400	600
Mahsul-u bac-ı bazar-ı Şehirköy ve arusane ve cürm-ü cinayet ve bad-ı heva ve deştbanî Şehirköy ve resm-i fuçu-yu ez hariç ki an nefis-i Şehr boyahâne	---		2.000
Bac-ı Kantar	250	---	600
Öşr-i şıra-i Gebran	---	---	120
Niyabet vilayet-i Şehirköy nısf-ı bad-ı hevâ-yı timarha-i sipâhîyan -ı kaza-i mezbure ve beytûlmal ve yave ve kaçgun an Müslümanân ve gebran kaza-i mezbure	1.500	680	---
Bac-ı	---	1.412	---
Öşr-i çayırha-i Müslümanân	---	150	150
Panayır-ı bazar-ı Şehirköy	---	220	425
Zemin ²⁴⁰	---	---	---
Çiftlik ²⁴¹	---	37	---
Yaylak	---	---	640
Mahsul-u müjdegâne-i kul ve carıye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu		---	21
Mahsul-u beytûlmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun kul ve carıye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu	---	---	35
Niyâbet ve nısf-ı bad-ı heva-yı timarha-i sipahiyan-ı kaza-i mezbure ve resm-i arusane ve gayruhu	---		500
..... ²⁴²	1.800	---	---
..... ²⁴³	200	---	---
..... ²⁴⁴	150	---	---
Toplam	8.527	10.108	12.125

²³⁹ Adet-i kadim üzere kaza-i mezbureye müteallik olan merada satılan iki koyuna bir akça ve sığır başına bir akça alınır. BOA. TD. 130, s. 115.

²⁴⁰ Zeminin miktarı bir dönümdür (BOA. TD. 492, s. 231).

²⁴¹ Hacı b. İnehan'a ait olan 7 kıta tarladan oluşmaktadır. Öşür vermekle mükellef olmakla birlikte miktarı belirtilmemiştir (BOA. TD. 492, s. 231).

²⁴² Silik.

²⁴³ Silik.

²⁴⁴ Silik.

4.4.1.3. Samakov

Sofya'nın 1526'da 44 Müslüman, 117 gayrimüslim hanenin olduğu bir kasabasıydı. Aynı tarihte Şehirköy'ün 7 mahallesinde yaşayan 137 hane Müslüman, 33 hane Hristiyan yaşamaktaydı. Berkofça ise çok daha küçük şehirdi. Şehirköy'e ve Samakov'a bakıldığında hemen hemen aynı büyüklükte bir kasaba olmalarına rağmen Samakov'u farklı kılan hep üzerinde durduğumuz gibi demir madeniydi. Demir günlük yaşamın bir parçası olduğu kadar silah yapımı için de gerekliydi. XVI. yüzyıla gelindiğinde demire olan ihtiyacı fazlasıyla artıran gelişme top teknolojindeki gelişmeydi²⁴⁵. Buna yüzyılın ikinci yarısında ateşli silah teknolojisindeki gelişme eklenince demir çok daha kıymetli hale geldi. Tabii buna gemi inşasının eklenmesi gerekmektedir. Gemi inşasının her alanında demirden imal edilen mamul maddelere ihtiyaç vardı. Bu durum demir ve demir ürünlerine olan ihtiyacın artması Samakov'un şehir gelirlerinde kendini göstermektedir. Şehrin en önemli gelir kaynağı ham demiri çeşitli boyutlarda demir çubuk haline getiren samakovlardı. Samakov'da 1526'da 19 bab samakov vardı. Bu samakovlardan devlet 2.850 akça gelir elde etmekteydi. Buna ek olarak Hüseyin Ağa vakfının samakovu bulunmaktadır. 1544'te İbrahim Paşa'nın samakov yaptırdığı görünmektedir. Vakfa ait samakov çok küçük olmalı ki, elde edilen gelir 100 akçadır. İbrahim Paşa'nın samakovu 1544 yılında kurulmuştur. Oldukça büyük bir samakov olduğu için geliri 31.000 akça gibi yüksek bir meblağdır. Fakat bu samakova ait diğer tahrirlerde gelir kaydedilmemiştir. İlerleyen yıllarda samakov sayısında artış olmuştur. 1544'de 23 bab samakovdan 3.300 akça gelir elde edilirken, 1570'de tam tersine bir durum gelişerek bab sayısı 3'e gelir ise 450 akçaya düşmüştür.

Bir diğer demir imalathaneleri ise artık demir haline gelen ürünü mamul ürün haline getiren vigne adı verilen imalathanelerdir. Vigneler ikiye ayrılmaktaydı. Birisi vigne-i mismar, diğeri vigne-i çataldı. Samakov'da 6 bab çivi üreten vigne-i mismar bulunmaktadır. Bab sayısı 6 olan vigne-i mismardan 90 akça alınmaktadır. 1544'de ise mismar vignesi sayısı 10 baba çıkmıştır. Bu tarihte gelir 150 akçaya çıkmıştır. Bu seyir ise ilerleyen yıllarda devam etmiştir. Bir çatal üreten vigne-i çatal sayı olarak

²⁴⁵ Toplar çeşitli madenlerden dökülmekteydi. İstanbul'un fethi sırasında büyük toplara duyulan ihtiyaç topçuluğun gelişmesinde etkili olmuştur. Topların dökümünde bu dönemde kurşun, tunç kullanılırken Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sırasında demirden top dökülmeye başlanmıştır. Tunç top dökümü devam etmekle birlikte Kanuni Sultan Süleyman döneminde demir top dökümü devam etmiştir. Demir, topun yapımı dışında demir kepçe, demir kazma gibi birçok alet edevat için de gerekliydi. (Bostan, 2009, s. 260- 264, 273).

verilmemiştir. Bu vigne öşr-i cedid-i vigne-i çatal şeklinde kaydedilmiştir. Elde edilen vergi geliri 1526'da 1.240 akça, 1544'de iki katına çıkarak 4.860 akça gelir elde edilirken 1570'de 450 akçaya kadar düşmüştür.

Bütün bunlara bağlı olarak Samakov'da resm-i kantar vergisi miktarı 1526'da mukataaya verilerek işletilmiştir. Bu tarihte mukataa geliri 58.667 akçadır. Nitekim Mayıs/Haziran 1560'da 3 akça yevmiye ile Ali adlı kişi kantarcı tayin edilmiştir (BOA. MAD, 2775, s. 1623). Fakat gittikçe azalan bu vergi 1570'de hiç kaydedilmemiştir. Muhtemelen kantar vergisinin demir üretimi ile bağlantısı düşünülebilir.

Diğer taraftan uluslararası ticaretin göstergesi olan bac-ı siyah vergisi 19.000 akçadır. 1544'te ise 29.157 akçaya yükselmiş olup, beş yıl sonra yine 19.000 akçaya geri düşmüştür. 1570'de ise hiç yoktur. Bac-ı siyahın artışı ve düşüşünün demir üretimine bağlı olduğu görülmektedir. Çünkü demir üretimini yükseldiği yıllarda bac-ı siyah yükselmiş, azaldığında ise azalmıştır. Demir üretiminin çok azaldığı 1570'de ise bac-ı siyah vergisi hiç kaydedilmemiştir. Bir diğer mukataaya verilerek işletilen gelirler bozahaneler ve şemhanelerdir. Sadece 1544'te kaydedilen mukataa geliri 2.300 akçadır²⁴⁶.

Şehrin diğer gelirleri tarımsal üretim ile hayvancılığa dayalı vergilerdir. Buğday, mahlût en başta gelmektedir. Ancak Samakov'da hayvancılık ve zirai üretimden ön plandadır. Hatta gittikçe artan oran seyretmektedir. Bu durumun göstergesi olarak alınan otlak ve yaylak, adet-i ağnam ve resm-i ağıl gibi vergileri gösterebiliriz. Mesela 1526'da adet-i ağnam vergisi ve resm-i ağıl vergileri 2.140 akça iken 1570'de 10.225 akçaya yükselmiştir.

²⁴⁶ 6 Mayıs 1544 tarihinde Samakov'un da içinde bulunduğu Edirne, Filibe, Dimetoka, Tatarpazarı, İpsala, İnöz, Ferecik kadılarına gönderilen hükümde hazineye borçlu olan kişilerin borçlarının tahsili için Behram adlı kişi görevlendirildiği belirtilmektedir (BOA. KK. 62, s. 145).

Tablo 37. XVI. Yüzyılda Samakov Şehri Gelirleri

Gelirler	1526	1544	1570
İспенç	3.635	3.579	4.150 ²⁴⁷
Rüsum-u haymanaha	---	136	2.178
Resm-i çift	---	---	55
Gendüm	1.120	4.202	1.694
Mahlût	540	2.255	966
Resm-i harman	866	1.856	1.760
Resm-i giyah	585	705	2.500
Resm-i bostan	82	116	275
Resm-i kendir	82	116	---
Öşr-i asel	260	2.512	130
Bıdat-ı hınzır ve bojik	---	250	450
Resm-i tapu-yu zemin	---	---	1.420
Samakov	2.850	3.300	450
Vakf-ı samakov (Hüseyin Ağa)	100	---	---
Mahsul-u samakovha-i İbrahim Paşa	---	31.000	---
Vigne-i mismar (6 bab)	90	150	150
Asiyab (16 bab) ²⁴⁸	410	750	780
Öşr-i cedid vigneha-i çatal	1.240	4.680	450
Resm-i kantar	---	72.360 ²⁴⁹	---
Resm-i otlak ve yaylak	360	---	2.986
Resm-i otlak-ı sağmalcıyan	180	230	650
Bac-ı siyah nefsi-i Samakov	19.000	29.157 ²⁵⁰	---
Mukataa-i resm-i kantar	58.667	---	---
Adet-i ağnam ma'a resm-i ağıl nefsi-i Samakov ma'a meraha-i o	2.140	10.225	10.225 ²⁵¹
Resm-i arus ma'a bad-ı heva	724	---	---
İhtisâb ve ihzar nefsi-i Samakov-ı İvlayço	6.000	---	---
Ser-asesan-ı nefsi-i Samakov (20 bab dükkân)	3.000	---	4.400 ²⁵²
Mukataa-i bozahâne ma'a şemhâne nefsi-i Samakov	---	2.300	---
Müjdegame-i kul ve carıye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu	---	---	200

²⁴⁷ İspenc-i gebran ma'a nefsi-i haymanaha-i an kadim der nefsi-i mezbur.

²⁴⁸ H. 970 (M. 1562-63) yılında Darüssaade Ağası'nın Samakov'da bulunan değirmeninin yıllık geliri 20.120 akçadır. Bu değirmenin geliri tahrir defterinde şehir hâsılı içerisinde alınmamıştır. (BOA. TS.MA.d. 3760, s. 2).

²⁴⁹ nefsi-i Samakov ma'a K. Rayova ve K. Dıragoşin ve K. İsmail ve K. Dospey ve Şirokidol ve Kalkova ve Nasaral ve İzlokogani ve Birodan t. Samakov ve Kurniç T. Sofya ve Radoyıl ma'a tevabia dahildir.

²⁵⁰ ma'a resm-i kanatar- meyve ve gayruhu

²⁵¹ Bu toplama köylerin vergisi dahildir.

²⁵² Bac-ı pazar vergisi eklenmiştir.

Tablo 37-devamı

Gelirler	1526	1544	1570
Resm-i yaylak? ²⁵³	---	450	---
Çiftlik-i Murad Çelebi Nahiye-i Samakov	---	50	---
Resm-i duhan	---	12	---
Resm-i arusane gayruhu nefis-i Samakov	---	5.468	---
Mahsul-u ôşr-i çatal 'an nevâhî-i Samakov ve rûsum-u eyyam-ı? vigniha ma'a rûsum-u vigniha	---	---	12.575
Beytûlmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun kul ve cariyeye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu	---	---	1.250
Niyâbet ve arusane ve adet-i deştânî ma cûrm-ü cinayet ve gayruhu	---	---	6.500
Toplam	107.201	166.629	172.560

4.4.1.4. Berkofça

Berkofça şehri Sofya ile Vidin arasında kurulmuş bir şehirdir. Şehir XVI. yüzyıl öncesinde çok küçük olup köy görünümündedir. Zaten 1526'da mahallesi dahi yoktur. Mahalleler nüfusun artması ile sonradan kurulmuştur. Zamanla Müslüman nüfusun yerleştiği yeni mahallelerin kurulmasından anlaşılmaktadır. Buna rağmen Sofya Sancağı kazaları içinde en düşük vergi geliri olan ve en küçük şehridir. Hatta 1570 yılına kadar 4.882 akça ile pozisyonu hiç değişmemiştir. 1570'de 118 akça gibi küçük bir artış söz konusudur. Berkofça şehri küçük olmasına rağmen kazada Çiprofça ve Ozirova madenlerinin olması önemini artırmaktadır. Nüfusun artışında bu madenlerin etkisi büyük olmalıdır.

Şehrin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Buğday, mahlut, ceviz, meyve üretim alanlarıdır. Bostanlarda çeşitli meyve ve sebze üretilmektedir. Kazanın merkezi olarak burada pazar kuruluyor olmalıdır. Ancak asıl kurulan tuz pazarından elde edilen gelir yekûn oluşturmaktadır. Bu açıdan kazada yaşayanların tuz ihtiyaçlarını buradan karşıladıklarını düşünebiliriz.

²⁵³ Kara Eski mahalle-i mezburede yörükler gelüp sakin olurlar imiş.

Tablo 38. XVI. Yüzyılda Berkofça Şehri Gelirleri

	1526	1544	1570
İспенç	748	225	656
Gendüm	64	200	88
Mahlut	64	104	203
Resm-i giyah	100	100	59
Resm-i bostan	40	50 ²⁵⁴	26
Resm-i kendir	---	---	36
Resm-i harman	480	240	468
Öşr-i ceviz	10	90	47
Öşr-i meyve	10	90	---
Öşr-i kivare	---	---	34
Bid'at-ı hınzır ve bojik ²⁵⁵	46	56	50
Bac-ı hamr	---	---	50
Öşr-i şıra	80	196	18
Asiyab	210	210	210
Resm-i otlak ve yaylak	---	---	250
Asiyab-ı gebran	90	---	---
..... (Resm-i Bağat)	90	80	80
Bac-ı pay-ı ganem (ağnam) ve gayruhu	80	185	30
Bac-ı pay			
Resm-i yaylak	150	150	
Resm-i otlak	---	150	
Resm-i kışlak	150	150	30
Müjdegâne			35
..... defter-i atik	80	80	80
Mezraa	130	130	185
Der mezra-i Müslüman (bab: 3) ²⁵⁶	90	90	90
Bad-ı hevâ ve resm-i arusane nefis-i Berkofça ve hassaha-i Berkofça zeamet-i sair nısf-ı timarha-i sipâhîyan ve bac-ı pay-ı.....	2.000	2.436	
Beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun kul ve cariye			70
Bac-ı pay-ı araba-i tuz ve gayruhu			1.000

²⁵⁴ Resm-i bostan ve kendir ve duhan.

²⁵⁵ Bu vergi 1526'da bojik olmadan sadece resm-i hınzır şeklindedir.

²⁵⁶ Bu vergiyi değirmen vergisi olarak düşünüyoruz. Çünkü 3 bab yazıldığı gibi XVI. yüzyılda Sofya'da değirmenlerin her babından 30 akça vergi alınmaktaydı.

Tablo 38- devamı

	1526	1544	1570
Niyâbet ve arusane ve gayruhu deştbanî ve nisf-ı niyâbet-i timarha-i sipâhîyan - ı nahiye-i mezbure ve cürm-ü cinayet ve bad-ı hevâ ve yâve ve kacgun ve gayruhu an hassaha-i müşarünileyh			2.300
Toplam	4.882	4.882	5.000

4.4.2. Kır Ekonomisi

4.4.2.1. Tarım

4.4.2.1.1. Hububat ve Bakliyat

Hububat üretimi yapılan araziler miri arazi kapsamındadır. Osmanlı Devleti'nde arazi mülk, vakıf ve miri arazi olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Büyük bir çoğunluğu miri araziydi. Çünkü fethedilen topraklar fetih hakkı gereği devlete aitti. Devlet daha sonra bu arazilerden bazı kişilere mülk olarak verebilmekteydi. Sofya'da bu anlamda iki mülk yer almaktadır. Bunlardan birisi Sofya'ya bağlı Hacı Karaman Köyü'dür. Şadi Bey'e mülk olarak verilmiştir²⁵⁷. Diğeri ise Ahmed Paşa mülkü olup Samakov Kazası'ndaydı. O da Ahmed Paşa mülküdür²⁵⁸.

Diğeri ise vakıf topraklardır. Sofya fetihten kısa süre sonra çehresi değişmeye başlamış ve vakıflar ile kısa süre içerisinde de bu gerçekleşmiştir. Böylece vakıf araziler ortaya çıkmıştır. Ancak Sofya Sancağı'nda arazinin büyük bir çoğunluğu miri arazi kapsamındadır. Özellikle hububat üretimi yapılan araziler miri arazidir. Bağ, bahçe, bostan gibi araziler ise bunun dışında tutulmaktadır. Bu durumun nedeni toplum ve ordunun ihtiyaçlarının hububata dayanmasıdır. Üretimin devamlılığının sağlanması için devlet tarlaların bağ ve bahçeye dönüştürülmemesi yönünde

²⁵⁷ Şadi Bey Mülkü: Sultan Bayezid tarafından Dulkadiroğlu Şadi Bey'e neslen ve neslen mülk olarak verildiği yazmaktadır. Hatta Sultan Selim ve Sultan Süleyman tarafından mülknâme devam ettirilmiştir. Sultan Selim döneminde de yine aynı anlamda mukarrername verildiği ifade edilmektedir. Devamında köy halkının vergileri yukarıdaki gibi sıralanmaktadır. Açıklamanın en sonunda ılcının bakımı, gözetilmesi işi karşılığında köy halkının avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye'den muaf tutuldukları belirtilmiştir (BOA. 492, s. 710).

²⁵⁸ Ahmed Paşa Mülkü: Vezir-i azam Ahmed Paşa, Samakov'da Ak Eski ve Kara Eski adıyla bilinen araziye Lengercioğlu Yahya adlı kişiden satın alarak buraya satın aldığı Bulgar, Macar ve Sırp asıllı kölelerini yerleştirmiştir. Böylece köy kurmuş ve bu araziye şenlendirmiştir. Sonra Ahmed Paşa, köyün kendisine temlik edilmesini istemiştir. İsteği uygun görülmüş ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından arazi tüm gelirleriyle birlikte Ahmed Paşa'ya temlik edilerek mülknâmesi verilmiştir. Mülkname II. Selim zamanında yenilenmiştir (BOA. TD. 492, s. 740).

hükümler vazetmiştir. Bu neviden bir madde Sofya kanunnamesinde “ve çiftlik olsun baştina olsun ba’zı tarlaları ahara virilüb yerlü yerinden naklolunmaya kanuna muhalifdir çiftlik ve baştina paralanub bozulması katiyen kat’â câiz değildir” (BOA. AE. SSÜL:I, 5/263, s. 4; Barkan, 1943, s. 254).

Mîrî arazi askeri sistemle doğrudan bağlantılı olarak bir çift öküzle işlenebilen tarım işletmelerine dönüştürülmüştür. Reayanın işlediği bu çiftliklerin mülkiyeti devlete aitti. Büyüklük olarak 80 ile 180 dönüm arasında değişen çiftlikleri ekip biçmeleri karşılığında köylü ürettiği ürünün yanı sıra çift resmi, ispenç resmi gibi vergileri devlet adına sipahiye ödemektedirler. Bir çift öküz ile işlenebilen arazi en küçük zirai işletmeye Halil İnalçık çift-hane adını vermiştir. Doğal olarak çiftlikler Osmanlı tarımının temelini oluşturmaktaydı. Bu nedenle devlet üretimin devamını sağlamak amacıyla çiftliklerin bölünmezliği ilkesini temel alarak kendi kontrolü altında tutmuştur (İnalçık, 2012, s. 247). Coğrafi şartlar gereği tarım arazileri her zaman tam bir çiftlik olarak düzenlenmesi mümkün olmadığı için arazinin büyüklüğüne göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bütün tahrir defterlerinde olduğu gibi Sofya tahrir defterlerinde köy ve şehirlerin etrafında yer alan çift/baştina, nim-çift ve zemin gibi tabirler bu sınıflandırmayı göstermektedir (Emecen, 1989, s. 223).

Klasik dönem olarak bilinen XVI. yüzyılda tarımsal üretimin büyük çoğunluğunu tahıl üretimi oluşturmaktadır. Zaten tarımsal üretim ve hayvancılık, toplumun yaşamış olduğu coğrafi konum ve ihtiyaçlar tarafından şekillenmektedir. Ancak tahıl dünyanın genelinde temel ihtiyaç maddesidir (Öz, 1991, s. 70). Dolayısı ile Osmanlı ekonomisinin temeli de tarıma dayanmaktaydı. Köylü nüfusun büyük çoğunluğunun geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Bu devletin vergi gelirlerinin büyük çoğunluğunu yine tarımsal ürünlerden alınması anlamına gelmekteydi.

Sofya Sancağı’nın genelinde en fazla üretilen ürünlerin başında buğday yer almaktadır. Temel gıda maddesi olması, askeri açıdan stratejik öneme sahip olması ve her türlü iklim çeşidinde yetişebilmesi nedeniyle en çok ziraatı yapılan ürün olarak buğday her zaman ilk sırada bulunmaktadır (Karaca, 2002, s. 242). Bunu takiben arpa, burçak, yulaf, darı, çeltik (pirinç) ve bir de bunların karışımı olan mahlût gelmektedir. Temel gıda maddesi sayılan tahılın dışında bir de bakliyat ürünleri yetiştirilmektedir. Bakliyat olarak ise mercimek, fasulye gibi zirai ürünler

bulunmaktadır. Bunların dışında soğan, sarımsak, lahana ve az miktarda çörek otu görülmektedir.

Buğday (Hinta-Gendüm): Buğday, tahrir defterlerinde hinta ve gendüm²⁵⁹ olarak adlandırılmıştır. Genelde üretilen buğdayın ölçü birimi olarak kile verilmiştir. Ortalama olarak 1 kile buğdayın fiyatı ise 11 akçedir. Sofya kilesi ise sancağın kanunnamelerine göre 52 vukiyyedir. Ancak kazalarda bu değişmektedir. Samakov ve Şehirköy’de 1 kile 50 vukiyye iken Berkofça Kazası’nda 54 vukiyyedir. Öşür ise “re’âyây-ı müslüminden olsun yörüklerden olsun ve gayrilerden olsun her kim zirâ’at ederse tamam öşür ve yüz kile ve bir kilenin dahi sülüsü sâlâriyye verile ki, bu cümle yedi buçukda bir veya on beş kilede iki kile vâkı’ olur” şeklindedir. Burada öşür hangi oranda alınacağı belirtilmemektedir. Ancak sancağın bazı yerlerinde alınan salariyye vergisinin ne şekilde alınacağı üzerinde durulmuştur. 1526’da Çamurlu Mezrası’nda yörüklerden buğdaydan 123 kile için 1.253 akça, mahlûtta ise 150 kile/akça vergi alınmıştır. Karaca Ahmedlü Köyü’nde 100 kile/1.110 akça buğday, 10 kile/545 akça, Ağaçeşlü Köyü’nde 52 kile/572 akça buğday, 81 kile/405 akça mahlûtta tahsil edilmiştir. En çok salariyye vergisi Akça Kilise nd. Hacı Karaman Köyü’nde 200 kile/1.200 akça buğday, 255 kile/1.275 akça mahlût vergi alınmıştır. (BOA. TD, 130, s. 193-194).

Buğday ise kanunnamelerde ayrıca belirtilmediği sürece onda bir oranında tahsil edilmekteydi. Bazen beşte bire kadar yükseldiği olurdu (Akdağ, s. 408), Sofya kanunnamesinde ayrıca bir oran belirtilmediği için öşrün buğday, mahlût, arpa, gibi ürünlerden onda bir üzerinden alındığını kabul ediyoruz. Yukarıdaki gibi gazilerin “yem hakkı” olarak alınan salariyye vergisi de dâhil edildiğinde hububattan alınan vergi miktarı yükselmektedir. Akdağ, bu oranın salariyye ile birlikte sekizde bire yükseldiğini yazmaktadır (Akdağ, 1995). Biz üretilen buğday miktarını tespit ederken salariyye vergisini dâhil etmedik. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi salariyye vergisi ayrıca tahsil edilmektedir.

İncelediğimiz dönemin hemen öncesinde 1519’da Sofya Kazası’nda vergi olarak tahsil edilen buğday miktarı 13.692 kiledir. Buna göre üretilen buğday miktarı 136.920 kiledir. Beş yıl sonra 1526 tahririnde öşür olarak alınan buğday miktarı artarak 14.522 kileye yükselmiştir. Üretilen buğday miktarı ise 145.222 kiledir. Öşür

²⁵⁹ Buğday demektir (Devellioğlu, 2008, s. 285).

olarak alınan buğday miktarının nakit değeri 153.572 akça olup bu kile başına ortalama 10,5 akçadır. O zaman sancakta üretilen buğdayın değeri tahmini olarak 1.524.831 akça etmektedir.

Kazada incelediğimiz dönemde üretimin 1544 yılında en yüksek noktasına ulaştığını görüyoruz. Tahsil edilen öşür miktarı 18.661 kile olup bahası 205.440 akçadır. O zaman kazada 186.610 kile buğday üretilmiş demektir. Ancak bu tarihte buğdayın kilesi 11 akçaya yükselmiştir. 0.5 akçalık bir artış olduğu görülmektedir. O zaman üretilen buğdayın bahası ise 2.052.710 akçaya ulaşmaktadır. 1526 yılındaki fiyattan 1544'te üretilen buğdayın değeri 1.959.405 akça olurdu.

1570 tahririne göre buğday üretiminde düşüş vardır. 1526'daki duruma kadar değilse bile yaklaşık 3.000 kilelik bir azalma meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak toplam üretim ise 159.640 kiledir. Bu tarihte buğdayın kilesinde yine artış olmuştur. 11 akçadan 12 akçaya yükselmiştir. Fiyat artışı nedeniyle üretim düşse bile üretilen buğdayın kıymeti 1.915.680 akçadır. Bu meblağ 1544'deki buğdayın değeri ile hemen hemen aynıdır. Zaten kanunnamede Sofya ve Şehirköy'de 11 akça olduğu yazılmıştır. Berkofça Kazası'nda ise buğday 8 akçadır. Ancak 1526 tarihli kanunnamede mahlûttan önce buğday yerine şirasının kilesi 8 akça yazmaktadır. Hâlbuki şıra medre²⁶⁰ ile ifade edilmektedir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 3). Bunun buğday olması ihtimal dâhilindedir. O zaman Berkofça Kazası'nda buğdayın kilesi 8 akçadan alınıp satılmaktadır. Bu tahrire yansımıştır. Çünkü Berkofça Kazası'nda 1526'da buğdayın kilesi 7.5 akça olup 1544'te 8.5 akçaya, 1570'de ise 10.5 akçaya yükselmiştir.

Bütün bunlara rağmen sancağın diğer kazalarında üretimde artış olduğu görülmektedir. En fazla üretim Şehirköy Kazası'ndadır. En az üretim ise Samakov Kazası'ndadır. Berkofça Kazası'ndaki üretim Samakov'un neredeyse iki katı olmasına rağmen Şehirköy Kazası'na göre oldukça azdır. Hatta Şehirköy'deki buğday üretimi 1570'de Şehirköy Kazası'ndan 5.000 kile fazladır. Sofya ve Şehirköy kazalarında üretimin bu denli yüksek olması coğrafya ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü Sofya'nın kurulduğu yer zaten Vitoşa Dağı'nın eteklerindeki ovadır. Şehirköy şehrinin kurulduğu yer bir ovanın ortasında olmasa bile etrafı ova olup aynı Sofya gibi ziraata uygundur. Zaten bu nedenle köy sayısı bakımından da Şehirköy,

²⁶⁰ Medre, Osmanlı Devleti'nde Rumeli'de kullanılan şıra ve şarap gibi sulu ürünlerin ölçülmesinde kullanılan bir ölçektir. (Ünal, 2011, s. 453).

Berkofça ve Samakov ile kıyaslanamamaktadır. Sofya ile ancak kıyaslanabilir ki Şehirköy'ün köy sayısı bu durumda da Sofya Kazası'ndan oldukça fazladır. Tabii bu durumun üretime yansıması normaldir.

Tablo 39. Sofya Sancağı'nda Tahsil Edilen Buğday Miktarı

Kaza	1526		1544		1570	
	Gendüm (Kile)	Gendüm (Baha)	Gendüm (Kile)	Gendüm (Baha)	Gendüm (Kile)	Gendüm (Baha)
Sofya	21.918	235.839	26.316	294.333	23.123	282.707
Samakov	1.105	8.625	1.641	18.271	4.709	53.992
Şehirköy	21.805	203.717	24.515	264.984	19.799	329.486
Berkofça	7.237	42.950	9.423	79.068	7.671	70.074
Toplam	52.065	491.131	61.895	656.656	55.302	678.189

Mahlût: Kelime anlamı *karışık, karıştırılmış, katılmış* demektir (Devellioğlu, 2008, s. 568). Tahrir defterlerinde buğday ile diğer hububatın karıştırılmış hali için kullanılmıştır. Sofya kanunnamesinde karışık olarak adlandırılmıştır. Hayvan yemi olarak değerlendirilen mahlûta tahrir defterlerinde sıkça rastlanılması Sofya'da hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Sofya ve Şehirköy'ün askeri sefer yolu üzerinde bulunması mahlûtun ekimini artırmış olmalıdır. Fiyatı ise kanunnamede mahlûtun kilesi Sofya ve Şehirköy kazalarında beşer akça, Berkofça Kazası içinse 4 akça olarak verilmiştir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 3). Alınan vergi ve onun değeri üzerinden hesapladığımızda Sofya ve Şehirköy'de bir kile mahlût 5 akçadır. 1570'de 6,5 akçaya yükselmiştir. Samakov ve Berkofça kazalarında fiyat ise daha farklıdır. Samakov Kazası'nda 1526'da Sofya ve Şehirköy gibi aynı narhtan satılmaktadır. Kanunnamede olduğu gibi Berkofça Kazası önce 4 akça üzerinde, sonra 7 akçaya yükselerek diğer kazalarla aynı narhtan satılmıştır.

Sancakta mahlûtun üretimi artan bir seyir izlemiştir. 1526'da tahmini olarak 39.102 kile mahlût üretilmiştir. 1570'de ise 48.016 kileye yükselmiştir. En çok üretim ise Sofya ve Şehirköy'de görülmektedir. 1526 yılında Sofya'da mahlut üretiminden 79.810 akça vergi alınırken 1570 yılında 114.126 akçaya yükselmiştir. Şehirköy'de ise Sofya'daki üretimin üzerinde bir üretim görülmektedir. 1526 yılında 55.807 akça vergi alınırken 1570 yılında 140.246 akça vergi alınmaktadır.

Tablo 40. Sofya Sancağı'nda Mahlut Üretimi

Kaza	1526		1544		1570	
	Mahlût Kile	Mahlût Kıymet	Mahlut Kile	Mahlut Kıymet	Mahlût Kile	Mahlût Kıymet
Sofya	15.978	79.810	19.906	97.888	17.472	114.126
Samakov	659	3.290	959	5.035	4.029	28.651
Şehirköy	15.726	55.807	22.040	109.531, 5	21.329	140.246
Berkofça	6.739	27.244	7.685	31.230, 4	5.186	36.034
Toplam	39.102	166.151	50.590	243.684	48.016	319.057

Arpa (Cev-Şair): Buğdaydan sonra en fazla yetiştirilen ürün olan arpa, daha çok hayvanların beslenmesinde kullanılmaktadır. Arpa, tahrir defterlerinde “cev-şair” isimleriyle kaydedilmiştir. Sofya tahrir defterlerinde “cev” adıyla yer almaktadır. Arpa genellikle resm-i harman vergileri içinde tahsil edilmiştir. Bu nedenle köy hâsılları içinde müstakil başlık olarak öşr-i cev miktarı azdır. Hâlbuki resm-i harman içindeki arpayı kattığımızda sancakta arpa üretimi hatırı sayılır bir miktara ulaşmaktadır. Çünkü arpa hayvan yemi olarak kullanıldığı için erken modern dönem toplumunun buğdaydan sonra ekip biçtiği en önemli üründür. Balkanlarda Çirmen Sancağı'nda da aynı durum geçerlidir. Hatta mahlût Çirmen'de en az ekilen ürünler arasındadır (Çalık, 2005, s. 49). Sofya'da arpa genellikle harman resmi olarak alınmıştır. Harman resmi dışında kalan üretim ise 1526'da 725 kile/2.916 akça, 1544 yılında 508 kile/2.626 akça ve 1570'de ise 36 kile/252 akçadır. Buna resm-i harman içindeki arpayı aldığımızda öşür olarak alınan arpa miktarı 1526'da 8.121 kiledir, kıymeti ise 33.380 akçadır.

Tablo 41. Sofya Sancağı'nda Arpadan Alınan Vergi Miktarı

Kaza	1526		1544		1570	
	Arpa Kile	Arpa Baha	Arpa Kile	Arpa Baha	Arpa Kile	Arpa Baha
Sofya	7.396	33.380	7.655	40.070	7.159	49.222
Samakov	394	2.010	502	2.610	1.148	7.726
Şehirköy	8.405	41.958	8.650	42.828	9.202	63.469
Berkofça	1.888	7.901	3.354	13.232	2.827	18.492
Toplam	18.808	88.165	20.669	101.366	20.372	139.161

Darı (Erzen): Darı da diğer tahıllar gibi hem yiyecek hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Ekmek, çorba gibi çeşitli şekillerde yiyecek olarak tüketilen darı üretimi Sofya'da da görülmektedir. 1526 yılında 32 kile vergi alındığı için 480

kile üretildiğini tahmin ediyoruz. 32 kile darının kıymeti 200 akçadır. 1544 yılında 5 kile darı üretilerek kilesi 5 akçadan 25 akça vergi alınmıştır. Ancak 1570 tahririnde hiç darı üretimi yapılmamıştır. Beş yıl sonra ise sadece Milofça adlı köyde 12 kile darı üretimi yapıldığı görülmektedir (BOA, TD, 539, s. 607).

Mercimek (Ades): Önemli gıda maddelerinden olan mercimek, Sofya’da üretilen ürünler arasında çok fazla bir yer tutmamaktadır. Ele aldığımız dönemde 1526’da toplam alınan vergi miktarı 2.637 akça iken, 1544’te 2.152 akçaya düşmüştür. 1570’de yeniden yükselerek 1.546 akçaya baliğ olmuştur.

Ancak mercimeğin vergisi alınırken tek bir usul takip edilmemiştir. Bazen öşür olarak alınan miktar aynı olarak verilmeden doğrudan nakit değeri kaydedilmiştir. Örneğin 1526 tahririnde 611 akça mercimek öşr-i ades alınırken, yine aynı tahrirde öşr-i ades 146 kiledir. 146 kile 2.026 akça etmektedir. 1570 yılına gelindiğinde artık öşr-i adesin kilesi verilmiştir. Toplamdan yola çıkarak mercimeğin kilesi ortalama olarak 14 akçadır. 1570’de ise kilesinde düşüş görülmekte olup 9 akça civarındadır.

Çeltik (Pirinç): Temel gıda maddelerinden biri olan pirincin ham hali, yani kabuklu pirince çeltik denilmekteydi. Kabuklarından ayrıldığında pirinç haline gelmektedir. Besin değeri yüksek olması ve lezzetli olması nedeniyle tercih edilen tahılların başında gelmekteydi. Fakat çeltik diğer hububatlardan farklı şartlarda üretimi yapılmaktaydı. Suyun içinde yetiştiği için ancak sulak arazilerde üretilebilmekteydi. Hasat yapıldıktan sonra demetleri kurutularak taneleri kolayca kabuklarından ayrılmaktaydı. Tarihin en eski tahıllarından biri olan çeltik, Osmanlı Devleti’nde de üretilmekteydi. Tahrir defterlerinde *erz*, *çeltik* şeklinde kaydedilmiştir. Devlet pirinç üretimine çok önem verdiği için üreticileri destekledi. Çeltik üretimi olan köylerin halkına vergi muafiyeti sağlanır, *çeltikçi reaya* olarak adlandırılırdı. Anadolu’da ve Rumeli’nin elverişli olan birçok yerinde çeltik üretimi yapılmaktaydı. Rumeli’nde Filibe, Serez, Drama, Ferecik’te çok üretilir, buralarda üretilen çeltik genellikle İstanbul’a sevk edilirdi (Emecen, 1993, s. 265-266). Sofya’da ise çok büyük miktarlarda çeltik üretimi yapılmamıştır. Çeltik üretilen köy Jeyrofça Köyü’dür. 1526 yılında 1.486 kile çeltik üretilerek kıymeti olarak 12.864 akça kaydedilmiştir (BOA. TD, 130, s. 109). 1570’te yine aynı köyde çeltik üretimine devam edilmiştir. Mîrî için üretilen çeltik miktarı ayrıca kaydedilmiş 1395 kiledir. Kıymeti ise 18.966 akça tutmaktadır. Öşür olarak bu tarihte ayrıca çeltik

kaydedilmiştir ki, bu da 15 kile olup 225 akça kıymeti bulunmaktadır (BOA. TD, 492, s. 620-21). 1574-75 tahririnde ise yine aynı köyde 1.395 kile üretilen çeltiğin kıymeti 18.966 akçadır. Burada da nehr-i çeltik hisse-i miri şeklinde kaydedilmiştir. Çeltik üretilen Kotolofça Köyü'nde 15 kile çeltik hâsılı verilmeden önce köyün başında yazılan kayıta “Karye ahalişi çeltikçilik hizmetinde oldukları ecilden cem-i avâriz-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemler olmak için ellerinde olan ahkâm-ı şerifelerini hin-i tahrirde gösterip ibraz edip defter-i cedide kayd olundu.” çeltikçi reayanın durumu açıkça ortaya konulmuştur (BOA, TD, 539, s. 605).

Harman Vergisi (Resm-i Harman): Bulgar devleti zamanından kalma bir vergi olan resm-i harman vergisi köylünün sipahiye öşrünü, salarîyesini verdikten sonra yine sipahiye ödediği bir vergiydi. Öşür gibi ayni olarak tahsil edilmekteydi. Sofya kanunnamesinde vergi ile ilgili geniş bilgi verilmiştir. Buna göre 1520’de muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman bu vergiyi Sofya dâhil kaldırmıştı²⁶¹. Ancak bir yıl sonra Belgrad seferine giderken sipahiler padişaha verginin kaldırılması ile ilgili şikâyetlerini bir arz-ı hal ile bildirmişlerdir. Şikâyetlerinin gerekçesi ise timar gelirlerinin düşmesidir. Bunun üzerine devlet araştırma yaptırmıştır. Öncelikle yaşlı olan, hatta 100 yaşında sipahilere sorulmuştur. Sipahiler “bu vilayet küfr-ü dalâlet içinde iken reayadan ‘adet-i harman alınageldiği bizim ma‘lumumuz olmuştur. Şeref-i İslam diyâr-ı mezbûrî rûşen ve mücellâ kılduğu sevâlif-i eyyâm ve sevâbık-ı a‘vâmdan dahi üslûb-ı mebûr üzere riayet olunub kanun-u mukarrer olmuştur” diye cevap vermişlerdir. Kadılar bütün bu gerekçeleri arzlarında belirterek İstanbul’a göndermişlerdir. Bütün bunlar değerlendirilerek her baştinadan 2 kile buğday, 2 kile arpa alınmak üzere resm-i harman vergisi yeniden ihdas olunmuştur. Yaşlı sipahilere sorulmasının nedeni Rum vilayeti kanunnamesinde verginin deftere kaydedilmediği üzerinde durulmaktadır (Akgündüz, 1993, s. 205). Sofya Kanunnamesi’nin devamında Berkofça ve Çiprofça’da da aynı şekilde alınması yer almaktadır. Buralarda vergi maden amiline verilecektir. Çünkü bu iki yer padişah hassıdır (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, S. 2; Barkan, 1943, s. 252; Akgündüz, 1993, s. 651).

²⁶¹ Kanuni Sultan Süleyman dönemi kanunnameleri arasında yer alan Rum kanunnamesinde bu verginin burada da alındığı anlaşılmaktadır. Rum vilayetinde çift yazılan reayadan sipahiler bir kile arpa ve bir tavuk almaktadırlar. Kale muhafızları ise yine çift tasarruf eden köylüden bir yük saman ve bir yük odunu Harman resmi namıyla tahsil etmektedirler. Bu verginin köy hâsıllarında kayıtlı olmadığı hâsıl dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman tahta geçtikten sonra vergiyi bid’at ve defterde kaydı olmadığı gerekçeleri ile kaldırmıştır (Akgündüz, IV, 1993, s. 205).

Kanun gereği arpa ve buğdaydan 2’şer akça alındığı için her iki üründen tahsil edilen vergi miktarı eşittir. Yıllara göre de çok az farklılık vardır. Çünkü baştina başına alınan sabit bir vergidir. Farklılık olması için ya baştina sayısında artış, ya da baştina sayısında azalma olmalıdır. Şehirköy’de böyle bir durum olmakla birlikte asıl farklılık Samakov Kazası’nda görülmektedir. Bu durum maden şehri ve kazası olan Samakov’a yerleşimin ve baştina sayısının arttığı anlamına gelmektedir. Bu artış 1570 tahririnde çok barizdir.

Tablo 42. Sofya Sancağı’nda Resm-i Harman

Kazalar		1526	1544	1570	Toplam
Sofya	Buğday Kile	7.396	7.655	7.159	22.210
	Kıymet	82.267	83.893	89.299	255.459
	Arpa Kile	7.396	7.655	7.159	22.210
	Kıymet	33.380	40.070	49.222	122.672
Şehirköy	Buğday Kile	8.405	8.650	9.202	26.257
	Kıymet	93.702	93.697	103.049	290.448
	Arpa Kile	8.405	8.650	9.202	26.257
	Kıymet	41.958	42.848	63.469	148.275
Berkofça	Buğday Kile	1.888	3.354	2.827	8.069
	Kıymet	14.588	26.364	30.810	71.752
	Arpa Kile	1.888	3.354	2.827	8.069
	Kıymet	7.901	13.232	18.492	39.625
Samakov	Buğday Kile	672	502	1.148	2.322
	Kıymet	4.906	5.742	13.824	24.472
	Arpa Kile	394	502	1.148	2.322
	Kıymet	2.010	2.610	7.726	12.346

4.4.2.1.2. Sebze Üretimi

Soğan ve sarımsak dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de en çok üretimi yapılan sebzelerin başında gelmektedir. Diğer taraftan öşür alınan bir sebzedir. Ancak hububat gibi dayanıklılığı daha sınırlı olduğu için genellikle öşrün bedeli nakit olarak tahsil edilirdi. Tahrir defterlerinde sarımsak *öşr-i sir*, soğan *öşr-i piyaz* adıyla kaydedilirdi (Bilge, 2015, s. 144). Nitekim Sofya tahrir defterlerinde soğan ve sarımsak aynı adla kaydedilmiştir. Örneğin Dolna Mesniçe Köyü’nde Sarımsak öşr-i sîr olarak verilmiştir (BOA. TD. 236, s. 31). Soğan ise genellikle sarımsak ile birlikte verildiğinde öşr-i sir ve piyaz adıyla yazılmıştır. 1544

yılında Sofya'ya bağlı Kesaliç Köyü'nde sir ve piyazdan 1.325 akça vergi nakit tahsil edilmiştir (BOA. TD. 236, s. 59-60). Fakat birçok yerde olduğu gibi genellikle tek başına kaydedilmemişlerdir. Lahana ile birlikte kaydedildiği hâsıllar mevcuttur. 1526 tarihinde sarımsak, soğan lahana ile birlikte değerlendirilmiştir. Ne miktarda üretildiği belirtilmemiş lahana ile birlikte her ikisinden alınan vergi miktarı verilmiştir (BOA, TD, 130, s. 254-255). 1570 yılında sarımsak, soğan ve lahana üretimi yine nakit yazılmıştır. Burada piyaz, sir ve gayruhu şeklinde kaydedilmiştir.

Sarımsak üretiminden 1526'da 3.522 akça, 1544'de 662 akça, 1570 yılında ise 1.407 akça vergi tahsil edilmiştir. Soğan ise sarımsaktan farklı olarak yukarıda belirttiğimiz gibi ya sarımsak ile birlikte ya da kelem ile birlikte verilmiştir. Zaten lahana ve piyazdan 1526'da 50 akça alınmıştır. Bir sonraki tahrirde sir ve piyaz ve lahana 895 akça, bostan ve piyaz ve lahana ise 80 akçadır. 1570 yılında ise sir ve piyaz 525 akça, sir ve kelem 245 akça ve kelem ve piyaz da 20 akçadır.

XVI yüzyıl tahrir defterlerinde Sofya'da adı geçen sebzelerden bir diğeri lahanadır. Diğer adı "kelem" olarak bilinen lahana müstakil olarak yazıldığı gibi soğan, sarımsak gibi ürünlerle birlikte kaydedildiği olmuştur. Bu nedenle yüzyıl boyunca üretilen lahana hakkında net bir bilgiye ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Bostan resmi tahrir defterlerinde genellikle sebze ve meyve ile birlikte ifade edilmektedir. Öşr-i ceviz ve bostan gibi. Vergi öşr-i bostan veya resm-i bostan olarak iki şekilde kaybedilmektedir (Bilges, s. 144). Fakat Sofya'da müstakil bir vergi kalemi olarak tahsil edilmiştir. Kanunnamede her baştinanın 2'şer akça resm-i bostan vergisi vereceği yer almaktadır (BOA. AE. SSÜL.I, 5/263, s. 2; Kanunlar, 1947, s. 252). 1570 tahriri bostan vergisinin en yüksek olduğu tahrirdir. Bir önceki tahrirde 1544'te en düşük seviyesine gerileyerek vergi miktarı 1526'da elde edilen 20.461 akçadan 15.966 akçaya düşmüştür.

Bu ürünlerin dışında tahrir defterlerinde hangi sebzelerin üretildiği açıkça belirtilmemiştir. Muhtemelen kavun karpuzun üretildiği bostan resmi içinde verilmiştir. Sofya kanunnamesinden salatalık ekildiği anlaşılmaktadır (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2; Barkan, 1947, s. 252). 1570'te 219 akça bahçe vergisi alındığı görülmektedir. Ancak bahçeler sebze bahçesi olabileceği gibi meyve bahçeleri de olabilmekteydi. Burada verilen verginin sebze olduğunu değerlendirebiliriz. Çünkü

öşr-i meyve ayrıca kaydedilmiştir. Bahçe ve bostan resimlerinin alınma zamanı her mahsulün durumuna göre değişmektedir. Ürün ne zaman yetiştir ve satılır hale gelirse vergi de o zaman alınırdı. Buraya şunu da ilave etmek gerekmektedir. O da sebze meyve vergilerinin ailenin evinin etrafında yemek için ürettiği ürünlerden alınmamasıdır. Kişi ancak pazarda satmak için üretim yaparsa vergiye tabi olmaktadır (Çağatay, 1947, s. 490).

4.4.2.1.3. Meyve ve Bağcılık

Tahrir defterlerinde ceviz genellikle *öşr-i ceviz* ya da *öşr-i goz*²⁶² adları ile kaydedilmiştir. 1526 yılında 687 akça olan cevizden tahsil edilen vergi geliri 1544 yılında 637 akçadır. 1570'te ceviz, armut ve kiraz ile birlikte 350 akça olduğu görülmektedir. Meyveden hariç tutularak yazılan kirazdan 1526 yılında 80 akça, 1544 yılında 181 akça gelir elde edilmiştir.

1526 yılında 8 adet armut ağacından 20'ser akça gelir kaydedilmiştir. 1570 yılında kiraz ve ceviz ile birlikte armuttan tahsil edilen gelirin 350 akça olduğu görülmektedir. 1544 yılında sadece 20 adet, 1573 yılında 100 adet armut ağacı kaydedilmiş ancak bu yıllarda ne kadar vergi alındığı belirtilmemiştir.

Üretilen meyveden alınan vergi 1526'da 3.599 akça, 1544'te 7.528 akça ve 1570'de ise 13.071 akça olarak tahsil edilmiştir. Görüldüğü üzere verginin miktarı gittikçe artmıştır. Bu pazara yönelik meyve üretiminin arttığını göstermektedir.

Her türlü iklimde yapılabilen bir uğraş olan bağcılık, Sofya'da da yoğun bir şekilde görülmektedir. Tarıma uygun olmayan dağlık ve engebeli arazilerde bağcılık yapılabilir. Ancak üzüm taze tüketildiğinde besleyici olmasına ek olarak pekmez, şıra, gayrimüslümler için şarap yapılması gibi sebeplerle de tercih edilmektedir. Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de bağcılık ön plandadır. Tahrir defterlerinde bağlardan ve üzümünden vergi, *öşr-i bağat*, *öşr-i bağ*, *resm-i bağat*, *mukataa-i bağat*, *harac-ı bağat*, *bağ-ı kürüm*, *resm-i kürüm*, *harac-ı kürüm*, adları ile kaydedilmiştir (Solak, 2008, s. 221). Sofya Sancağı'nda resm-i dönüm-ü bağat-ı Müslüman, öşr-i bağat ve resm-i gebran an bağat başlığı altında yer almaktadır.

²⁶² Isparta Sütçüler, Balya ve köyleri, Kozak, Iğdır gibi yerlerde cevize goz denilmektedir (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 2009, s. 2112).

Sofya’da sipahinin arazisi dışında bağı olan reaya, işlediği bağı bulunduğ u arazi sipahisine öşür verip kendi sipahisine ise şıra-i hayrabon vermek zorunda idi.²⁶³

Bu bağlamda Kozye Köyü’nde 16 medre şıra üretiminden şıra-i hayrabon ve karşılığı olan 80 akça vergi alınmıştır (BOA, TD, 492, s. 489). Sofya’nın hemen batısında yer alan Vulçitrın’da da hayrabon vergisi alınmaktadır. Hayrabon vergisi olarak bağı olmadığı sipahiye öşür verirken kendi sipahisine her yüz medrede üç medre ve sülüs medre miktarı şıra ödemek zorundadır. Buradan Vulçitrın’da bağı diktiği yerdeki sipahiye öşür verirken kendi sipahisine otuzda bir medre veya otuz cibrde bir cibr miktarı vergi verdiği anlaşılmaktadır²⁶⁴.

Sancakta Hayrabon vergisi alınan köyler, İrjane, Kalugreva, Prodine, Radine, Blata, Vinhicol ve Kozye köyleridir. Bu köylerden 201 medre şıra vergi alınmıştır. Bunun kıymeti ise 1.342 akça olup bir medre şıranın fiyatı 5 ila 7 akça arasında değişmektedir. Şıranın medresi, İrjane Köyü’nde 6 akça, Kozye Köyü’de ise 5 akça üzerinden fiyatlandırılmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi üzüm taze olarak mevsiminde tüketilmekle birlikte çoğunlukla pekmez, şıra ve şarap yapılarak tüketilmekteydi. Sofya’da en çok şıra üretiminin yapıldığını görüyoruz. Pekmez üretimine öşr-i pekmez vergisi alınmadığı için üretiminin yapılmadığını ya da vergiye konu olacak düzeyde olmadığını düşünüyoruz. Ancak şıra içecek olarak tüketilmekten ziyade pekmez yapıldığı için ayrıca pekmezden vergi alınmamış olmalıdır. Şıranın ölçü birimi medredir. Medre sıvı ürünlerin ölçü birimidir (Ünal, 2011, s. 453). Sofya Kanunnamesi’ne göre bir medre Sofya ve Şehirköy kazalarında 5 akça, Berkofça Kazası’nda ise 4 akça etmektedir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 4; Barkan, 1943, s. 254; Akgündüz, VI, 1993, s. 654). Kanunnamede verilen fiyatların Sofya, Berkofça ve Şehirköy kazaları için verilmiştir. Çünkü Samakov’da şıra üretimi yoktur.

²⁶³ 1526 tarihli Sofya Kanunnamesi’nde hayrabon şu şekildedir: “ve ol çiftini koyup gayri yerde ziraat idüp terekesin evine getürdükde terekeden ve şıradan olsun adet üzere hayrabon ala; (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 1); Barkan’da şu şekilde vermiştir. “ve ol çifti koyub gayri yerde ziraat idüb terekesin evine getürdükde terekeden ve şıradan olsun ‘adet üzere hayrabonın alur. (Barkan, 1943, s. 253); Akgündüz ise 1530 tarihli defterde yer alan kanunnameyi esas almıştır. “Bazı reayanın sipahi-i ahar sınırlarında ki bağı ola, hâsıl olan şirenin öşrün ol bağları olan yerlerde sipahi-i ahara öşür verüb kendü sipahisi her yüz medrede üç medre ve sülüs medre hayrabon almak adet olmuştur.” (Akgündüz, 1993d, VI, s. 652).

²⁶⁴ Cibr, üzümün şırasına denildiği gibi yine şıranın ölçüldüğü bir ölçektir. (Ünal, 2011, 152); Akgündüz cibrin yükün yarısı ağırlıkta olduğunu yazmaktadır. Yük ise İstanbul kilesi ile 6 kile ağırlığa sahiptir Akgündüz, 1993, s. 675).

Tabloda görüldüğü üzere en çok sıra üretimi Şehirköy’de yapılmıştır. 1544’de Sofya ve Şehirköy’de üretim en yüksek seviyesindedir. Hâlbuki Berkofça’da üretim düşmüştür. Şıranın medresi kanunnamede 5 akça verilirken yaptığımız hesaplamada 1526’da Sofya’da medresi 5,5 akça, Şehirköy’de 5 akça, Berkofça’da ise 6 akçadır. 1570’te ise Sofya’da medresi 6 akça, Şehirköy’de 6,7 akça ve Berkofça’da 7 akçaya yükselmiştir.

Tablo 43. Sofya Sancağı’nda Sıra Üretimi

Kaza	1526		1544		1570	
	Şıra Müdre	Şıra Kıymet	Şıra Müdre	Şıra Kıymet	Şıra Müdre	Şıra Kıymet
Sofya	4.677	26.658	3.748	27.727	2.985	18.150
Samakov	---	---	---	---	---	---
Şehirköy	10.733	53.629	14.364	74.222	8.381	56.799
Berkofça	5.517	33.062	4.980	16.847	2.668	18.896
Toplam	20.927	113.349	23.092	118.796	14.034	93.845

Üzümden elde edilen bir başka ürün şaraptır. Gayrimüslim halkın dini inançları ve yaşam biçimleri gereği şarap temel tüketim maddeleri içinde yer almaktadır. Şarap üzümün şırasının bekletilerek fermente edilmesi ile elde edilmektedir. Üzüm fermente edildiğinde alkol içerdiğinden Müslümanlar tarafından tüketilmemektedir. Şaraptan devlet *bac-ı hamr* adı altında vergi almaktaydı. Şarabın satılmasında monopolye²⁶⁵ uygulanmaktadır. Bu sipahinin vergi karşılığı toplamış olduğu şarapların pazarda önce satılması demektir. Halk ancak ondan sonra malını pazara getirip satabilirdi. Bu uygulamanın nasıl olduğu kanunnamede Sofya’da 1526 monopolye uygulamasına rastlanmaktadır. Hariç sipahi toprağında bağ işleyen kişilerden alınan şarapların satımında uygulanmıştır.²⁶⁶ Sofya kanunnamesinde monopolye süresi yazmamaktadır. Fakat Vulçitrın kanunnamesinde monopolye süresi 2 ay 10 gündür (Akgündüz, 1993, s. 674).

Şaraptan alınan vergi miktarı fıçı başına alınmaktaydı. Kanunname fıçı başına 15 akça vergi alınacağı belirtilmiştir. Bac-ı hamr vergisi ile ilgili bir madde yoktur. Derbent köylerinin durumunu açıklarken bu köylerde üretilen şarabın fıçısından 15 akça vergi alınması gerektiğini yazmaktadır. Buradan şarabın fıçısından 15 akça

²⁶⁵ Halkın elinde bulunan şarapların sipahi şarabından önce satılması mühürlenerek yasaklanırdı. Buna monopolye tutmak denirdi. (Çağatay, 1947, s. 489).

²⁶⁶ “Bac-ı hamr ez hariç monopolye” (BOA, TD, 130, s. 43). Bazı mezralarda hariçten bağlar tutulduğu belirtilmiştir. (BOA, TD, 130, s. 266).

vergi alındığını genelleştirebiliriz. Buna ek olarak kanunnamenin sonunda “medovine/mudovine ve ovlovine bişirüb satanlardan bac-ı hamir gibi 15 akça vergi alınır” demektedir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 4; Barkan, 1943, s. 254; Akgündüz, 1993, s. 654). Bu kelimeyi Ömer L. Barkan, okumadan aynen vermiş (Barkan, 1943, s. 254), A. Akgündüz mudovine ve evlevine şeklinde okuyarak dipnotta bir tür şarap olabileceğini yazmıştır (Akgündüz, 1993, s. 654). Kelime evlevine olarak okunabileceği gibi voluvine şekline de okunabilir. Bu ürünün ne olduğunu biz de tespit edemedik.

Tablo 44. Sofya Sancağı’nda Bac-I Hamr Vergisi

Kazalar	1526	1544	1570
	Hamr	Hamr	Hamr
Sofya	3.683	11.255	17.481
Samakov	----	2.234	11.833
Şehirköy	799	5.879	31.231
Berkofça	795	2.421	5.639
Toplam	5.277	21.789	66.184

4.4.2.1.4. Sanayi Bitkileri

Sofya Sancağı’nda tahıl üretiminden sonra üretimi en fazla yapılan ürün, sanayi bitkisi olarak kullanılan keten ve kenevir olmuştur. Kenevir sapından çıkarılan life ise kendir denilmektedir. Nitekim kanunnamede kenevir denilse de tahrir defterlerinde kendir kelimesi yer almaktadır. Resm-i kendir, kendir için, öşr-i keten ise keten için kullanılmıştır. Dokuma sektöründe kullanılan keten yüzyılın ilk yarısında görülmezken ikinci yarısında 32.054 akçelik vergi geliri vardır. Kenevir üretimine dair kanunnamede her baştinanın iki akça resm-i kenevir ödeyeceği şeklindedir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2; Barkan, 1947, s. 252).

Kendir üretimi ketene göre daha fazladır. Bunun sebebi kullanılan çuval, ip gibi malzemelerin kendirden üretiliyor olmasından kaynaklanmaktadır. 1526’da 20.585 akça tahsil edilirken 1544’te üçte bir oranında düşerek 13.852 akçaya inmiştir. 1570’te ise 21.234 akça vergi tahsil edilmesinden üretimin yeniden arttığı anlaşılmaktadır.

Keten üretimi ise yukarıda belirttiğimiz gibi daha küçük çaplı seyretnmiştir. Lifleri iyi işlendiğinde giyecek üretiminde kullanılmaktadır. Çuval, ip gibi

taşımacılık için birinci derecede kullanılmadığından mütevellit olmalı üretimi düşüktür. 1526'da özellikle çok düşük olduğu 335 akça gibi bir vergi tahsil edilmesinden anlaşılmaktadır. Bu giderek artmış 1544'te 1.180 akçaya, 1570'te ise 10 katına çıkarak 4.454 akçaya yükselmiştir.

Kenevir ise üretimi XVI. yüzyıl boyunca devam eden bir faaliyet olarak görülmektedir. Kendir daha çok urgan ve ip yapımında kullanılmasının yanında Osmanlı donanmasında gemilerin yelken bezleri ve halatlarının yapımında da kullanılmaktadır (Bostan, 2003, s. 137).

Ancak bu vergi tutarına resm-i keten, kendir, bostan, giyah ve duhan başlığı altında verilen toplam dâhil değildir. Bu ürünlerin başlık altında toptan verildiği için ayrı ayrı ne kadar üretildiğini tespit etmek mümkün değildir. Bu şekilde verginin kaydedilmesi 1544'teki tahrirdedir. 23.235 akçalık vergi geliri 1570'de 56.321 akçaya, 1574 tahririnde ise 63.658 akçaya yükselmiştir.

Bir başka sanayi ürünü palamuttur. Palamut meşe ağacının meyvesidir. Aslında palamut iki kısımdan oluşmaktaydı. Birincisi Pelit denilen meyve, ikincisi ise meyveyi saran çanak kısmıydı. Pelit denilen meyve kısmı tanen denilen maddeyi çok az içerdiği için değerli değildi ve bu kısmı hayvan yemi olarak tüketilmekteydi. Dericilikte kullanılan kısmı ise çanak kısmıydı. Çünkü tanen maddesi bu kısımda yoğun olarak bulunmaktaydı (İnal, 1958, s. 2). Dericilik sanayinde kullanılan palamut, önemli bir sanayi maddesidir. Tabakhanelerde kullanılan palamut, derinin iyi kalitede olmasını ve renklerin sabitlenmesini, iyi renk almasını sağlamaktaydı (Özgün, 2011, s. 264). XIX. yüzyılda Avrupa'ya yapılan ihracatta önemli bir yer tutan palamut, XVI. yüzyılda Sofya'da sınırlı da olsa üretimi yapılan bir mahsul olmuştur. 1570 yılında Doyçinçe Köyü'nde (BOA, TD, 492, s. 480) 50 akça, Dragofça Köyü'nde 15 akça (BOA, TD, 492, s. 597-598), başka bir yerde 44 akçe (BOA, TD, 492, s. 598) olmak üzere toplam 109 akça palamut vergisi alınmıştır. 1574-75 tahririnde yerleşik halkı bulunmayan Kotonofça Köyü'nde de 50 akçalık bir palamut resmi kaydedilmiştir (BOA, TD, 539, s. 333). Ancak meskûn olmayan bu köyün hangi köyün ahalisi tarafından ekilip biçildiği, bir orman ürünü olan palamutu kimin topladığı konusunda bilgi verilmemiştir.

4.4.2.1.5. Diğer Ürünler

XVI. yüzyılda Sofya’da üretimi yapılan tarım ürünleri arasında çörek otu yer almaktaydı. Yüzyılın ikinci yarısında 1565 yılında Sofya’ya tabi Argirofça Köyü’nde (BOA, TD, 409, s. 189-190) 20 akçe öşür alınan çörek otu, 1573 yılında yine Sofya’ya tabi Gorna Meşniçe diğer adı Raliçe olan köyde 60 akçe (BOA, TD, 539, s. 132-133) öşür alınmıştır.

4.4.2.2. Hayvancılık

4.4.2.2.1. Küçükbaş Hayvancılık

Sofya Sancağı genelinde küçükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılan ekonomik bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Sofya başta olmak üzere Balkan coğrafyasının her yerinden İstanbul’un et ihtiyacının büyük bir kısmı karşılanırdı. İstanbul’a hayvan sevkiyatını gerçekleştirmek için celepler görevlendirilmekteydi. Bu celepler hayvanları İstanbul’a sevk ederlerdi. Hal böyle olunca Sofya Sancağı’nın genelinde küçükbaş hayvandan alınan vergi miktarı önemli tutar arz etmekteydi. Halk, elinde bulunan hayvanlardan devlete belirli miktarda vergi vermekle yükümlü idi. Bu vergiler içerisinde ‘*adet-i ağnam*, *resm-i ağıl*, *resm-i ganem* gibi vergiler bulunmaktadır. Bu vergiler arasında adet-i ağnam ve resm-i ağıl en büyük paya sahiptir. ‘Adet-i ağnam vergisi, büyük ölçüde koyun sürüsünden alınmakla birlikte nisan ve mayıs aylarında tahsil edilmekteydi. İki koyuna bir akçe olarak belirlenen ağnam resmi, coğrafya şartlarına göre değişiklik gösterebilirdi. Ağnam resmi dışında 100 ile 300 koyundan ibaret sayılan sürülerden resm-i ağıl adı altında bir vergi daha alınmaktaydı. Askeri sınıfa mensup olan görevlilerin, sayısı 150 koyundan az olan sürülerinden ağnam vergisi alınmıyordu (Emecen, 1998, s. 478)²⁶⁷.

²⁶⁷ Bu verginin tahsili 1768’den itibaren değişerek ondalık ağnam uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama ile köylünün elinde bulunan koyunların onda biri İstanbul’un ihtiyacı için ayrılmıştır. Buna savaş zamanı askerin ihtiyacı da eklenmiştir. Köylüden koyunlar devletin belirlediği fiyat üzerinden alınmıştır. Mesela 1789-90 yılında Sofya ve kazalarından 40.000 baş koyun alınması emredilmiştir. (Uzun, 2006, s. 65). Eskiden olduğu gibi celepler vasıtasıyla alım yapılmıştır. Celeplerin koyunları satın alması ve canlı bir şekilde İstanbul’a getirilmesi işi iltizama verilerek yapılmıştır. Rumeli’de celepkeşan mukataaları belli bölgelere ayrılmıştır. Sofya ve tevabii mukataası, Edirne v tevabii, Köstendil ve Üsküp, sağ kol (Silistre, Vize, Vidin, Çirmen sancaklar vs) ce sol kol Rumeli, Gelibolu, Çirmen, Selanik ve Tırhala sancakları) mukataa bölgeleridir. 1847 yılında bu mukataalar içinde 39.601 akça ile Sofya ve civarı ikinci sırada yer almaktadır (Uzun, 2006, s. 49).

Tablo 45. Hayvancılıktan Alınan Vergiler

Kazalar	1526	1544	1570
	A. Ağnam-R. Ağıl	A. Ağnam-R. Ağıl	A. Ağnam-R. Ağıl
Sofya	9.214	24.498	19.339
Samakov	7.140	-----	6.670
Şehirköy	3.660	34.877	9.323
Berkofça	7.418	9.047	7.370
Toplam	27.432	68.422	42.702

Yaylak, Kışlak ve Otlak: Osmanlı kanunnamelerinde “yaylak resmi, resm-i otlak, resm-i mera ve yatak resmi” (Çağatay, 1947, s. 509) olarak zikredilen bu vergi Sofya Sancağı’nda yaylak, kışlak ve otlak resmi olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti, yılda bir defa alınmak üzere devlet arazisi üzerinde bulunan yörük ve göçebelerden yaylak ve kışlak resmi almıştır. Bu vergi, Sofya’ya ait tahrir defterlerinde ‘resm-i yaylak ve kışlak ve otlak şeklinde birlikte kaydedilmiştir.

Tablo 46. Sofya Sancağı'nda Hayvancılıktan Alınan Vergiler

	1519	1526	1544	1570	1574-75
Yaylak, Kışlak, Otlak ve Resm-i Ağıl	-----	1.010	1.380	10.832	8.092
Toplam	39.600	138.683	159.640	203.480	166656

Çayır Vergisi: Çayır ve otlak alanlar hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesi açısından önemlidir. Çünkü büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiren reaya hayvanlarını beslemek için bu alanlarda yetişen çayır ve otlardan yararlanmaktaydı. Hayvanlarını otlatmak için bu alanlardan faydalananlardan devlet, *resm-i çayır* adı altında vergi talep etmekteydi. Ziraata uygun olmayan sulak alanlar çayır olarak değerlendirilmekteydi. Bu tip çayırlar tamamen sipahilerin tasarrufuna bırakılmıştır. Sipahiler istedikleri gibi değerlendirebilir, bir başkasının tasarrufuna verebilir ya da öşürlerini alabilirdi. Bazı ağaçlık alanların kesilmesiyle ya da bataklık alanların sularının kurutulması yöntemiyle de çayırılık alanlar açılabilirdi. Bu çayırlar öşürlerini vermek şartıyla sahipleri elinde bırakılırdı. Bazı çayırlar ise padişah tarafından mülkname verilir ya da öşür vermekten muaf tutulurlardı. Mukataa usulü ile vergisi alınan çayırlardan ise sipahilerin fazladan vergi almaları yasaklanmıştır.

Sofya coğrafyası itibariyle çayırın bol olduğu bir yerdi. Zaten bu nedenle hayvancılık gelişmiştir. Devlet Sofya’da bulunan çayırlara çok önem vermektedir. Bunu çayır ile ilgili geniş açıklamanın yapıldığı Sofya kanunnamesinde anlıyoruz. İki madde halinde açıklanan çayırlarla ilgili kanunnamede yer alan ilk madde

şöyledir: “Ve baştinalardan veya çiftliklerden bazı tarlalar ve gelembeler konuldukda ziraat olmadan çayır olmaları enfa olan su basar yer olub ve sazlık veya çayır olmaları enfa görülüp çayır olmuş ola ve bunların emsali çayırlar ki bila zahmet ve bila hizmet su basar hüdayi çayır ola anun gibilerin tapusu ve veraseti ve hibesi caiz olmayub hassaten sipahi tasarruflarında ola. Sipahileri kendüleri zamanında nice dilerler ise tapuya vireler ve dilerler ise öşürlerin alalar ve bilkülliye kendüler zaptideler.” Bu madde çayırların kimin tasarrufunda olduğu ve işletilmesi üzerinde durmaktadır. Buna göre sipahinin çayır üzerinde tam yetkili olduğu görülmektedir. Ayrıca madde, su basması durumunda çayır haline getirilen baştina ve çiftliklerin nasıl işletileceği hususunu da sipahiye bırakmıştır. Kısaca çayırlar üzerinde yetkili mercinin öncelikle sipahi olduğu anlaşılmaktadır. Köylerde sipahilerin verdiği çayırlar oldukça fazladır. Mesela Yukarı Seniç Köyü’nde bu şekilde verilmiş köylülerin işlettiği çayırlar bulunmaktadır. 6 çayırın hepsini köyde Bu çayırlardan mahsul-u çayır adı altında vergi alınmaktadır. Köyde 2 bennak ve 1 mücerred Müslüman yaşamaktadır. Fakat çayırları işleyenler bu kişiler değildir. O zaman sipahi dışarıdan bazı Müslüman kişilere çayırların işletilmesini vermiştir (BOA. TD, 492, s. 27).

Diğer madde balta ile ormanın kesilmesi sonucu çayır haline getirilen yerlerin durumunu açıklığa kavuşturmaktadır. Buna göre “Ve şol çayırlar ki asılda baltalarıyla açılıb veya ark kesilüb suvarma ile etrafına çevliki veya hendek kesmekle mehrûz olub timar ve muinet ile hâsıl olur ola anun gibilerün öşürleri alınub sahipleri tasarrufunda ola veya şol çayırların ki sair emlâk-ı kesb-i padişahlardan mülkiyet üzere berâtları veya öşürden af olunmalarına ellerinde ahkam-ı şerifleri ola ana göre amel oluna ve şol mezraalar ve çayırlar ki vilâyet defterinde bir miktar mukataa yazılmış ola anların gibilerden sipahi olanlara mestûr ve mukarrer olan mukataalarından tecavüz olunmaya ve te’addi itmeyüb ziyâde nesne aldirmayalar.” (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 4). Bu maddede dikkati çeken husus, sipahiler yine yetkili olmakla birlikte doğrudan padişah hükmü ile bazı kişilere verilen çayırların olmasıdır. Bu neviden çayırlar özellikle şehirlerin çevresinde yer almaktadır. 1570’da Sofya çevresinde bu neviden çayırlar vardır. Örneğin çayır-i Abdurrahman ve Abdurrahim ve İbrahim veledan-ı Hacı Bozan adlı kişilere ait bir kıta çayır bulunmaktadır (BOA. TD, 492, s. 27). Çünkü bu çayır herhangi bir sipahinin timarında değildir.

Bunun yanı sıra Sofya köylerinde çayırları köylünün işlettiği ve sipahiye ait olan hassa çayırlar çoktur. Hassa çayırlar sipahinin kendi ihtiyaçları için ayrılmıştır. Bazen sipahiler kendileri işledikleri gibi bazen de başkasına işlemek üzere verebilirler. Bu çayırlardan nakit vergi alınmaktadır. Sofya'ya bağlı Yukarı Seniç Köyü'nde hassa çayırın hâsılı 200 akçadır. Biz çayırları ayırmadan hepsinden alınan vergi gelirini burada verdik. Buna göre 1526 yılında 2.505 akça olan çayır geliri, 1544'te 10.529 akçaya yükselmiştir. Bir sonraki tahrirde düşüş olduğu görülmektedir. Çünkü çayır vergisi 8.040 akçaya gerilemiştir.

Giyah Vergisi: Sofya'da ot üretiminden “resm-i giyah” adı verilen vergi tahsil edilmektedir. XVI. yüzyıl boyunca sancakta yapılan tahrirler incelendiğinde ot üretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Giyah adı verilen ot üretiminden alınan vergi, ayrı başlık altında yazıldığı gibi “*resm-i giyah, kendir, bostan, duhan*” şeklinde diğer vergilerle birlikte kaydedildiği de görülmektedir. Bu nedenle “*resm-i giyah*” adıyla alınan vergi miktarı tam olarak tespit edilememektedir.

Sofya Sancağı'nda ottan alınacak verginin miktarı kanunnameler ile belirlenmiştir. Giyah vergisi, nakit olarak alındığı gibi aynı olarak da alınabilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman devri Sofya Sancağı Kanunnamesi'ne göre her baştina başına bir araba ot ya da onar akçe resm-i giyah alınacaktır.²⁶⁸ Madde şöyledir; “Ve Vilayet-i Sofya'da her baştina başına onar akçe resm-i giyah veya bir araba otluk dahi adet olmuştur. Ve kaza-i Şehirköy ve kaza-i Berkofça'da dahi üslûb-u mezbûr üzere her baştina başına bir araba otluk veyahud onar akçe resm-i giyah alınur.” (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2: Barkan, 1943, s. 252; Akgündüz, 1993, s. 652). Ancak tahrir defterlerinde vergi nakit olarak verilmiştir. 1526'da vergi miktarı 104.247 akça gibi oldukça yüksek bir meblağdır. 1544'te düşmüştür. Ancak asıl düşüş 1574-75 tahririnde görülmektedir. Bu tarihte 32.385 akça ot vergisi tahsil edilmiştir. Fakat 1544 ve 1570 tahrirlerinde ot vergisi bostan, kendir ve duhan vergileri ile aynı başlık altında verilen köyler vardır. 1544'de 23.235 akça, 1570'de 45.900 akça olan vergi içinde ottan ne kadar vergi alındığını tespit etmek mümkün değildir.

²⁶⁸ (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2: Barkan, 1943, s. 252).

Tablo 47. Sofya Sancağı'nda Ot Vergisi

	1526	1544	1570	1574-75
Giyah	104.247	70.474	46.105	32.385
Giyah, Bostan, Kendir, Duhan	---	23.235	45.900	---
Toplam	104.247	96.574	97.093	32.385

4.4.2.2.2. Hınzır ve Bojik

Hınzır kelimesi domuz manasına gelmektedir. Sofya kanunnamesinde hınzır kelimesi ile birlikte canavar kelimesi de yer almaktadır (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2). Bojik resmi domuzdan alınan bir başka vergidir. Canlısından değil kesileninden alınmıştır. Bojik veya bujik domuz kasaphanesi demektir. Genellikle domuz başına iki akça olarak tahsil edilmektedir (Çağatay, 1947, s. 493).

Sofya Sancağı'nda domuz besiciliği, gayrimüslim reaya arasında yaygın olarak gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler arasındadır. Zira domuz çabuk üreyen ve kolay yetiştirilen bir hayvandır. Gayrimüslimler açısından inançlarına göre yenilmesinde bir sakınca olmayan domuz eti birinci derecede gıda maddelerindendir. Bu nedenle gayrimüslümlerin yaşadığı her yerde bulunmaktadır. Devlet tarafından imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Sofya Sancağı'nda da domuz besiciliğinde reayaya birtakım vergi yükümlülükleri getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında belirlenen kanuna göre domuz sürüsünden iki domuza 1 domuz vergi alınacaktır. Fakat domuz aynı olarak alınamayacağından nakde çevrilerek 1 akça bedel belirlenmiştir. Ayrıca eti için beslenen domuzdan domuz başına bir akça, yaban domuzundan ise iki domuza bir akça vergi konulmuştur (Akgündüz, 1993, s. 375). Sofya kanunnamesinde "...ve hanazîrin sürüsünden iki hınzır başına bir akçe bid'at-ı hanâzir verdiklerinden gayri girü her başına başına birer akçe bojik ve bazı baştinası olmayan yerlerde dahi şöyle ki canavar depeleyeler anlardan birer akçe alınır." olarak yer almaktadır (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2; Barkan, 1943, s. 252; Akgündüz, 1993, s. 652). Bu madde genel uygulamanın Sofya'da var olduğunu ve özel bir uygulama olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Niğbolu kanunnamesinde baştinallardan söz etmemektedir. Sadece iki canavara bir akça, beslenmiş canavarın birinden bir akça alına şeklindedir (Barkan, 1943, s. 270). Sofya'da her baştina, yani gayrimüslimlerin tasarruf ettiği çiftlikten bir akça bojik

vergisi alınacağı hükme bağlanmıştır. Baştinası olmayan ise bojik domuz kesilirse bojik resmi alınacaktır.

Sofya’da defterlerde her iki vergi tek başlık altında bidat-ı hınzır ve bojik olarak yer almaktadır. Sancakta alınan vergi miktarına göre en çok Sofya ve Şehirköy kazalarında domuz yetiştirildiği görülmektedir. Fakat 1544 ve 1570’e gelindiğinde Şehirköy Kazası Sofya’ya göre çok fazla domuz üretmiştir. En az domuz üretilen yer, kazanın küçük olması nedeniyle Samakov’dur.

Tablo 48. Sofya Sancağı’nda Hınzır ve Bojik vergisi

Kaza	1526	1544	1570
	Hınzır ve Bojik	Hınzır ve Bojik	Hınzır ve Bojik
Sofya	11.943	17.944	14.778
Samakov	712	1.302	7.116
Şehirköy	11.966	26.993	32.704
Berkofça	5.041	8.091	8.170
Toplam	29.662	54.330	62.768

4.4.2.2.3. Kovan ve Asel Vergileri

Osmanlı Devleti’nde köylüden talep edilen vergilerden birisi de arıcılık faaliyetinden elde edilen vergilerdi. *Resm-i kuvvare*, *öşr-i asel* ve *resm-i kovan* adlarıyla alınan vergiler köylünün elinde bulundurduğu arı kovanlarından ve üretilen baldan alınmaktaydı. Bu vergiler aynı olarak alındığı gibi nakit olarak alındığı da olmaktadır (Çağatay, 1947, s. 508). Bazı sancaklarda genellikle on kovandan bir kovan değeri ya da kovan başına bir akça tahsiledilirdi. Bazı sancaklarda Sirem’de olduğu gibi 10 kovandan 1 kovan, eğer köylünün elindeki kovan sayısı 5’ten az ise kovan başına 2 akça (Öztaşkın, 2008, s. 243), Niğbolu, Silistre’de ise 10 kovandan fazla olanlardan 10 kovana bir akça, az olanlardan kovanın değeri üzerinden 10 akçada bir akça alınmaktaydı (Barkan, 1943, 274, 284). Sofya Kanunnamesi’nde kovan vergisine dair bir açıklama olmadığı için genel uygulama üzerinden vergi alındığını değerlendirebiliriz. Yani 10 kovandan bir kovan vergi alındığını varsayabiliriz. Kovan resmini köylü bağlı olduğu sipahiye, zaim ve has sahibine öderdi. Sofya tahrir defterlerinde köylü nereye bağlı ise vergi onun üzerine kaydedilmiştir. Kanunnamelerde verginin alınma zamanı hububat hasadının yapıldığı

Temmuz ayı idi (Çağatay, 1947, s. 509). Bu arının sağılması ile aynı zamana denk gelmeyebilirdi.

1526 tarihli tahrirde sancakta 15.610 akça vergi alınmıştır. Sancağın coğrafi şartları her türlü üretime uygun olması arıcılığı da etkilemiştir. Çünkü zamanla bal üretiminde artış meydana gelmiştir. Bu sadece kovan üzerinden değerlendirdiğimizde durum böyledir. Fakat baldan alınan vergi olan öşr-i asel vergisine baktığımızda düşüş meydana gelmiştir. 1526 yılında baldan alınan vergi miktarı 44.341 akça iken 1570’de 12.775’e kadar gerilemiştir. Hâlbuki 1564-65 yılında Sofya Sancağı’ndan saray mutfağına 775 kantar asel gönderilmiştir. Bu kadar balın tutarı 104.925 akça olup taşınması için 25.115 akça araba kirası ödenmiştir. 5 Mayıs 1573 ila 24 Nisan 1574 arasında Sofya’da Kiler-i Amire’ye Mahmud 80 kantar-56 lodra eliyle asel-i zerd-i ham teslim edilmiştir.

Tablo 49. Arıcılıktan Alınan Vergiler

	1526	1544	1570
Kovan	15.610	62.194	63.563
Bal/Asel	44.731	18.832	12.775
Toplam	60.341	81.026	76.338

4.4.2.3. Sanayi Üretimi

4.4.2.3.1. Değirmenler (Asiyab)

Değirmenler Osmanlı Devleti’nde XVI. yüzyılın en önemli sanayi tesislerinden birisidir. Silindir şeklinde iki taşın üst üste konulmasıyla üretilen tahılın un haline getirilmesini sağlayan değirmenlerin işleyişi alttaki taşın sabit üstteki taşın döndürülmesi üzerine kuruludur. Alttaki sabit taşın ortasından geçen mil üstte bulunan taşa bağlanmaktadır. Milin altında bağlı bulunduğu çarkın üzerine arkten gelen suyun belirli bir yükseklikten düşmesiyle çark harekete geçer ve mil aracılığıyla üstte bulunduğu çarkı çevirmesiyle çalışmaktadır. Değirmenlerde dönen taşa ‘bab’ adı verilmektedir (Koç, 2003, s. 230). Bazı değirmenlerde bir bab bulunurken bazılarında iki ile dört bab arasında bulunmaktadır. Değirmenlerden alınan vergiye “resm-i asiyab” adı verilmektedir. Bu vergilendirmede esas olan değirmenin ne kadar süre çalıştığı ve kaç tane babın çalışır durumda olduğudur (Çağatay, 1947, s. 503). Değirmenlerin yıl boyunca çalışanından 60 akçe, altı ay

çalışanından 30 akçe ve bundan daha az çalışanından ay başına 5 akçe vergi alınmaktadır.²⁶⁹ Aynı zamanda değirmen vergisinin buğday ve arpa olarak da alındığı ancak halkın zor durumda kalmasını engellemek için nakit olarak bir yıl çalışanından altmış, altı ay çalışanından otuz, altı aydan az sürede çalışanından çalıştığı her ay için beşer akçe vergi alınmıştır. 1526 tarihli Sofya Kanunnamesi'nde değirmen vergisinden kaç akça alınacağı yazmamaktadır. Ancak tahrir defterlerinde 1 babdan kaç akça alınacağı değirmenlerin yanına yazılmıştır. 1526'da bir bab için genellikle 30 akça vergi alınmıştır. Vergi miktarında 1574-75 tarihine kadar bir değişiklik olmamıştır (BOA. TD, 539, s. 35). Bazen 1574-75 tahririnde Negoşava Köyü'nde olduğu gibi 15 akça alındığı da olmuştur (BOA. TD, 539, s. 35). Bu köydeki değirmenin 3 ay çalıştığını göstermektedir. Çünkü 6 aydan az çalışan değirmenlerde çalıştığı her ay için beş akça vergi alınması kanunname gereğidir. Verginin toplanma zamanı hasat zamanıdır (Çağatay, 1947, s. 509).

Değirmenler devlet için önemli bir sanayi kolu olduğu için devlet değirmenlerin devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Viran olan değirmenlerin tekrar işler hale getirilmesini sağlamak amacıyla kanunlar konulmuştur. Eğer bir değirmen sahibi tarafından tamir edilip çalışır hale getirilmez ise değirmen elinden alınır. Ayrıca işletilemeyen değirmenden vergi talep edilmezdi.²⁷⁰ Sofya'da harap olan değirmenler harap şeklinde kaydedilmiş ve bunlara vergi tarh edilmemiştir. Örneğin Saruca Subaşı'nın vakfında bulunan değirmen harap olduğu için vakfa gelir yazılmamıştır (BOA. TD. 492, s. 751). Devlet değirmenlerin çalışır vaziyette olmasına çok dikkat ederdi. Devlete gelir sağlamasından çok öte temel besin maddesi olan ekmek için unun elde ediliyor olması daha önemliydi.

Sofya Sancağı genelinde XVI. yüzyılda yapılan tahrirler sonucu hazırlanan defterlere bakıldığında değirmenlerin sayıları genelde artış göstermiştir. En çok

²⁶⁹ II. Bayezid kanunnamesinde değirmenlerden alınan vergi “Ve değirmenlerden bir yıl yürüyenden altmış akçe ve altı ay yürüyen değirmenden otuz akçe alınır. Ve andan aşağı her ay beş akçe hesabı üzere alınır.” Diye tespit edilmiştir (Akgündüz, 1993, IV s. 157); Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesinde “Bir değirmen bir yıl tamam yürüse resm Bursa müdüyle bir müd buğday ve bir müd arpa tayin ve kayd olunmuştur. Haliya reayaya muzayaka olmasun deyü anın gibiden her bir senede altmış akçe resm vaz olundu.” şeklinde değirmenlerden alınacak vergi miktarı belirlenmiştir.(Akgündüz, IV, 1993, s. 316.).

²⁷⁰ Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'ne harap değirmenlerle ilgili madde ile değirmenlerin önemi üzerinde durmaktadır. Madde şöyledir; “Ve dahi bir tımarla hâsıl kaydolunan değirmen ki harap olsa sahibine teklif edüp mamur etdüreler, eğer etmez ise üzerine mukayyed olan rüsumı sipahisine hükm edüp alıvereler. Ve eğer su getürmek kabil olmayup battal kalsa, anun gibiden resm alınmak yoktur alınmaya.” (Akgündüz, 1993, s. 316).

değirmen Şehirköy Kazası'nda bulunmaktadır. Dolayısı ile değirmenlerden alınan vergi miktarı Şehirköy'de fazladır. Bunun sebebi Şehirköy'ün hububat üretimi bakımından uygun olduğu kadar köy sayısının ve nüfusunun olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim değirmenlerdeki bab sayısı 1570'de Sofya'da 508'ye, sancağın tamamında ise 1392'ye çıkmıştır.

Tablo 50. Sofya Sancağı'nda Değirmenler ve Alınan Vergiler

Kazalar	1526		1544		1570	
	Asiyab Bab	Vergi Miktarı	Asiyab Bab	Vergi Miktarı	Asiyab Bab	Vergi Miktarı
Sofya	299	7.350	278	6.604	427	10.800
Samakov	49	1.440	64	1.915	204	4.960
Şehirköy	378	9.172	403	9.330	508	12.175
Berkofça	110	3.150	190	5.335	253	6.535
Toplam	836	21.112	935	23.184	1.392	34.470

4.4.2.3.2. Samakovlar

Samakov, Sofya'nın bir kazası olmasının yanı sıra demir dövmeye yarayan aletin adıdır. Zaten kaza, adını buradan almış olmalıdır. Burada cevher halindeki demir eritilerek ham demir haline getirilir, sonra bu ham demiri çivi, lenger gibi mamul demir ürünleri yapmaya yarayacak demir çubuklarına dönüştürürdü. Su gücüyle çalışan bu aletlere “demir döven” adı verilmekteydi (Kiel, 2009, s. 62). Evliyâ Çelebi samakovları şu şekilde tarif etmektedir; “nemrud ateşini yakan körüğünü 10 adam çekemez, su değirmeni körüğü çekip nemrud ateşi hâsıl olur, fil karnı kadar demir örsler üzere Yemen akiki gibi kırmızı demirler ki, ateşten çıkmıştır. O demirleri demirci ustaları birer çeşit sanatlı dolaplar ile kızgın demirleri örs üzerine koyup camız kellesi kadar çekiçleri yine bir sanat ile su dolapları çekiçleri kırmızı demire vurunca zemin titrer. İş başında ancak iki usta örs üzerine dolap ile birer ikişer kantar demirleri çekiç altına koyup çekip vermede olup demir uzayıp bir çubuk olunca yine bir sanat ile çekiç dolap çarkının suyunu kesip gece gündüz böyle bir iş işlerler.”, Evliya Çelebi her yıl Selanik ve Varna iskeleleri başta olmak üzere her yere 8 bin araba demir gönderildiğini yazmaktadır. Bu demirlerden ustalar istedikleri eşyayı yaparlar diye de ilave etmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 80). Bu samakovlardaki önemli demir üretim işletmeleridir. Samakovlar içinde bulunan demir döven her bir aygıtı “bab” adı verilmektedir. En fazla bab sayısını

esas aldığımızda Sofya, Samakov'dan daha fazladır. Şehirköy'de hiç olmadığı görülmektedir. Berkofça'da ise 11 bab bulunmaktadır. 1544 yılında Samakov Kazası'nda samakovdaki bab sayısı 70'e çıkmış, Sofya'da çok büyük bir değişiklik yoktur. Ama Sofya'daki asıl azalma 1570 yılındadır. Samakov Kazası'nda ise azalma 10 bab olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 9 bab ile düşüş Berkofça Kazası'nda da devam etmiştir.

Tahrir defterlerinde sancaktaki samakovlar bab üzerinden vergilendirilmiştir. Bir baktan genellikle 150 akça vergi tahsil edilmiştir. Yüzyılın ilk yarısında sancaktaki samakovlarda bulunan bab sayıları artarken ikinci yarısında hem bab sayısında hem de alınan vergi miktarında düşüş yaşanmıştır. Nitekim 1526 yılında samakovlardaki 80 babdan her bir babdan 163 akça üzerinden toplam 13.050 akça vergi alınmıştır. Bu vergi tutarı samakovlardaki bab sayısındaki artışa bağlı olarak vergi miktarında da artış olmuş ve 19.465 akçaya yükselmiştir. Bu tarihte bir babdan 168 akça vergi tahsil edilmiştir. 1570 yılında samakovlara bakarak demir üretiminin oldukça azaldığını değerlendirebiliriz. Samakovlardaki bab sayısı 77 ile üçte bir oranında azalmıştır. Bab başına alınan vergi 148 akça olduğu için toplam vergi miktarı 11.413 akçaya baliğ olmuştur. Beş yıl sonra ise düşüş hızlı bir şekilde devam etmiş olup bab sayısı 27 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 51. Sofya Sancağı'nda Samakovlar

Kazalar	1526		1544		1570	
	Samakov (Bab)	Vergi	Samakov (Bab)	Vergi	Samakov (Bab)	Vergi
Sofya	35	6.550	34	4.950	8	1.065
Samakov	34	5.100	70	13.015	60	9.000
Şehirköy	---	---	---	---	---	---
Berkofça	11	1.400	12	1.500	9	1.348
Toplam	80	13.050	116	19.465	77	11.413

4.4.2.3.3. Vigneler

Bulgarca ve Sırpça'da kullanılan bu kelime, tahrir defterlerinde demir işleme fırını manasında kullanılmıştır (Kiel, 2009, s. 62). Bu dönemde 1526 tahririnde vigneler vardır. Tahrir defterlerinde bir vigne kaydının yanında bir de vigne-i çatal olarak kayıt bulunmaktadır. Bu ikisi arasında nasıl bir fark olduğu noktasında

herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sofya kanunnamelerinde çatal vignelerinden öşr-i ahen adıyla bir çatal demir alınmaktadır. Kanunname metni şöyledir; “Âsiyâblar ve velâvice yani kebe dolablarından ve samakov ve na’l ve mih vignelerinden defter-i şahîde yazulduğı üzere resm alına. Ve çatal vignelerinden resm alunmayub öşr-i âhen deyü her haftada bir çatal temür alına” (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263; Barkan, 1943, s. 253; Akgündüz, 1993, s. 653). Fakat tahrir defterlerine baktığımızda vergi aynı çatal demiri yerine bunun bahası alınmıştır. Burada da vigne ile çatal vignesi hakkında tafsilatlı bilgi verilmemiştir. Vigne olarak yazılan vigneden muhtemelen kanunnamede çeşit olarak verilen na’l üretiliyor olabilir.

Çivi vignelerinin sayısı 1526’da sancağın genelinde toplam 61 olarak kaydedilmiştir. Çivi vignelerinden bab başına alınan vergi miktarı aynı tarihte ortalama 40 akçadır. Bu meblağ tahsil edilen vergi gelirinin baba bölünmesi ile elde edilmiştir. 1544’te ise 42-43 akçadan tahsil edilerek toplam 640 akça vergi alınmıştır. 1570’de ise vergi miktarı ortalama 90 akçaya çıkmış, bab sayısında da artış olunca toplam vergi geliri 1.665 akçaya yükselmiştir. İlginç olan taraf vigne sayısının 1526’da Sofya’da Samakov’dan daha fazla olmasıdır. Sonraki yıllarda Sofya’daki vigne sayısı bir hayli azalmış 7’ye kadar gerilemiştir.

Tablo 52. Sofya Sancağı’nda Çivi Vigneleri

Kazalar	1526		1544		1570	
	Vigne (Bab)	Vergi	Vigne (Bab)	Vergi	Vigne (Bab)	Vergi
Sofya	39	1.967	9	460	7	1.400
Samakov	16	280	---	---	9	205
Şehirköy	---	---	---	---	---	---
Berkofça	6	120	6	170	3	60
Toplam	61	2.367	15	640	19	1.665

Çatal vignelerinden kanunname gereği aynı vergi olarak öşr-i ahen alınmaktadır. Bu her hafta bir çatal demiridir. Fakat tahrir defterlerinde aynı alındıysa bile çatal sayısı, ya da ağırlık belirtilmeyerek kıymeti verilmiştir. Burada dikkat çekmemiz gereken çatalın ne olduğu konusudur. Batı Anadolu’da ve Rumeli’de sap-saman, ot toplamaya yarayan üç çubuklu alete çatal denilmektedir. Bu çatalın o olup olmadığını bilmiyoruz.

Bir de çatal vigneleri bazen bab olarak verilmiş, bazen ise bab belirtilmemiştir. En çok çatal vignesi, çivi vignelerinden farklı olarak Samakov

Kazası'nda yer almaktadır. Sofya'da onun yarısı kadar çatal vigneleri olduğu, tahsil edilen vergi miktarından anlaşılmaktadır. 1570'de ise Sofya'da çatal vignesi hiç kalmamıştır. Berkofça'da ise 100 akça gibi düşük bir meblağ çatal vignesinden vergi tahsil edilmesi burada vigne kurulduğunu göstermektedir.

Tablo 53. Sofya Sancağı'nda Çatal Vignelerinden Alınan Vergi Miktarları

Kazalar	1526	1544	1570
	Vigne-i Çatal	Vigne-i Çatal	Vigne-i Çatal
Sofya	5.468	9.228	---
Samakov	10.350	22.824	48.749
Şehirköy	---	---	---
Berkofça	---	---	100
Toplam	15.818	32.052	48.849

4.4.2.3.4. Kebe Değirmenleri/Velavice

Kebe, bir tür kaba kumaş olup ceket, palto, aba dikilmektedir²⁷¹. Bu kumaşın imal edildiği tezgâhlar su gücü ile çalışmaktadır. Bunlara kebe değirmeni veya kebe dolabı adı verilmekteydi (Ünal, 2011, s. 391). Kebeler yünden üretilen kumaştı. Kumaş üretiminde su gücünün kullanılması teknolojisini Seferad Yahudilerinin İspanya'dan getirdikleri üzerinde durulmaktadır (Yörük-Kabak, 2016, s. 219). Musa Sezer, Machiel Kiel ile yaptığı görüşmede kebe değirmenlerinin nasıl işlediği üzerinde durmaktadır. Buna göre değirmen suyla çalışmaktadır. Su ucunda büyük bir tahta çekiç bulunmaktadır. Bu çekiç bir sandığa konularak içine lav toprağı, idrar ve sabun eklenen yünü döverek sıkıştırmaktaydı. Bu teknolojinin olmadığı yerlerde insanların ayaklarıyla yapmaktaydılar. Kebe elde etme işi değirmen olmadığında çok zahmetli olmasının yanı sıra içinde idrar olduğu için çok pis kokmaktadır (Sezer, 2019, s. 128-129).

Bu tezgâhlara Sofya tahrir defterlerinde asiyab-ı kebe ve velavice²⁷² tabirleri kullanılmıştır. Sofya Kanunnamesi'nde velaviçe, yani kebe dolabı kelimeleri ile ifade

²⁷¹ Bu kumaş Bursa tereke defterlerinde kebe halı ve kilimler gibi yer döşemeleri arasında yer almıştır: bazen de çukadan yapılan bir tür kıyafettir (Gökçurak, 2016, s. 53, 58, 62).

²⁷² Bu kelimenin okunmasında bir birlik söz konusu değildir. Ömer L. Barkan'ın Kanunlar adlı eserinde Sofya kanunnamesinde velâvice şeklinde verirken, en sonda yeralan sözlük kısmında vilaviçe olarak yazmaktadır (Barkan, 1943, s. 253, 544); Akgündüz ise volavice olarak vermiştir (Akgündüz, 1993, s. 653); Köstendil Sancağı değirmenlerini ele alan makalesinde Musa Sezer, kelimeyi vlaviçe

edilmiştir. Sofya Kazası'nda Boyana Köyü'nde asiyab-ı kebe kelimesi kullanılırken (BOA. TD, 130, s. 95) yine aynı kazada Potop Köyü'nde velavice tabiri yer almaktadır. Kebe değirmeni iki bab olup bab başına 15 akça alınmıştır (BOA. TD, 130, s. 23). Sofya Kanunnamesi'nde un üreten değirmenlerle aynı maddede verilmektedir. Vergilendirmesinin defter-i şahîde olduğu gibi yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263; Barkan, 1943, s. 253; Akgündüz, 1993, s. 653). Eğriboz'da Atina'da ve İstefe'de aynı Sofya'daki gibi 15 akçe vergi alınmaktadır (Oğuz- Balta, 1998, s. 19, 28, 39).

Sofya Sancağı'nda 1526'da bulunan toplam 108 bab kebe değirmeninin çoğunluğu Şehirköy Kazası'ndadır. Onu Sofya kazası izlemekte olup küçük bir kaza olan Samakov'da doğal olarak 2 bab kebe değirmeni bulunmaktadır. Ancak sonraki tahrir defterlerinde kebe değirmenlerinin sayısı dolayısı ile bab sayısı da azalmıştır. Dikkat çeken husus 1570'de sancaktaki kebe değirmeni sayısı 46 bab'a düşmüş ise de vergi geliri 1544'den çok az fazladır. Buradan bab başına alınan verginin arttığı anlaşılmaktadır.

Tablo 54. Sofya Sancağı'nda Kebe Üretimi

Kazalar	1526		1544		1570	
	Kebe (Velâviçe) (Bab)	Vergi	Kebe (Valaviçe) (Bab)	Vergi	Kebe (Valaviçe) (Bab)	Vergi
Sofya	31	400	10	150	14	210
Samakov	2	30	---	---	11	165
Şehirköy	41	715	40	705	30	615
Berkofça	24	405	15	255	11	165
Toplam	108	1.550	65	1.110	46	1.155

4.4.3. Şahsa Bağlı Vergiler

4.4.3.1. İспенç Resmi ve Baştinalar

İспенç Resmi: İспенç resmi, Osmanlı Devleti tarafından gayrimüslim reayadan alınan çift resminin karşılığı sayılan bir çeşit vergidir (İnalcık, 2001, s. 177; Çağatay, 1947, s. 507). Ergenliğe erişmiş evli veya bekâr topraklı ya da topraksız

olarak yazmıştır: Fakat Machiel Kiel ile yaptığı görüşmeye dayanarak kelimenin Slavca kökenli volovitsa/volavice şeklinde olduğunu belirtmektedir.(Sezer, 2019, s. 119, 127).

gayrimüslim erkek nüfustan alınan bir vergidir (Ünal, 1989, s. 132; Karaca, 2002, s. 265). Özellikle Rumeli coğrafyasında görülen bu vergi, reayadan 22 akçe alınmaktadır. Çift resminde olduğu gibi ispenç resmi de gayrimüslim nüfus tarafından kulluk hizmeti karşılığında ödediği bir vergidir. Bazı yerlerde ispenç resmi şehirli-köylü ayırt edilmeden tahsil edilmiştir (Çağatay, 1947, s. 508). Sofya Sancağı'ndaki şehirlerde yaşayan halktan ispenç resmi tahsil edildiği şehir gelirleri içinde yer almasından anlaşılmaktadır. 1526'da padişah hassı içinde yer alırken, 1544'te beylerbeyi hassı içine dâhil edilmiştir. Aynı durum yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. 1526'da 7.240 akça ispenç vergisi alınmıştır. Bu tarihte şehirde 184 hane, 35 bive, 10 mücerred yaşamaktadır. Buradan hareketle Sofya'da ispenç resmi tahsil edilmektedir. Bu meblağ 156 hane ve 6 bive ile nüfustaki düşüğe bağlı olarak 1544'te 4.230 akçaya gerilemiştir. Tam tersi durum 1570 tahririnde gerçekleşmiştir. Çünkü bu tarihte hane sayısı 362, bive 47, mücerred 5 kaydıyla nüfusun arttığı görülmektedir. Dolayısı ile ispenç resminin toplamı da artmış ve 8.312 akçaya yükselmiştir.

Sofya Kanunnamesi'nde ispenç resminin kaç akça alınacağı belirtilmemiş ancak bu verginin alınmasına dair uygulamanın nasıl olacağını açıklamaktadır. Bunlardan birisi çiftini, gayrimüslimler için baştinalarını terk edip başka yere göçtüğünde ne olacağı ile ilgilidir. Madde şöyledir; “Ve şol re‘ayâ ki nevâhî-i karyeden timar-ı ahar sınırında on yıldan ziyade mukîm olduğu ecilden vilayet defterinde kanun-ı padişahî mucebince ra‘iyete kaydolundı ispençeleri alına Ve şol re‘ayây-ı ahar ki girü nevâhî-i karyeden gayrı sınırdan gelüb temekkün itmesi on yıl tamam olmamış olmalı ola anun gibiler kadîmî yerlerinde kaydolunub Asıl sipahileri olan tamam ispencelerin alub mukim olduğu yer sipahileri re‘aya Müslüman dahi olursa altışar akçe resm-i duhan vireler.” (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2; Barkan, 1943, s. 253)²⁷³.

Bir başka madde muaf reayanın ispenç vergisi ile ilgili durumudur. Buna göre “Ve derbend-i olan kefere derbend ‘âdeti üzere her nefer bedel-i ispençe onar akçe Ve bivelir girü ber -‘âdet altışar akçe ispençe verüb...” şeklindedir. Böylece derbent

²⁷³ Bu madde “Ve şol re‘ayây-ı âhar ki, gerü nevâhî-i karyeden gayrı sınırdan gelüb temekkün etmesi on yıl tamam olmamış ola, anun gibiler kadîmî yerlerinde kayd olunur. Asıl sipahileri olan tamam ispençelerin alub mukîm olduğu yer sipahileri re‘ayâ müslüman dahi olursa altışar akçe resm-i duhan deyü ala” şeklindedir.

tutan köylünün hangi şekilde ispenç vergisi ödeyeceği tespit edilmiştir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 2; Barkan, 1943, s. 253; Akgündüz, IV, 1993).

Bu muaf gruplar içinde askeri sınıf sayılan derbentçi²⁷⁴, köprücü, tuzcu, madenci gruplar tamamen ya da kısmen muaf sayılmışlardır. Voynuk kanununa göre Sofya’da voynuklar ispenç vergisinden muaf olup onların oğulları ispenç vergisi vermek mükellefiyetindedirler (Barkan, 1943, s. 266).

1544’te Oblatine Köyü’nde ispenç resminin miktarı 25 akça iken (BOA. TD, 236, s. 202) Podorova Köyü’nde ise ispenç resmi 28 akçadır (BOA. TD, 236, s. 111). 1570’te Okolu Büzürg Köyü’nde 27 akça (BOA. TD, 492, s. 28), Yukarı Seniç Köyü’nde ise 28 akça (BOA. TD, 492, s. 28), Şehirköy Kazası’na tabi Sukova Köyü’nde 28,5 akça tahsil edilmektedir (BOA. TD, 492, s. 232). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bizim defterlerdeki araştırmalarımızda ispenç resmi ortalama olarak 24 ila 28,5 akça arasında değişmektedir. Bu hesaplamanın neye göre yapıldığı tahrir defterlerinde izah edilmemektedir. 1526 tarihli kanunnamede Samakov’da alınacak ispenç resmi “nefer başına beşer akça giyah resmi ve her nefer başına ispençleriyle otuzar akça alınır” demektedir (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 1). Buradan giyah için beş akça alındığına göre ispenç resminin miktarı da 25 akça olmalıdır.

İспенç resmi tahrir defterlerinde köy hâsıllarında *resm-i ispenç* resmi başlığı altında verilmiştir. 1526 tahririnde Berkofça Kazası’nın köylerinden Ozirova-ı Bala Köyü’nde *İспенç ve resm-i Müslüman* şeklinde yazılmıştır (BOA. TD, 130, s. 56). Samakov Kazası’ndaki Dragoşin Köyü’nde ise ispenç ma’a resm-i çift başlığı ile 1.570 akça toplam vermiştir (BOA. TD, 130, s. 75). Köylerde gayrimüslim nüfusun çok olması ispenç resminden elde edilen gelirin şehre göre çok yüksek olmasına sebep olmuştur. Müslüman haneleri altına 22 akça çift resmi alındığı yazıldığından ispenç resmi 1.379 akçadır. Çünkü çift resminin miktarı 121 akça gibi küçük bir

²⁷⁴ “K. Gojde Derbend bir kile buğday ve bir kile arpa ve onar akçe ispenç verirler”. BOA, TD 130, s. 436; “Karye-i İdorişte Derbend karye-i mezbureden emr-i padişah-ı alempenah otuz nefer derbendçi tayin olunup derbend adetin verirler otuz neferi dahi onların maadası için derbendçiler..... ispençlerin ve öşürlerin rüsumların tamam eda ederler bu zikir olan altmış nefer derbendçi salgından ve hisar yapımından ve yeniçeri oğlanı vermekten ve nuzul tecilinden ve bilcümle cem’i avarız-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemlerdir. Altmış neferden maada kefare sair karye reayası gibi raiyyet hükmündedir avarızların ve tekâliflerin tamam öşürlerin ve rüsumların verirler.” (BOA, TD, 236, s. 517).; “Mezkurlar.....ve Şehirköy’den Niş’e giden yol üzerinde sakin olup otuz neferi derbend reayası olup birer kile buğday ve birer kile arpa verip ve on bir akçe ispenç verirler ve otuz neferden maadası sair reaya hükmünde olup ispençlerin ve sair rüsumların tamam verirler.” (BOA, TD, 236, s. 423).

meblağdır. Tablo 55’de görüleceği üzere köylerdeki ispenç resmi toplamı oldukça yüksektir. Bu durumun sebebi köylerde Müslüman nüfusun az, gayrimüslim nüfusun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda nüfus bölümünde verildiği üzere Müslüman köy nüfusu bir hayli azdır. Buna bağlı olarak en fazla ispenç resmi 637.785 akça ile 1526 tahririndedir. 1544 tahririnde yaklaşık 60.000 akçalık bir fark ortaya çıkmıştır. Bu çok az olmakla birlikte artı yönde 1570 tahririnde oluşmuştur. Sadece 2.283 akçalık fark bize çok az nüfus artışı olduğunu göstermektedir²⁷⁵.

Tablo 55. Sofya Sancağı Köylerinde Tahsil Edilen İспенç Resmi

Kazalar	1526	1544	1570
	İспенç	İспенç	İспенç
Sofya	187.416	202.770	164.415
Samakov	95.532	11.936	81.329
Şehirköy	214.024	259.650	281.050
Berkofça	142.192	102.963	134.137
Toplam	637.785	577.319	579.602

Baştina: Balkanlarda çiftliğin karşılığı olarak Slavca “miras anlamına gelen baştina kelimesi kullanılmaktadır. Rumeli’de Anadolu’da ve imparatorluğun miri toprak rejiminin uygulandığı yerlerde gayrimüslümlerin tasarruf ettiği çiftlikler işte bu baştinalardır. Aynı reaya çiftliklerinde olduğu gibi baştinalar da tapu bedeli karşılığı köylüye verilir. Köylü bunun karşılığında ispenç resmi adlı vergiyi öderdi. Müslümanlarda bu verginin karşılığı çift resmiydi. Baştinayı tasarruf etmesi karşılığı alınan ispenç resmi şahsa bağlı vergilerden birisiydi. Bunlara reaya baştinası denilirdi. Ancak bazı muafiyetler karşılığında tasarruf eden baştinalar vardı, voynuklar bu gruptaydı (Barkan, 1993, s. 392, 394).

²⁷⁵ Gayrimüslimler bütün vergilerden farklı olarak, cizye vergisi öderlerdi. Cizye vergisi gayrimüslimlerden alınan bir başka vergidir. Hukuki statüsü ispenç resminden tamamen farklıdır. Klasik dönem cizye vergisine tabi nüfus tahrir defterlerindeki veriler esas alınmıştır. Tahrir defterlerinde cizye vergisine dair bilgi bulunmamaktadır. Çünkü timar gelirleri içinde yer almamakta, doğrudan hazineye alınmaktaydı. Çoğunlukla hazine adına görevli kişilerce toplanan cizye vergisi zaman zaman iltizama verilmiştir. Vergi çalışabilecek durumdaki erkeklerden alınmaktadır. Bu nedenle baş vergisi olarak da bilinmektedir. Cizye sayımları gayrimüslim erkek nüfusun tespiti açısından önem arz etmektedir (İnalçık, 1993, s. 45; Özel, 2001, s. 41). XVI. yüzyılda Sofya ve kazalarındaki cizye hane üzerinden verilmiştir. Nitekim cizyenin hane üzerinde vergilendirildiği dönemler olmuştur (Özel, 2001, s. 41). H. 960 (M. 1552-53) yılı Rumeli ve Anadolu cizye hanelerinin olduğu defterde Sofya 5007, Şehirköy 5600, Samakov 6042, Berkofça 7310, İznebol 5185 hane (BOA. TS. MA.d, 10081, s. 3-12). 5 Ekim 1571 tarihli cizye defterinde Sofya 5441, Şehirköy 5617, Samakov 6042, Berkofça 8396, İznebol 5151 hane olarak kaydedilmiştir (Yörük, 2007, s. 646-648).

Ancak bazı köylerde baştina sahipleri baştinalarını başkalarının tasarrufuna bırakabilmektedirler. Böyle olunca baştina sahibi gayrimüslim, baştinayı işleten ise Müslüman olabilmekteydi. Sofya’da baştinası olanlardan azımsanamayacak sayıda baştinayı Müslümanlar işletmektedirler. 1565 yılında Sofya’ya tabi Lozine-i Küçük Köyü’nde bir tane ve Sofya’ya bağlı Yorman köyünde iki tane baştina Müslümanların tasarrufundadır (BOA. TD. 409, s. 74-76). Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce yerli halkın elinde bulunan çiftlikler, baştina adı ile Osmanlı hukukuna uygun hale getirilerek devam etmiştir. Hukuki olarak padişah tarafından önemli kişilere verilen temliklere benzemektedir. Osmanlı Devleti’nin, önceki dönemlerde var olan müesseseleri kendi sistemi içerisinde değerlendirerek devam ettirmesi, yönetim anlayışında sahip olduğu hoşgörüyü göstermesi bakımından önemlidir (İnalcık, 1987, s. 171). Baştina sahibi öldüğünde oğlu var ise baştinayı oğlu tasarruf eder yoksa kızı veya akrabaları işletemezdi. Eğer baştina sahibinin kızı ya da akrabası toprağı boş bırakmayarak üretimin devamını sağlamış ve vergilerini vermeye devam etmiş ise baştinayı işletmesine müsaade edilirdi (Emecen, 1992, s. 135). Yavuz Ercan ise baştina sahibinin öldüğünde oğlu yok ise baştinanın üretimin devamının sağlanmasını temel alarak kızlarına, kız kardeşlerine ve diğer akrabalarına miras olarak bırakabildiğini ifade etmiştir (Ercan, 1989, s. 84). Sofya kanununa göre baştina sahibi yetiştirdiği ürünlerin öşrünü verdikten sonra tabi oldukları kaza kilesi ile resm-i harman adı altında iki kile arpa ve iki kile buğday²⁷⁶, baştina başına 10 akça resm-i giyah veya 1 araba ot, 2 akça resm-i bostan, 2 akça resm-i kendir, 2 hınzır başına 1 akça, baştina başına 1 akça bojik resmi vermekle yükümlüdür (BOA. AE.SSÜL.I, Barkan, 1943, s. 252).

Gayrimüslim çiftlikleri olan baştinalar, tasarruf açısından raiyyet baştinaları ve askeri sınıf baştinaları olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Gayrimüslim baştinalarının hukuki olarak Müslüman çiftliklerinden bir farkı yoktur. Ancak voynuk, doğancı, martalos gibi askeri sınıfa dâhil olan baştinalar hizmetleri karşılığında tüm şeri ve örfi vergilerden muaf tutulmuşlardı. Baştinaların bir çeşit aile toprağı olması ve vergilerden muaf tutulması, Osmanlı fethi öncesi Sırp arazi

²⁷⁶ Resmi harman adıyla alınan bu vergi, Osmanlı kanunlarına aykırı bir vergidir. Bu nedenle Kanuni Sultan Süleyman tarafından Belgrad seferi sırasında kaldırılmıştır. Ancak sipahiler Osmanlı fethi öncesinden beri alınagelen bir vergi olduğunu ileri sürerek verginin kaldırılmasına itiraz etmişlerdir. Böylece tekrar alınmasını sağlamışlardır. (İnalcık, 1987, s. 178).

hukukunun devam ettiğini de göstermektedir (İnalcık, 1987, s. 174). Çiftlikler gibi baştinalar da sahibi olan kişinin adıyla anılmaktadır (İnalcık, 1987, s. 177).

4.4.3.2. Bive Resmi

Bive, kelime manası olarak dul kadın demektir (Devellioğlu, 2008, s. 112). Osmanlı vergi sistemi içerisinde gayrimüslim hane reisi dul kadına verilen isimdir (Öz, 2007, s. 491). Geniş manası ile kocasının toprağını işleyebilen ve vergisini verebilen kadındır. Bunun için kendisinden *bive resmi* adı altında vergi tahsil edilirdi. Aksi takdirde toprak kendisinden alınır ve işleyebilecek başka birisine verilir (İnalcık, 1990, s.6). Neşet Çağatay, Sofya kanunnamesini kaynak göstererek biveden alınan verginin ispenç resminin dörtte biri olduğunu yazmaktadır. Ancak kanunnamenin kaynağını göstermemiştir. Buna göre biveden 6 akça vergi alınmaktadır (Çağatay, 1947, s. 508)²⁷⁷.

Tablo 56. Sofya Sancağı Köylerinde Bive Sayısı

Kazalar	1526	1544	1570
Sofya	535	444	41
Şhirköy	417	496	349
Berkofça	178	152	158
Samakov	29	35	143
Toplam	1.159	1.127	691

4.4.3.3. Çift Resmi ve Çiftlikler

Osmanlı Devleti, devlet arazisi sayılan miri araziye verimine göre belirli büyüklükte kısımlara ayırarak işlemesi ve ekip biçmesi için köylülere vermiştir. Verim durumuna göre 80 ila 180 dönüm arasında değişen büyüklükteki topraklara çift adı verilmiştir. Köylü reaya tarafından işlenen bu arazilerden devlet tarafından alınan vergiye resm-i çift adı verilmiştir. Kulluk akçesi veyahut raiyyet resmi olarak da bilinen çift resminin karşılığı hizmetler, Fatih Kanunnamesi'nde üç gün şahsi hizmet, orak, döğen, boyunduruk, bir araba saman ve bir araba odun hizmetinin para karşılığı olarak 22 akçe alınması kararlaştırılmıştır (İnalcık, 1959, s. 580-581;

²⁷⁷ Neşet Çağatay'dan alınan cümle aynen şöyledir; “Sofya kanunnamesine göre dul kadınlardan alınan ispenç resmi erkeklerin dört katı olup 24 akçadır.” (Çağatay, 1947, s. 508).

Emecen, 1993, s. 309). Aynı durum tam çiftte olduğu gibi yarım (nim) çiftte de geçerlidir. Nim-çift tasarruf eden kişi, çift resminin yarısı kadar toprak ekip biçtiğinden çift resminin yarısı kadar vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Çift resminin en küçük miktarı dönüm resmi'dir. Bu vergiyi nim-çiftten az arazi işleyen köylü ödemektedir. Bu toprakların vergilendirilmesi ekilip biçilen toprağın büyüklüğüne göre belirlenmektedir. İki dönüme bir akçe olmak üzere "resm-i dönüm" ödemekle mükellef tutulan köylü kaç dönüm tasarruf ediyorsa o kadar vergi vermektedir. Bunun yanı sıra çift ve nim-çift tasarruf eden köylü, çifti dışında küçük arazi parçaları tasarruf ederse dönüm resmi öder ve hariç raiyyet sayılırdı (İnalcık, 1959, s. 592).

Kanunnamelerde ve tahrir defterlerinde verginin adı çoğunlukla çift resmi, resm-i çift şeklinde yer almaktadır: Sofya tahrir defterlerinde ve kanunamede de çift resm-i yazmaktadır. Fakat Sofya'nın bazı tahrir defterlerinde az da olsa resm-i raiyet adıyla kaydedilmiştir (BOA, TD, 492, s. 239).

Sofya Sancağı'nda çift resmi 22 akça ve yarım (nim) çift resmi 11 akçe olarak belirlenmiştir (BOA, TD, 82, s. 164; BOA, TD, 236, s. 34). Sofya'ya ait tahrir defterlerinde çift resminin müstakil yazıldığı gibi çift resmi, bennak, mücerred, yarım(nim) çift resimleri ile birlikte kaydedildiği de olmuştur. Birlikte kaydedilen vergiler hariç tutulduğunda sancakta tahsil edilen çift vergisi 1526 yılında 13.212, 1544 yılında 13.811, 1570 yılında 21.901, 1574-75 yılında ise 20.389 akça olduğu görülmektedir.

Çiftlikler: Bir çift öküz ile işlenebilecek büyüklükteki arazi parçalarına "çiftlik" adı verilmektedir. Vakıf ve mülk olan çiftlikler raiyyet çiftlikleri ile aynı boyutlara sahiptiler. Çiftlikler nüfuzlu kişilere padişah tarafından tapu ile verilirdi. Böyle çiftliklerin gelirleri sahibi tarafından mukataa usulü ile toplanırdı. Bu çiftlik sahipleri tam donanımlı bir eşkinici beslemek ve sefere yollamak zorundadır (Emecen, 1992, s. 136). Çiftlikleri sadece erkekler değil kadınlar da tasarruf edebilirdi. 1570 yılında kadınların tasarrufunda bulunan birçok çiftlik vardır.²⁷⁸ Çiftlikler içerisinde bağ, bahçe, çayır, tarlalar bulunmaktadır. Çiftliklerin çeşitli tasarruf şekilleri bulunmaktadır. Bir kişi elinde bulunan çiftliği kendisi işleyebilir ve

²⁷⁸ BOA. TD. 492, s. 81.

çiftlik kendi adıyla anılırdı. Bazı çiftlikler ise birden fazla kişi tarafından da işlenebilirdi, böyle çiftlikler ber-vech-i iştirak olarak adlandırılırdı.

Tablo 57. Sofya Sancağı'nda Çiftlik Sayısı

Yerleşim Birimi	1526	1544	1570
	Çiftlik Sayısı	Çiftlik Sayısı	Çiftlik Sayısı
Nefs-i Sofya	---	3	4
Nefs-i Şehirköy	---	2	3
Samakov	---	---	4
İvrajdine	2	---	---
Nasaral	4	---	3
İskirlanofça	1	---	---
Ak Danişmend	12	13	16
Mansur	3	5	7
Ağaçevlû	5	11	13
Karaca Ahmedlü	8	16	21
Doğancı Musa	5	14	13
Kaçilani	2	2	2
Akça Kilise (Hacı Karaman)	7	32	34
Grublani	3	5	2
Baldırı Garip	8	9	8
Doğancı	1	---	14
Karapolad	5	11	9
Ormanlu	15	13	18
Kırkılanlu	13	17	25
Boyana	7	2	2
.....	8	---	---
Dragoşin	3	5	7
İsmail	3	5	---
Bankofça	---	1	1
Baycanlu	---	15	27
Dravaniçe (Kalkancı)	---	1	---
Bosmaniçe	---	2	---
.....	---	1	---
İbri (Baribeğlü)	---	15	25
Küreciler	---	21	28
Bogrov-ı Büzürg	---	1	---
Çirniçe	---	1	4

Tablo 57- devamı

Yerleşim Birimi	1526	1544	1570
	Çiftlik Sayısı	Çiftlik Sayısı	Çiftlik Sayısı
Doğancı Mahmud	---	1	5
Draganofça	---	1	---
.....	---	7	---
Gorna Kostinbrod	---	1	---
Hacı Bedir	---	3	---
Trenyane	---	1	2
İrjane	---	1	---
Gradeşniçe	---	4	4
Nekşor	---	3	2
Seniç	---	1	---
Petkojane	---	1	---
Bocinofça	---	1	---
Bana	---	1	---
Yerdan	---	1	---
Suhudol	---	---	7
Kurili	---	---	2
Voluyak	---	---	1
Divotine	---	---	1
İslavofça	---	---	1
İvanyani	---	---	1
Blata	---	---	1
Gulunofça	---	---	1
Gorna Maline	---	---	5
.....	---	---	3
Gaşlaniç	---	---	1
İrjane	---	---	3
Brokomanıçe	---	---	1
İliç (Kösteniç)	---	---	35
İlyas	---	---	12
Mihomiya	---	---	1
Rahmanlu	---	---	27
Ali	---	---	3
.....	---	---	1
Toplam	115	250	314

4.4.3.4. Bennak Resmi

Elinde çiftliği olmayan evli raiyyete bennak adı verilmektedir. Evli ve bir çiftliğin yarısı kadar az toprağı bulunan reayadan alınan vergiye *bennak resmi* denilmektedir. Yarım çiftten az toprağı bulunan evli reaya *ekünlü bennak*, hiç toprağı bulunmayan evli reaya ise *caba bennak* olarak sınıflandırılmıştır. Bekâr (mücerred) olan bir kişi evlendiğinde bennak statüsüne geçmiş sayılırdı (İnalçık, 1959, s. 589). Ekip biçtiğı arazi çift ve nim-çiftten az olduğı için dönüm başına vergi verirdi. Bu vergiye resm-i dönüm vergisi denilirdi. Eğer tam veya nim-çift tasarruf ederken çifti çeşitli nedenlerle bozulduğunda artık o köylü bennak resmi vermek durumunda kalmaktaydı. Ya da sebebi ne olursa olsun çiftini kaybettiğinde yine bennak resmi ödemek durumundaydı (Çağatay, 1947, s. 493).

Sofya Kanunnamesi'nde bennaklarla ilgili maddede kimlerin vergi verip vermeyeceğine dair açıklama yapılmıştır. “Ve çifti olmayub gayrı şuğl ve kar üzere olup evlüler olursa dokuz akçe ve ergen olursa altışar akçe resm-i bennak alına”. Ayrıca bennak “Ve Müslümanların oğlanları ki ataları ile bile ola, anun gibilerden resm-i bennak deyü nesne talep olunmaya” (BOA. AE. SSÜL. I, 5/263, s. 1; Barkan, 1943, Akgündüz, 1993d, s. 653).

Kanunnameye göre evli bennaklardan alınması gereken bennak resmi 9 akçadır. Burada vergilendirmede bennakların toprağı olup olmadığına göre bir ayırım yapılmamıştır. Ayırım ergen olup olmadığına göre yapılmıştır. Ergen olan bennaklardan alınması gereken bennak resmi ise 6 akçadır. Kanunname Müslüman ergen bennakların ailesi yanında yaşayanlarından vergi alınmaması hükmüne bağlanmıştır. Ayrıca bennak resminin alınmasında ekünlü ve caba bennak diye ayrıldığında ekünlü bennak genellikle 12 akça, caba bennak ise 6 akça vergi ödemektedir. Eğer ekünlü ve caba bennak diye ayrılmadığında ise 9 akça vergi alınması kanundu. Sofya'da kanunnamede yer aldığı üzere Sofya'da ekünlü ve caba ayırımının yapılmadığını düşünüyoruz. Çünkü vergi miktarı 9 akça üzere hükm olunmuştur. 6 akça vergi alınmasına hükmedilen ergenin mücerred olduğunu düşünüyoruz.

Diğer bir husus ise Sofya'da bazen bennak ve mücerred resimleri ayrı başlıklar halinde değil de resmi çift, bennak ve mücerred adı altında verilmiştir. Bu nedenle bennak ve mücerred resimlerinin ne kadar olduğu tam olarak tespit

edilememektedir. Nitekim 1570’te çift ve bennak resmi başlığı altında 3.020 akça, çift-bennak ve mücerred başlığı altında 1.707 akça tahsil edilmiştir. Sadece bennak başlığı altın alınan vergi miktarı 98 akça gibi oldukça düşük bir orandır.

Sancaktaki bennakların sayısında 1570’de oldukça artış olmuş 1526’da 11 iken 1570’te 256’ya çıkmıştır. Hatta 1526’da sadece Samakov Kazası’nda bennak var iken 1544 ve 1570 tahrirlerinde bütün kazalarda bennak sakin olmuştur.

Tablo 58. Sofya Sancağı’nda Bennak Sayısı

Kazalar	1526	1544	1570
Sofya	---	79	193
Şehirköy	---	7	37
Berkofça	---	7	---
Samakov	11	2	26
Toplam	11	95	256

4.4.3.5. Mücerred Resmi

Mücerred kelimesi bekâr anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 703). Tahrir defterlerinde evli olmayan kişilerden alınan resim, belirli bir geliri, işi ve kazancı olan evlenmemiş erkeklerden alınan bir baş vergisi olarak karşımıza çıkar. Mücerredlerin bu durumu bölgelere göre farklılıklar gösterebilirdi. Bazı bölgelerde vergiden muaf tutulmuşlar bazı bölgelerde ise altı akçe vergi vermişlerdir (İnalcık, 1959, s. 587). Sofya Kanunnamesi’nde tanımlanan ergen tabirinin mücerredi ifade edebileceğini yukarıda belirtmiştik. Buradan hareketle mücerredlerden 6 akça alındığını varsayıyoruz. Bu vergi ehl-i kisbe kâdir bekâr gençlerden alınmaktaydı. Ehl-i kisbe kâdir mücerredlerden vergi alınmayacağı kanun gereğidir (Çağatay, 1947, s. 491).

Tablo 59. Sofya Sancağı Köylerinde Mücerred Sayısı

Kazalar	1526	1544	1570
Sofya	1.192	899	547
Şehirköy	1.169	1.348	1.187
Berkofça	751	450	940
Samakov	91	56	673
Toplam	3.203	2.713	3.347

4.4.3.6. Boyunduruk Resmi

Askeri sınıf içerisinde sayılan canbaz, küreci, 218örük, yağcı, müselleme gibi gruplar bulundukları yerin sipahisinden ekinli bennak gibi yarım çiftten az arazi tutup işlerler ise buna karşılık bir vergi verirler ki buna boyunduruk resmi denilmektedir. Gelibolu’da on bir akçe, Kütahya’da on iki akçe (Çağatay, 1947, s. 493) olarak alınan boyunduruk resminin Sofya’da ne kadar alındığı tespit edilememektedir. Ancak Sofya Sancağı’nda ilk olarak 1526’da 36 akçadır. Ayrıca 1526’da resm-i boyunduruk-u 218örük adı altında 600 akçalık bir vergi alınmıştır. Bunu da dahil ettiğimizde boyunduruk resmi miktarı 636 akça olmaktadır. 1544’te 126 akça iken 1570’te 195 akça gerçekleşmiştir. Beş yıl sonra boyunduruk resmi, 1574-75 tahririnde 436 akça olarak tahsil edilmiştir.

4.4.3.7. Çiftbozan Resmi

Bir reaya ekip biçtiği toprağını herhangi bir sebeple terk etmesi durumunda kişiden alınan vergi olarak tanımlanabilir. Köylü kesimin en önemli vazifesi olan ekip biçmek ve üretimin devamını sağlamaktır. Bu nedenle toprağını terk edemezdi. Ancak bazı hallerde çiftbozan resmi talep edilmezdi. Bir kişi çifti bozup terk ederek çiftçiliği bırakan reayadan alınmazdı. Aynı şekilde çiftçiliği bırakıp herhangi bir zanaat ile meşgul olanlardan da yine çiftbozan vergisi alınmazdı. Ayrıca doğal afetler neticesinde toprağını işleyemeyecek durumda olan reaya da çiftbozan resmi ödemezdi.

XVI. yüzyılda Sofya Sancağı’nda çiftbozan resminin alındığı görülmektedir. 1544 yılında Sofya’ya tabi Dobridol Köyü’nde 150 akçalık bir çiftbozan resmi alınmıştır (BOA, TD, 236, s. 119).

4.4.4. Arızı Vergiler

Arızı vergiler sabit olmayan ani olarak ortaya çıkan durumlar neticesinde tahsil edilen vergileri içermektedir. Kanunnamelerde şer’i ve örfi vergilerin önceden ne kadar alınacağı belirtilmişken tahrir defterlerinde miktarı önceden bilinmeyen ve tahmini olarak belirtilen vergiler niyabet ve bad-ı heva adı ile verilmektedir (Bulduk, 2013, s. 212). Tahrir defterlerinde bu çeşit vergilerin neler olduğu belirtilmiştir.

Sofya Sancağı'nda niyabet ve bad-ı heva başlığı altında birçok vergi bir arada kaydedilmiştir. Tahrirlere göre içerdiği vergilerin çeşiti değişmekle birlikte bu gruptaki vergilerin miktarını tek tek tespit etmek mümkün değildir. Tahrirlere göre bad-ı heva vergisi 1526 tahririnde vergi, bad-ı heva resm-i arusane, bac-ı hamr, bac-ı fiçı ve gayrihu, 1544 tahririnde niyabet, resm-i arusane, adet-i deştbanî, resm-i tapu-yı zemin, bac-ı hamr ve gayrihu ve 1570 yılında ise beytülmal, niyabet, resm-i arusane, adet-i deştbanî, cürm ve cinayet, resm-i tapu-yı zemin, kul ve carîye ve esb ve gav ve ganem, mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun vergilerini içermektedir.

1526 yılında yapılan tahrirde bad-ı heva grubundaki vergi geliri sancak genelinde 84.082 akça olmuştur. Bu vergi grubu içinde beytülmal vergisi de yer almaktadır. Bad-ı heva grubu vergiler 140.908 akça ile en yüksek miktara 1570 yılında ulaşmıştır. Bad-ı heva grubu vergi çeşitliliği artış göstermiştir. Bu vergiler arasına cürm-ü cinayet, kul ve carîye ve esb ve gav ve ganem, tapu-yu zemin, müjdeğane, mal-ı gaib ve mefkud ve kaçgun ve yave eklenmiştir (BOA, TD, 492).

Tablo 60. Bad-ı Heva Vergileri

Kaza	1526	1544	1570
	Bad-ı Heva	Bad-ı Heva	Bad-ı Heva
Sofya	30.301	34.710	28.808
Samakov	1.470	2.103	19.134
Şehirköy	32.161	36.792	71.265
Berkofça	20.150	13.548	21.701
Toplam	84.082	105.153	140.908

4.4.4.1. Duhan Vergisi

Duhan resmi, bir sipahinin arazisine genellikle kışlamak amacıyla belirli bir süreliğine gelip yerleşen hariç reayanın ödemekle yükümlü olduğu bir vergidir. Duhan resmi adıyla bilindiği gibi *duhaniye*", "*resm-i dud*", "*resm-i baca*", "*tütün resmi*" ve "*tütüncük*" veya "*resm-i kışlak*" adlarıyla da tabir olunmuştur (Çağatay, 1947, s. 505). Duhan vergisi Sofya Kanunnamesi'nde tahrir defterlerindeki gibi *resm-i duhan* şeklinde yazılmıştır (BOA. AE.SSÜL.I, 5/263, s. 3; Barkan, 1943, s. 253). Zuhurata bağlı vergi olduğundan bâd-ı hevâ gurubu vergileri arasındadır. Diğer bir adı da resm-i kışlak ya da resm-i kışlalcıyan olan vergi genellikle

220örük220erden tahsil edilmektedir. (Sahillioğlu, 1991, s. 417). Fakat Sofya Kanunnamesi'nde ispenç resmi açıklanırken söz edilmiştir. Buna göre gayrimüslim reaya başka bir yere gitse ve üzerinden 10 yıl geçmemiş ise geldiği yerdeki sipahiye kaydedilip ispenç vergisini tamam ödemek zorundadır. Eğer reaya göçtükten sonra Müslüman olursa göçtüğü yerdeki sipahiye 6 akçaa resm-i duhan vergisi ödemek zorundadır (BOA. AE.SSÜL.I, 5/263, s. 3; Barkan, 1943, s. 253). 1526 tahrir defterinde *resm-i duhan*, *resm-i duhan-ı kıptiyan* ve *resm-i duhan-ı voynugan* şeklinde yer alması verginin Çingenelerden, voynuklardan da alındığını göstermektedir. Ayrıca kanunname maddesinden verginin Sofya Sancağı'nda da genel uygulama kapsamında yılda 6 akça olarak alındığını anlıyoruz.

Söz konusu dönemin ilk tahriri olan 1526 tarihli tahrir defterine 48 akçe resm-i duhan²⁷⁹, 102 akçe resm-i duhan-ı kıptiyan²⁸⁰ ve 30 akçe resm-i duhan-ı voynugan²⁸¹ kaydedilmiştir. 1544' te yapılan tahrirde farklı gruplara ait olmak üzere toplam 4.091 akçaya çıkmıştır. 1570'te ise vergi miktarı 3.903 akça olarak gerçekleşmiştir. 1574-75 tahririnde ise vergi iki katı gibi bir meblağ olan 9.177 akçaya yükselmiştir.

4.5. Toprak Tasarrufu

4.5.1. Askeri Teşkilat

Kelime anlamı olarak "bakım-ilgi" anlamlarına gelen timar, terim olarak Osmanlı Devleti'nde devlet görevlilerine yerine yetirdikleri hizmetleri mukabelesinde sınırları devlet tarafından belirlenmiş bir bölgenin vergilerini toplama yetkisinin verilmesidir (Emecen, 1989, s. 275; Üçok, 1944, s. 536). Timar kelimesinin yerine aynı manada dirlik terimi de kullanılmıştır. Asıl amacı devlete asker yetiştirmek olan timar sistemi, kadı, kâtip gibi devletin sivil görevlilerinin maaşlarının karşılanmasını da sağlamıştır. Timar sistemi yalnızca devletin askeri ve sivil ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış en ücra köşesine kadar devletin toprak, vergi ve köylü üzerinde otoritesini sağlamlaştırmıştır (Acun, 1999, s. 899). Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari yapısı yanında tarımsal yapının temelini oluşturan timar sistemiyle ilgili ilk belgelere Orhan Gazi döneminde rastlanılmaktadır.

²⁷⁹ Çerveni----- mezarında Eflaklar oturup resm-i duhan vermişlerdir.; (BOA, TD, 130, s. 340).

²⁸⁰ Karye-i Groblani'de Çingeneler oturmaktadır. ;(BOA, TD, 130, s. 254-255).

²⁸¹ Vinhidol mezarında voynuklar yerleşip resmi duhan vermişlerdir. (BOA, TD, 130, s. 183).

Timar sisteminin uygulanmasında birinci aşama olarak tahrir işleminin yapılmasıydı. Tahrir işlemi, yeni fethedilen bir bölgede, padişah değişikliğinde, savaşlar sonrasında ya da gelir toplanmasında ve dağılmasında meydana gelen değişiklikler sonrasında devlet tarafından gelir tespiti amacıyla yapılan genel sayımlar olarak bilinmektedir. Özellikle Balkanlarda timar rejiminin yerleşmesi, uygulanması ve devlet kontrolünün sağlanması, yapılan tahrirler sayesinde gerçekleşmiştir. Yapılan tahrirler ile birlikte devletin vergi nüfusu ve gelirleri tespit edilir bu gelirler kişilere, vakıflara ya da devlet görevlilerine maaş karşılığı olarak tahsis edilirdi. Böyle bir tahsisin amacı, doğrudan devlet hazinesinden harcama yapılmadan asker ihtiyacını karşılamak, toplumun sosyal ihtiyaçlarını yerine getirmek ve maaşlarını ödemektir. Klasik dönem boyunca da timar sistemi bu amaç doğrultusunda hizmet etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde timarlar işlevlerine ve irsiyete göre farklı kategorilere ayrılmaktadır. İşlevlerine göre timarlar, has, zeamet ve timar olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu sınıflandırma mevcut timarların gelirlerinin miktarına göre yapılmıştır. Gelirleri 100.000 akçe üzerinde olan timarlar has, 20.000-100.000 arası olanlara zeamet, 20.000 ve bundan aşağı geliri olanlara ise timar adı verilmiştir. Timarlar, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde has ve timar olarak sınıflandırılmıştır (İnalcık, 2012, s. 169).

Has adı verilen topraklar ve gelirler, 221örük-ı hümayun ve 221örük-ı vüzera olarak iki kısımda incelenmektedir. Havass-ı hümayun, aynı zamanda hassaha-ı hazret-i padişah-ı âlem-penâh olarak da bilinmektedir (BOA, TD, 492; Ünal, 1989, s. 167). Padişah haslarına, gelirleri yüksek ve güvenilir olan kaynaklar tahsis edilmiştir. Bu gelirler arasında şehir, köy ve mezra ile mukataa gelirleri, bac-ı ubur, adet-i ağnam, cizye, gümrük, cemaat gelirleri yer almaktadır (Orhonlu ve Göyünç, 1997, s. 268). Havass-ı vüzera adı verilen kısımda beylerbeyi, mirmiran, mirliva, gibi eyalet ve sancak yöneticilerine ayrılan timarlar yer almaktadır. Beylerbeyi ve sancak beylerinin hasları 100.000 akçe ve üzeri gelire sahipti. XVII. yüzyılda en düşük has, Eğil beyinin 96.750 akçelik hassı, en yükseği ise Bosna'da bulunan Klis Sancağı'nın 652.500 akçelik hassı idi.

Bir timar birimine ait köyler mezra veya hisseler sancak dâhilinde farklı bölgelere dağıtılmış bir şekilde tanzim edilirdi. Böyle bir uygulama yapılmasının altında iki farklı neden yatmaktaydı. Birincisi, timar sahibinin gelirleri elinde

bulunan köyleri kendi arazisi haline dönüştürmesini engellemek, ikincisi ise timar dâhilinde güvenliğin sağlanmasıydı. Bu durum timar sahibinin timarı içerisinde bulunan farklı bölgeleri dolaşması anlamına geliyordu. Timar sahibi, sahib-i arz ya da sahib-i raiyyet adı ile de anılmaktadır (İnalcık, 2012, s. 170)²⁸².

Timarlar kılıç adı verilen idari ve iktisadi anlamda çekirdek kısım ile sipahinin göstermiş olduğu yararlılık neticesinde terakki adı verilen eklemelerden oluşmaktadır. Kılıç kısmı, timar sahibinin ihtiyaçları için ayrılmıştır ve bölünemez bir statüye sahiptir. Has ve zeamet sahiplerinde 5.000 akçe olan kılıç kısmı, timar sahiplerinde bölgelere göre değişiklik göstermesine karşın Rumeli’de 3.000 akçe olduğu görülmektedir. Kılıç miktarı, en az 3.000 en fazla ise 20.000 akçe olabilirdi (Akgündüz, 1993a, s. 144). Has, zeamet ve timar sahipleri ellerinde bulunan kılıç hakkının her bir mislisi için birer cebelü²⁸³ beslemek zorundaydı (Üçok, 1947, s. 542).

Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar merkezden yapılan bütün timar tahsisleri, bu dönemden itibaren küçük bütçeli timarların tahsis yetkisi beylerbeyine verildi. Büyük bütçeli timarların ataması ise beylerbeyinin hazırlamış olduğu tezkire ile merkezden yapılmaktaydı. Beylerbeyi tarafından tahsisi yapılan timarlara tezkiresiz timar, beylerbeyinin bir tezkire ile merkeze sunarak tahsis edilen timarlara ise tezkireli timar adı verilmiştir.

Bir timar sahibinin elinde bulunan timar üzerinde ölünceye kadar tasarruf etme durumu bulunmazdı. Bir timarlı sipahinin elinden timarının alınmasında başlıca sebep savaş zamanında yetiştirdiği teçhizatlı cebelülerle birlikte sefere katılmaması idi. Beylerbeyi tarafından sefer zamanında yapılan yoklamada iştirak etmediği tespit edilen sipahinin timarı elinden alınırdı. Ancak mülazemet adı verilen bekleme süresinde beylerbeyi komutasında seferlere katılma kaydıyla azledilen sipahi tekrar timarını alabilirdi. Aksi takdirde sipahilikten çıkarılarak vergi mükellefi köylü reaya statüsüne geçerdi (İnalcık, 2012, s. 171).

Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde reaya konumundaki bir köylünün timar sahibi sipahi sınıfına geçmesine olanak tanınmıştır. Reaya konumundaki bir kişi

²⁸² Osmanlı Devleti’nde timar sistemi ile Avrupa feodal sistemin karşılaştırılması için bakınız. (Barkan, 1979, s. 4-28).

²⁸³ “Timar ve zeamet sahiplerinin sefer vukuunda kendilerinden başka götürmeye mecbur oldukları muhariplere verilen addır.” (Pakalın, 1983, s. 264).

savaşlarda gösterdiği yararlıklardan dolayı komutanlar tarafından timar adayı olarak tavsiye edebilirdi.²⁸⁴ Savaşlarda yararlık gösteren sipahiler ellerinde bulunan timardan feragat ederek daha yüksek gelire sahip olan timarlar da isteme hakkına sahipti.²⁸⁵ Asker ihtiyacı ya da şehzadeler arasındaki çekişmelerde taraf kazanabilmek amacıyla reayadan olan kişilere timar tahsisi yapılmıştır. Ancak XVI. yüzyıldan sonra timar kadrolarının dolması, sipahi sınıfından olanların açıkta kalması ve çıkar amaçlı timar elde etme gibi nedenlerden dolayı bir takım tedbirler alınmıştır. Bu amaçla sipahi olabilmek için öncelikle ‘atadan’ timarlı olmak gerekiyordu. Bir timarlı sipahi öldüğünde tasarrufunda bulunan timar genellikle 223örü devredilirdi. Eğer oğlu yok ise hariç bir kişiye verilirdi (Şahin, 1979, s. 923). Erkek evlada boşta kalan timarın ‘kılıç’ tabir edilen kısmı verilirdi.²⁸⁶

4.5.1.1. Has Topraklar

4.5.1.1.1. Padişah Hasları

Osmanlı İmparatorluğu, devlete ait arazilerde uygulamış olduğu sistem gereği, devlete ait olan gelirlerin bir kısmını devlet hazinesine ayırmış, bir kısmını ise yerine getirmiş oldukları vazifeleri karşılığında devlet görevlilerine tahsis etmiştir. Devlet adına tahsis edilen gelirlere havas-ı hümayun(hassaha-ı padişah-ı alempenah) adı verilmiştir.

Araştırma konusu olan Sofya Sancağı’nda padişah haslarıyla ilgili ilk kayıtlara H.932 (M.1525-1526) yılında rastlanılmaktadır (BOA, TD, 130). Bu tarihte yapılmış olan tahririn kaydedildiği defterin ilk sayfasında Sofya merkezi (nefs-i Sofya) padişah hassı olarak görülmektedir.

Has köylerin gelirlerinin toplamı 1530’da padişah hasları içinde hem şehir gelirleri hem de köylerin büyük çoğunluğu çıkarılarak Rumeli beylerbeyi hassına dâhil edilmiştir. Padişah hassı olarak sadece 9 köy bulunmaktadır. Bu köyler içinde Kiremikofça gümüş madeni bulunmaktadır (BOA. TD, 370, s. 192-193).

²⁸⁴ 984 senesinde Sofya nahiyesinde 6.000 akçelik tımara sahip olan Ali, Boğdan muharebesinde yoldaşlık eylediği için kendisine Silistre Sancağı’ndan 3.000 akçe terakki verilmiştir; (BOA, DFE.RZ.d/47, s. 23).

²⁸⁵ (BOA, DFE.RZ.d/26, s. 5); 976 yılında Göle kalesi fethinde görev alan Hasan oğlu Bekir, mevcut tımarından feragat ederek tımarının yükseltilmesini istemiştir. Bu isteği kabul edilerek daha yüksek bir timar tevcih edilerek berat-ı hümayun verilmiştir.

²⁸⁶ (Erdoğan, 2006, s. 184); Berkofça’da 984 yılında timar sahibi olan Kurd oğlu İnebey öldüğü için boş kalan tımarı oğluna intikal etmiştir: (BOA, DFE.RZ/47, s. 29).

1544 yılında padişah hasları genişlemiştir. Sofya merkezine ait gelirler padişaha ve Rumeli Mirmiranı Ahmet Paşa'ya tahsis edilmiştir. Mukataalar padişah hassı olarak ayrılmışken diğer vergiler beylerbeyine bırakılmıştır. Bu tarihte padişah haslarının sancak geneline dağılmış olduğu görülmektedir. Nefs-i Sofya'nın yanında Sofya'ya tabi olan köyler ile Şehirköy, Samakov ve Berkofça'ya bağlı köy ile mezralar padişah hassı olarak kaydedilmişlerdir. Nefs-i Sofya'nın hâsılı kısmında mukataalardan gümrük-ü akmişe-i taciran-ı nefs-i Sofya gayr-ı ez tacirân-ı kala-ı Dubrovnik, yava ve kaçgun, cizye-i yave-i gebran ve ihtisap ve ihzar-ı Sofya mukataaları padişah haslarına, diğer bir kısım mukataa ile vergi gelirleri Ahmed Paşa'ya verilmiştir.

1565-1566 yılında yapılan tahrirde padişah hasları hass-ı kadim ve hass-ı cedid olarak belirtilmiştir. Hass-ı cedid tabiri daha önce vüzera hasları arasında bulunan hasların kanun gereği padişah hasları arasına dâhil edilmesine denilmektedir.²⁸⁷ Nitekim bu durumun örnekleri mevcuttur.²⁸⁸ Sofya'da hass-ı kadim olarak 9 köy ile 1 manastır bulunmaktadır. Hass-ı cedid olarak ise Sofya Nahiyesi ile maden-i Kiremikofça ve maden-i Çiprofça'ya tabi 9 köy ile 1 mezra görülmektedir. Bunların dışında Breznik gümüş madeni ve maden-i Ozirova 224örük-ı hümayun, yani padişah hasları arasındadır.

1570 tarihinde padişah hassı olarak nefs-i Şehirköy ile beraber 61 köy, 2 çiftlik, 1 mezra, 1 manastır ve bunlara ilaveten İznebol nahiyesi voynuklarının ispençleri, Samakov nahiyesi sipahilerinin niyabet ve bad-ı hevaları ve Mehmed Bey evkafına ait imaret mahsulü kaydedilmiştir. Bu tarihte padişah hassının yekûnu 868.338 akçeye ulaşmıştır.

²⁸⁷ Fatih Sultan Mehmed zamanında çıkarılan kanunname ile vüzera elinde bulunan haslar padişah hassı olarak değiştirilmiştir. “Ve bana yarar has, defterdarlarım her kimde bulsalar gerek vüzeramda ve gerek gayrıda ellerinden alub yerine benim haslarımdan bi hasıl olanları vereler”.; (Akgündüz, 1993, s. 329).

²⁸⁸ Mardin'de beylerbeyine ait bazı hasların gelirleri belirli bir süre sonra padişah haslarına dahil edilmiştir. (Orhonlu ve Göyünç, 1997, s. 168).

Tablo 61. Sofya Sancağı'nda Padişah Hasları Gelirleri

1530	Hasıl	1544	Hâsıl	1565 ²⁸⁹	Hâsıl	1570	Hâsıl
Sofya'ya bağlı 6 köy ve İznebol nahiyesi voynukları arusane ve bad-ı heva vergisi	95.538	N. Sofya Mukataaları	38.266	10 köy, Sofya'da 1 Manastır	111.088	N. Şehirköy, 61 köy, 1 mezra, 2 çiftlik, 1 manastır, İznebol Nahiyesi voynukların ispenç vergisi	868.338
Breznik Gümüş Madeni	96.417	Sofya'da 10 köy	124.284	Breznik gümüş madeni, 11 köy ve 1 mezra			
Ozirova Madeni	35.697	Samakov'da 6 köy	89.757	Ozirova Madeni	35.397		
Çiprofça Madeni	66.866	Şehirköy'de 22 köy, 2 mezra	139.895	Maden-i Çitrofça 13 köy, 1 mezra, 1 Manastır	22.240 ²⁹⁰		
N. Samakov ve 8 Köy	180.871			N. Çitrofça	47.553		
Hassaha-ı cedid nahiye-i Sofya, Berkofça Kiremikofça ve Çiprofça Madeni	78.576	N. Çiprofça ve 15 köy	120.147	Berkofça maden-i Çitrofça ve Kiremikofça köyleri			
Toplam	553.965		512.149		180.984		868.338

Tablodan anlaşılabacağı üzere yüzyılın sonuna doğru padişah haslarında bir artış görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi uzun süren seferler nedeniyle devletin masrafları artmış bu da sancaklardan merkeze aktarılan gelirlerin daha da genişletilmesine sebep olmuştur (Ünal, 1989, s. 173).

III. Murad tahta geçtikten sonra kanun gereği yeni bir tahrir yapılmıştır. Bu tahrir sonuçları 539 numaralı defterde yer almaktadır. Bu deftere göre padişah hasları

²⁸⁹ Bu defterde Sofya Kazası yoktur. Şehirköy Kazası'ndan başlamaktadır. Bu nedenle Sofya merkezden padişah haslarına ayrılan gelirler yer almamaktadır.

²⁹⁰ Bu gelir hassın toplam geliri olan 69.896 akçaya dahildir. (BOA. 409, s. 43- 48).

şunlardır: nefis-i Sofya'daki mukataalardan elde edilen gelir 42.525 akça olup diğer şehirde yaşayanlardan alınan ispenç gibi vergilerle birlikte toplam 137.656 akçaya ulaşmaktadır. Mukataalar başlığı altında yer alan vergiler ve gelirler arasında başka mukataalar da bulunmaktadır. Zaten bu tarihte tam tersi durum söz konusu olup şehir gelirleri içinden beylerbeyi hassı çıkarılmıştır. Tamamı 1526'da olduğu gibi yeniden padişah hassı içine alınmıştır. 1574-75 tahririnde padişah hasları şöyledir;

Mukataalar: İспенç: 7.050, resm-i kantar: 1.652, gendüm: 600, mahlut: 240, öşr-i kovan: 120, resm-i sergi: 120, bac-ı hizem: 450, resm-i dönüm-ü bağat-ı Müslümanân: 410, resm-i niyabet: 430, Asiyab-ı Cemile Hatun: 90, Âsiyab-ı nefis-i şehir-i ahali (bab: 30): 1.390; Mukataa-i bac-ı esb: 8.300; Mukataa-i bozahâne-i nefis-i Sofya: 11.000; Mukataa-i bid'at-ı hınzır ma' bojik: 340; mukataa-i mîzan-ı Sofya: 4.000; Bâc-ı siyah-i şehir: 42.300; mukataa-i monopolye-i nefis-i Sofya ber-vech-i adet-i kadim: 21.000; bâc-ı pay-ı kaza-i Sofya: 300; Bâc-ı hizem 'an tarik-i Edirne Şahkulu Dede: 100; mukataa-i otlak hergele-i kavmışan?: 500; hassa çayır²⁹¹ (araba :30): 300; mukataa-i deşt-bâni:1.200; Çiftlikler (der kurb-u Sofya): 260; mahsul-u çayır: 200; mahsul-u zemin-i der nefis-i Sofya: 40; Mahsul-u şire-i hayrabon resm-i bağat-ı hariç²⁹²: 3.400; Niyâbet-i nısf-ı timarha-i sipahiyan-ı nahiye-i Sofya: 5.500; Mukataa-i bağçe: 10; Niyâbet-i nefis-i Sofya Cürm ve cinayet ve resm-i arusâne ve beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun ve kul ve carıye ve gav ve ganem ve esb ve gayruhu: 24.000. Yekun: 137.656

4.5.1.1.2. Ümera Hasları

Sancaklarda padişah haslarından sonra hatırı sayılır gelir kaynaklarının devlet adamlarına ayrıldığı görülmektedir. Sofya Sancağı'nda bu grup içerisinde beylerbeyi (mir-i miran), sancak beyi(mir-i liva), defterdar, paşa, kethüda hasları yer almaktadır. Bu kısımda Sofya Sancağı'nda bulunan bu görevlilere ait haslara değinilecektir.

Sofya Sancağı'nda XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde beylerbeyi haslarından 1544 ve 1570 yıllarında bahsedilmiştir. 1544 yılında Ahmed Paşa beylerbeyi iken 1570 yılında Hüseyin Paşa'nın beylerbeyi olduğu kaydedilmiştir. Sofya'da hassı bulunan diğer beylerbeyi ise Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'dır. Ahmed Paşa'ya

²⁹¹ Der kurb-u karye-i Bogor.

²⁹² Getirilen otuz müdreden bir müdre alınır.

ait haslar arasında nefs-i Sofya ve buraya tabi 27 köy, nefs-i Çiprofça ve 15 köy, nefs-i Berkofça ve 14 köy ile beraber nereye tabi olduğu kaydedilmeyen 4 köyün toplam hâsılatı 483.059 akçedir. Hüseyin Paşa'ya toplam 209.344 akçelik nefs-i Berkofça, 39 köy ve 2 mezraa tahsis edilmiştir. Cezayir beylerbeyi Hayreddin Paşa'ya ise Berkofça'ya bağlı 14 köy ile 1mezra 46.088 akçe ile verilmiştir²⁹³.

Tablo 62. Sofya Sancağı'nda Beylerbeyi Hasları

1544	Gelir	1570	1570
Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa	483.059	Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa	209.344
Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa	46.088		

Sancakbeyi haslarına 130 numaralı 1526 tarihli tahrir defterinde yer verilmiştir. Daha sonraki dönemlere ait kayıtlarda sancakbeyi haslarının bulunmaması dikkat çekicidir. 1526 tarihinde sadece mirliva olarak kaydedildiği için sancakbeyinin kimliğini bilemiyoruz. Söz konusu sancak beyinin hassı, 14 köy ile 1 mezra'dan müteşekkil olup 106.286 akçedir (BOA, TD, 130, s. 26). Bu tarihte Sofya Sancağı'nda bir defterdar, bir hass-ı cedit, Kasım ve İskender Çelebi hasları bulunmaktadır. İskender Bey'in bu tarihteki has geliri 75.294 akçaya ulaşmaktadır.

1544 yılındaki kayıtlara baktığımızda ise farklı has sahipleri görmekteyiz (BOA, TD, 236). 1526 yılında bulunmazken bu tarihten itibaren kethüdalar karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Mehmed, Hüsrev ve Süleyman Paşalara ait haslar verilmiş, sonrasında Rumeli timarları sipahileri kethüdası Mahmud Bey kaydedilmiştir. 1570 yılına gelindiğinde Ali Paşa hassına ilave olarak hass-ı cedit kaydedilmiş, buna ek olarak sabık kethüda-ı timarha-ı sipahiyan-ı Rumeli başlığı ile Hasan Bey hassı bulunmaktadır. Ümera hasları içinde İskender Bey'in haslarının Şehirköy Kazası'ndaki geliri 12.677 akçadır. Halbuki 1526'da Sofya Sancağı dâhilinde İskender Bey'in hassının miktarı 93.750 akçadır. Bu tarihte Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi'nin has gelirlerinin bir kısmı Samakov'da bulunan köylerden sağlanmaktadır. Bu gelirin miktarı 32.137 akçaya baliğdir. Yine haslar içinde dikkat çeken kişi Vezir-i azam Makbul İbrahim Paşa'dır. Devletin padişahıktan sonra en büyük makamında

²⁹³ 29 Rebiülahir 999 tarihli Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın haslarının Sofya Kazası'ndan gelir toplamı 257.487 akçadır. Bu gelirlerin içinde 137.656 akçası daha önce olduğu gibi nefs-i Sofya'dan elde edilmektedir. Hasan Paşa'nın gelirlerinin bir kısmı yine Sofya'nın kazalarından Berkofça'dan sağlanmaktadır. Bu gelirin toplamı 45.973 akçadır. 6.626 gibi düşük bir miktar ise yine bir başka kaza olan Şehirköy'den tahsil edilmektedir. Paşa'nın haslarının toplamı bu tarihte beylerbeyinin gelirini göstermesi bakımından da önemlidir. Hasan Paşa'nın haslarının toplamı 1.033.470 akçadır (BOA, MAD., 25594, s. 2-5).

bulunan İbrahim Paşa'nın geliri çok yüksektir. 25.184 akçalık gibi küçük bir kısmı Tatarpazarı ve Samakov'dan elde edilmektedir. Defterde Samakov ve Tatarpazarı'ndan elde edilen has geliri birlikte verildiği için Samakov'dan elde edilen kısmı belirleyemedik (BOA. TS. MA, 544, s. 14a-20a).

Tablo 63. Sofya Sancağı'nda Çeşitli Haslar

Tarih	Has Sahibi	Has Gelirleri	Hâsıl
1526			
	Sancakbeyi	14 köy, 1 mezra	106.286
	Mevlana Muhyiddin Defterdar	81 köy ²⁹⁴	93.750
	Hass-ı Cedid	9 köy, 2 mezra	78.577
	Kasım Paşa	Şehirköy'de 1 köy	4.870
	İskender Çelebi Hızane-i Amire Defterdarı	N. Şehirköy, 21 köy, 1 mezra,	93.042
		N. Berkofça, 17 köy, 1 mezra	40.796
1530	İskender Çelebi Efendi Hızane-i Amire Defterdarı	N. Şehirköy, 23 köy, 3 mezra	51.318
	Hüsam Bey Rumeli kethüdası	N. Berkofça, 16 köy, 2 mezra	33.675
1544			
	Mehmed Paşa	1 köy	15.139
	Hüsrev Paşa	8 köy	14.495
	Süleyman Paşa	N. Şehirköy, 21 köy, 2 mezra	45.578
	Mahmud Bey Rumeli Timarlı Sipahileri kethüdası	21 köy, 1 mezra	73.895
1570			
	Pertev Paşa	1 köy	13.855
	Hasan Bey Sabık Rumeli Timarlı Sipahileri kethüdası	29 köy, 3 mezra	91.402
	Merhum Ali Paşa	21 köy, 2 mezra	109.297
	Mustafa Paşa	1 köy	23.353

²⁹⁴ Bu 81 köy içinde Sofya'ya tabi Pernik, Kesaniç, Bana, Popovca, Yaralova köyleri Sofya'ya bağlıdır. Bu köylerin bütünü hassın içine dâhildir. İçlerinde en büyük köy 17737 akça hasıl ile Pernik Köyü'dür. Onu 17690 akça ile Yaralova Köyü izlemektedir. Ancak Defterdarın hassındaki toplam 81 köy vardır. Bu köylerden 72'i nahiye-i İznebol'a 4'ü ise Gramova nahiyesine tabidir. Toplam sayı çok yüksek olmasına rağmen bu köylerin hâsılâtının tamamı hassın dâhilinde değildir. Mesela İznebol Nahiyesi'ne bağlı Petaçiniçe Köyü'nden sadece iki hane, Kinolofça Köyü'nden yine 2 hane, Barlofça Köyü'nden ise 23 hane hassın içindedir. Bu nedenle hassa dâhil köy sayısı 81'dir. (BOA. 409, s. 62-84).

4.5.1.2. Zeametler

Osmanlı Devleti'nde 20.000-100.000 akçe geliri olan araziler, genellikle askeri hizmet ifa edenlere görevleri karşılığı verilen dirlikleri ifade etmektedir. Bu tip arazileri tasarruf edenlere de zaim denilmektedir. Sancak beyleri, timar defterdarı, 229örük beyleri, defter kethüdaları ya da beylerbeyi oğulları orta dereceli devlet memuru sınıfı olarak addedilmiş ve zeamet tahsis edilmiştir. Has ve zeamet gibi büyük gelire sahip arazileri tasarruf edenler sık sık değiştirilirdi. Bu şekilde bir uygulamaya gidilmesinin nedeni paşa, vezir ve sancak beylerinin bulundukları timarla herhangi bir bağ kurarak güçlenmelerinin önüne geçmek idi (Barkan, 1997, s. 295).

Zeamet tahsisleri icmallü ve kılıç timar olmak üzere iki başlık altında yapıldı. Bu iki seçeneğin dışında bir yol daha vardı ki gösterdiği yararlıktan dolayı aldığı terakkilerle 20.000 akçe üzerine çıkan timar sahipleri de zeamete dönüşürdü. Ancak bu şekilde zeamete dönüşen dirlikler icmallü ya da kılıç olarak anılan zeametlerin statüsünden farklı tutulurdu. Gerekli hallerde bu türlü zeamet parçalara ayrılarak paylaştırılabilirdi. Kılıç olarak adlandırılan zeamet, temelde 20.000 akçelik bölünemez kısımdan oluşurdu. Ancak bunun üzerine eklenen hisseler gerektiğinde başkalarına timar ya da zeamet olarak verilebilirdi. Bu şekilde verilen hisseler '*an zeamet*' şeklinde kaydedilmiş ve bu zeamet sahibinin dokunulmazlığı olan kılıç kısmının başka bir yerde olduğunun işaretidir (Afyoncu, 2013, s. 163; Gökbilgin, 1967, s. 36). 1570 yılında '*an zeamet-i nahiye-i Sofya*', '*an zeamet-i İskender Bey*, 30 köy ve 1 mezra'dan oluşan 75.294 akçelik zeameti bu durumun Sofya'daki bir örneğini teşkil etmektedir (BOA, TD, 409).

Zeametlerin bazıları zamanla timarlar gibi iltizama verilir hale gelmiştir. Zaim Kasım Bey'in tasarruf ettiği zeamet bunlardan birisidir. 1544 tahririnden sonra 20.615 akçalık zeamet geliri 23.150 akçaya iltizama verildiği *ber-vech-i iltizam* açıklamasından anlaşılmaktadır (BOA. KK, 285, s. 65).

1526 tahririnde 9 zaim var iken yedi yıl sonra 8'e düşmüştür (BOA, TS.MA.d, 734, s. 2; Kılıç, 2019, s. 94). Nitekim 1544 tahririnde zaim sayısı aynı kalmıştır. Bunun 5'i Sofya Kazası'nda, diğer 3'ü ise Şehirköy Kazası'ndadır. 1570'te 10'a ve 1574-75 de ise 16'ya yükselmiştir. Bu tarihte daha önce zaim olmayan,

padişah hassı içinde Samakov Kazası'nda Ahmed Çavuş adlı bir zaim görev yapmaktadır.

1526 yılında Sofya'da dokuz zeamet sahibi tespit edilmiştir. Bu zeametler arasında 30 köy ve 1 mezra 75.294 akçe geliri ile zeamet-i İskender ilk sırada yer almaktadır. Bunu takiben Mahmud b. Mehmed Bey 56.800 akçelik 5 köy tasarruf etmektedir. Üçüncü sırada ise 37.606 akçelik 8 köy, 3 mezra ve 1 manastır (İsveti Nikoslav) Alacahisarlı İlyas tarafından tasarruf edilmektedir. (BOA, TD, 130).

Tablo 64. 1526 Yılında Sofya Sancağı'nda Zaimler

Zaimin Adı	Gelir
İskender	75.294
Kasım Bey	30.719
Mahmud b. Mehmed Bey	56.800
İsfendiyar b. Mehmed Bey	17.697
İlyas Alacahisarlı	31.219
Ahmed Kethüda	18.918
İlyas Çelebi	35.003
..... ²⁹⁵ Ali Bey	32.462
.....	14.809

1544 yılında Sofya'da 8 zeamet bulunmaktadır. Bu zeametlerden 2 tanesine bu tarihte terakki yapılmıştır. Mehmed Bey, 6 köy 1 mezra ile 36.38 akça hâsılata sahiptir. Mehmed Paşa'nın kethüdası Hüsrev'in zeametine 8 köy dahil olup 35.543 akçadır, en düşük zeameti olan kişi Kasım Bey'dir. Dört köy ve bir mezranın geliri zeamet gelirini oluşturmaktadır ki bu da 20.615 akça etmektedir. 20. 000 altındaki zeamet sahiplerinin zeamet gelirlerinin bir kısmı Sofya'da olmalıdır. Zeamet gelirleri başka yerlerden tamamlanması gerekmektedir. Çünkü muhtemelen Diyarbakır Defterdarı Ali Çelebi'nin zeametinin 6.165 akçalık kısmı, İskender kethüdanın zeameti 5.855 akçalık kısmı Sofya'da bulunmaktadır.

²⁹⁵ Silik.

Tablo 65. 1544 Yılında Sofya Sancağı'nda Zaimler

Zaimin Adı	Gelir
Mahmud Bey b. Mehmed Bey	36.338
Ali Çelebi Diyarbakır Defterdarı	6.165
Hüsrev Mehmed Paşa Kethüdası	35.543 ²⁹⁶
İskender	34.634 ²⁹⁷
..... ²⁹⁸ Mehmet Bey	20.000
Kasım Bey	20.615 ²⁹⁹
.....	21.389
İskender Kethüda	5.855

1574-1575 yılında Sofya Sancağı'nda zeametler ve tahsil ettikleri gelirlerin 20.000 ila 35.000 arasında değişmektedir. Yüksek gelirli zeametler bulunmamakta olup çoğunluğu 20.000 ila 25.000 arasındadır (BOA, KK, 310, s. 17-29)^{300 301}.

Tablo 66. 1575 Yılı Tahririnde Sofya Sancağı'nda Zaimler

Zaimin Adı	Gelir
Mehmed	22.294
Yusuf	30.400
Mustafa b. Ali	20.500
Hüsrev	20.200
Ali	20.296
Rüstem Saraçbaşı	23.900
Yusuf	20.000
Arslan	21.350
Mehmed b. Halil	26.000
Behram	26.500
Behram Kethüda	21.940
Ahmed Çavuş	20.677
Veli Voyvoda	26.999
Mehmed	24.000

²⁹⁶ Birkaç yıl sonra Hüsrev Bey'in zeametinin geliri 40.000 akçaya yükseltilmiştir. (BOA. KK, 285, s. 59a).

²⁹⁷ İskender'in zeametinin miktarı daha sonra Rumeli Beylerbeyi'nin arzı ile 40.491 akçaya çıkarılmıştır. (BOA. KK, 285, s. 59a).

²⁹⁸ Silik.

²⁹⁹ Bu zeametın 3.000 akçalık geliri Şehirköy Kazası'na tabi İstiraroçça Köyü'nden elde edilmektedir. BOA. KK, 285, s. 65b).

³⁰⁰ Bu tablo KK. Kataloğundaki 310 numaralı deftere göre hazırlanmıştır (BOA, KK.d, 310, s. 17-29).

³⁰¹ Niğbolu'da 1557 yılında 32, 1579 yılında 62 zeamet sahibi bulunmaktadır. (Demir, 2014, s. 291); Aynı dönemde Tırhala'da zeamet sahibi sayısı 11 ile 13 arasında değişmektedir. (Kul, 2018, s. 320-322).

Tablo 66- devamı

Zaimin Adı	Gelir
Kâtip Ahmed	29.406
Ahmed	20.000
Sinan Voyvoda	35.799
Ferhad	35.052
Kâtip Mehmed	23.298
Katip Mustafa	... 398 ³⁰²

4.5.1.3. Timarlar

Osmanlı toprak sisteminde has ve zeamet haricinde üçüncü kategoriye timarlar oluşturmaktadır. Timar sistemi içerisinde maaş karşılığı olarak tahsis edilen araziler arasında en geniş payı, timar toprakları tutmaktadır. 1519 yılında yapılan ilk mufassal tahrirde Sofya’da 182 tane timar bulunmaktadır. 182 timarın 20 tanesi iki veya üç hisselidir. 182 olan timar sayısına göre timarlı sipahi sayısı 206 olduğu görülmektedir. Bu timarlar içerisinde müşterek ya da be-nevbet timarlarda sipahilerin hisseleri genellikle belirtilmiştir. Bu tarihte timarlar içerisinde bir tanesi gayrimüslim timarıdır. Ancak bu gayrimüslim timarı, “timar-ı gebran olarak verilmiştir adı kayıtlı değildir (BOA, TD, 82, s. 613). Bunun yanında bazı sancak veya kazalarda Müslüman ve Hristiyan müşterek timarları da bulunmaktadır.³⁰³ Böyle bir timar Sofya’da mevcut değildir.

1526 yılına gelindiğinde Sofya’da bulunan timar sayısı artış göstererek 224’e ulaşmıştır. 224 timardan bir tanesi Dimo adlı bir Hristiyan sipahiye aittir. Geri kalan 223 timarın 34 tanesi hisseli, 189 tanesi ise tam olarak tasarruf edilmektedir. 1544 yılında timar sayısı 264’e yükselmiştir. Söz konusu 264 timarın 6 tanesi hisseli, 258’i ise tam olduğu görülmektedir. 1570 yılına gelindiğinde ise timar sayısında azalma görülmüş, timar sayısı 231’e gerilemiştir. Bu tarihte 198 tam, 33’ü hisseli timar kaydedilmiştir.

1533 yılına ait Rumeli sipahi ve zaim esami defterine göre Sofya Sancağı’nda 268 nefer ve sipahi ve zaim bulunmaktadır. (BOA, TS.MA.d, 734, s. 2; Kılıç, 2019,

³⁰² Silik olduğu için zeametın baş tarafı okunamamaktadır.

³⁰³ “Müslüman ve Hristiyan üç müşterek timarda da dört Hristiyan sipahi ile vilayet genelinde 41 Hristiyan sipahi mevcuttur.” (Kul, 2018, s. 324).

s.94). Tımarlı sipahiler tasarruf ettikleri tımarın hâsıllarına göre sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırma aşağıda gösterildiği şekildedir:

Tablo 67. 1533 Yılında Sofya Sancağı'nda Gelirlerine Göre Tımar Dağılımı

Tımar Hâsılı	Tımarlı Sipahi Sayısı
0-1999	26
2000-2999	75
3000-3999	44
4000-4999	27
5000-5999	24
6000-9999	40
10.000-19.999	24
Toplam	260

Tımarlı sipahi sınıfına sistemin kuruluşundan 16. yüzyılın sonuna doğru değişimin yaşanmaya başladığı döneme kadar yalnız sipahi oğulları alınmaktaydı. Hukuken hak sahibi olanların yanında reaya sınıfından da olanların sipahiliğe alınmaları sistemin bozulmasına neden olmuştur. Ülke içerisinde karışıklık çıkarmaya meyilli olan tımar bekleyen kişilerin önüne geçmek için devlet bu kişilere tımar tahsis etmiştir (İnalcık, 2012, s. 171). Sofya'daki tımar ve tımarlı sipahi sayılarına baktığımızda yüzyılın ikinci yarısından itibaren tımarlardaki hisseli tımarın artarak tam tımarların azalması bu durumun bir neticesi olarak düşünülmektedir.

Sınırları belirlenmiş bir tımar arazisi birden fazla sipahiye tımar olarak tahsis edilebilmektedir.³⁰⁴ Her sipahiye tımar arazisinin toplam hâsılından alacakları pay kadar hisse ya da farklı bir bölgedeki tımar içerisinde bulunan köy gelirlerinden de pay alabilirdi.³⁰⁵ Bu şekilde farklı köylerdeki tımar fazlalıkları bir araya getirilerek yeni bir tımar tahisi edilmiş oluyordu.

Tımar topraklarında temel birim olan kılıç kısmı paylaşılamazdı ve bir kılıç timara ancak bir kişi tasarruf edebilirdi. Ancak bir tımar bütün olarak birden fazla sipahiye verilebilirdi. Böyle bir değerlendirme yapıldığında sipahiler nöbetleşe (be-nevbet) giderlerdi (İnalcık, 2012, s. 170). Bununla ilgili 1525 yılında Turgut b. Koca

³⁰⁴ Şehirköy'e tabi Çerçiçe Köyü bir tımar birimi olarak üç hisseye bölünmüştür. 3.933 akçelik tımar, 1.684 akçesi Hızır b. İlyas'a kalan kısmı ise 1.680 ve 569 akçe olmak üzere iki sipahiye verilmiştir. (BOA, TD, 236, s. 305).

³⁰⁵ 1544 yılında Şehirköy'e tabi olan Pıştaç, Dolna Kruşe ve Kana köyleri Sefer Bin Mehmed ve Gayrihi tımarı olarak tahsis edilmiştir. Üç köyün hâsılından 2.226 akçesi Sefer Bin Mehmed'e verilmiş kalan kısmı ise adı verilmeyen diğer kişilere paylaştırılmıştır; (BOA, TD, 236, s. 304).

Sipahi Mustafa ve kardeşi 1.500'er akçelik benevbet timar olarak değerlendirmektedir (BOA, TD, 130, s. 274). Be-nevbet timarlarda tasarruf eden timar sahiplerinin bizzat kendilerinin sefere gitme zorunluluğu yoktu. Şöyle ki, 1526 yılında İskender oğulları Musa ve İsa'dan Musa kendisi sefere katılırken biraderi İsa kendisi yerine bir cebelü göndermektedir.³⁰⁶ Be-nevbet timarlar arasında gayrimüslim sipahilere de rastlanmaktadır. Ancak, sipahi adları ve adedi verilmemiş yalnız sefere gittikleri anlaşılmaktadır.³⁰⁷ Bir timar sahibi sipahi vefat ettiğinde sahip olduğu timar genellikle oğluna tevcih edildiği gibi hariçten bir başkasına da verilebilirdi. Örneğin 1559 yılında Sofya'da timar sahibi olan dergâh-ı muallâ yeniçerilerinden Sofya'lı Mehmet, Aydın Sancağı'nda bulunan 8.000 akçelik timarın kendisine verilmesini istemiş ve bu timar kendisine tahsis edilmiştir.³⁰⁸

Bunun yanında bir diğer timar şekli "ber vech-i iştirak" adı verilen müşterek timar olarak tasarruf edilenlerdir. Bu terim, bir timarın birden fazla sipahiye verilmesi anlamına gelmektedir. Bu timarların ortaya çıkışında fazla sayıda timar bekleyenlerin olması, sefer zamanında savaş gücüne olan ihtiyacın artması gibi nedenlerin etkili olduğu düşünülmektedir (İnalçık, 2012, s. 170). Sofya'da 1570 yılındaki tahrir defterinde bir tane 'ber vech-i iştirak' timar görülmektedir. "Timar-ı Ali ve Recep veledân-ı Çavuş Mehmed ber- vech-i iştirak tasarruf olup eşerler" şeklinde kaydedilmiştir (BOA, TD, 409, s. 235). Ancak Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait timar tevcih defterinde birçok timarın iltizama verildiği görülmektedir.

1526 yılında başta beylerbeyinin çavuşları³⁰⁹ olmak üzere serasker, İstabl-ı Amire voynukları seraskeri, miralay, subaşı, yeniçeri, kemankeş, solak, kâtip, serbazdaran, voyvoda, kılari gibi farklı hizmetleri ifa edenler timar tasarruf etmektedirler. Ayrıca H. 962 (M. 1554-155) tarihinde çakır görücülüğü ve doğancı hizmetlerinde bulunanlara da timar tevcih edilirdi (BOA, AE. SSÜL.I-4/251, p. 5). Bu görevlilere ek olarak 1544 ve 1570 yıllarında timar tasarruf edenler arasında

³⁰⁶ "Musa ve İsa Veledan-ı İskender Subaşı Musa eşer İsa cebelü eşdirir." (BOA, TD, 130, s. 435).

³⁰⁷ "Timar-ı Gebran sefer-i hümayun vaki oldukça be-nevbet birisi cebelü eşer" şeklinde kaydedilmiştir. (BOA, TD, 130, s. 430).

³⁰⁸ "Sofyalı Mehmet gelüp haliya dergah-ı mualla yeniçerilerinden olub Rumili Beylerbeyisine dokuz bin akçe timara emr-i şerif verilüb mukayyed olmağın Aydın Sancağı Ayaşlu nam nahiyesinde sekiz bin sekiz yüz altmış akçe timar mutasarrıfı fevt olub timarı kendüye verilmesi babında rica etmeğın buyuruldu." (BOA, A.RKS.d, 1457, s. 231).

³⁰⁹ Bunlardan birisi Korkud adlı çavuştur. "An çavuşân-ı mir-i miran şeklinde kaydedilerek timar beratı verilmiş olup 11.330 akçalık timar tasarruf etmektedir (BOA. KK, 285, s. 61a); Bir başka beylerbeyi çavuşu Veli adlı kişidir. O da Şehirköy'de 9.139 akçalık timara sahiptir (BOA. KK, 285, s. 65b) .

kethüda, çaşnigir, çeribaşı, arabacı, helvacı bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli görevlerde bulunan paşaların ne görev yaptığı belirtilmeyen adamlarına da timar verilmekteydi. Örneğin 8.188 akçalık timarı olan Hüseyin ve 7.931 akçalık timarı olan Hasan Mehmed Paşa'nın adamıdır (BOA. KK, 285, s. 67a). 6000 akçalık timarı olan Hüsrev'in Rüstem Çelebi'nin adamı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Rüstem Çelebi'nin kim olduğu belirtilmemiştir (BOA. KK, 285, s. 79a).

Timarların iltizama verilmesi usulünün yüzyılın sonuna gelinmeden başladığı görülmektedir. Tahrir defterlerinde ve tevziat defterlerinde bu hususta bilgi bulunmaktadır. Mesela Mehmed b. Mustafa 1500 akçalık timar tasarruf etmektedir. 2.000 akçaya iltizama verilmiştir (BOA. KK, 285, s. 79a).

Tablo 68. 1527-1528 Yılında Sofya Kazası Timarlı Sipahileri

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Yeniçeri Mustafa ³¹⁰	Serasker	1.3279 ³¹¹
Yunus b. Hasan ³¹²	Yeniçeri	8.893 ³¹³
İlyas ve Mehmed b. Yusuf		16.860, İlyas: 14.560 ³¹⁴ Mehmed: 3.130
Mehmed b. Ali		4.870 /5.000 ³¹⁵
Mustafa ³¹⁶		4.466
Ferhad ³¹⁷		2.158
Bali ³¹⁸		3.276
Yıldırımşah ³¹⁹		2.000
Mahmud b. Şarabdar ³²⁰		3.717/ 4.499 ³²¹
Ali ³²²		2.303
Hızır ³²³	Kapucu	2.793/3.975 ³²⁴

³¹⁰ Yeniçeri Mustafa'nın Sofya Nahiyesi'nde 14.000 akçalık timarı mir-i miran çavuşu olub ber vech-i mübadele buna timar virildi. Fi 29 Rebiülevvel 937 (20 Kasım 1530).

³¹¹ 14000 akçaya iltizama verilmiştir.

³¹² Mezkurun timarı mir-i miran çavuşu olub ber vech-i mübadele buna bu timar virildi. Fi Muharrem 937 (Ağustos/Eylül 1530).

³¹³ Ber vech-i bedel 9000 akça.

³¹⁴ Bu hâsılın 2.300 akçası bad-ı hevadan elde edilmektedir.

³¹⁵ Ber vech-i iltizama verilen yekûndur.

³¹⁶ Mezkur yine bu sancakda üç yılda bir nevbet etmek üzere 1.185 akçalık timardan mazul olub sefer-i hümayuna yürüyüp kendüsü eşmek üzere virildi. Sene 934 (1527/28).

³¹⁷ Mezkur yine bu sancakta 1.861 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 13 Rebiülevvel 937 (4 Kasım 1530).

³¹⁸ Mezkur anun babaları yine bu sancakta 8.000 akçalık timarda fevt olmağın ve her birine kendü yerlerine yarağ birer cebelü eşdirir 4 Muharrem 937 (28 Ağustos 1530).

³¹⁹ Mezkur yine bu sancakda 1.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Safer 937 (9 Ekim 1530).

³²⁰ Mezkur yine bu sancakda 4.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Safer 937 (9 Ekim 1530).

³²¹ İltizama verilen yekundur.

³²² Mezkur yine bu sancakda 1.202 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 19 Muharrem 937 (12 Eylül 1530).

³²³ Mezkur yine bu sancakda 3.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Zilkade 934 (2 Ağustos 1528).

³²⁴ İltizama verilen yekundur.

Tablo 68- devamı

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Ali b. Mustafa		3.377/5.912 ³²⁵
İlyas b. Hamza ve İskender b. Şarabdar		8.839, İlyas: 5.641 İskender: 5.909
Mehmed b. İlyas ³²⁶		3.500
Musa b. Mahmud		3.946/6.448 ³²⁷
Kasım b. Hamza ³²⁸ ve Ahmed ³²⁹		4.702/5.935 ³³⁰ , Kasım: 4.000, Ahmed 1.935/2.400 ³³¹
Doğancı Şeref	Doğancı	2.638/3.779
İnehan b. Ayvat		1.325/2.400
Mahmud b. Divane Mahmud		2.230/3.085
Kasım		5.130/7.197
Mehmed ³³²		4.517/8.952
Mehmed b. Süleyman		11.985/13.125
Benal? Şadi ³³³		4.593
Osman b. Ali	Subaşı	4.475
Hüseyin b. Yeniçeri Hamza		2.248
Davud b. Yahya ve Çerağ b. Mustafa		4.481, Davud: 1.741/2.116, Çerağ: 1.740/2.000
Yusuf		2.344/10.000
Ali b. Hamza ³³⁴ ve Hüseyin b. Nasuh ³³⁵		3.593, Ali: 1.800 Hüseyin: 1.793
Derzi Mustafa Yeniçeri		5.696/9.787
³³⁶		2.351/2.696 ³³⁷
Bayezid	Beylerbeyi Çavuşu	12.388
Osman b. Mahmud		2.954
Hüseyin b. Ali ³³⁸		18.015
Hüseyin		2.714
Yusuf birader-i Hüseyin Kethüda ve Hacı Mahmud		7.705, Yunus: 4.555 Hacı Mahmud 3.650/4.152
Hamza b. Paşa Yeğen ³³⁹	Voynuk seraskeri ³⁴⁰	9.091/9.613
Mustafa b. Bosna ³⁴¹		4.507/6.168

³²⁵ İltizama verilen yekundur.

³²⁶ Mezkur yine bu sancakda akçalık timardan mazul olmağın virildi. 18 Şevval 934 (6 Temmuz 1528).

³²⁷ İltizama verilen yekundur.

³²⁸ Mezkur yine bu sancakda 3545 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 2 Cemaziyelevvel 937 (22 Aralık 1530).

³²⁹ Mezkur yine bu sancakda 1.400 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Ramazan 936 (14 Mayıs 1530).

³³⁰ İltizama verilen yekundur.

³³¹ Ahmed'in hissesinin iltizama verilen yekunudur.

³³² Mezkur yine bu sancakda akçalık timardan mazul olmağın virildi. 10 Ramazan 936, s. 33

³³³ Mahmud merdum-u Behram Paşa ber muceb-i hükm-ü hümayun 13 Ramazan 937 (30 Nisan 1531).

³³⁴ Mezkurun babası Hersek Sancağı'nda 1.261 akçalık timardan fevt olunmağın virildi. 6 Muharrem 934 (2 Ekim 1527).

³³⁵ Bekri bin Mehmed sipahizade ber muceb-i emr 12 şevval 937, s. 38.

³³⁶ Sipahinin adı yazılmamıştır. Üstünde 29 Zilkade 936 tarihli yazıda kayacı bakayası bir sim kıymet yazmaktadır.

³³⁷ Yine buna.... İzvor nam köy ile ber muceb timar olmuşdur.

³³⁸ Kara Sinan merdum-u Ayas Paşa 28 Cemaziyelevvel 938, nisf-ı mezkur 1.000, ... 3.015 akça.

³³⁹ Mezkur yne bu sancakda 3.313 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 2 Cemaziyelevvel 936 (2 Ocak 1530).

³⁴⁰ Sofya nahiyesinin voynuklarına seraskerlik ider.

Tablo 68- devamı

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Haver?		9.097/10.600
Koçu b. Şarabdar ve Mehmed b. Hüseyin	Müteferrika	12.002, Koçu: 7.584/8.911 Mehmed: 4.418
Mustafa b. Sinan Beğ		4.344
Rüstem Beğ	Rumeli defterdarı	1.200
İskender Beğ ³⁴²	Mir alem	2.850
Ahmed Kemankuş	İznebol voynuk seraskeri	11.141/12.786
İdris b. Halil		5.493/7.359
Budak b. Halil		5.894/7.454
Ali ve Receb ³⁴³		4.240, Ali: 2.120/3.000 Receb: 2.120/3.500
Hüseyin b. Mahmud ³⁴⁴		5.400
Behlül b. Kurd Eyüb ³⁴⁵		5.719
İsmail ³⁴⁶		6.006/7.415
Yusuf Birader-i Kasım Beğ	Rumeli kethüdası	9.656/10.500
Mehmed b. Çaşnigir ve Mehmed		5.393, Mehmed: 3.245 Gani: 2.148
Mahmud b. Ahmed ve Hamza b. İsa		6.936 Mahmud: 1.500 ³⁴⁷ Hamza: 3.000/5.600
Bektaş b. Hızır ³⁴⁸		4.148
Mehmed b. Yusuf		5.428/6.393
Piri b. Solak Hızır		1.801/2.146
Ali b. Umur ve İbrahim b. Mehmed ³⁴⁹ ve İbrahim b. İskender ³⁵⁰		Ali: 1.800/4.400 İbrahim bin Mehmed: 1.500, İbrahim bin İskender: 3.152
Ali b. Musa ³⁵¹		1.829/2.000
Yunus ³⁵² ve Ali veledan-ı Mustafa ³⁵³		3.279/4.000 Yunus: 2.000 Ali: 2.000
Ali Şehirköylü ³⁵⁴	Zağarcıyan süvarisi	9.206/16.000 ³⁵⁵
Yusuf		4.213/5.102
Turgud b. Ferah Sipahi ve Mustafa ³⁵⁶		3.000, Turgud: 1.500/3.398 Mustafa 1.500/2.000

³⁴¹ Merdum-u Firuz Ağa.

³⁴² Bir nim çiftlik sefer-i hümayun vaki oldukça bir cebelü eşdirir.

³⁴³ Çavuş Mehmed'in çocuklarıdır.

³⁴⁴ Müteveffa der bölük-ü Hızırşah.

³⁴⁵ Mezkur 2.000 akçalık timar emr olunmağın virildi. 12 Şaban 936 (11 Nisan 1530).

³⁴⁶ Mezkur, Paşa Sancağı'nda 7.415 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 11 Safer 937 (4 Ekim 1530).

³⁴⁷ An karye-i tabii Berkofça.

³⁴⁸ Sofya der bölük-ü Hızırşah.

³⁴⁹ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 1.495 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 15 Şevval 936 (12 Haziran 1530).

³⁵⁰ Mezkurun babası Köstendil Sancağı'nda 3.161 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 15 Şevval 936 (12 Haziran 1530).

³⁵¹ Sofya der bölük-ü Hızırşah.

³⁵² Haydar bin Çavuş Kasım an bedel: 2.274. 7 Cemaziyelevvel 938 (17 Aralık 1531).

³⁵³ Mezkurların babası fevt olmağın virildi. 19 Muharrem 937 (12 Eylül 1530).

³⁵⁴ Ber muceb-i hükm-ü hümayun virildi. 5 Cemaziyelevvel 936 (5 Ocak 1530).

³⁵⁵ Ber muceb-i emr.

³⁵⁶ Mezkur Mustafa karındaşı Piri fevt olmağın virildi. Eşmek getüre 9 Ramazan 936 (7 Mayıs 1530).

Tablo 68- devamı

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Süleyman b. Hüseyin		2.440/2.872
Mehmed b. Halil ve Hamza b.		4.076, Mehmed: 2.038/3.824 Hamza: 2.039/2.824
Yusuf b. Nasuh		2.099/2.843
Murad ³⁵⁷ ve Şehsuvar ³⁵⁸		10.148/11.565, Murad: 9.000 Şehsuvar: 2.565
Ramazan b. Yusuf		1.656/2.500
Yeniçeri Karagöz ³⁵⁹ ve Hüseyin b. Yunus ³⁶⁰		8.617/12.901, Karagöz: 12.041 Hüseyin: 760/1.000
Hüseyin b. Kasım ³⁶¹		5001
Kaya çeribaşı ³⁶²	Serasker	12.008
Hüseyin b. Şarabdar Mustafa	Şarabdar	2.038/2.548
Yusuf b. Mehmed ve Kasım b. Bektaş		4.427, Yusuf: 2.000/2.300 Kasım: 1.779: 648
Ahmed bin Mustafa		1.991/3.006
Katib Yusuf b. Katib Şüca	Katib	10.332
Ali ³⁶³		2277
Behram ve Umur b. Yahya	Beylerbeyi Çavuşu	8.044 Behram: 5.996 Umur: 2.046/2.200
Mehmed b. Mahmud	Müteferrika	2.311/2.504
Mehmed b. Mezid		3.480
Yusuf b. Mehmed ³⁶⁴		3.514/3.600
Sefazade Mehmed		3.551
Salih b. Ahmed	Beylerbeyi Çavuşu	10.239/10.300
Hüseyin Bosna ³⁶⁵ ve Budak b. Yakub ³⁶⁶		7.451/10.927, Hüseyin: 9.000 Budak: 2.000 (ma'a mülhak var? : 2.648/2.900
Edirneli Mehmed ³⁶⁷	Bölükbaşı	12.689/15.000
Bekir b. İbrahim ³⁶⁸		1.872/2.000
İbrahim ³⁶⁹		13.039/16.000

³⁵⁷ Mezkur yine bu sancakta 3.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 5 Cemaziyelevvel 937 (25 Aralık 1530).

³⁵⁸ Mezkur yine bu sancakta 3.127 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 5 Cemaziyelevvel 937 (25 Aralık 1530).

³⁵⁹ Mezkur yine bu sancakta 8.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 17 Muharrem 937 (10 Eylül 1530).

³⁶⁰ Mezkurun babası Alacahisar sancağında 3.188 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 17 Muharrem 937 (10 Eylül 1530).

³⁶¹ Sofya der bölük-ü Hızırşah.

³⁶² Sofya Nahiyesi'nde seraskerlik ider. 29 Zilkade 936 (25 Temmuz 1530).

³⁶³ Mezkur yine bu sancakta 1.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 18 Şevval 934 (6 Temmuz 1528).

³⁶⁴ Mezkur yine bu sancakta 3.300 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Ramazan 936 (14 Mayıs 1530).

³⁶⁵ Mezkur dergah-ı mualla yeniçerilerinden olup 3.000 akçalık timar oluna deyü hükm-ü şerif irad etmeğın virildi. 8 Cemaziyelevvel 936 (8 Ocak 1530).

³⁶⁶ Mezkur Paşa Sancağı'nda 1.301 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 25 Ramazan 936 (23 Mayıs 1530).

³⁶⁷ Mezkur Mehmed Ağa bölükbaşlarından olup ber muceb-i o virildi. 25 Cemaziyelevvel 936 (25 Ocak 1530).

³⁶⁸ Sofya akıncılarına toycalık eder.

Tablo 68- devamı

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Çavuş Nasuh b. Katib Şüca	Beylerbeyi Çavuşu	7.810/9.528
Seferşah		8.159/11.610
Ramazan	Serbazdaran	13.370
..... arpalık		6.050

Tablo 69. 1527-1528 Yılında Şehirköy Kazası Timarlı Sipahileri

Timarlı Sipahi Adı	Görevi	Hasıl
Nasuh b. Evrenos		2.219/2.997
Umur b. Hızır		1.794/3.000
Sofya'lı Mahmud ³⁷⁰		8.519/10.000
Musa b. Süleyman		1.724/2.036
Ömer b. Hızır		1.582/2.000
Süleyman b. Yakub Bey ³⁷¹		9.751/10.000
Hızır b. Mehmed ³⁷² ve Yoldaş b. Cündi ³⁷³		4.707, Hızır: 2.354/2.500 Yoldaş: 2.354/2.500
Şehsuvar b. İdris ve Hamza b. Kasım ³⁷⁴		5.537, Şehsuvar:2.569/2.651 Hamza: 2.567/2.575
İsa Bali b. Mustafa ve Ali b. Osman		2.574, İsa: 1.286/2.500 Ali: 1.286/2.500
Ali b. Derviş Evrenos		1.259/2.025
Barak		2.740
Ali ³⁷⁵		3.030/5.946
Mustafa b. Yusuf		4.464/5.761
Mahmud b. Selim		6.003
Süleyman		5.008/7.194
Aydın		2.741/3.000
Haydar b. Çareş ? Kasım ³⁷⁶		2.474
Süleyman b. Mahmud		9.076
Yusuf b. Divane Süle?		2.333/2.566
Kasım b. Mustafa		1.123/2.682
Derviş b. ³⁷⁷		1.450
³⁷⁸		3.541
Hızır		2.709/3.500

³⁶⁹ Mezkur yine bu sancakta 16.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 22 Cemaziyelevvel 936 (22 Ocak 1530).

³⁷⁰ Merhum dergâh-ı muallâm kullarından olub 1.006 akçelik timar emr olub hükm-ü hümayun ibraz ettiğın virildi. Sene 936 (1529/30).

³⁷¹ Süleyman bundan evvel Paşa Sancağı'nda 3300 akçalık timardan mazuldur. Anadolu seferinde Kalender muharebesinde hizmet ettiğı için 1.000 akçalık timar verilmiştir. Elinde hüküm vardır. 16 Muharrem 934 (12 Ekim 1527).

³⁷² Mezkur bu sancakda 1.400 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 7 Rebiülahir 937 (28 Kasım 1530).

³⁷³ Mezkurun babası İzvornik Sancağı'nda 4.000 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 3 Cemaziyelevvel 937 (23 Aralık 1530).

³⁷⁴ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 2.000 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 2 Cemaziyelevvel 936 (2 Ocak 1530).

³⁷⁵ Mezkur Vulçitrin Sancağı'nda 5.946 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 15 Rebiülevvel 937 (6 Kasım 1530).

³⁷⁶ Sefer-i Hümayuna yarağ bir cebelü eşdirir.

³⁷⁷ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 1.286 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 3 Cemaziyelevvel 937 (23 Aralık 1530).

³⁷⁸ Sipahinin ismi yazılmamış. Babası ser asker-i voynugan-ı Sofya.

Tablo 69- devamı

Timarlı Sipahi Adı	Görevi	Hasıl
Bali b. Silahdar Ali		2.618/2.820
Koçi ve Murad ³⁷⁹ İdris		7.654, Koçi: 3.745/4.502 Murad: 2.835+İdris: 4.832= 3.969/4.870
Doğancı Hamza		2.300/3.978
Ali b. Hamza		1.858/2.694
Hamza b. Hacı Bayram		2.216
Yusuf		---
Musa b. İsa Bali ³⁸⁰		3.315/3.396
Kara Mustafa		1.889/3.056
Kasım		5.807/8.691
İdris ³⁸¹		4.559
Yeniçeri Mustafa ³⁸²		6.264/13.076
Mahmud ³⁸³		4.358/5.500
Kurd Ali b. Hacı Bayram ³⁸⁴		1.923/2.236
İdris b. Mustafa		3.555/4.453
Cafer b. Murad		1.741/2.020
Erdoğdu		5.988/7.192
Mahmud b. Hacı		3.623/4.758
Yusuf b. Hamza ³⁸⁵ ve Kurd b. Ömer ³⁸⁶		3.955, Yusuf: 2.450 Kurd: 2.400
Mahmud ³⁸⁷		3.209/4.000
İdris b. Oruç		839/2.312
Yusuf Bosna ³⁸⁸ ve Temürhan ³⁸⁹		7.442/12.061, Yusuf: 1.000 Temürhan: 2.061/3.620
Cafer b. Cüdi Temur		2.618/4.000
Mahmud b. Ahmed	Serasker-i Sipahiyan-ı Şehirköy	5.372/6.199
Emir Şah ³⁹⁰		1.694/1.272

³⁷⁹ Mezkur Murad İvas ile Zihne Sancağı'nda 4.800 akçalık ber vech-i iştirak timardan mazul olmağın virildi. Selh Rebiülevvel 935 (12 Aralık 1528).

³⁸⁰ 13 Muharrem 988 tarihli der kenarda timar İbrahim ve Abdülkerim, Musa bin İsa Bali'nin oğullarıdır. Timarın 1698 akçası İbrahim'e, 16.981 akçası ise Abdülkerim'e verilmiştir.

³⁸¹ Mezkur yine bu sancakta 4.484 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 22 Cemaziyelevvel 936 (22 Ocak 1530).

³⁸² Mezkur yine bu sancakta 1.706 akçalık timardan mazul olmağın virildi 23 Rebiülevvel 935 (5 Aralık 1528).

³⁸³ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 2.298 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 19 Şaban 936 (18 Nisan 1530).

³⁸⁴ Kurd Ali'nin babası Paşa Sancağı'nda 1.388 akçalık timar tasarruf ederken vefat etmiştir. Ayrıca Makbul İbrahim Paşa ile Anadolu seferinde görev aldığı için timar kendisine verilmiştir. 4 Rebiülevvel 934 (18 Nisan 1530).

³⁸⁵ Mezkur yine bu sancakda 1.240 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 29 Receb 934 (19 Nisan 1528).

³⁸⁶ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 1.200 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 29 Receb 934 (19 Nisan 1528).

³⁸⁷ Mezkur Niğbolu Sancağı'nda 4.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 14 Rebiülevvel 934 (8 Aralık 1527).

³⁸⁸ Mezkur yine bu sancakda 10.000 akçalık timarı mir-i miran çavuşu olup timar virildi. 10 Muharrem 937 (3 Eylül 1530).

³⁸⁹ Mezkur yine bu sancakda 1.329 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 13 Safer 937 (6 Ekim 1530).

³⁹⁰ Mezkur yine bu sancakda 1.140 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 14 Rebiülevvel 934 (8 Aralık 1527).

Tablo 69- devamı

Timarlı Sipahi Adı	Görevi	Hasıl
Veli b. Seydi Ahmed		1.837/2.700
Mehmed ve Şah Nazar b. Aslıhan		3.493, Mehmed 1.748/3.040 Şah Nazar: 1.745
Yusuf b. Osman ve Mehmed b. Mustafa		Yusuf: 913, Mehmed: 1.000/2.000
Ömer b. Abdullah		2.245
Mehmed ³⁹¹		2.240
Turgud		11.570
Hacı b. Aslıhan		1.684/2.184
Derviş Ali ve İbrahim veledan-ı İsa		5.013, Ali: 3.507 İbrahim: 2.506
... b. Yusuf		2.617/2.908
Ca'fer Bosna		3.196/3.960
Beşlü Yusuf ³⁹²		1.422/2.669
Hacı b. İneBeği ³⁹³		3.577/4.559
Mahmud b. Solak Ali		2.590/3.000
Ömer b. Hızır		---
Piri b. Yusuf		5.030/6.170
Musa b. Ali		1.974
Hüseyin b. Kurd ³⁹⁴		5.003/7.207
Yusuf b. Mustafa ³⁹⁵ , Ali b. Ahmed ³⁹⁶		9.482/12.061, Yusuf: 9.000 Ali: 3.061
Haydar b. Şah Veli ³⁹⁷		6.000
Mehmed b. Aydın ³⁹⁸ ve Recep b. Hızır		7.780, Mehmed: 4.080: 3.700/3.748
Mehmed	Kilercibaşı	3.076/5.644
Mustafa b. İsa		1.628/2.274
Mehmed b. Mustafa		3.000/3.302
Mustafa b. Ahmed ³⁹⁹		1.547/2.534
İdris b. Mustafa		6.485/8.900
Divane Musa		3.725
Kasım b. Halil		3.320
Kurd b. İskender		5.692
Mirza		4.786/5.900
Mehmed Helvani		7.583/10.337
Bekir b. Ahmed ⁴⁰⁰		2.685/3.000

³⁹¹ Mezkurun babası Alacahisar Sancağı'nda 3.694 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 6 Muharrem 934 (2 Ekim 1527).

³⁹² Mezkur Semendire Sancağı'nda 1369 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 14 Cemaziyelevvel 935 (24 Ocak 1529).

³⁹³ Mezkur yine bu sancakda 4889 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 13 Şaban 936 (12 Nisan 1530).

³⁹⁴ Mezkur Alacahisar Sancağı'nda 6.425 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 20 Rebiülevvel 937 (11 Kasım 1530).

³⁹⁵ Mezkur yine bu sancakda 3.000 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 27 Rebiülevvel 937 (18 Kasım 1530).

³⁹⁶ Mezkur yine bu sancakda 1.920 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 27 Safer 934 (22 Kasım 1527).

³⁹⁷ Mezkur Ağrıboz Sancağı'nda 2.489 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 16 Safer 934 (11 Kasım 1527).

³⁹⁸ Mezkur Yanya Sancağı'nda 1.317 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 24 Safer 935 (7 Kasım 1528).

³⁹⁹ Mezkurun babası pir ve malul olup sefer-i hümayuna iktidarı olmadığı ecilden oğlu Mustafa'ya virildi. 4 Şevval 934 (22 Haziran 1528).

Tablo 69- devamı

Timarlı Sipahi Adı	Görevi	Hasıl
Piri b. Bazarlu		1.304/2.273
Mustaf b. Ali Karamani		4.114
Mehmed ⁴⁰¹ ve Mahmud b. Hamza ⁴⁰² ve İbrahim		13.534, Mehmed: 3.363 Mahmud: 1.761 İbrahim: 8.400
Kılıç		---
İsa		6.468/10.000
Hüseyin b. Yunus ⁴⁰³		2.774
Yusuf b. Kara Mustafa		6.199/7.840
Ali b. Şadi ve Bali ⁴⁰⁴		6.458, Ali: 3.258 Bali: 3.200/4.500
Mehmed b. Yeşil Süleyman		4.400/5.178
Divane Tursun		3.300
Hüseyin Yenişehirli		6.541/9.000
Mehmed b. Ali		4.217/5.000
Cüdi Ali		6.933/8.215
Yunus Divane		4.369/7.287
Akinci Bayezid		3.600/5.999
Mehmed b. Ahmed		4.000
İbrahim b. Mustafa		2500
Ali ⁴⁰⁵		1.556/2.831
İne Beğ b. Temürhun?		3.423/5.270
Mustafa b. Aydın ⁴⁰⁶ ve Mehmed b. Mustafa ⁴⁰⁷		15.765/17.800, Mustafa: 15.000 Mehmed Mustafa 2.800/3.900
Ömer b. Mehmed	Müteferrika	6.606/4.364
Hamza b. Mustafa		3.212
..... Cüdi		2.771/4.000
..... Ahmed		6.030/9.408
Kara Turmuş		5.795/7.476
Derviş b. aşık Paris?		4.000/4.700
İsa ⁴⁰⁸		3.194/ 3.800 ⁴⁰⁹
İbrahim b. Yunus		1.680/3.149
Mehmed b. Temürtaş		3.276
Divane Hacı		5.071
Mustafa b. Yunus ⁴¹⁰		1.531/2.345

⁴⁰⁰ Mezkur yine bu sancakda 1.800 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 10 Rebiülevvel 934 (4 Aralık 1527).

⁴⁰¹ Mezkur mazul olmağın virildi. 14 Rebiülevvel 937. S. 104.

⁴⁰² Mezkurun babası Köstendil Sancağı'nda 1.400 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 21 Rebiülevvel 937 (12 Kasım 1530).

⁴⁰³ Mezkurun babası yine bu sancakda 3.380 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 14 Rebiülevvel 934 (8 Aralık 1527).

⁴⁰⁴ Mezkur yine bu sancakda 4.685 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 24 Cemaziyelevvel 936 (24 Ocak 1530).

⁴⁰⁵ Mezkur Alacahisar Sancağı'nda 1.821 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 24 Ramazan 936 (22 Mayıs 1530).

⁴⁰⁶ Mezkur dergah-ı muallam solaklarından olup hükm-ü hümayun irad itmeğın virildi. 25 Cemaziyelevvel 936 (25 Ocak 1530).

⁴⁰⁷ Mezkur Vülçitrin Sancağı'nda 3.480 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 20 Şaban 936 (19 Nisan 1530).

⁴⁰⁸ Mezkur İzvornik Sancağı'nda 3.800 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 15 Cemaziyelevvel 936 (15 Ocak 1530).

⁴⁰⁹ Burda ber vech-i bedel şeklinde yazılmıştır.

Tablo 69- devamı

Timarlı Sipahi Adı	Görevi	Hasıl
Seydi b. İlyas beğ		6.542
Mehmed b. Ali ⁴¹¹		1.839/4.000
Bektaş b. Aykut ⁴¹²		3.000

Tablo 70. 1527-1528 Yılında Berkofça Kazası Timarlı Sipahileri

Timarlı Sipahinin Adı	Görevi	Hasıl
Halil b. İsa Beğ	Müteferrika	10.480/14.320
Yeniçeri Ali		7.587/13.264
..... Ve Musa		8.037, ...: 4.018/5.445 Musa: 4.018
Alasonyalı Ve Musa b. Mehmed		8.019
Şahinci Ali ⁴¹³		3.963/5.200
Mustafa ⁴¹⁴		7.467/13.053
Uzun Yakub		2.378/3.847
Hızır b. Kurd		2.376/2.863
Hasan b. Bali ve Emirza b. Hamza		3.023, Hasan:1.511/2.935 Emirza: 1.511/2.400
Ali b. Doğan Mehmed		1.737/3.024
Sefer b. Kapucu İskender		2.595
İdris b. Ali		3.631/4.697
Mehmed b. Murad ⁴¹⁵ ve Şah b. Nazar		4.982, Mehmed: 4.000/5.500, Şah Nazar: 1.982/4.479
Ahmed b. Yusuf ⁴¹⁶		4.700
Süleyman b Mahmud		2.170
Ali b. İskender		3.020
Turmuş ⁴¹⁷		---
Hızır b. Hacı Karaman		2.744/4.100
Kara Ahmed		4.600
..... b. Mehmed		3.296/
Ali b. Umur		1.910/2.510
Mahmud ve Halil		4.530, Mahmud: 2.127/3.235, Halil: 2.400/3.298
Salih	Serasker-i Nahiye-i Berkofça	7.978
Nasuh.....		7.624/8.781
Timar-ı Gebran ⁴¹⁸		600
Timar-ı Gebran ⁴¹⁹		900

⁴¹⁰ Mezkurun babası Paşa Sancağı'nda 4.874 akçalık timardan fevt olmağın virildi. 2 Rebiülevvel 937 (24 Ekim 1530).

⁴¹¹ Bedel-i yarağ cebülüsü eşer.

⁴¹² An tahvil-i Derviş Ali Eşer.

⁴¹³ Mezkur 5267 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 17 Rebiülevvel 933 (22 Aralık 1526).

⁴¹⁴ Mezkur Paşa Sancağı'nda 13.082 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 29 Safer 937 (22 Ekim 1530).

⁴¹⁵ Mezkurun babası Murad min ba'ad dirlik taleb itmekden feragat idüb kendüye dirlik olmağın virildi. 5 Rebiülevvel 934 (27 Kasım 1527).

⁴¹⁶ Mezkur Vidin Sancağı'nda 1402 akçalık timardan mazul olmağın virildi. 26 Rebiülevvel 934. S.

⁴¹⁷ Mezkur yine bu sancakta 5.800 akçalık timardan mazul olmağın virildi.

⁴¹⁸ Seferi hümayun oldukça birisi cebelü eşer.

4.5.2. Mülk Toprakları

Ele aldığımız dönemde elinde mülknamesi olan üç kişiye rastladık. Aslında başka mülklerin var olduğu vakıf kayıtlarında yer almaktadır. Fakat mülk sahiplerinin çoğu bu topraklarını, ya da gayr-i menkullerini kurdukları vakfa gelir olarak bağışlamışlardır. Ancak bir vakfa ya da kendi kurduğu vakfa bağışlamayan üç kişiden biri Şadi Bey, biri Ahmed Paşa, diğeri ise Pertev Paşa'dır

Şadi Bey Mülkü: Karye-i Bana tabii-i Sofya 'an evkaf-ı mezbur yazıp ondan sonra köyün Sultan Bayezid tarafından Dulkadiroğlu Şadi Bey'e neslen ve neslen mülk olarak verildiği yazmaktadır. Hatta Sultan Selim ve Sultan Süleyman tarafından mülknâme devam ettirilmiştir. Sultan Selim döneminde de yine aynı anlamda mukarrername verildiği ifade edilmektedir. Devamında köy halkının vergileri yukarıdaki gibi sıralanmaktadır. Açıklamanın en sonunda ılıcanın bakımı, gözetilmesi işi karşılığında köy halkının avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutuldukları belirtilmiştir. Zaten verilen mülknamenin II. Bayezid tarafından Zağanos Paşa'ya verilmesi mümkün değildir. Çünkü Zağanos Paşa, 1464'de vefat etmiştir (Emecen, 2013, s.73). O zaman Şadi Bey'e mülknameyi veren Sultan Yıldırım Bayezid olmalıdır. Köy muhtemelen Fatih Sultan Mehmed döneminde miriye geri döndürülmüştür. Ancak sonra Yavuz Sultan Selim döneminde yeniden mülk olarak verilmiştir. Tahririn yapıldığı tarihte tahrir eminine mülknâme gösterildiği için deftere mülkname mucebince muamele edileceği kaydedilmiştir (BOA. 492, s. 710). Kaplıcıyı yaptıran Zağanos Paşa olduğu için köy avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye vergileri karşılığı kaplıcının işletilmesi hizmeti ile yükümlü tutulmuştur. 1526'da ve 1565'de köyün geliri 2.727 akçadır. (BOA. TD. 130, s. 608; BOA. TD. 409, s. 92). 1570'de köyün hâsılı 3.958 akçaya çıkmıştır (BOA. 492, s. 710).

Ahmed Paşa Mülkü: Ahmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezir-i azamlarındandır. Ahmed Paşa'nın mülkü Samakov Kazası'nda Ak Eski ve Kara Eski adlı arazidir. Bu mülk Ahmed Paşa tarafından Lengercioğlu Yahya'dan satın alınmıştır. Arazinin büyüklüğünü ya da küçüklüğünü ölçüleri belirtilmediği için belirlememiz mümkün görünmemektedir. Fakat Ahmed Paşa'nın mülkü üzerinde dört köy kurabildiğine göre oldukça büyük olmalıdır. Araziye yerleştirmek üzere

⁴¹⁹ Seferi hümayun oldukça birisi cebelü eşer.

köle satın almıştır. Satın aldığı Bulgar, Macar ve Sırp asıllı kölelerini buraya yerleştirmiştir. Böylece satın aldığı bu araziyi şenlendirmiştir. Köy kurulunca Ahmed Paşa, köylerin kendisine temlik edilmesini istemiştir. İsteği uygun görülerek Kanuni Sultan Süleyman tarafından arazi tüm gelirleriyle birlikte Ahmed Paşa'ya temlik edilerek mülknâmesi verilmiştir. Mülkname II. Selim zamanında yenilenmiştir (BOA. TD. 492, s. 740). Bu köyler Kara Eski nd. Bulgar ve Avadar, Ak Eski, Kuduz Eski, ve Kuduz Eski Köyü yakınında bulunan Macarlar köyleridir. Bu köylerden toplamı 29.665 akça gelir elde edilmektedir. Ahmed Paşa mülkü olarak kaydedilmesine rağmen 29.665 akçalık gelir vakıf geliri olarak kaydedilmiştir (BOA. TD. 492, s. 743).

Kara Eski Köyü 109 nefer, Kuduz Eski Köyü 62 nefer, Ak Eski Köyü 67 nefer ve Macarlar Köyü ise 14 neferdir. Köylerin nüfusu 252 neferdir. Gayrimüslim oldukları için ispenç resmi ödemektedirler. Diğer vergilerin çoğu üretime bağlı olup köylerde daha çok hayvancılık yapılmaktadır. Köylerin ahalisi ayrıca beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yave ve kaçgun, müjdegâni-i kul ve carıye ve gav ve ve ganem ve esb ev abd-ı abık ve bac-ı pay-ı ağnam vergisi ödemektedirler. Fakat köylerde samakov ve vignelerin bulunması dikkat çekicidir. Kara Eski Köyü'nde 1 samakov ve 1 çatal vignesi, Kuduz Eski Köyü'nde 2 samakov, 1 vigne, Ak Eski Köyü'nde 3 samakov, 1 çivi vignesi, 1 çatal vignesi bulunmaktadır. Ahmed Paşa bu köyleri demir üretimi için kurmuş olduğu anlaşılmaktadır (BOA., TD, 492, s. 740-43).

Pertev Paşa Mülkü: Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden olan Pertev Paşa doğum tarihi bilinmemektedir. 1572'de vefat etmiş olup ölümünde önce yapılan tahrirde mülknamesi yer almaktadır. Paşa'ya Sofya'ya bağlı dört köy mülk olarak verilmiştir. Mülknamesi verilirken köylerde hangi vergilerin bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Mülk olarak verilen köylerden elde edilecek haraç, ispenç, resm-i çift ve öşr-ü gallat ve sair rüsumat, adet-i ağnam, bac-ı bazar, ihtisâb, ihzar, bac-ı pay-ı ağnam ve gav ve gavmişan? ve bad-ı heva ve niyâbet, cürm ve cinayet, beytül mal-ı hassa ve amme, yave ve kaçgun, mal-ı gaib, mal-ı mefkud, resm-i arus ve tapu-yı zemin, tayyarât, resm-i bennak ve mücerred vergilerini tahsil etmek mülknameye dahildir. Mülke dahil köylerin ahalisi çocukları ve onların çocukları, köye dışarıdan gelip ziraat edenlerin dahi çocukları ve onların çocukları da mülk kapsamındadır. Pertev Paşa bu mülk üzerinde tam selahiyete sahiptir. Çünkü mülknamesinde miras

bırakabileceği, isterse satabileceği, isterse vakfedebileceği açıkça belirtilmiştir. Aynı zamanda mülke dışarıdan kimsenin müdahale etmemesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Mülk içinde yer alan Opiçot Köyü'nde 103 hane, 21 mücerred, 8 bive sakindir. Köyde 81 baştina bulunmaktadır. Ayrıca bu köyde yaşayan 11 voynuk, 11 zevaid yaşamaktadır. Bu köydeki voynuk ve zevaidler ba-emr-i şerif ile voynukluktan çıkarılarak raiyet konumuna getirilmişlerdir. Böylece baştina sayısı 89'a yükselmiştir. Köyden elde edilen hâsıl 1.000 akçadır. Diğer köy olan Miroyani köyünde 55 nefer yaşamaktadır. Bunlardan 50'si müzevvece, yani evli, 5'i ise bekâr, yani mücerredir. Ayrıca 26 voynuk ve 24 zevaid köyün sakinleri arasındadır. Bu köydeki voynukların görevleri devam etmektedir. Voynuk baştinaları ile birlikte köyde baştina sayısı 54 olmuştur. Hâsılı ise 350 akçadır. Lukorska Köyü ise 50 nefer sakini olan bir köydür. Hane 48, mücerred ise 2'dir. Diğer iki köy gibi bu köyde de voynuklar ve yedekleri olan zevaidler yaşamaktadır. Voynuk 15 nefer, zevaid 20 neferdir. Köyde voynuklarla birlikte 85 nefer meskûndur. Köyün 460 akça hâsılı bulunmaktadır. Son köy Boğdofça Köyü olup diğer üç köy gibi Sofya Kazası'nda bulunmaktadır. Köyün hâsılı 480 akça olup voynuk ve zevaidlerle birlikte 63 nefer yaşamaktadır. Bu neferlerin 43'ü evlidir, 9'u mücerredir. Baştina sayısı ise 20'dir (BOA. TD, 492, s. 696-708).

4.6. Madencilik

Tarih boyunca çok geniş bir kullanım alanı olan madenler gerek günlük yaşamda kullanılan eşyaların yapımında gerek askeri gerekse ticari hayatta değişim aracı olarak kullanılmasından dolayı büyük önem arz etmiştir. Bu durum, Osmanlı dönemine gelindiğinde aynı şekilde devam etmiştir.

Osmanlı Devleti tarafından demir, bakır, kurşun gibi madenlerin yanında değerli madenler arasında bulunan altın ve gümüş madenleri de işletilmiştir. Değerli madenlerin çıkarıldığı ocakların yakınında bir de devletin ihtiyacı olan altın ve gümüş paraların basıldığı darphaneler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti açısından demir, bakır, kurşun, güherçile gibi madenler özellikle askeri yönden önemlidir. Ordunun ihtiyacı olan silahlar ve araç gereçler madenlerden üretilmekteydi. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren madencilğe büyük önem vermiş ve maden

sahalarının ele geçirilmesi için çaba sarf etmiştir. Madenlerin elde edilmesi ve verimli bir şekilde işletilmesi, devletin büyümesi ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Balkanlarda fetihlerin genişlemesiyle beraber burada yer alan mevcut maden ocakları işletilmiş ve yeni madenler açılmıştır. Bu durumun neticesi olarak devletin maddi gücü ve refah seviyesi yükselmiştir. Balkanlardan sonra ise Anadolu'daki maden ocaklarına ağırlık verilmiştir (Tızlak, 1999, s. 312).

Osmanlı Devleti'nde madenlerin mülkiyeti devlete aittir. Klâsik dönemde kişinin mülkünde olan bir arazide maden ocağı bulunabilirdi. Böyle bir durumda devlet, madeni işletme gücüne sahipse o kişinin madeni işletmesine izin verirdi. Bunun karşılığında maden sahibi, genellikle beşte bir oranında olmak üzere maden gelirinin çıkardığı madenin gelirini, devlete vergi olarak verirdi. Eğer kişi madeni işletme gücüne sahip değilse maden ya devlet tarafından işletilir ya da devlet işletme gücüne sahip başka bir kişiye verirdi. Vakıf ve sahihsiz arazilerde bulunan madenlerin işletilmesinde de yine aynı usul tatbik edilmekteydi. Devletin burada dikkat ettiği husus madenlerin atıl bir şekilde kalmaması, daima işler durumda olmasıydı (Çağatay, 1943, s. 120). II. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde madenlerin işletilmesine dair kanunnameler çıkarılmıştır. Bu sayede bir madenin nasıl işletilmesi gerektiği detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Fatih döneminde çıkarılan kanunname Fatih dönemine ait yasakname ve kanunları ihtiva eden “Kânûn-nâme-i Sultânî ber-mûceb-i örf-i Osmânî” adını taşımaktadır (İnalçık-Anhegger, 1956; Akgündüz, 1993, I, s. 128-163). Ancak XVIII. yüzyılda yürürlüğe giren Maâdin Nizamnamesi'yle maden çıkarılmasında ve işletilmesinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu nizamnamede arazi farklı kategorilere ayrılmasının yanı sıra hazineye ait topraklarda açılan maden ocakları devletin yönetimine verilmiştir (Çağatay, 1943, s. 120).

Osmanlı Devleti'nde madenlerin çıkarılması işletilmesi genellikle mukataa haline getirilerek iltizama verilmiştir⁴²⁰. Böylece maden ocaklarından elde edilen

⁴²⁰ Mukataa kelimesi “belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma” şeklinde tarif edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde “bazı vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi” demektir. Başlangıçta, gümrükler, tuz işletmeleri, madenler mukataaya haline getirilirken zamanla topraklar da mukataa haline getirilmiştir. Öncelikle has topraklar ve vakıf toprakları mukataa haline getirilirken XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren timar toprakları mukataaya verilmiştir (Genç, 2020, s. 129); Bu durumu XVI. yüzyılın ilk yarısında timar topraklarının iltizama verildiği görülmektedir. Sofya'da 1527 ve 1530 yıllarında iltizama verilen timarlar vardır. Mehmed b. Yusuf'un 5.428 akçalık timarı 6.393 akçaya iltizama verilmiştir (BOA. TD, 145, s. 20); Bu ve bunun gibi bir çok timar bu defterde iltizama verilmiş olarak kayıtlıdır. Timarların iltizama verilmesi diğerleri gibi defterlerde ber-vechi

gelirin doğrudan devlet hazinesine aktarılması sağlanmıştır. Mukataa usulünde maden ocağı gelirleri emanet, malikâne ve ihale şeklinde değerlendirilmektedir. Emanet usulünde iltizamı alan çıkmaksa devlet o zaman genellikle devlet görevlisi olan birisini madeni işletmek üzere madenin başına getirirdi. Emin adı verilen bu kişi madenin muhasebesi, maden işçilerinin çalışma koşulları ve düzenine kadar her şeyden sorumlu olurdu. Madenleri işletmede diğer usul ise iltizama verilmesidir. O zaman maden iltizamı alan kişi olan mültezim tarafından idare edilirdi. Mültezim iltizam bedelinin bir kısmını peşin olarak ödediği için hazinenin nakit ihtiyacına katkı sağlardı. Çünkü mültezim mukataa gelirinin bir kısmını daha iltizamı alırken hazineye ödemekteydi. Üçüncü usulde devlet maden araştırmaları için uzun süre maden olabilecek yerleri özel kişilere kiralamaktaydı. Araziyi kiralayan kişi madeni bulduğunda işletir ve vergisini devletde öderdi. Bu sistem maden araştırmalarını teşvik etmesi açısından önemli olmuştur (Çağatay, 1943, s. 120, s. 122-126; Altunbay, 2002, s. 793-794).

Madenlerde çalıştırılan reaya genellikle maden sahasının bağlı olduğu kaza ve köylerinde yaşayanlardı (Çelik, 2020, s. 602). Köyler madenci olarak belirlendiklerinde görevleri de belirlenirdi. Herkes madene girmez, cevher çıkarmakta görevlendirilmezdi. Bazı köylüler doğrudan madende çalışır, bazı köylüler çıkarılan cevherin arıtılmasında, bazı köylüler cevherin eritilip arıtılması için gerekli odun ve kömürü temininde ve bazıları ise çıkarılan madenin gerekli yerlere naklinde çalışırlardı (Altunbay, 2002, s. 795). Örneğin Çiprofça Kutlofça Köyü halkı orada bulunan gümüş madeni için urgan bükmekteydiler (BOA. TD, 492, s. 539). Bu hizmetleri karşılığında köylüler avâriz-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muaf tutulurlardı. Bunların dışında madenlerde ihtiyaç olması durumunda başka kaza ve köylerden de işçiler çalıştırılırdı. Örneğin Samakov demir madeninde İpek, Tirgovişte, Yenipazar kazalarından işçiler çalıştırılmıştır.⁴²¹

Osmanlı Devleti topraklarında demir, bakır, kurşun, gümüş, altın madenleri olmak üzere pek çok farklı maden çıkarılmaktaydı. Anadolu'da başlıca demir madenleri Bilecik, Kiğı, Keban, Maraş, Divriği ve Develi'de bulunurken Rumeli'de

iltizam şeklinde ifade edilmektedir. XVII. yüzyılda genel bir uygulama halini almıştır denilebilir (Genç, 2000, s. 154).

⁴²¹ Samakov Mukataası mülhakatından miri demir madenleri çarklarının mutasarrıfları maiyetinde çalışan usta işçiler, İpek, Yenipazar, Tirgovişte taraflarında sakin olup senenin muayyen günlerinde madende çalışmak üzere gelirler iken mütegalibeden ve zuamâdan Ferhad Ağa hareketlerine mani olduğundan azimetlerine mümanaat olunmaması istenmiştir. (BOA, C.DRB, 38-1898).

Bosna, Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan topraklarında yoğunlaşmıştır. Bulgaristan'da Sofya, Dubniçe, Tatarpazarı başı çekmektedir. Sofya Sancağı'nda en yoğun şekilde Samakov'da demir çıkarılmaktadır. Çıkarılan ham demirden vignelerde ve samakovlarda çivi, lenger gibi çeşitli ürünler elde edilmekteydi. Demir madeni dışında Bulgaristan'da Lofça'da gümüş ve kurşun ile Şehirköy ve Berkofça'da gümüş⁴²² madenleri bulunmaktaydı (Altunbay, 2002, s. 800). Ayrıca top, tüfek, gülle gibi çeşitli savaş malzemelerinin tedariği ile askeri araç gereçlerin tamamı Osmanlı sınırları içerisindeki madenlerden karşılanmaktaydı. Özellikle savaş zamanlarında halkın ihtiyacına yönelik üretim sınırlandırılarak üretim tamamen ordu ihtiyacına aktarılmaktaydı. Orduda olduğu gibi tersanelerde imal edilen ya da tamir edilen gemilerin inşası veya donatılmasında kullanılan malzemeler yine maden ocaklarından temin edilmekteydi. Tersane-i Amire'nin demir ihtiyacı İstanbul'a yakın olması dolayısıyla özellikle Samakov ve Üsküp civarında bulunan madenlerden sağlanmaktaydı (Altunbay, 2002, s. 802; Bostan, 1992, s. 121-122).

Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde çıkarılan madenler sadece askeri alanda değil o zamanın hayatın ve para sisteminin gereği olarak vazgeçilmezdi. Bu anlamda Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan gümüş madenleri önemliydi. Devlet para birimi olan akça gümüşten üretilmekteydi. Bu nedenle Novobroda gibi gümüş madenlerinin olduğu yerlerde darphane kurularak para basımı sağlanmıştı. Hatta bir ara Sofya'da bile darphane kurularak para basılmıştı⁴²³.

Madenler, toplum hayatında önemli olan kurumların yapımında da çok gerekliydi. Cami, mescid, medrese, saray, çeşme, sebil, köprü gibi yapılarda bakır, kurşun, demir kullanılmıştır. Ayrıca evlerde, tarım ve hayvancılıkta kullanılan aletler de yine başta demir olmak üzere çeşitli madenlerden yapılmıştır (Altunbay, 2002, s. 803).

Osmanlı madenciliğinde diğer önemli bir nokta da üretilen madenlerin taşınması konusudur. Madenlerin naklinde deniz ve karayolu taşımacılığı kullanılmaktadır. Özellikle deniz yolu taşımacılığı karayoluna göre daha ucuz

⁴²² Zaman yeni bakır ocaklarının bulunması üzerine keşif yapılması emredilerek, madenin işletilmeye uygun olup olmadığına karar verilmesi istenmekteydi. Berkofça'nın köylerinden Pasostiçe yakınlarında bakır madeni bulunduğu kadiya, ayanlara ve iş erlerine gönderilen hükümden anlaşılmaktadır. Emirde hep birlikte madenin olduğu yere gidilmesi istenirken ehil kişileri de yanlarında götürmeleri, onların görüşlerini dikkate alarak madenin işletmeye uygun olup olmadığına dair bilgi verilmesi istenmektedir. (BOA, İE. MDN, 1-51). 5 Zilkade 960.

⁴²³ Sofya'da I. Ahmed döneminden itibaren belirli aralıklarla para basılmıştır (Anhegger, 1943, s. 85).

olduğu için daha çok tercih edilmiştir. Bu nedenle önemli ticaret ve maden sahaları en yakın liman şehirleriyle bağlantılıdır. Karayolu taşımacılığı kervan şeklinde gerçekleştirilmekte ve deniz yoluna göre oldukça zahmetlidir. Kara yolu nakliyatında hayvanların çektiği arabalar ile kiralanan at, katır, deve gibi hayvanlar kullanılmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar seferi öncesi sefere hazırlık yapılması için Samakov Kadısı'na emir gönderilerek ham demir ve çivinin hazırlanması istenmiştir. Kadıya gönderilen emirde istenen demir ve çivinin miktarı belirtilmezken serhat için istendiği belirtilmiştir. Demir ve çivinin taşınması için Sofya, Radomri, Dubniçe, Ilıca kazalarından üç bin baş kira davarı temin edilmesi gerekmektedir. Bunun için adı geçen kazaların kadılarına da emir gönderilmiştir (BOA. MD, s. 328-329, h. 860-863).

Madenlerin ve madenlerden üretilen mamulün naklinde Balkanlarda farklı güzergâhlar takip edilmiştir. Bunlardan birincisi Üsküp havzasından başlayıp Köstendil-Sofya-Filibe-Edirne'den Tekirdağ iskelesine ulaşmaktadır. İkinci yol, Samakov'dan başlayıp üç kola ayrılmıştır. Birinci kol; Samakov-Cuma-i Bala-Serez-Selanik, ikinci kol; Samakov-Filibe-Edirne- Tekirdağ, üçüncü kol; Samakov-Filibe-Ahyolu iskelesi şeklindedir (Altunbay, 2002, s. 804).

4.6.1. Demir Madeni

Sofya Sancağı madenler bakımından zengindir. Özellikle demir madeni çıkarılmaktadır. Demir madeninin çıkarıldığı yer sancağın kazası olan Samakov Kazası'dır. Zaten burayı ziyaret eden Evliya Çelebi Samakov demir madenlerinin 17. yüzyılda Türkler tarafından işletildiği üzerinde durmaktadır (Evliya Çelebi, 2011, s. 80).

Osmanlı döneminde Samakov ile ilgili en eski kayıtlara Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunan H. 857 (M.1453-1454) tarihli tahrir defterinde rastlanılmaktadır. Bu deftere göre Samakov'un önemli demir yataklarına sahip olduğu ve demir işlemek için kurulan samakov ve vignelerin bulunduğu görülmektedir. Sadece Samakov'da değil çevresinde yer alan köylerde de demir işlenilmiştir. Bazı köyler isimlerini demir madeni açan kişilerin adlarından

almıştır.⁴²⁴ 1526’de tahririnde Samakov şehrinde iki Müslüman mahallesi, dört gayrimüslim mahallesi ile altı Çingene hanesi sakindir. Şehrin vergi hâsılatına baktığımızda 19 bab samakovdan 2.850 akçe vergi alınmıştır. Sadece demir dövmeğe yarayan samakov değil aynı zamanda “vigne-i mismar” adı verilen 6 bab çivi imal edilen fırınlardan da 90 akçe tahsil edilmiştir (BOA, TD, 130, s. 69-70). 1526 yılında Samakov’a tabi köylerde de demir işlenildiği bilinmektedir. Samakov’a bağlı 4 köyün vergi gelirlerine baktığımızda 15 bab samakov, 11 bab vigne-i mismar, 74 bab vigne-i çatal olduğu görülmektedir. Toplam, yukarıda verilen samakov ve vignelerden 10.205 akçe tutarında vergi tahsil edilmiştir. Bunların dışında bab sayısı verilmeyip 75 aded cedid çatal’dan ise 1.420 akçe alınmıştır (BOA, TD, 130, s. 71-77).

1544 yılında Samakov’un vergi hâsılı 166.629 akçedir. Bu vergi gelirleri içerisinde “mahsul-u resmi kantar nefsi-i Samakov” başlığında verilen 72.360 akçelik vergi geliri, Samakov ve köylerinde üretilen demir mamulünün Samakov pazarına getirilmesinden alınan vergiden oluşmaktadır (BOA, TD, 236, s. 219; Kiel, 2009, s. 63). Ayrıca bu tahrirde Samakov’da 22 bab samakovdan 3.300, 22 bab vigne-i çataldan 4.680, 10 vigne-i mismardan 150 akçe vergi alınmıştır (BOA, TD, 236, s. 218-219). Bu tarihte köylerde ise 51 bab samakov ile 120 bab vigne-i çatal bulunmaktadır. Samakovlardan bab başına 150 akçe alınırken çatal vignelerinde bab başına değil, üretilen her yeni çatal demirinden 30 akçe alınmaktadır. Samakov ve çatal vignelerinden toplanan gelir 28.044 akçadır.

1570 yılında ise samakov sayısındaki düşüş devam etmiştir. Samakov ile bağlı bulunan köylerde toplam 63 bab samakov kayıtlıdır. Samakov sayısında düşüş yaşanmasına rağmen çatal ve mismar vignelerinin sayısı artarak 127’ye ulaşmıştır. Bu artış doğal olarak gelirlere yansımış, bu işletmelerden elde edilen vergi miktarı 58.859 akçe olmuştur (BOA, TD, 492, s. 639-648). 29 Eylül 1577 tarihli mühimme kaydında demir üretimindeki eksikliğin devam ettiği görülmektedir. Çünkü Samakov’daki işletmelerin harap olması nedeniyle İstanbul’un nal ihtiyacını karşılayamadığı, bu yüzden Kiğı Beyi’ne hüküm gönderilerek ihtiyaç olunan nal’ın temin edilerek ulaştırılması talep edilmiştir (BOA, MD., 31, s. 315, h. 699). Bu tarihten önce bazı aksaklıklar meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi

⁴²⁴ Sırf Samakov, Radicko Samakov, Boşnak, Sasi gibi köyler adlarını bu şekilde alan köyleridir. (Kiel, 2009, s. 62).

demir üretiminde çalışan bazı kişiler celep yazılmış olmalarıdır. Özellikle miri samakovlarda samakovcu olarak çalışanların celep yazılması üretimi etkilemiş olmalıdır. Bu gibi olayların engellenmesi için devlet tarafından bazı önlemler alınmıştır. Şöyle ki, 1 Mart 1568 tarihli bir kayıta göre Samakov'da demir üretimi yapan bazı kişilerin celep yazıldıkları görülmüş, gönderilen emirle bu kişilerin celeplikten çıkarılması yerlerine ise celepliği hakkı ile ifa edebilecek şekilde zengin kimselerin alınması istenmiştir.⁴²⁵

Osmanlı Devleti'nin demir ihtiyacının büyük bir bölümü Samakov'dan tedarik edilmiştir. Samakov'da üretilen demirlerin çeşitli şekillerde ihtiyaç mahalline ulaştırılması sağlanmıştır. Mamul hale getirilen demirler genellikle Ahyolu İskelesi'ne kadar kiralanan arabalar ve hayvanlar vasıtasıyla karayolu kullanılarak gönderilmekteydi.⁴²⁶ İskele mahalline ulaştıktan sonra da gemilere yüklenerek İstanbul'a ulaştırılmıştır.⁴²⁷ Samakov'da üretilen demir mamulü ürünler, imparatorluk sınırları içerisinde İstanbul'dan Cezayir'e kadar çok geniş bir sahilde

⁴²⁵ “Samakov ve Dupniçe Kadılarına hüküm ki; haliya Samakov kazasına tabi Radovil nam karyeden Petre Maleško ve Tekle Mihayil ve Radol Göynük ve Yovan Rayo ve Çuprapetel nam karyeden Açıyo Soboyo ve Dupniçe kazasına tabi Bana nam karyeden Uyko Kirko ve Miyo Kalosin ve Ustuyo Dimitre ve Ofçar nam karyeden Nova İstemade nam zimmiler dergâh-ı muallama gelüp; bunlar Nefs-i Samakov'da yaz ve kış mütemekkin samakovcular olup mîrî için lazım olan mühimmatı hazır ve müheyya eyleyüp her birinin ikişer üçer samakovları olup ancak anların uhdesinden gelür iken haliya celep tahrir olundukda bizi dahi deftere celep kaydeylediler. deyü tezellüm ettikleri ecilden buyurdum ki vusul buldukda, haliya samakovlar üzerine nazır tayin olunup dergâh-ı muâllâ çavuşlarından olan kıdvetü'l- emasil ve'l-akran Mehmed zide kadruhu bu hususu onat vechile hakk üzre teftiş ve tefahhus eyleyüp göresin; fi'l-vaki mezkûr zimmiler samakovcular olup hizmet iderler iken celep tahrir olundukları vaki ise celeplikden ihraç eyleyüp yerlerine celepliğe kadir ve yarar ve maldâr kimesneler bulup ne mikdar nesneye malik olduklarına ehl-i vukûf yüzlerine şehâdet itdüklerinden”; (BOA, MD, 7, s. 372, h. 1074).

⁴²⁶ “Sofya ve Filibe ve Samakov ve Radomir kadılarına hüküm ki Tersane-i Amirem mühimmatı için Samakov'da işlenmesi ferman olunan lenger demürleri ve sayir demür alâtı işlenüp olup Ahyolu'ya isal olunmağı için araba lazım olmağın taht-ı kazanuzdan kifayet mikdarı araba ihraç olunmasın emr idüb buyurdum ki; dergâh-ı muâllâm çavuşlarından Samakov'da nazır olan kıdvetü'l- emasil ve'l-akran Mehmed zide kadruhu tarafından size adem varup ve araba talep eyledükde her biriniz taht-ı kazanımdan kira ile öküz ve arabaları olanlardan ber-vech-i adet kifayet mikdarı araba ihraç idüp gönderesiz ki demürleri tahmil idüp mahal-i memura iledeleler....” (BOA. MD, 12, s. 401, h. 792).

⁴²⁷ “Ahyolu Kadısına hüküm ki, halen Samakov'dan gelen demirleri İstanbul'a gelecek gemilerden her birine onar-onbeşer mütehammil olduklarına göre tahmil edip bile göndermek emr idüb buyurdum ki, vardukda emrüm üzre Samakov'dan gelen demürleri anda bina olunup gönderilecek kadırgalara vech-i meşruh üzre her birine onar-onbeşer demür ve bi'l-cümle tahammülüne göre tahmil idüp bile gönderüp dahi ziyade kalursa rencber gemilerine tahmil idüp eğlendürmeyüp deryaya inenleri ale't-tacil irsal eylemek babında ihtimam eyleyesin....”. (BOA, 1996, s. 210-211; BOA, MD, 14, s. 468, h. 660).

kullanılmıştır. Cezayir Beylerbeyi olan Kaptan Ali Paşa, inşa ettireceği mavnaya lazım olan demir aksamın Samakov'dan tedarik edilmesini istemiştir.⁴²⁸

Samakov'da üretilen demir, özellikle İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire için büyük önem arz etmektedir. Tersanede inşa edilecek olan gemiler için gerekli olan demir malzemeler Samakov'dan temin edilmiştir⁴²⁹. Bu malzemeler arasında lenger demiri⁴³⁰ önemli bir yer tutmaktadır. Samakov'da üretilen lenger demirleri öncelikle İstanbul'a gönderilmiştir. Samakov'da Mehmet Çavuş'tan istenilen üç yüz lenger demiri, Ahyolu İskeleyi'nden Tersane-i Amire için İstanbul'a gönderilmiştir (BOA, MD, 14, s. 236, h. 660). Sonraki dönemlerde Samakov'dan Sinop'a da demir gönderilmiştir (Ünal, 2014, s. 395). Ayrıca tersanede kullanılmak üzere yapılacak olan demir değirmeni aksamı da yine Samakov'da üretilmiştir (BOA, MD., 23, s. 144, h. 293). Diğer istenen malzemelerin başında yenseri gelmekteydi. 4 Ağustos 1565 tarihli hükümde tersane için 2.000 kantar yenseri istenmiştir. 43 kantar eksik gönderildiğinden Samakov kadısından bunun sebebi sorulmaktadır (BOA, MD, 5- s. 325, h. 853). Bu tarihten bir ay sonra Samakov kadısına yazılan hükme göre yeni malzemeler istenmiştir. İnşa olunacak kadırgalar için 250 kantar değişik çeşit ve evsaflarda yenseri talep edilmiştir (BOA. MAD, 2775, s. 495). Şubat 1566'da yine Tersane-i Amire değişik çeşitlerde yenseri ve çivi talebiyle Samakov kadısına ve Samakov nazırı Mehmed Çavuş'a emir gönderilmiştir (BOA. MAD, 2775, s. 1015).

İstanbul'dan sonra en fazla lenger demiri gönderilen yer, Ahyolu'dur. Ahyolu bir liman şehri olması sebebiyle İstanbul'dan sonra önemli bir gemi üretim merkezi konumuna gelmiştir. Samakov'dan Ahyolu'na gönderilen lenger demirleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.⁴³¹ Bu konu ile ilgili arşivlerde birçok kayıt

⁴²⁸ "Samakov Kadısına hüküm ki; haliya Cezayir Beylerbeyi kapudanım bir mavna inşa eylemek murad olunmak için hüküm ü şerif talep eylemeğin buyurdum ki vusul buldukda anun gibi müşarünileyh adem gönderüp zikr olunan mavna mühimmi için lazım olan alat ve esbabını akçesiyle almak istedikde mani olunmayup akçesiyle deyü esbabını aliveresiz." (BOA, MD, 22, s. 236, h. 457).

⁴²⁹ Hazarfen Hüseyin Efendi, 1395 kantar, devamında ise yine 944 kantar daha demirin Tersane-i Amire'ye gönderildiğini yazmaktadır (Hazarfen Hüseyin Efendi, 1998, s. 166.)

⁴³⁰ Lenger, gemilerin limanda herhangi bir yerde sabit kalabilmesi için denize atılan demir için kullanılan bir tabirdir. (Pakalın, 1983, s. 358).

⁴³¹ Samakov'da Mehmet Çavuş'a; ".....Ahyolu'da bina olunan gemiler mühimi için kifayet mikdarı lenger tedariki emrüm olup isti'cal üzere yirlü yirüne irişdürmek babında defe'at ile tenbih ü te'kid olunmuş iken henüz gönderilmeyüp te'hir olundığı i'lam olunmağın ol babda mes'ul olmışındur. Zikr olunan gemiler ruz-ı hızırdan yigirmi gün mukaddem Südde-i Sa'adetüme gelüp vasıl olmak emrüm lengerleri dahi mukaddem gönderilmek ziyade mühimmattan olmağın buyurdum ki, vardukda tehir eylemeyüp zikr olunan gemilere lazım olan lengerleri mu'accelen irişdürüp Ahyolu'ya göndermek babında gereği gibi sa'y ü ikdam eyleyüp ihmal ü musahaleden ziyade hazer

bulunmaktadır. Olumsuz hava koşulları dolayısıyla demirlerin nakliyesinde gecikmeler yaşanmaktaydı. Samakov'da hazırlanan yüz kadırgaya yetecek şekilde hazırlanan demir çetin kış şartları nedeniyle Ahyolu'ya ulaşamadığı için yol üzerinde bulunan kadılardan acele ulaştırmaları istenmiştir (BOA, MD, 10, s. 275-276, h. 434; BOA, MD., 22, s. 209, h. 402). Lenger demirine ek olarak tersane için çivi çeşitleri en başta olmak üzere tersanedeki demir asiyabı aksamı dahi Samakov'dan gönderilmekteydi (BOA, MD., 23, s. 144, h. 293).

Samakov'da üretilen demirin en çok gönderildiği yerlerden bir diğeri Tophane-i Amire'dir. Çünkü topun kendisi, güllesi, aksamı kurşun, kalay gibi madenler ile birlikte çoğunlukla demirden üretilmekteydi. Bu aksamlardan bazıları dingil, kundaklarıydı. Özellikle topun kundaklarında demir kerestesi kullanılmaktaydı. Bu amaçla ya Samakov'dan işlenmiş halde getirtilir ya da İstanbul'a getirtilen ham demir burada işlettirilirdi. 22 Ocak 1572 tarihinde Yeniçeri Ağası'na gönderilen emirde Tophane-i Amire'de dökülecek topların kundakları için gerekli sayıda demir kerestesinin (ahen kerestesi) Samakov'dan getirildiği anlaşılmaktadır. (BOA. MD, 10, s. 300, h. 486). Ancak Tophane-i Amire'nin dışında top yuvalakları döküldüğü yerlerin başında demir madenlerinin olduğu yerler gelmekteydi. Samakov da bunlardan birisiydi. 14 Nisan 1545 tarihli kayıta top yuvalaklarının Samakov'da döküldüğü görülmektedir. Fakat kaç top yuvalağı döküldüğü belirtilmemiştir (Aydüz, 2006, s. 166). Ele aldığımız dönemin öncesinde Yavuz Sultan Selim döneminde Samakov'dan Tophane için demir getirtilmiştir. Demirin bir kısmı Sofya-Filiba-Silivri üzerinden arabalarla İstanbul'a getirilirken bir kısmı da Tekfurdağı'na getirilip oradan İstanbul'a ulaştırılmıştır. Kara yoluyla getirilen demir için 4.278 akça nakliye ücreti ödenirken, Tekfurdağı'ndan İstanbul'a nakliyata 676 akça ödeme yapılmıştır. Tekfurdağı yoluyla getirilen demirin miktarı 676 kantardır. Demirin Tekfurdağı'ndan İstanbul'a nakliyesi muhtemelen gemilerle yapılmıştır. Filibe-Silivri yoluyla getirilen demirin miktarı verilmemiştir (BOA. KK, 4726, s. 45).

Bütün bunlara ek olarak İstanbul'da büyük inşaatlarda lazım olan demirin büyük bir kısmı Samakov'dan getirilmekteydi. Bu malzemeler arasında çivi, kırıç demiri, kazma, kürek en başta gelmekteydi (BOA, MD., 22, s. 209, h. 402). Mesela yaptırılacak köprü için çivi Samakov'dan istenmiştir. Hükümde köprü için istenen

eyleyesin.....'; BOA, 1996, s. 173-174; BOA, MD, 12, s. 401, h. 792; BOA, MD, 12, s. 402, h. 793; BOA, MD, 16, s. 52, h. 103).

yenseri miktarı belirtilmese de tam olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Samakov Kadısı'na yazılan yazıda tersane için istenen yenserinin neden eksik gönderildiği sorulmaktadır (BOA, MD, 5, s. 325, h. 853). Mesela 9 Aralık 1565 tarihli hükme göre Küçükçekmece'de bir köprü inşa edileceği anlaşılmaktadır. Bunun için Samakov kantarı⁴³² ile 210 kantar ham demir talep edilmiştir. Demirin nakliyesi Mehmed Çavuş aracılığı ile Tatarpazarı'ndan sağlanacak arabalarla yapılacaktır. Ancak gönderilen demir 187 kantar gelmiştir. Yani gönderilen demirde eksiklik olduğu için eksikliğin giderilmesi istenmektedir (BOA. MAD, 2775, s. 653). Bir sonraki istek yaklaşık bir ay sonra yapılmıştır. Aynı sebep dolayısı ile yani köprü için bu defa 190 kantar yenseri talep edilmiştir (BOA. MAD, 2775, s. 761).

Dönemin en önemli yapılardan birisinin yapımında Samakov'dan temin edilen demirler kullanılmıştır. O da Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilen Süleymaniye Camii'dir (Kiel, 2009, s. 63). Yine İstanbul'da Kaptan Ali Paşa tarafından Galata'da yaptırılan cami için gerekli olan demirler de buradan temin edilmiştir.⁴³³ 16 Kasım 1555'te Topkapı Sarayı'nın bazı bölümlerinin ve Enderun bölümünün tamirinin yapılabilmesi için Samakov'dan demir, çivi ve lazım olan diğer şeyler talep edilmiştir. İstenilenlerin sağlanması ve İstanbul'a getirilebilmesi amacıyla 5.168 akça ödeme yapılmıştır (Barkan, 1979, s. 52).

Samakov'daki samakovları genellikle gayrimüslimler işletmektedir. 17 samakov'un 7'si Müslümanların elindedir. Ayrıca Hüseyin Ağa'nın samakovunun yerinde bir bab değirmen yapılması ve değirmenin icara verilmesine karar verilmiştir. Samakov Kadısı Mevlana Receb Efendi tarafından 100 akça mukataa ile tasarruf etmektedir.

⁴³² Bir Samakov kantarı 56 kilodur. (Kiel, 2009, s. 63).

⁴³³ “Samakov kadısına ve Samakov nazırına hüküm: Kaptanım Ali mahmiye-i Galata'da cami-i şerif binasına mübaşeret etmeğin buyurdum ki, mumaileyhin camiine lazım olan demir kerestesi akçesiyle hükm-ü şerifimle varan ademisine bittamam alıverip teallül ve bahaneden hazer edesin.”; (BOA. MD, 35, s. 29, h. 65).

4.6.2. Gümüş Madenleri

4.6.2.1. Breznik Gümüş Madeni

Sofya Sancağı'nda sadece demir madenleri yoktu. Sancağın değişik yerlerinde gümüş madenleri vardı. Gümüş madenlerinin hemen hepsi padişah hassı kapsamına alınmıştır. Çiprofça, Kiremikofça, Breznik, Ozirova gümüş madeni çıkarılan yerlerdi.

Gümüş madeni bulunan yerlerin başında Şehirköy Kazası'na tabi Breznik gelmektedir. 1526 yılında madende üretim yapılmaktadır. Mahsûl-u ma'den-i Breznik başlığı altında, maden mukataasından elde edilen gelir 37.045 akça olduğu anlaşılmaktadır. Bu meblağ 1.071 kıyye gümüş olarak yazılmış, değeri 6161.047 akça olup devlet beşte birini aldığı için bu tutar 16.209 akça olarak gerçekleşmiştir. (BOA. TD, 409, s.22).

Breznik'te 1544 tahriri verilerine göre madenin çıkarılmasının durdurulduğu ya da bir sebepten gümüş çıkarılmadığı anlaşılmaktadır. Maden çıkarılamayınca madenin masrafının tutulduğu muhasebe defteri maden emini tarafından tahrir eminine gösterilmemiştir. Ancak bu kaydın altında üretime dair bir toplam verilmiştir. Kâtibin kaydettiği bu veriler bir önceki tahrirdeki veriler ile aynıdır (BOA. TD, 236, s. 243-246). 1570 tahririnde Breznik artık nefis olarak kaydedilmemiştir. Başlık "Karye-i Breznik gümüş ma'deni'dir 'an havas-ı sultanî" şeklindedir. Ancak devamında madene dair bir açıklama yapılmamıştır (BOA. TD, 492, s. 235). Beş yıl sonra III. Murad dönemi tahririnde de yine köy statüsündedir. "Gümüş ma'denidir" açıklaması yapılırken artık havass-ı hümayun kaydı düşülmemiştir (BOA. TD, 539, s. 223). Maden iltizama verilmek suretiyle işletilmektedir. 31 Mayıs 1566 tarihinde Breznik madeni ve hasları iltizam emini Mustafa'dır (BOA. MAD, 2775, s. 1667).

4.6.2.2. Ozirova Gümüş Madeni

Sofya'da yer alan bir başka gümüş madeni Berkofça Kazası'na tabi Ozirova'da bulunmaktadır. 1526'da Ozirova'da gümüş çıkarıldığı Oziravo-yı Bala Köyü'nü yazarken, başlığında "gümüş madenidir" açıklaması yer almaktadır. Ozirova'nın başlığında ise "karye-i Ozirova-i zir tabi-i Berkofça 'an ma'deni Ozirova" şeklinde tanımlama yapılmıştır. Burası da padişah hasları içindedir. Hasha-i ma'deni Ozirova başlığı ile verilen yekûn 35.397 akçadır. Bu meblağ maden geliri mi yoksa köylerden

alınan vergiler mi belirtilmemiştir (BOA. TD, 409, s. 37). Kotonofça, Bıragorniç, Pestrine, Aşağı Luta, Osikova?, Gradeşniçe, Belariçka Bala, Aşağı Belariçka, Luta-i Bala, Ohrid köyleri maden-i Ozirova olarak kayıt edildiklerinden maden köyleridir diye düşünüyoruz ((BOA. TD, 409, s. 30-37).

1544 yılına gelindiğinde gümüş madeni olduğu açıkça yazılmıştır. Ozirova padişah hasları arasında olmaya devam etmektedir. Maden hakkında bilgi vermemektedir. Sadece 46.088 akçalık padişah hassı geliri yazılmıştır. (BOA. TD, 236, s. 535). 26 yıl sonra yapılan tahrirde Ozirova madeni ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Daha önce maden-i Ozirova-yı Bala Köyü’nde maden yazmamakta ve timara verildiği görülmektedir (BOA. TD, 492, s. 589).

4.6.2.3. Çiprofça/Zeljenik Madeni

Burada maden çıkarılmakta olup hangi madenin çıkarıldığı belirtilmemiştir. Çiprofça 1526’da nefis olarak kaydedilirken “hasha-i ma’den-i Çiprofça nam-ı diğer Zeljenik” şeklinde tanımlama yapılmıştır. Sonra “nefs-i Çiprofça nam-ı diğer Zeljenik maden bazargan sabıka bazar-ı mezbur karye-i Zeljenik’te dururmuş haliya Çiprofça’da durur” şeklinde kaydedilmiştir (BOA. TD. 409. s. 37). Çiprofça madeninde yıllık çıkarılan maden cevherinin miktarı 38.296 akça olup kıymeti 114.888 akçadır. Buradan devletin aldığı beşte bir gelir ise 22.977 akça gerçekleşmiştir (BOA. TD, 409, s. 42).

Burada ayrıca maden-i Abdullah Efendi açıklaması bulunmaktadır. Çiprofça’da bu madenin Abdullah Efendi’ye ait olduğu ve tasarruf eden kişinin de eski Filibe kadısının adamı olan Ali b. Mehmed olduğu görülmektedir. Madende hem demir hem de gümüş çıkarılmaktadır. Üç yıllık geliri 11.000 akça olan madenin senelik geliri ise 3.670 akça olarak gerçekleşmiştir (BOA. TD, 492, s. 548)⁴³⁴.

1544 yılında Çiprofça padişah hassı içinde yer almaya devam etmiştir. Ancak Çiprofçadaki madenin üretimi bu tarihe gelindiğinde işletilemez durumda olduğundan Breznik’te olduğu gibi yeni deftere eski defterdeki kayıt aynen geçirilmiştir BOA. TD, 236, s. 490).

⁴³⁴ Maden-i Abdullah Efendi sabık-ı kadı-i Filibe haliya der tasarruf-u Ali b. Mehmed merdeman-ı kadı-i merhum bec-ı mukataa-i Fî sülüs-ü sineyn ahen ma’a sim ve sim 11.000, fî sene-i kamile 3.670 (BOA. TD, 492, s. 548).

Çiprofça'da Breznik ve Ozirova'da meydana gelen değişiklik yoktur. Hala padişah hasları arasındadır. Karye-i nefis-i Çiprofça tabi-i ma'den-i Zeljenik ifadesi devam etmektedir. Bu tarihte maden emini Mehmed adlı kişidir. Çiprofça'nın Kutlofça Köyü halkı maden için urgan üretmektedirler. Ayrıca köy ahalisi madenden çıkarılan ve işlenib halis hale getirilen gümüşü Novabroda'da bulunan darbhaneye götürüp, karşılığında elde edilen nakit parayı geri getirmekle görevlendirilmişlerdir. Bunun karşılığında köy halkı tekâlif-i örfiye ve avâriz-ı divâniye vergilerinden muaf olurken ispenç ve öşür karşılığı hane başına senelik 50 akça ödemeye devam etmektedirler (BOA. TD, 492, s. 539). Beş yıl sonra yapılan tahrirde maden hala işletilmeye devam etmektedir. Kutlofça Köyü de bir önceki mükellefiyetlerini devam ettirmektedirler. Yani madene urgan üretmeye ve elde edilen gümüşü Novabroda'daki darbhaneye götürüp parasını getirmekle görevlidirler. Köylü bunun karşılığında yine tekâlif-i örfiye ve avâriz-ı divâniye vergilerinden muaf tutulmuşlardır (BOA. TD. 539, s. 508). Bu tahrir kaydında madene urgan bükme görevi ve aynı şekilde elde edilen gümüşü Novabroda'daki darbhaneye götürüp parasını getirmekle görevlendirilen başka bir köy daha kaydedilmiştir. Bu köy Bukofça Köyü olup Kutlofça Köyü gibi görevleri karşılığında aynı muafiyetlere tabidirler (BOA. TD. 539, s. 508).

4.6.2.4. Kiremikofça Gümüş Madeni

1526 yılında Sofya Kazası'nda bulunan Kiremikofça gümüş madeni hassaha-i kadîm olarak kaydedilmiştir. Köyün yekûnu 8.533 akça olup maden gelirinden söz edilmemiştir (BOA. TD. 409, s. 8). 1544 yılında padişah hassı olarak "Karye-i Kiremikofça gümüş ma'denidir tabi-i Sofya" şeklindedir. Köyün yekûn geliri 16.906 akçaya yükselmiştir (BOA. TD. 326, s. 43). 1570'e gelindiğinde 18.376 akçalık köy hâsılı bulunmaktadır. Ancak köyde madencilik ile ilgili bir bilgi kaydedilmemiştir (BOA. TD. 492, s. 32).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Osmanlı Devleti kuruluşunu tamamlamanın ardından yönünü Batı'ya dönmüş ve bu istikamette fetihlerde bulunmuştur. Bu nedenle Osmanlı'nın batısında yer alan Bulgaristan toprakları ilk fethedilen bölgelerden olmuştur. Fetihlerin ilerlemesiyle birlikte Sofya I. Murad döneminde fethedilmiştir. Fetih güzergâhı üzerinde yer alması sebebiyle ordunun toplanma merkezi haline gelmiştir. Osmanlı ordusunun iâşesinin ve orducu esnafının temin edildiği önemli bir merkez olmuştur. Sofya, fethi müteakip Paşa Sancağı'na bağlı bir kaza haline gelmiştir. Daha sonra müstakil bir sancak olarak teşkilatlandırılan Sofya, Rumeli Beylerbeyiliği'nin merkezi olmuş ve Paşa Livası adını almıştır. Sancağa bağlı Şehirköy, Samakov ve Berkofça kazaları bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti, fethettiği bölgeleri birer Türk ve İslam diyarı haline getirmiştir. Türk-İslam şehirlerinin ortak özellikleri ticari, dini ve temizliği esas alan bir yapılanma çerçevesindedir. Bu çerçevede büyük cami ve mescitler ibadet edilen mekânlar olarak inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde birçok camisi bulunan ve *minare ormanı* olarak bilinen Sofya'da günümüzde sadece Banya Başı Camii ibadete açık vaziyettedir. İbadethanelerin yanı sıra eğitim veren kurumlar olarak medreseler göze çarpmaktadır. Ticaret ise han, bedesten, çarşı ve pazarlarda yürütülmektedir. İbadet etmenin bir ön şartı olan temizlik ise inşa edilen hamamlarda yerine getirilmektedir. Bunların dışında zaviye, tekkeler ve kurulan vakıflar aracılığıyla inşa edilerek halkın hizmetine sunulan su yolları ve çeşmeler şehir yaşamına katkı

sağlamıştır. İnşa edilen bütün bu yapılar diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Sofya'ya Osmanlı şehri kimliği kazandırmıştır.

Sofya, bulunduğu coğrafi konumunun da etkisiyle fethinden itibaren iktisadi anlamda büyük bir gelişme göstermiştir. Mal ve hizmet üretimi gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren esnaflar şehirde ekonomik yapının gelişmesine katkı sağlamıştır. Çukacılar Çarşısı, Keçeciler Çarşısı, Sabuncular Çarşısı gibi çarşılar, farklı meslek gruplarına ait kendi ürettikleri ürünlerin adlarının verilmesi, bu meslek sahiplerinin şehrin ticari yapısındaki rolünü göstermektedir. Ayrıca şehirdeki kumaş ticaretinde Dubrovnik'li tüccarlar etkili bir rol üstlenmişlerdir ki, Dubrovnik tüccarlarının vergi gelirleri padişah hasları içerisinde yer almıştır. Şehirde Dubrovnik'li tüccarların dışında Selanik ve Konstantin Yahudileri bulunmaktadır. Sofya'da Yahudiler Çarşısı adıyla bir çarşının bulunması şehir ticaretindeki payları hakkında ne kadar etkili olduklarını göstermektedir.

Sofya fethedilmesinin ardından Türk ve Müslüman iskânına açılmış oldu. Müslümanların yoğun olarak yerleştikleri bölgeler şehir merkezleri olmuştur. XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Sofya şehir nüfusunun üç katından daha fazlasını Müslüman nüfus oluşturmaktadır. 1544 yılında bu oran 5 katına ulaşmıştır. Müslüman nüfusun bu denli artmasında yerli nüfusun İslamlaştırılması ile değil Anadolu'dan yapılan göçlerle alakalı olduğu görülmektedir. Şehirde bulunan mahalleler arasında Saruhanlu, Karahisari gibi mahallelerin olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Müslüman nüfusun iskânı sadece Anadolu'dan değil Acem ve Karaman'dan da nakiller gerçekleşmiştir Yüzyılın üçüncü çeyreğinde şehirde Müslüman nüfusu azalma gösterirken Gayrimüslim ve Yahudi nüfusu artış göstermiştir. Şehirköy, Berkofça ve Samakov'da da Sofya'da olduğu gibi Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu kazaların dışında “nefs” olarak kaydedilen Çiprofça ve Breznik'te de Müslümanlar bulunmaktadır. Ancak kaza merkezlerinde olduğu gibi Müslümanlar mahalle oluşturacak rakama ulaşamamışlardır. Köy ve mezralarda ise şehirlerdeki durumun aksine Gayrimüslim nüfus fazladır. Bunun yanında sayıca az da olsa Müslümanlar tarafından kurulmuş olan köyler de vardır. Türkçe isimlerle anılan Müslüman köyleri Sofya Kazası çevresinde konumlanmıştır. Daha önce Gayrimüslim nüfusa sahip olan köyler çeşitli nedenlerle boş kalmış, boşalan bu köyler Müslüman nüfus tarafından iskân edilmiştir. Bazı köylerde ise Gayrimüslim nüfus ile Müslüman nüfus birlikte yaşamaktadır. Şehirköy Kazası'na bağlı

Müslüman köyü bulunmamaktadır. Ancak her iki dini inanca sahip ahalinin yaşadığı köyler Sofya'daki kadar fazla değildir. Berkofça Kazası köylerinde de nüfus durumu Şehirköy Kazası ile aynıdır. Müslüman ve Gayrimüslimlerin beraber bulundukları köyler olduğu gibi Gayrimüslimlerin kurdukları köyler çoğunluktadır. Samakov Kazası'nda da yine aynı durum söz konusudur.

Sofya Sancağı'nda üretim kısmına baktığımızda geniş bir ürün yelpazesi bulunmaktadır. Yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa başı çekmektedir. Buğday ve arpanın dışında darı ve mercimek, soğan, sarımsak ve lahana üretimi de yapılmaktadır. Sanayi bitkisi olarak kendir önemli bir bitkidir. Bağcılık ta yine Sofya'da önemli bir tarımsal faaliyettir. Bağlarda üretilen üzümlerden yapılan şıradan ve şaraptan yüksek miktarda vergi tahsil edilmiştir. Köylerde hayvancılık alanında küçükbaş hayvan ve domuz yetiştiriciliği ile arıcılık önemli bir alandır. Üretim kısmında önemli diğer başlık ise sanayi üretimidir. Sanayi üretimi olarak değirmenler, kebe değirmenleri, samakov ve vigneler görülmektedir. Sancak genelinde değirmenlerden dönen taş sayısına göre vergi alınmıştır. Kebe değirmenleri ise su gücüyle çalışan kumaş dokuyan tezgâhlar olup bu tezgâhlarda dokunan kebelere çeşitli alanlarda kullanılmıştır.

Sofya Sancağı'nda araziler miri arazi kapsamındadır. En yüksek gelire sahip araziler padişah hassı olarak değerlendirilirken geliri nispeten daha düşük olan arazilerin gelirleri zeamet ve sipahi timarı olarak tevcih edilmiştir. Şehir merkezleri ile geliri yüksek olan madenler ve köyler padişah hassı olarak değerlendirilmiştir. XVI. yüzyılda padişah hasları en yüksek seviyesine 838.338 akça ile 1570 yılında ulaşmıştır. Aynı dönemde Niğbolu Sancağı'nda padişah hasları toplamı 5.000.000'a yaklaşmıştır. Sofya'ya karşın Niğbolu'da padişah haslarının bu kadar büyük bir meblağa ulaşmasında Niğbolu Sancağı'nda bulunan iskelelerden alınan vergiler etkili olmuştur.

Haslar içerisinde vüzera hasları da bulunmaktadır. Sofya Sancağı'nda en yüksek gelire sahip ümera haslarını Rumeli Beylerbeyleri hasları oluşturmaktadır. 1544 yılında Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın 438.059 akça, 1570 yılında Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın ise 209.344 akça geliri olan hassı tasarruf etmektedir. Sofya Sancağı'nda beylerbeyi hasları dışında sancak beyi(mir-i liva), defterdar, paşa, kethüda hasları da yer almaktadır.

Geliri 20.000-100.000 akça arasında olan topraklar zeamet olarak adlandırılmıştır. Maaş karşılığı olarak geliri devlet görevlilerine zeametler Sofya'da da bulunmaktadır. Sofya'da zeametler alt sınır olarak kabul edilen 20.000- 36.338 akça arasındadır. Bir de 20.000 akça altında olan zeametler vardır. Bu şekilde olan zeametlerin sadece bir kısmının Sofya'da olduğu anlaşılmaktadır. Sofya'da bulunan zeamet sayıları aynı dönemde Niğbolu ile karşılaştırıldığında Niğbolu'ya göre Sofya'da çok az zeamet olduğu görülmektedir. Sofya'da en fazla 9 zaim bulunurken Niğbolu'da 62 zaim olduğu görülmektedir.

Sofya'da dirlik sistemi içerisinde en büyük payı timarlar oluşturmaktadır. Timarlar tam ve hisseli timar olarak sipahilere dağıtılmıştır. Sofya'da timarlı sipahilerin sayısının XVI. yüzyıl boyunca 200'ün üzerinde olduğu görülmektedir. 1544 yılında 264'e ulaşmıştır. Gelirlerine göre değerlendirildiğinde 1533 yılında 75 sipahi ile en kalabalık grubu 2.000-2.999 akçalık timarlar oluşturmaktadır. Niğbolu Sancağı'nda ise 999-1.999 akça bandında olan timarların fazla olduğu görülmektedir. Niğbolu'da Sofya'dan farklı olarak kale müstahfizları timarları bulunmaktadır. Bunun nedeni, Sofya'da hâlihazırda kalesinin bulunmamasıdır.

Sofya madencilik faaliyetleri açısından da önemli bir şehir olmuştur. Sancakta demir ve gümüş madenleri işletilmektedir. Madenlerden çıkarılan demir samakov adı verilen gücünü sudan alan demir dövmeye yarayan aletlerle işlenmektedir. XVI. Yüzyılın ilk yarısında samakov sayısı artarken ikinci yarısında azalma olmuştur. Vigneler ise elde edilen ham demirin işlenerek çeşitli aletler yapılan fırınlardır. Bu fırınlarda çivi, nal, mih, çeşitli gemi demirleri yapılmaktadır. Samakov ve vignelerde işlenen demirler sancakta bulunan demir madenlerinden getirilerek mamul hale dönüştürülmektedir. Osmanlı Devleti'nde demir ihtiyacının önemli bir kısmı Sofya'da üretilen demirden sağlanmıştır. Burada üretilen demir başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun birçok bölgesine gönderilmiştir. Samakov'da üretilen demirler genellikle İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönderilmiştir. Tersanede inşa edilecek olan gemilerde kullanılan çeşitli çivilerle lenger demirleri Samakov'da üretilmektedir. Tersane-i Amire dışında yine Tophane-i Amire'nin ihtiyacı olan demir de Samakov'dan temin edilmektedir. Tophane üretilen topların kendileri ve gülleleri Samakov'dan getirilen demirden yapılmaktadır. Burada sadece askeri amaca yönelik değil sosyal gündelik

yaşamın geçtiği mekânların inşası ile günlük kullanılan kazma, kürek gibi eşyalarda burada imal edilen demir kullanılmıştır.

XVI. yüzyılda Sofya, maden faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir merkezdir. Balkanların birçok şehrinde olduğu gibi burada çıkarılarak işlenen demir, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Sofya dışında Balkanlarda Üsküp, Novaberde, Kratova, Priştine, Selanik gibi şehirlerde de önemli maden yatakları bulunmaktadır. Sofya ile birlikte bu bölgelerde çıkarılan madenler imparatorluğun ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Sofya’da çıkarılan gümüş, bölgede görevlendirilen köylüler tarafından Novaberde darphanesine taşınmaktadır. Darphane bulunan bir diğer şehir Üsküp’tür. Kratova, Priştine’de çıkarılan madenler Üsküp darphanesinde işlenmekteydi.

Genel olarak değerlendirildiğinde Sofya, Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’da ilerlemesinde bir üs bölgesi olma özelliğini Osmanlı yönetimi altında kalığı sürece korumuştur. Uzun bir dönem hem uç hem menzil şehri olan Sofya, Sırbistan’ın fethinden sonra Osmanlı topraklarının ortasında kalması sebebiyle uç özelliğini kaybetmiş menzil olma özelliğini ise sürdürmeye devam etmiştir. Balkan içlerinde yapılacak olan seferlerde Sofya, Osmanlı ordusunun toplanma merkezi olmuştur. İstanbul’dan padişahın emrinde harekete geçen ordu, Edirne- Çirmen- Filibe- Samakov yolunu kullanarak Sofya’ya ulaşmakta, burada Rumeli askerinin de orduya katılmasıyla sefere devam edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed’in Belgrad seferinde bizzat ordunun başında Sofya’ya gelerek burada karargâh kurmuş Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa emri altında toplanan askerlerle burada orduya katılmıştır. Yine Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferinde aynı güzergâhı kullanmış, Sofya’da karagah kurmuştur. Kısaca Osmanlı Devleti’nin Sırbistan, Macaristan ve Avusturya seferlerinde ordunun toplandığı bir menzil noktası olmuştur.

Balkanların ortasında yer alması nedeniyle sadece bir menzil noktası değil aynı zamanda Rumeli Eyaleti’nin merkezi haline gelmiştir. Eyalet yöneticisi konumunda bulunan beylerbeyi Sofya’da ikamet etmektedir. Bu nedenle Sofya, Paşa Sancağı olarak da bilinmektedir ki şehirde Beylerbeyi adıyla bir mahallenin de bulunması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Sofya, fethinin ardından şehre Türk-İslam görüntüsü verilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla II. Murad tarafından şehirde bir cami inşa ettirilmiştir. Bu camiye takiben

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde de cami yaptırılmıştır. Cami yaptıranlar arasında önemli devlet adamları yer almaktadır. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmed'in vezir-i azamı olan Mahmud Paşa'dır. Mahmud Paşa'nın yaptırmış olduğu cami, Ulucami olarak bilinmektedir. Camiler dışında şehirde inşa edilen vakıf eserleriyle şehrin gelişmesi sağlanmıştır. Şehrin olmazsa olmazı çarşılar da camiler etrafında şekillenmiştir. Çarşı ve pazarlarında çeşitli esnaflar bulunmaktadır. Şehir, bulunduğu coğrafi konumunun avantajıyla Balkan coğrafyasında bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Sofya Sancağı, coğrafi konumunun da avantajı ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki önemli şehirlerinden birisi haline gelmiştir. Bu konumu bizi sancağın Osmanlı tarihi içerisinde sosyal, ekonomik, demografik durumunu irdelemeye sevk etmiştir. Bu doğrultuda öncelikle sancağın iskânı değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda Sofya Sancağı genelinde Müslüman nüfusun şehirlerde yoğunlaşmasına rağmen kırsalda nüfusun çoğunluğunu Gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir. Müslüman iskânları neticesinde eski yerleşim alanlarında yeni şehirler kurulmuştur.

5.2. Öneriler

Sofya, Osmanlı tarihi içerisinde büyük önem arz eden bir şehir konumundadır. Uzun yıllar boyunca Rumeli Eyaleti'nin merkezi olma konumunu sürdürmüştür. Aynı zamanda Balkan içlerine ve Avrupa içlerine yapılan seferlerde bir üs noktası ve ordunun toplanma merkezi olmuştur. Osmanlı ordusunun sefer organizasyonunun anlaşılmasında ve hareket kabiliyeti noktasında yapılması planlanan çalışmalara fayda sağlayacaktır Uygulanan iskân politikası sonucunda şehirlerde Müslüman nüfusu artarken kırsal yerleşimlerde Gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu durumun daha anlaşılır hale gelmesi iskân konusunda müstakil olarak yapılacak çalışmalarla mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak timar sistemi ve uygulaması. *Türkler*, 9, 899.
- Afyoncu, E. (2013). Zeamet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 162-164.
- Agoston, G. (2013). *Esnek bir imparatorluk: sultan buyruğu ve Osmanlı serhatlerindeki sınırları, Osmanlı'da savaş ve serhad*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ahışhalı, R. (2020). Muhzır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 85-86.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2015) Büyük Bulgar ve Tuna Bulgar devletleri. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 361-375.
- Ak, M. (2009). Siyavuş Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 310-311.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimai tarihi II, (1453-1559)*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Akgündüz, A. (1951). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-25.
- Akgündüz, A. (1953). H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali yılına ait bir bütçe örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4, 251-329.
- Akgündüz, A. (1993a). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri 1. Kitap (Fatih devri)*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1993b). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri 2. kitap*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1993c). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri 4. kitap*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1993d). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri 6. kitap*. Kanuni devri kanunnameleri II. Kısım. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Aktaş Yasa, A. (2001). *Balkanlar'da kültürel etkileşim ve Türk mimarisi uluslararası sempozyumu bildirileri I*. Ankara: Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları.
- Alaca, H. (2017). Tahrir defterlerine göre rumeli'de müslüman mahalle düzeni: prizren sancağı örneği. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Alaca, H. (2019). XV. yüzyılda Vulçitrın Nahiyesi. *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 119.
- Alan, E. (2016a). Yeni bir belgeye göre XVI. yüzyılın ilk yarısında Rumeli sancakları, kazaları ve kadılar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 350-360.
- Alan, E. (2016b). 934 (1528) tarihli bir belgeye göre rumeli'de kadılık müessesesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 168-177.
- Alan E. ve Atçıl, A. (2018). *XVI. yüzyıl Osmanlı ulema defterleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

- Aliağaoğlu, A. (2013) Şehirsel toponomi: Balıkesir ilinde mahalle adları, bir sınıflandırma denemesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 45-62.
- Ali Cevâd ve Remzî. (2021). *Hulâsa-i coğrafya-i osmanî*. Sad: Engin Sandık. Kahramanmaraş: SAMER.
- Alkan, M. (2013). Osmanlı Devleti'nde akıncı ocağının sonu. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 110-115.
- Altunan, S. (1999). *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Rumeli yürükleri ve naldöken yürük grubu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunbay, M. (2002). Klasik dönemde Osmanlı'da madencilik. *Türkler*, 10, 791-801.
- Amedoski, D. (2017). XVI. yüzyıl şehir köy vakıflarına genel bakış. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler, I*. Ed: Aşkın Koyuncu. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.
- Amedovski, D. (2017). XVI yüzyıl Şehirköy (pirot) vakıflarına genel bir bakış. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, I*, 289-294.
- Andonova, Paulina. (2015). Emergence and development of vaqf çiftliks during the 16th-early 18th centuries. The case of Sofu Mehmed Paşa and his vaqf çiftliks in the district of Sofia, *Études Balkaniques*, LI, 75-110.
- Andonova, Paulina. (2022). Voynuk or askerî? The transformation of the voynuk landholdings into askerî çiftliks in the context of the Ottoman socio-economic history, XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018 Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, XII, 379-408.
- Antanov, A. (2006). XVI. yüzyıl Bulgaristan topraklarındaki orta kol üzerinde menzil külliyesi. *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: IRCICA.
- Arslan H. Ç. (2015). Erken Osmanlı dönemi (1299-1453)'nde akıncılar ve akıncı beyleri. *Yeni Türkiye* (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı) I, 535-544.
- Aşıkpaşazade (2003). *Osmanoğullarının tarihi*. (Haz: K. Yavuz ve Y. Saraç). İstanbul: K Kitaplığı.
- Aydın B. ve Günelan, R. (2011). *XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mevleviyet kadıları. Prof. Dr. Nezihi Aykut armağanı*. (Haz: G. Sarıyıldız). İstanbul: Etkin Kitaplar.
- Aydın, B. (1998). İstanbul kadılığı tarihçesi ve İstanbul kadı sicillerine dair tetkikler. *İstanbul Araştırmaları*, 6, 71-87.
- Aydın, M. (2019). *Osmanlı Devleti'nde akıncı teşkilatının ortaya çıkışı ve Mihaloğulları ailesi, tarih yolunda bir ömür. Prof. Dr. İsmail Özçelik'e armağan*. Ankara.
- Aydın, Y. (2014). *27 Numaralı mühimme defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi(s.280-408)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydüz, S. (2006). *Tophane-i Amire ve top döküm teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Ayktut, N. (1993). Damad İbrâhim Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, 440-441.
- Aynural, S. (2001). Kapan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, 338-339.
- Ayverdi, E.H. (1989). *Osmanlı mi'mârisinde Fâtih devri 855-886 (1451-1481) IV*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E.H. ve İbrahim, A.Y. (2016). *Osmanlı mimari I*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.
- Barkan, Ö.L. (1937). Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçi sınıfların hukuki statüsü. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, 50, 101-116.
- Barkan, Ö.L. (1943). *XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai ekonominin hukukî ve malî esasları I*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Barkan, Ö.L. (1950). Bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11(1-4), 524-568.
- Barkan, Ö.L. (1979). Feodal düzen ve Osmanlı timarı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 4-28
- Barkan, Ö.L. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk dervişleri Türkler*. Hasan Celal Güzel (Editör), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baş, G. (2018). XV. yüzyılın ikinci yarısında balkanlarda Osmanlı serhad organizasyonunun oluşumu: Kaleler ağı, askeri personel, finansman ve mali külfet. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 33, 151-181.
- Başar, F. (2003). Malkoçoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 537-538.
- Başar, F. (1998). Çirmen Savaşı'nın Balkan tarihindeki yeri. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12, 51-55.
- Başar, F. (2011). Osmanlı akıncı ailelerinin balkan tarihindeki yeri. *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Bükreş 1-5 Kasım 2006, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Başta, Ş. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşunda Rumeli'nin katkısı. *XI. Türk Tarih Kongresi*, Kongreye Sunulan Bildiriler III, Ankara: TTK. Yayınları. 5-9 Eylül 1990.
- Batmaz, E. Ş. (2004). XV_XVI. yüzyıl sancak kanunnamelerine göre Osmanlı Devleti'nde tahıl üretimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13(36). 35-41.
- Bayartan, M. (2005). Osmanlı şehrinde bir idari birim: Mahalle. *İ.Ü.E.F. Coğrafya Dergisi*, 13, 93-107.
- Bayram, S. (1988). Bulgaristan'daki Türk vakıfları ve vakıf abideleri. *Vakıflar Dergisi*, 20, 475-483.
- Behiştî Ahmed Çelebi. (2020). *Târîh-i behiştî, vâridât- sübhânî ve fütûhât-ı osmânî (686-791/1288-1389), I. Haz: F. Kaytaz, M. Çakır*. Ankara 2020.
- Bektaş Öztaşkın, Ö. (2008). *XV-XVII. yüzyıllarda Osmanlı halkı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berki, A.H. (1958). İslâm'da vakıf Zağanus Paşa ve zevcesi Nefise Hatun vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 4, 26.
- Bey, O. ve Öztürk, N. (2009). *Osmanlı tarihi (1288-1502)*. İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

- Beyazıt, Y. (2010). Osmanlı'da kaza sınırlarını belirleyen temel etkenler. *Doğu-Batı, Osmanlılar III*, 13(53), 75-98.
- Beyazıt, Y. (2014). *Osmanlı ilmiyye mesleğinde istihdam (XVI. yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bilecik, G. (2015). Sofya'da günümüze ulaşan Osmanlı mimari eserleri. *Yeni Türkiye*, 67, 1916-1926.
- Bilge, S.M. (2015). *Osmanlı klasik çağında (1300-1600) Tarımın vergilendirilmesi ve vergileme ilkeleri bakımından incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOA. A. DVNSMHH, d, 14.
- BOA. A. DVNSMHH, d, 29.
- BOA. A. DVNSMHH, d, 31.
- BOA. A. DVNSMHH, d, 7.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 10.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 1.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 12.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 16.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 22.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 23.
- BOA. A.DVNSMHH, d, 5.
- BOA. A.RKS. d, 1457.
- BOA. AE.SABH.I./263/17711.
- BOA. AE.SSÜL.I/4-251, 5/263.
- BOA. C.DRB, 38-1898.
- BOA. D.BRZ.d, 20828.
- BOA. DFE. RZ, 47.
- BOA. DFE.RZ., 26.
- BOA. İE.HLT, 1/2.
- BOA. İE.MDN, 1/51.
- BOA. KK, 61.
- BOA. KK, 62.
- BOA. KK, 664.
- BOA. KK, 310.
- BOA. MAD, 547.
- BOA. MAD, 80.
- BOA. MAD, 92.
- BOA. MAD, 2775.

BOA. *Tahrir Defteri*, 130.

BOA. *Tahrir Defteri*, 236.

BOA. *Tahrir Defteri*, 409.

BOA. *Tahrir Defteri*, 492.

BOA. *Tahrir Defteri*, 539.

BOA. *Tahrir Defteri*, 595.

BOA. *Tahrir Defteri*, 82.

BOA. *Tahrir Defteri*, 145.

BOA. TK.GM. VKF, 1-6.

BOA. *TS.MA.d*, 10215.

BOA. *TS.MA.d*, 544.

BOA. *TS.MA.d*, 3411.

BOA. *TS.MA.d*, 4833.

BOA. *TS.MA.d*, 5003.

BOA. *TS.MA.d*, 7180.

BOA. *TS.MA.d*, 734.

BOA. *TS.MA.d*, 3760.

BOA. *TS.MA.d*, 5536.

BOA. *TS.MA.d*, 10081.

BOA. *TS.MA.d*, 7923.

BOA. *TS.MA.d*, 7924.

BOA. *TS.MA.d*, 7931.

BOA. *TS.MA.d*, 7935.

BOA. *TS.MA.d* 9578.

BOA. *TS.MA. e*, 815/44.

BOA. *TS.MA.e*, 592/1.

BOA. *TS.MA.e*, 750/80.

BOA. *TS.MA.e*, 755/24.

BOA. *TS.MA.e*, 756/101.

BOA. *TS.MA.e*, 851/45.

Bogdan, H. (1989). *From warsaw to sofia, a history of eastern europe*. New Mexico: Pro Libertate.

Bostan, İ. (2003). *Osmanlı bahriye teşkilatı: XVII. yüzyılda tersane-i amire*. Ankara: TTK Yayınevi.

- Boykov, G. (2004). *Demographic features of ottoman upper thrace: a case study on filibe, tatar pazarcık and istanimaka*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulduk, Ü. (2013) , *XVI. asırda Karahisar-ı sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Busbecq, G. (Tarihsiz). *Türkiye'yi böyle gördüm*. (Haz: Kurutluoğlu, A.). Tercüman Yayınları.
- Canatar, M. (2022). Kethüda. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 332-334.
- Celep, H. (2012). *Sofyalı Ali Efendinin hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, A. ve Karaca, Y. (2020). *Kaynaklarıyla Osmanlı coğrafyası yer adları sözlüğü*. İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları.
- Crampton, R.J. (2007). *Bulgaria*. Oxford: Oxford University Press.
- Çabuk, V. (1993). Yörükler. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 13,
- Çağ, G. (2010). *16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyetinde Manastır*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağatay, N. (1943). Osmanlı İmparatorluğu'nda maden işletme hukuku. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(1), 117-126.
- Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğu'nda reayadan alınan vergi ve resimler. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5(5), 483-51.
- Çakar, E. (2002). Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesi'ne göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 261-282.
- Çakır, İ. E. (2014). Osmanlı toplumunda köle ve cariyeler, sofya 1550-1684. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 201-216.
- Çakır, İ. E. (2015). Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de fetih ve iskan siyaseti. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı* 1, 790-804.
- Çakır, İ.E. (2016). Sofya şehrinde kadın giyim kuşam kültürü: XVIII. yüzyılın ikinci yarısı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, 1365-1386.
- Çalı, A. (2006). Akıncı Beyi Evrenos Bey'e ait mülknâme. *OTAM*, 20, 59-78.
- Çalık, S. (2005). *Çirmen Sancağı örneğinde Balkanlarda Osmanlı düzeni*. Ankara: Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları.
- Çam, N. (1991). *Arasta*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, 335-336.
- Çelik, A.F. (2015). *Fethullah Ariefi Çelebi'nin Süleymanname'si*. Konya: Aybil Yayınevi.
- Çelik, Ş. (1994). *Osmanlı taşra teşkilatında İçel sancağı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Ş. (2003). Türk fethi sonrasında Kıbrıs Adası'na yönelik iskân çalışmaları. *Journal of Turkish Studies*, 27(1), 263-304

- Çelik, Ş. (2007). Orducu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, 370-373.
- Çelik, Ş. (2010). Şehir kethüdası. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 451-453.
- Çelik, Ş. (2012). Osmanlı Devleti'nde reaya (köylü-çiftçi)- yörük (Göçebe) ayrımı ve İçel sancağı örneği. *History Studies*, 4(4), 91-108.
- Çimen, C. (2006). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (1299-1487)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Danişmend, İ.H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demir, S. (2014). *XVI. yüzyılda Niğbolu Sancağı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dernschwam, H.(1992). *İstanbul ve Anadolu'ya seyahat günlüğü*. (Çev: Y. Önen). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Doğru, H. (1999). Rumeli'de celepkeşanlar. *XIII. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler*, C III, III. Kısım. Ankara 4-8 Ekim 1999,
- Doğru, H. (2000). Sağ kol üzerinden Rumeli'nin fethi. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 146
- Dukas, M. (2008). *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*. Çev: Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Elibüyük, M. (1990). Türkiye'nin tarihi coğrafyası bakımından önemli bir kaynak, mufassal defterler. *Coğrafya Araştırmaları*, 1(2). 11-32.
- Emecen, F. (2012). Turahan Bey. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, 405-407.
- Emecen, F. (1992). Baştina, *TDV İslam Ansiklopedisi* 5, 135-136.
- Emecen, F. (1993). Canbirdi Gazâlî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 141-143.
- Emecen, F. (1993). Çeltik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 265-266.
- Emecen, F. (2012). Uç beyi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 38-39.
- Emecen, F. (2013). Zağanos Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* 44, 72-73.
- Emecen, F. M. (1988). Ağnam resmi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, 478-479.
- Emecen, F. M. (1989). *XVI. Asırda Manisa kazası*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Emecen, F. M. (1993). Çift resmi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 309-310.
- Emecen, F. M. ve Şahin, İ. (1998). Osmanlı taşra teşkilatının kaynaklarından 957-958 (1550-1551) tarihli sancak tevcih defteri, Belgeler, XIX (23), 53-98.
- Emecen, F. M. (1996). Beylikten sancağa: Batı anadolu'da ilk Osmanlı sancaklarının kuruluşuna dair bazı mülâhâzalar, Belleten, LX (227), 88-91.
- Ercan, Y. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve voynuklar*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Erdoğan Özünlü, E. (2015). Akıncı ocağına dair önemli bir kaynak; 625 numaralı akıncı defteri üzerine bazı düşünceler. *Belleten*, 79(285), 473-500
- Erdoğan Özünlü, E. ve Kayapınar, A. (2017). *1472 ve 1560 tarihli akıncı defterleri*. Ankara: TTK. Yayınları.

- Erdoğan, E. (2006). Tımar tevcih sebepleri üzerine bir kaynak değerlendirmesi. *OTAM*, 19, 175-187.
- Erdoğru, M. A. (2002). Onaltıncı yüzyılda Sofya şehri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 1-15.
- Eren, İ. (1968). *Mimar Sinan'ın Sofya'da bilinmeyen eserleri*. İstanbul: Belgelerle Türk Dünyası Tarihi.
- Eren, M. (1994). *Zağnos Paşa*. Balıkesir: Kùltür ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1982). *Osmanlı klasik dönemindeki 'Eşraf ve ayan' üzerine bazı bilgiler*. Osmanlı Araştırmaları III, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1984). *Osmanlı şehrindeki "mahalle"nin işlev ve nitelikleri üzerine*. Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul.
- Ergin, O. (2001). Çarşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, 360-362.
- Evliya Çelebi, (1999). *Evliya Çelebi seyahatnamesi III. kitap*. Haz: S. A. Kahraman ve Y. Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1965). İstanbul'un mahalle ve semt adları hakkında bir deneme. *Türkiyat Mecmuası*, 14, 199-216.
- Eyice, S. (1992). Bedesten. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 302-311.
- Eyice, S. (1992). Bosnalı Mehmed Paşa Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 305-306.
- Eyice, S. (2019). Mahmud Paşa Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2, 179-180.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlıda kentler ve kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2006). *Osmanlı şehirleri ve kırsal hayatı*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Faroqhi, S. McGowan, B., Quataert, D. ve Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve ekonomik tarihi 1600-1914*, 2. Çev: A. Berktaş, S. Andıç, S. Alper. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Feher, G. (1984). *Bulgar Türkleri tarihi*. Ankara: TTK. Yayınları.
- Forbes, N. (1915). *Bulgaria and Serbia. The Balkans: A history of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey*.
- Genç, M. (2000). İltizam. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, 154-158.
- Genç, M. (2020). *Mukâtaa*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 129-132.
- Genç, N. (1986). XVI. yüzyılın sonlarına doğru Sofya Kazası'nın genel değerlendirmesi. *X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986*.
- Genç, N. (1988). *XVI. yüzyıl Sofya mufassal tahrir defteri'nde Sofya Kazası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi.
- Gerlach, S. (2007). Türkiye günlüğü I, (Çev: T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gökbilgin, T. (1956). Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. *Belleten*, 20(78), 247-285.
- Gökbilgin, T. (1967). Kanuni Sultan Süleyman'ın tımar ve zeamet tevcihi ile ilgili fermanları. *İÜTD*, 22, 38-50.

- Gökçe, T. (2005). Filibe şehri nüfusunun dinî ve meslekî özellikleri. *XIV. Türk Tarih Kongresi* II/1. Ankara: TTK. Yayınları. 9-13 Eylül 2022.
- Gökçe, T. (2005). Gümölcine kasabası nüfusu üzerine bazı tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20(2), 79-112.
- Gökçurak, T. (2016). *31 nolu Bursa tereke defterine göre Bursa şehrinin sosyo ekonomik hayatı (1510-1512)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göyünç, N. (1997). Hane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, 552-553.
- Göyünç, N. (1999). Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı, Osmanlı, VI, 77-88.
- Gradeva, R. (1997). Orthodox Christians in the kadi courts: the practice of the sofia sheriat court, seventeenth century. *Islamic Law and Society*, 4(7), 37-69.
- Gradeva, R. (2002). *Orta Balkanlarda Osmanlı idari sistemi ve taşra idaresi (XV. yüzyıl), Türkler, IX*. Hasan Celal Güzel (Editör). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gradeva, R. (2005). *Towards the portrait of "the rich" in ottoman provincial society: sofia in the 1670s*. ed: a. Anastasopoulos, provincial elite in the ottoman empire. Crete University Press.
- Gradeva, R. (2007). *On 'frenk' objects in everyday life in ottoman Balkans: The case of Sofia, mid-17th- mid-18th centuries*. Europe's Economic Relations with Islamic World 13th – 18th Centuries, Prato.
- Gradeva, R. (2012). *A kadi court in the Balkans: Sofia in the seventeenth and early eighteenth centuries*. Ed: Christine Woodhead, London: Routledge.
- Gradeva, R. (2016). *Late antique church buildings in ottoman sofia, fifteenth to beginning of nineteenth centuries*. Christian Art Under Muslim Rule, Ed. Maximilian Hartmuth, Leiden.
- Gradeva, R. (2016). *Sofia's rotunda and its neighbourhood in ottoman times", osmanische welten: Quellen und fallstudien. festschrift für michael ursinus*. Hg von J. Zimmermann, Chr. Herzog und R. Motika, University of Bamberg Press.
- Gradeva, R. Ve Svetlena, İ. (1998). *Vivedeniye, müsülmanskata kultura po bılgarskite zemi*, c. II. Sofya.
- Gradeva, R. (2004). *Jews and ottoman authority in the Balkans: the cases of sofia, vidin and rusçuk, 15th-17th centuries*. Rumeli Under The Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities, Istanbul: The Isis Press.
- Gümüşçü, O. ve Küçükaşçı, M.S. (2019). Köy. *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2, 85-87.
- Günay, H.M. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 475-479.
- Günay, V. (2011). *Vehbi Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i Osmân*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, A. (2005). 16. ve 17. yüzyıllarda İznik (şehri, mahalleleri, nüfusu). *Uluslararası İznik Sempozyumu*.

- Güneş, M. (2015). *Osmanlı döneminde vilayet idaresinin esasları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gürkan, S.L. (2003). Manastır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 558-560.
- Halaçoğlu, Y. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil teşkilatı hakkında bazı mülahazalar*. Osmanlı Araştırmaları II. İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1989). XVI. yüzyılda sosyal ekonomik ve demografik bakımdan Balkanlarda bazı Osmanlı şehirleri. *Belleten*, 53(207-208). 637-677.
- Halaçoğlu, Y. (1992). Bulgaristan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 396-399.
- Halaçoğlu, Y. (2002). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2004). Menzil. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 159-161.
- Hasanov, S. (2020). Kadı Molla Seyfullah Efendi Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-1, 699-701.
- Hazarfen, H.E. (1998). *Telhîsü'l-beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*. Haz. Sevim ilgürel. Ankara: TTK. Yayınları.
- Heywood, C. (1999). *Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında sol kol'daki menzilhaneler. Sol kol Osmanlı egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*. Ed: Elizabeth A. Zachariadou. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Heywood, C. (1999). *Sol kol, Osmanlı egemenliğinde Via Egnatia (1380- 1699)*. Ed: Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul.
- Hoca Sadettin Efendi (1979). *Tacü't-tevarih, I.* (Sad: İ. Parmaksızoğlu) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hüsâmeddîn, H. (2010). Hüseyin Molla Fenârî. Ed: Tevfik Yücedoğru. *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu Bildiriler*, Bursa. 4-6 Aralık 2009.
- İşıksel, G. (2019). Rumelinin üç halkası (1354-1580). *Doğu-Batı Balkanlar*, 90, 41-50.
- İbn-i Kemal. (1991). *Tevârih-i Âli Osman (Tenkidli Transkripsiyon)*. Haz: Şerafettin Turan. Ankara: TTK Yayınları.
- İdris-i Bitlisî (2019). *Heşt Bihişt*. Haz: Yıldırım, M.İ. Ankara: TTK Yayınları.
- İlgürel, M. (2009). Subaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37,
- İnal, S. (1958). Türkiye'de tarih boyunca palamut meşesi (*Quercus aegilops*) ve sağladığı faydalar. *İstanbul Üniversitesi Osman Fakültesi*, 8, 1-48.
- İnalcık, H. (1959). Osmanlılarda raiyyet rüsumu. *Belleten*, 23(92). 580-581.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnalcık, H. (1993). *Köy, köylü ve imparatorluk, Osmanlı İmparatorluğu toplum ve ekonomi*. İstanbul: Eren Yayınevi.
- İnalcık, H. (1993). *Osmanlılarda raiyyet rüsûmu. Osmanlı İmparatorluğu toplum ve ekonomi*. İstanbul: Eren Yayınevi.

- İnalcık, H. (1995). *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar 1*. Ankara: TTK Yayınevi.
- İnalcık, H. (1995). İstanbul: Bir İslâm şehri. *İslâm Tetkikleri Dergisi*, 9, 243-268.
- İnalcık, H. (1998). Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un yeniden inşası. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, 3, 215-225.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. Çev: Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2006). *Polunya (Apollunia)- Tanrı-Yıkdığı Osmanlı Rumeli fetihleri kronolojisinde düzeltmeler (1354-1371)*. Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan, Ed: Zeynep Tarım. İstanbul.
- İnalcık, H. (2008). Murad I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 156-164.
- İnalcık, H. (2008). Rumeli. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, 232-235.
- İnalcık, H. (2010). Osmanlıların Trakya'ya yerleşmesi (1352-1361). *Doğu-Batı*, 13(52), 9-22.
- İnalcık, H. (2011). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). *Devlet-i aliyye Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar 1*. İstanbul: İş Bankası Yayınevi.
- İnalcık, H. (2015). *Rumeli*. Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı, Ankara.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi I 1300-1600*, (Çev: H. Berktaş). İstanbul: İş Bankası Yayınevi.
- İnalcık, H., Radushev, E., Altuğ, U. (2013). *1445 Tarihli Paşa Livası icmal defteri*. Ankara: TTK Yayınevi.
- İnalcık, L. (1989). *Mevlûd Oğuz Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnbaşı M. ve Kul E. (2018). *Balkanlarda bir Türk şehri: Üsküp*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnbaşı, M. (2015). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve iskan siyaseti. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 805-819.
- İnbaşı, M. ve Hazırbulan, T. (2020). Osmanlı Devleti'nde avcı kuşu yetiştiriciliği/bâzdârânlık (Batı Anadolu örneği). *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7(19).
- İnciciyan P.L. ve Andreasyan, H.D. (1974). Osmanlı Rumelisi tarih coğrafyası. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 11-88.
- İpşirli, M. (1989). Bulgaristan'da Türk vakıflarının durumu. *Belleten*, 53, 207-208.
- İpşirli, M. (1992). Beylerbeyi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 69-74.
- İpşirli, M. (1999). *Selânik-î Mustafa Efendi, tarih-i Selânikî*. Ankara: TTK Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Lutfi Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 234-236.
- İsen, M. (2001). Rumeli'de Türk kültür ve sanatını besleyen bir kaynak olarak akıncılık. *Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri I*. Haz: Azize Aktaş Yasa. Ankara: Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları.

- Kahraman, A. (2018). *The administrative, economic and social relation of sofia in the 18th century: An essay of the spatial analysis*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, B. (2002). *XV. ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Yayınevi.
- Karadeniz, H.B. (2015). *Osmanlılar ve Rumeli uç beyler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karakuş, F. (2021). Bulgaristan'da Sofya, Filibe ve Eski Zağra kentlerinde inşa edilen Osmanlı camileri üzerine bir değerlendirme çalışması. *Journal Of Social And Humanities Sciences Reserch*, 1564-1582.
- Kayapınar, A. (2022). Anadolu'dan Balkanlara yapılan iskânın özellikleri: Bulgaristan örneği. *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Haz. Semiha Nurdan, Muhammed Özler, Ankara. 1-2 Eylül 2018.
- Kayapınar, A.(2013). Voynuk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 126-127.
- Kayapınar, A.(2015a). Bulgaristan'da Osmanlı hâkimiyetinin kurulması. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 619-635.
- Kayapınar, A.(2015b). Kumanlar ve ikinci Bulgar devlet. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 390-401.
- Keleş, A. (2011). *75 Numaralı mühimme defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (s. 172-331)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, Ay. (2015). Akıncılık teşkilatı ve ünlü akıncı ailelerinin balkan tarihine katkıları. *Yeni Türkiye*, 66, 553-565.
- Kılıç, O. (1997). 18. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı ve sancak tevcihatı. Elazığ: Ceren Matbaacılık.
- Kılıç, O. (2002). *Klasik dönem Osmanlı taşra teşkilatı: Beylerbeylikler/eyaletler, kaptanlıklar, voyvodalıklar, meliklikler (1362-1799)*. *Türkler IX*. Hasan Celal Güzel (Editör). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kılıç, O. (2015). Kuruluşundan 18. yüzyılın sonuna kadar Rumili Eyaleti'nin idari taksimatı. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 1185-1195.
- Kılıç, O. (2019). 1533 tarihli icmâl defterine göre Rumeli Vilayeti'nde zaimler ve sipahiler. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 94
- Kiel, M. (1992). Berkofça. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 510-511.
- Kiel, M. (2001). İzîlâdi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23, 513-515.
- Kiel, M. (2009). Samakov. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, 62-64.
- Kiel, M. (2010). Şehirköy. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 454-456.
- Kiel, M. (2013). Yenişehir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 473-476.
- Kiprovsk, M. (2004). *The military organization of the akıncıs in ottoman Rumelia*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, Ü. (2003). *XVI. yüzyıl'da Anadolu'da sanayi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koyuncu, A. (2010). Sofya'daki Sofu Mehmed Paşa Camisi (Kara Cami)'nin kiliseye dönüştürülmesi. *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu- II Bildiriler II*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları. 13-15 Mayıs 2010,
- Koyuncu, A. (2015). Sofya’da Osmanlı mimari mirasının tasfisi (1878-1908). *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. Cilt, 1. Kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 20-24 Eylül 2015.
- Köç, A. (2013). *Enderunlu Abdülatîf, âyîne-i derûn*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Köprülü, M.F. (1983). *İslam ve Türk hukuk tarihi araştırmaları ve vakıf müessesesi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Köse, M.Z. (2013). Osmanlı Balkanı’nda kara ticareti ve rekabet: Rumeli’de Dubrovnik tüccarları (1600-1630). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 41-58.
- Köse, O. (2006). Bulgaristan Eمارeti ve Türkler. *Turkish Studies*, 1(2). 237-277.
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk şehri tarihi gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerinde bazı gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, 7, 53-73.
- Kul, M. (2018). *Tırhala Kazası’nın sosyal ve iktisadi yapısı (XV.-XVI. yüzyıl)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kunt, M. (1978). *Sancaktan eyalete 1550-1650 arasında Osmanlı ümerası ve idaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kuran, A. (1988). Mimar Sinan’ın camileri, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı çağ ve eserleri I*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kuru, L. (2019). Kanuni Süleyman döneminde Rumeli kadılikları (XVI. yüzyılın ilk yarısı). *Tarihin Peşinde*, 21, 247-272.
- Kurumuş, Ö.S. (2000). *Tarih-i Âl-i Osman*. Bursa: Bursa İl Özel İdaresi Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (1994). *Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa (1463?-1532)*. Konya.
- Kütükoğlu, B. (1991). Ayas Paşa. *TDV, İslam Ansiklopedisi*, 4, 202-203.
- Levend, A. S. (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in gazavât-nâmesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lubenau, R. (2012). Reinhold Lubenau seyahatnamesi, Osmanlı ülkesinde 1587-1589 I. İstanbul: Noyan Kitap Yayınevi.
- Mantran, R. (1990). *17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul I*. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mantran, R. (1991). XVI.-XVII. yüzyılda İstanbul’da gündelik hayat. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayınevi.
- McGowan, B. W. (1983). *Sirem Sancağı mufassal tahrir defteri*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Mehmed Neşri. (1995). *Kitâb-ı Cihan-nümâ, I*. Haz: Faik Reşit Unat. Ankara: TTK Yayınları.
- Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan’da türk kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Memişoğlu, H. (2015). Türklerin Bulgaristan'a ve Balkanlar'a yerleşmesi. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, 1, 831-860.
- Mercimek, Y. (2017). 18. yüzyılın ilk yarısında Sofya'da mahalle hayatı, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, I*. Ankara: Gece Kitaplığı
- Mercimek, Y. (2017). 18. yüzyılın ilk yarısında Sofya'da mahalle hayatı, *Osmanlı dönemi Balkan şehirleri*. Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Mustafa Nuri Paşa (1979). Netayic ül- vukuat kurumları ve örgütleriyle Osmanlı tarihi, I-II, (Sad: N. Çağatay). Ankara: TTK Yayınevi.
- Muşmal, H. (2006). 1640-1650 Yılları arasında Konya'da sosyal hayat ve ekonomik hayata dair bazı tespitler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 201-232.
- Müderrişoğlu, M. F. (2002). *Menzil kavramı ve Osmanlı Devleti'nde menzil yerleşimleri*. *Türkler X*. Ankara.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi, I*. (Türkçeleştiren: İ. Erünsal).
- Nettleton, S.F. (2014). *Sultan Bayezid Han 1481-1512*. İstanbul.
- Norwich, N.N. (2013). *Bizans erken dönem (MS 323-803)*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Oğuz, M. ve Evangelia, B. (1998). Le Kanunnâme de L'Euripe. *Osmanlı Araştırmaları*, 18 İstanbul, 28-39.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend teşkilâtı*. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Orhonlu, C. ve Göyünç, N. (1997). Has. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, 268-270.
- Orhonlu, Cengiz, (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Orlin, S. (2013). Osmanlıların Balkanları fethi ve idaresinde Mihaloğulları ailesi (XIV-XIX. yüzyıllar): Mülkler, vakıflar, hizmetler. *OTAM*, 33, 229-244.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1995). *6 numaralı mühimme defteri (972/1564-1565) Özet, transkript ve indeks*. Ankara.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1996). *12 numaralı mühimme defteri (978-979/1570-1571) özet-transkripsiyon-indeks*. Ankara.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (1998). *7 numaralı mühimme defteri(975-976/1567-1569) özet-transkripsiyon-indeks*. Ankara.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2001). *370 numaralı muhasebe-i vilayet-i rum-ili (937/1530) I*. Ankara.
- Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans Devleti tarihi*. Çev: Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Öz, M. (1991). *Osmanlı klasik döneminde tarım*. G. Eren ve K. Çiçek ve C. Oğuz (Ed.). *Osmanlı 3 İçinde*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öz, M. (1991). Tahrir defterlerinin osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılması hakkında bazı düşünceler. *Vakıflar Dergisi*, 22, 429-439.

- Özcan, A. (1988). *Mimar Sinan'a siparişte bulunanlar*'. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı çağ ve eserleri I*.
- Özcan, A. (1989). Akıncı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, 249-250.
- Özcan, A. (1991). Asesbaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, 464.
- Özcan, A. (2002) Kanuni devri vezirlerinden Sofu Mehmed Paşa'ya ve Sofya'daki külliyesine dair. *Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: İrcica.
- Özcan, A. (2003). Lala Şahin Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 77-78.
- Özcan, G. (2017). *Osmanlı şehirciliği ve vakıflar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özgün, C. (2011). *İzmir ve artalanında tarımsal üretim ve ticareti (1844-1914)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, S. H.(2016). Balkanlarda bir Osmanlı şehri: Sofya(1385-18789). *Avrasya Etüdleri*, 50, 279-314.
- Öztürk, L. (2003). Manastır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 560-561.
- Öztürk, N. (2008). Osmanlı akıncı teşkilâtında toycalar. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1(9), 77-88.
- Öztürk, N. (2012). *Necdet düstûrnâme-i enverî, Osmanlı tarihi (1299-1465)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Öztürk, N. (2013). *Âşıkpaşazâde tarihi (Osmanlı tarihi) (1285-1502)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N. (2015). *Hadîdî tarihi (1285-1523)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, Y. (2015). Osmanlı kuruluşunda akıncı uç beylerinin rolü. *Gazi Akçakoca Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri I*. Kocaeli.
- Pakalın, M. Z.(1983). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Paşazade, O. (2006). *9 Numaralı mühimme defteri(H.977-978/M.1569-1570) özet ve transkripsiyon*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Peçevî, İ.E. (1999). *Peçevî Tarihi I*. Haz: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pitcher, D. E. (1999). Osmanlı imparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Purgstall, B. J. V. H. (2008) , *Büyük Osmanlı Tarihi, I*, İstanbul: Kemer Yayınevi.
- Refik, A. (1989). *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri (927-1200)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ricci, G. (2005). Türk saplantısı, yeniçağ Avrupa'sında korku, nefret ve sevgi. İstanbul: Atakay Kitap Yayınevi.
- Sahillioğlu, H. (1991). Bâd-ı hevâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, 416-418.

- Sakarya, S. (2014). *43 Numaralı mühimme defteri(H.988/M.1580) transkripsiyon ve değerlendirilmesi (s.1-108)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selçuk, H.(2002). Rumeli'ye yapılan iskânlar neticesinde kurulan yeni yerleşim yerleri. *Türkler*, 9, 177-186.
- Sezer, M. (2019). XVI. yüzyıl Ilıca (Köstendil) kazası değirmenleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 113-139
- Sezgin, İ. (2007). Paşa Livası. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, 183-184.
- Sofya Şeriyeye Sicili, 344.
- Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da meyve ve sebze üretimi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 217-251
- Stoyanovski, A. (1974). XVII. yüzyılın sonuna kadar makedonya'nın Osmanlı hâkimiyeti devrinde idari taksimatı. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (4-5). 213-230.
- Şahin, A.R. (2015). *Kanijeli Siyavuş Paşa'nın Bulgaristan'da Bulunan vakıf eserleri, Balkanlar'da Osmanlı mirası ve defter-i hâkânî II*. İstanbul: Libra Kitap Yayın.
- Şahin, İ. (1979). Tımar sistemi hakkında bir risale. *Tarih Dergisi*, (32). 905-1047.
- Şahin, İ. (1987). XV. ve XVI. yüzyılda Sofya, Filibe, Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın nüfus ve iskan durumu. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (48). 249-255.
- Şahin, İ. (2009a). Sofya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 344-348.
- Şahin, İ. (2009b). Sancak. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 97-99.
- Şahin, İ. ve Emecen F, (1988). XV. asrın ikinci yarısında Tokat esnafı. *Osmanlı Araştırmaları* 7-8, 287-308.
- Şahinalp, M. S. Ve Günal, V.(2006). Osmanlı dönemi Anadolu şehirleri çarşı sisteminin fonksiyonel analizi. *Turkish Studies*, 11(8).
- Şemseddin Sami. (2011). *Kâmûs-ı Türkî (Latin harfleriyle)*. Haz: Gündoğdu, R. İstanbul: İdeal Yayınları.
- Şentürk, H. (1993). Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Rumeli'de uyguladığı iskan siyaseti ve neticeleri. *Belleken*, 57(218), Ankara.
- Şentürk, H. (2003). *'Âli, Mustafa Kühü'l-Ahbâr II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Tekindağ, Ş. (2003). Mahmud Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 376-378.
- Tızlak, F. (1999). Osmanlı Devleti'nde madencilik. G. Eren ve K. Çiçek ve C. Oğuz (Editör). *Osmanlı*, 3 içinde (s.312-321). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan tarihi*. (Çev: V. Ataman). İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Todorov, N. (1983). *The Balkan city (1400-1900)*. London: University of Washington Press Seattle.
- Toksoy, A. (2018). Selçuklu akınları ve Kocaeli Bölgesi. *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri I*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Tursun Bey, (1977). *Târih-i Ebu'l-Feth*. Haz. Mertol Tulum. İstanbul: Baha Matbaası.

- Türkhan, M.S. (2020). Celep. *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-1. 253-255.
- Uzun, A. (2006). *İstanbul'un iaşesinde devletin rolü: Ondalık ağnam uygulaması 1783-1857*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1951). Kanun-ı Osmani mefhum-ı defter-i hakani. *Belleten*, 15/59, 381-389.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1975). Sancağa çıkarılan Osmanlı şehzadeler, *Belleten*, XXXVII/156, s. 660-670
- Uzunçarşılı, İ. H. (1987). *Osmanlı tarihi 1*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin ilmiye teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1993). Akıncı. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, I,
- Üçok, C. (1944). Osmanlı Devleti teşkilatından tımarlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(4). 525-551.
- Ünal, M. A. (1989). *XVI. yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı tarih sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Ünal, M. A. (2014). *Osmanlı Devrinde Sinop*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Ünver, S. (1950). Fatih Sultan Mehmed'in Rumeli'deki eserleri. *Tarih Dünyası*, 1(9),385.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 479-486.
- Yıldırım, S. (2019). *Sofya'nın bir yılı (1721-1722 tarihli) 312-1 numaralı şerhiye siciline göre Sofya'da yaşam*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yordanov, K. (2015). *1528/29 tarihli osmanlı voynuk kütüğüne göre XVI. yüzyıl Rumeli voynuk teşkilatı ve İstabl-ı Amire'deki voynuk hizmetinin yapısı*. H. C. Güzel (Ed.). Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı 1. Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- Yörük, D. ve Kabak, O. (2016). XVI. yüzyılda günümüzde bozkır su değirmenleri ve değirmen işletmeciliği. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır* (06-08 Mayıs 2016), Bildiriler Kitabı, Konya.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi 1*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) (2001). I, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

EKLER

EK 1: 1544 Yılında Sofya Kazası Köyleri

Köyler	M. H.	M. M.	Bennak	G. H.	G. M.	Bive	Baştına
.....	---	---	---	90	7	6	36
Okol	---	---	---	51	10	2	25
Çokorak	---	---	---	46	13	2	31
Bahadol	21	1	4	43	4	4	25
Kalkova	---	---	---	50	---	6	43
Voynuk(Jeloniç)	---	---	---	91	8	2	40
İstolnik	---	---	---	66	10	5	60
Potop	---	---	---	36	5	---	18
Kurşeniç	---	---	---	75	10	---	37
Kiremikofça	---	---	---	90	17	9	38
Samako-ı Radonis	---	---	---	118	10	4	48
Orajdine	---	---	---	58	4	---	23
Kuranlı	---	---	---	32	1	---	29
Seslavofça	---	---	---	104	2	2	50
Kırkyılanlu (Divane Davud)	48	5	3	---	---	---	---
Lagatnik	---	---	---	16	4	2	20
Milişniç	---	---	---	44	6	6	30
Bankofça	---	---	---	23	3	2	17
Malkoçova	---	---	---	36	3	---	---
Baylova	---	---	---	42	8	2	---
Neguşova	---	---	---	34	1	2	---
Çirkova	---	---	---	120	10	5	45
Buhova	---	---	---	64	6	4	37
Opiçovet	---	---	---	77	6	13	65
Balşa	---	---	---	40	4	---	32
Bogrov-ı Küçük	---	---	---	41	---	4	36
Kesaliç	---	---	---	79	2	4	40
Hane	---	---	---	64	7	2	37
Okolişte	---	---	---	12	---	1	---
Başlova	---	---	---	16	2	1	7
Bayhanlı	55	8	1	---	---	---	---
Peteriç	---	---	---	56	8	7	52
Dobroseviç	---	---	---	44	3	3	26
Obradofça	---	---	---	15	4	3	13
Petriç	---	---	---	114	10	3	45
Popoyane	---	---	2	128	15	2	83
Podolova	---	---	---	145	8	6	90
Doyniçofça	---	---	---	7	---	---	4

Kovaçoça	---	---	---	129	17	13	75
Kırvine	---	---	---	47	5	3	29
Komanıç	---	---	---	77	7	3	41
Suhidol	3	---	---	12	---	---	8
Bocene	---	---	---	26	---	---	---
Dragoştice	---	---	---	38	3	---	28
Mosine	---	---	---	48	2	2	29
Kraşnik	---	---	---	40	7	2	29
İslatine	---	---	---	39	8	2	35
Droniç	---	---	---	41	4	---	23
.....	---	---	---	69	8	3	46
Poçin	---	---	---	49	3	2	25
Kanita	---	---	---	21	3	2	11
Ançor	---	---	---	48	6	2	25
Grlonofça	---	---	---	33	---	---	22
Çoryak	---	---	---	32	---	---	---
Zemenati	---	---	---	14	2	---	13
Saru Meşe	---	---	---	20	---	---	---
Mirçay	---	---	---	21	1	---	13
Lozine-i Küçük	1	---	3	66	10	3	40
.....	---	---	1	74	10	6	47
Novasel	---	---	---	46	4	2	50
Çelopçani	---	---	---	66	4	2	40
.....	54	---	1	15	11	5	35
İskiriç	---	---	---	15	9	---	10
Pernik	---	---	---	118	21	4	98
Bristodol	---	---	---	---	---	---	---
Gurnaziev	---	---	---	81	13	8	61
Boğdandol	---	---	---	41	16	4	28
.....	---	---	---	22	6	3	15
Grublani	---	---	---	38	5	2	18
.....	---	---	---	97	---	3	56
.....	---	---	---	20	9	2	17
İsladofça	---	---	---	23	8	2	21
Radonos	---	---	---	6	3	1	4
.....	11	3	4	---	---	---	---
Kaliyofça	---	---	---	98	17	3	50
Kreşeniç (Raykoç)	---	---	---	41	2	1	32
.....	---	---	---	31	1	3	26
Aglavaşeva	---	---	---	9	---	---	10
Priskadili	---	---	---	2	---	---	2
Podarova	---	---	---	46	10	7	31
Kalkas	---	---	---	43	6	---	11
Belice-i Küçük	---	---	---	14	3	3	15
İsvedine	---	---	1	126	---	9	67

Benlü Belic	---	---	---	24	3	2	17
Rodaşeniç	---	---	---	18	1	1	10
Orlandofça	---	---	---	26	1	2	17
.....	---	---	---	16	5	2	10
İstodol	---	---	---	7	---	1	---
Dobridol	---	---	---	7	2	3	---
Kirkova	---	---	---	23	7	2	16
Gaytanova	---	1	---	43	---	4	34
Jelava	---	---	---	80	8	3	47
Voluyak	---	---	---	45	4	7	31
Kumaniç	---	---	---	37	4	1	29
Ostoloniç	---	---	---	45	3	---	17
Doğancılı	48	4	18	---	---	---	---
Zatone	---	---	---	10	---	1	10
Ak Danişmend	31	5	3	---	---	---	---
Balvan	---	---	---	28	4	1	24
İbiri (Baribeylü)	35	21	10	---	---	---	---
.....	---	---	---	57	4	2	46
Bosman	---	---	---	47	5	3	23
Baldırı Garip (Küçük Baldırlı)	38	3	---	---	---	---	---
Ofçindol	---	---	---	18	---	2	6
Lofova	---	---	---	19	5	2	14
Boyana	---	---	---	53	5	2	26
Belice-i Büzürg	---	---	---	80	9	3	43
.....	---	---	---	45	3	2	19
.....	---	---	---	28	4	---	---
Dobroçin	---	---	---	10	1	---	8
Raykoliç	1	---	---	21	1	---	12
.....	---	---	---	11	1	1	6
.....	---	---	---	16	---	---	12
Jebdine	---	---	---	36	4	3	19
Arnabaş	---	---	---	41	9	8	33
Mera	---	---	---	9	3	2	6
Dralova	---	---	---	13	2	2	12
Dragoyçin	---	---	---	27	9	2	24
Kaziçani	---	---	---	41	8	5	21
Manastirişte	2	---	1	10	1	3	12
Tarba	---	---	---	3	---	---	3
Tiryofça	---	---	---	2	---	---	2
Dolna Maline	---	---	---	22	5	---	21
Bogladiç	---	---	---	27	3	4	17
Yalaşa	---	---	---	33	23	4	32
Gradiç	---	---	---	29	3	3	28
Çariçine	---	---	---	15	2	3	9

Kliçe	---	---	---	29	---	---	---
.....	---	---	---	50	3	2	28
İstoni Virini	---	---	---	14	4	3	11
Mihalova	---	---	---	3	---	---	---
Verdikalne	---	---	---	21	1	1	17
Kralokol	---	---	---	12	---	---	10
Edgirofça	---	---	---	21	4	2	15
Vakofça	---	---	---	73	7	5	34
Dolna Koşinirofça	---	---	---	21	1	---	21
Bezdine	---	---	---	21	11	---	18
Küreciler	92	3	3	---	---	---	---
.....	---	---	---	21	2	2	20
Katanor	---	---	---	7	---	---	---
Koklani	---	---	---	21	2	3	9
Delvine	---	---	---	5	---	2	4
.....	---	---	---	7	---	1	6
Doğanova	---	---	---	68	5	2	38
Yargirofça	---	---	---	15	---	2	13
Karaca Ahmedlü	26	---	---	---	---	---	---
Doğancı Musa	24	1	1	---	---	---	---
Çiniçe	---	---	---	86	4	10	57
Varova-ı Samako	---	---	---	21	2	2	8
Kaldeniç	---	---	---	31	6	5	19
.....	---	---	---	17	5	1	8
Malkofça	---	---	---	29	8	2	21
Gubislavofça	---	---	---	17	3	2	9
İbradol	---	---	---	---	---	---	---
Akça Kilise	126	26	10	---	---	---	---
.....	---	---	---	12	---	---	9
Voynugofça	---	---	---	18	3	1	4
Kaçılani	6	1	---	27	3	2	13
Riliyaniç	---	---	---	37	5	3	30
Gulşuça	---	---	---	44	3	4	25
.....	---	---	---	3	---	---	---
Resevan	---	---	---	28	5	2	20
.....	---	---	---	54	5	3	18
Dolna Biniç	---	---	---	18	2	---	9
Banlug	---	---	---	11	4	---	---
.....	---	---	---	---	---	---	12
Vireşne	---	---	---	19	3	4	16
.....	---	---	---	7	---	---	---
Zagrani	---	---	---	17	3	3	12
Zagraniç	---	---	---	12	3	1	21
Doğancı Mehmed	19	4	7	---	---	---	---
Komariç	---	---	---	61	4	7	35

Braykofça	---	---	---	21	1	1	9
.....	---	---	---	78	10	1	32
İvanyani	---	---	---	37	5	4	22
Gorna Malina	5	---	---	---	---	---	---
.....	---	---	---	23	11	5	15
Baltofça	---	---	---	34	8	6	22
İzlatoşa	---	---	---	10	---	3	7
.....	---	---	---	7	1	---	8
Perveşne	---	---	---	44	2	1	22
Pancar	1	---	---	8	---	---	7
Braylova	---	---	---	23	7	1	22
Draganofça	---	---	---	40	7	5	24
Şuma	---	---	---	13	4	1	12
İsvedine	---	---	---	11	1	---	5
Mramor	---	---	---	39	3	2	18
Oblatine	---	---	---	6	---	---	3
.....	18	4	1	---	---	---	---
.....	---	---	---	---	1	---	2
Brezovdol	---	---	---	9	2	3	---
Karapolad	14	2	---	---	---	---	---
.....	---	---	---	22	6	1	20
.....	---	---	---	11	2	1	9
Lokorska	---	---	---	36	5	5	27
Miroyani	---	---	---	46	5	2	25
Lobaņova	---	---	---	16	---	---	16
Astin (Nidofça)	---	---	---	44	5	3	24
Çırpan	---	---	---	13	3	2	8
Dolna Zanoga	---	---	---	2	---	---	2
Balalin	---	---	---	---	---	---	---
.....	---	---	---	3	---	---	---
Hacıbedir	25	---	5	---	---	---	---
Tarik-i Derbend	---	---	---	52	---	3	---
Toplam	704	92	79	6.763	807	444	4.085

EK 2: 1544 Yılında Şehirköy Kazası Köyleri

Köyler	M. Hane	M. M.	Bennak	Hane	Mücerred	Bive	Baştine
.....	---	---	---	75	5	2	41
Koslar	---	---	---	13	1	---	11
Orlaniç (Veriliç)	---	---	---	19	---	1	13
Breznik	8	---	---	243	20		100
.....	---	---	---	47	7	2	25
.....	---	---	---	74	15	2	36
.....	---	---	---	26	3	---	6
Muriç	---	---	---	27	4	1	16
.....	---	---	---	54	5	1	29
Kıklıç	2	---	---	41	---	5	20
Berin	---	---	---	50	12	6	45
Boniçe	---	---	---	78	15	7	18
Gramova	---	---	---	21	7	2	12
Mramor	---	---	---	16	2	1	6
Yarlofça	---	---	---	31	5	1	14
Gorna Gırla	---	----	---	19	3	1	13
Trenyana	1	---	4	13	1	1	---
Petaçinçe	---	---	---	23	5	3	20
Lalinçe	---	---	---	42	8	4	22
Aldomirofça		---	---	252	19	28	77
Dobrodol	1	---	---	97	20	9	40
Sadovik	---	---	---	55	13	2	35
.....	---	---	---	9	---	1	8
Puşırde	---	---	---	29	4	1	17
Romaniçe	---	---	---	24	7	1	13
Dragoman	---	---	---	26	2	---	9
Çarobrod-ı Büzürg	---	---	---	75	9	5	35
İvlaşi	---	---	---	33	5	---	19
Çernoklişte	---	---	---	32	3	2	16
Şugrin	---	---	---	12	4	---	8
Dobrodol	---	---	---	63	16	6	22
Kamiyova	---	---	---	39	6	1	16
Şeşniçe	---	---	---	17	3	2	13
Vava	---	---	---	20	3	3	14
.....	---	---	---	45	9	3	25
Osmakofça	---	---	---	65	7	---	29
Bozovik	---	---	---	55	6	---	23
Kalugireva	---	---	---	23	4	1	14
Orla	---	---	---	47	7	3	12
Ekilani	1	---	---	59	5	2	39
Ravna	---	---	---	43	5	7	16

Temeslaniç	---	---	---	---	---	---	---
Vistibar	---	---	---	49	6	4	26
Venderiç				56	5	4	31
Kırpoşniçe	---	---	---	26	7	2	10
İslivniçe	---	---	---	3	---	1	3
İstrarofça	---	---	---	50	6	---	30
İvladislaşa	---	---	---	41	11	2	30
İslavkofça	---	---	---	74	12	3	50
Biliniç	---	---	---	33	5	2	13
Bratoşofça	---	---	---	30	10	---	14
.....	---	---	---	57	8	---	17
Pernoponiçe	---	---	---	11	3	1	3
Hraşiniç	---	---	---	51	5	1	25
Çarobrod-ı Küçük	---	---	2	62	4	1	38
Bana	---	---	---	13	3	1	7
Komoştıça	---	---	---	58	7	2	35
Rayanofça	---	---	---	29	4	5	16
.....	---	---	---	35	5	1	27
İспенç	---	---	---	12	2	2	7
Kalukosi (Kalukoniçe)	---	---	---	12	---	1	6
Pirlofça	---	---	---	20	8	3	10
.....	---	---	---	33	8	3	25
Rakita	---	---	---	19	3	3	9
Mokriçe	---	---	---	13	1	5	9
İsmilofça	---	---	---	29	3	---	18
Razbovişte	---	---	---	13	4	2	17
İzvoniçe	---	---	---	13	---	---	---
Vinejiçe	---	---	---	16	4	---	9
Yarlofça-ı Büzürg	---	---	---	57	8	4	27
Popovca	---	---	---	89	25	4	37
Klisuriçe	---	---	---	11	4	---	7
Bayır	---	---	---	36	7	2	14
.....	---	---	---	52	4	1	30
Piştaç	---	---	---	29	4	2	9
Dolna Kruşe	---	---	---	8	---	---	6
Kana	---	---	---	5	---	---	5
Çerniçe	---	---	---	33	5	2	10
Koroniçe	---	---	---	52	1	3	25
Sokova	---	---	---	54	5	3	33
Berend-i Büzürg	---	---	---	17	2	2	9
İzvor	---	---	---	120	22	3	44
Prekuşna	---	---	---	24	4	2	14
Divlan	---	---	---	22	4	1	17
Kameneçe	---	---	---	15	6	2	15

Kesloç	---	---	---	10	4	1	5
Serakoça	---	---	---	23	6	1	12
Virtop	---	---	---	14	2	3	6
Kalna	---	---	---	14	5	---	8
Maçoka	---	---	---	12	2	---	6
Lagator	---	---	---	20	5	1	9
Popodol	---	---	---	14	2	2	11
Mirele	---	---	---	44	8	2	20
Gorna Krivdol	---	---	---	45	10	4	27
Rasomaniçe	---	---	---	31	4	2	7
Dolna Krnine	---	---	---	25	4	2	15
Taban	---	---	---	7	---	---	9
Yetmiyaniçe	---	---	---	27	9	2	---
.....	---	---	---	37	8	6	19
Pesyac	---	---	---	37	6	---	21
Virbiçe	---	---	---	4	2	1	4
Lomniçe	---	---	---	56	5	2	28
Kumanofça	---	---	---	11	1	1	6
Mokri	---	---	---	53	6	3	16
İrjana	---	---	---	31	3	4	18
Çervik	---	---	---	9	4	1	9
Prisyan-ı Küçük	---	---	---	8	2	---	3
Glavakofça	---	---	---	8	2	---	8
Businçe	---	---	---	12	3	1	12
Gradište	---	---	---	25	6	5	17
Hirsofça	---	---	---	31	5	2	25
Paramun	---	---	---	13	---	1	10
Maçorek	---	---	---	41	4	3	17
Orahoviçe	---	---	---	30	7	3	9
Kopriviştiçe	---	---	---	30	3	3	10
Berilofça	---	---	---	11	2	1	8
Virkadol	---	---	---	31	4	2	14
Golema-ı male suhudol	---	---	---	78	6	2	57
Male Suhudol	---	---	---	26	2	---	13
Kalinofça	---	---	---	45	5	3	20
Radogošte	---	---	---	43	18	---	20
Prodaniça	---	---	---	14	2	2	9
İzor	---	---	---	10	2	---	10
Grakite Rakite	---	---	---	8	1	---	6
Yaroslafça	---	---	---	7	---	---	3
İstro Mirofça	---	---	---	15	1	---	13
Prlojniçe	---	---	---	5	---	---	13
Prevanik	---	---	---	18	4	1	8
.....	---	---	---	35	5	1	23

Gorna Kruša	---	---	---	5	---	---	5
Dolna Yalbotina	---	---	---	25	5	1	14
Goleş	---	---	---	19	3	3	16
Çirniçe	---	---	---	33	5	3	23
Drayniç	---	---	---	3	---	---	3
Ereklü (İstancani)	---	---	---	34	8	---	18
Dolçoça	---	---	---	11	2	2	8
Yalbotina	---	---	---	45	14	3	19
Dol	---	---	---	31	5	4	15
Gorna Goytuca	---	---	---	41	4	7	15
Voynugofça	---	---	---	22	2	---	12
.....	---	---	---	35	4	2	13
Paskaşye	---	---	---	16	5	---	9
Bukrofça	---	---	---	21	6	1	15
.....	---	---	---	38	8	1	15
Çevrindol	---	---	---	17	3	2	6
Evranidol	---	---	---	21	5	1	8
.....	---	---	---	12	2	1	14
Gorna Nevle	1	---	---	7	2	---	7
.....	---	---	---	4	---	---	---
Milanofça	---	---	---	12	---	1	9
Belaniç	---	---	---	16	5	4	11
Draguşa	---	---	---	24	---	1	---
Vasalofça	---	---	---	14	1	1	8
Braça	---	---	---	19	7	1	7
Ravnidol	---	---	---	57	7	1	---
Loden	---	---	---	39	7	2	34
İzalofça	---	---	---	22	7	3	17
Ranilug	---	---	---	11	4	---	10
Murgoşin	---	---	---	20	3	1	7
Brloniçe	---	---	---	28	6	2	13
Novesel	---	---	---	11	3	---	10
Gradeşniça	1	---	---	43	2	2	28
İslonik	---	---	---	28	4	---	25
Bukrofça	---	---	---	16	7	2	11
Prilaş	---	---	---	24	7	1	18
Oşlani	---	---	---	23	3	2	8
.....	---	---	---	6	2	---	3
Lobanofça	---	---	---	13	3	1	2
Doykinçe	---	---	---	26	4	2	12
Lanişte	---	---	---	10	4	2	6
Variniç (İsloniç)	---	---	---	23	3	1	10
Bralkofça	---	---	---	11	1	---	3
Lice	---	---	---	35	5	2	15
İvrajde	---	---	---	15	---	---	6

Novaşofça	---	---	---	12	3	2	6
Boganova	---	---	---	40	5	1	20
Çini İglavca	---	---	---	25	3	1	12
Malova-i Dragoşin	---	---	---	38	6	1	15
Zeloşe	---	---	---	13	4	---	13
Radolofça	---	---	---	4	---	---	2
Voysilofça	---	---	---	21	3	3	---
Glame-i Bala	---	---	---	30	5	2	14
Rabeyana İstene	1	---	---	24	---	2	17
Gorozyanofça	---	---	---	13	4	---	10
Povalişiriç	---	---	---	43	6	2	11
Oraniş	---	---	---	22	6	2	17
Çaçorofça	---	---	---	27	6	---	23
Balvan	---	---	1	6	---	---	---
Mekeşor	---	---	---	36	6	2	18
İslavina	---	---	---	37	10	2	13
Bançkidol	---	---	---	9	2	---	4
Radine	---	---	---	59	3	---	25
Dolna Glama	---	---	---	33	3	1	20
İzvor-ı Çakır	---	---	---	16	2	---	8
Kalna	---	---	---	27	7	---	13
Visoka	---	---	---	4	1	---	2
Rakoviça	---	---	---	18	4	6	14
Potroniçe	---	---	---	19	2	2	13
Gostuşa	---	---	---	105	13	2	18
Çeroni	---	---	---	38	3	3	10
Gorna Glogoviçe	1	1	---	30	3	3	10
Abroniç	---	---	---	12	2	---	4
İsferoniç	---	---	---	4	1	---	---
Babindol	---	---	---	6	---	---	6
Bahalin	---	---	---	28	4	2	30
Velkovin	---	---	---	35	4	---	18
İsmilofça	---	---	---	73	1	---	28
Podorofça	---	---	---	80	13	4	18
Maklişte	---	---	---	75	11	1	44
Şeştigabri	---	---	---	33	6	4	17
.....	---	---	---	14	2	1	9
Turyakofça	---	---	---	4	---	---	3
Miranofça	---	---	---	41	5	2	15
Dolna Yolona	---	---	---	35	5	2	12
Vişan	---	---	---	14	---	3	11
Hırın	---	---	---	8	1	---	8
Dolaçe	---	---	---	18	3	4	6
Resnik	---	---	---	11	6	---	8
Gorna Bobova	---	---	---	7	1	1	4

Kroniç	---	---	---	47	3	---	2
.....	---	---	---	78	6	1	40
Petkojane	2	---	---	15	---	---	12
Şiredorek	--	---	---	29	3	---	17
Bela	---	---	---	4	2	---	4
Nekoraç	---	---	---	6	---	---	6
Kroniçofça	---	---	---	5	---	---	5
Yaronofça	---	---	---	3	---	---	3
İzvor-ı Milko	---	---	---	14		1	14
İstaniç	---	---	---	7	7	---	10
İstol	---	---	---	10	3	---	13
Pomasiç (Kobosiç)	---	---	---	13	---	1	8
İsvedine	---	---	---	4	---	---	2
Blata	---	---	---	15	2	---	12
Merilofça	---	---	---	7	1	---	2
Prisyan	---	---	---	33	3	---	20
Liniiç	---	---	---	31	10	1	13
İstoniç	---	---	---	14	2	---	10
Grindol	---	---	---	33	7	2	13
Dolna Kruneç	---	---	---	21	7	1	15
Yormarofça	---	---	---	45	2	2	12
Çirişnidol	---	---	---	5	1	---	6
Obarişte	---	---	---	31	6	2	25
.....	---	---	---	7	---	---	8
Radoşeva	---	---	---	18	7	1	13
Rahova	---	---	---	25	6	---	12
Bukroynik	---	---	---	12	3	---	14
Boysilofça	---	---	---	2	---	---	2
Batmiçe	---	---	---	16	2	---	10
.....	---	---	---	27	5	1	15
İjrane	1	---	---	39	3	3	20
Kaylofça	---	---	---	27	5	2	15
Potop	---	---	---	19	1	1	---
Mirseniç	---	---	---	5	---	---	2
İstroça (İskirofça)	---	---	---	14	2	1	---
Lukanya	---	---	---	4	2	---	3
Godeç-i Büzürg	---	---	---	50	10	3	41
Godeç-i Küçük	---	---	---	14	3	1	8
Yaloviçe	---	---	---	17	5	2	8
Mastokoş	---	---	---	39	6	5	15
Virba (Bayova)	---	---	---	33	5	2	19
İşaniç	---	---	---	14	3	---	6
Baniçe	---	---	---	55	10	3	39
Kalyonofça	---	---	---	13	6	---	9
Goleş	---	---	---	20	4	---	11

Hırpoşte	---	---	---	37	3	2	12
Morgaş	---	---	---	9	3	1	6
Ropot	---	---	---	10	2	2	8
Bel	---	---	---	7	---	---	5
Dragoman	---	---	---	37	---	---	5
Hılan	---	---	---	1	---	---	---
Baylova	---	---	---	7	3		18
Rodina	---	---	---	38	4	2	12
İştani	---	---	---	4	---	---	15
Orabofça	---	---	---	10	1		9
Bukaviç	---	---	---	32	3	6	22
Dragonıç	---	---	---	22	4	4	9
Kozye	---	---	---	43	10	2	18
Ravidiçe	---	---	---	30	4	2	17
İsmerdan	---	---	---	5	---	1	4
.....	---	---	---	24	3		15
Osironiçe	---	---	---	40	4	4	27
Çervenibreg	---	---	---	22	2	2	12
Doyçinçe	---	---	---	12	---	---	10
Kablofça	---	---	---	26	2	2	7
Senekos	---	---	---	6	---	---	4
Dragofça	---	---	---	17	4	3	12
Ostaşeniçe	---	---	---	42	10	4	20
Bobor (Drene)	---	---	---	14	1	2	20
Mavra (Bagura)	---	---	---	6	---	---	6
Sukova	---	---	---	57	6	2	32
Gorna Lukanya	---	---	---	50	5	2	13
Mirdol	---	---	---	19	3	2	6
İskofça	---	---	---	25	2	---	14
Popovniçe	---	---	---	38	3	1	16
Çorul	---	---	---	47	5	5	13
Ahlanıç	---	---	---	14	---	---	7
Kosturiniçe	---	---	---	7	1	2	---
Ergodin	---	---	---	22	2	---	---
Gorna Krnine	---	---	---	85	14	3	46
İşpay	---	---	---	41	5	2	17
Nasara	---	---	---	21	3	2	9
Brankofça	---	---	---	35	5	2	13
Dragoman	---	---	---	11	3	2	---
İvralu	---	---	---	10	2	1	7
.....	---	---	---	3	---	---	3
Sirdanofça (Çakerilofça)	---	---	---	4	---	---	---
Radolofça	---	---	---	21	4	--	27
.....	---	---	---	6	1	1	5

Berend-i Küçük	---	---	---	3	---	---	2
Osalye	---	---	---	3	---	---	---
Kotonofça	---	---	---	---	---	---	---
Küçük Payez	---	---	---	6	2	---	1
Bobofça (Dolna Boyana)	---	---	---	15	5	1	10
Gurkulat	3	---	---	21	3	1	19
İsteşoniç	---	---	---	8			8
Dolna Kırıdol	---	---	---	16	4	2	10
Nebrodaniçe	---	---	---	12	2	1	7
Nedelişte	---	---	---	---	---	---	10
Toplam	23	1	7	8.856	1.347	496	4.517

EK 3: 1544 Yılında Berkofça Kazası Köyleri

Köyler	M. H.	M. M.	Bennak	G. H.	G. M.	Bive	Baştina
Çiprofça	3	---	---	203	18	2	126
Dolna Ravna	---	---	---	30	---	---	13
Çabyak	---	---	---	27	3	1	28
Parokopaniç	---	---	---	22	---	---	20
İstare Ravna	---	---	---	33	4	---	10
Çemiş	---	---	---	51	11	---	43
Bocinofça	---	---	---	18	---	---	14
.....	---	---	---	75	7	3	28
Vigne	---	---	---	33	6	2	21
Virişniçe	3	---	1	86	7	1	50
Gökiçe	---	---	---	13	---	---	---
Balaniç	---	---	---	58	4	3	23
Kopoştine	2	---	---	69	5	3	31
Gorna Luka	---	---	---	20	2	1	29
Brovalye	---	---	---	45	6	---	28
Yaloviçe	---	---	---	7	1	---	4
Dragofça	---	---	---	119	---	2	54
Dimitrofça	---	---	---	10	---	---	8
Vinişte	---	---	---	63	8	5	44
İstare Ravine	---	---	---	75	7	1	---
Aşağı Luta	---	---	1	69	8	3	51
Progarıçe	---	---	---	20	6	4	14
Kotonofça	---	---	---	16	3	1	---
Ohrite	---	---	---	14	3	1	12
Gaganiçe	---	---	---	30	3	3	20
Krayişte	---	---	---	54	10	2	41
Ozirova-1 Male	3	1	4	45	20	2	45
.....	---	---	---	18	3	1	9
Aşağı Barliçine	---	---	---	19	2	1	12
Luta-1 Male	---	---	---	16	3	---	5
Pestrina	---	---	---	47	4	3	19
Osikova	---	---	---	48	4	4	21
Ozirova-1 Zir	---	---	---	28	2	2	23
Gabrovniçe	---	---	---	52	5	5	36
Borofça	---	---	---	14	---	1	11
Çirnamil	---	---	---	29	6	3	---
Çir (Malaniç)	---	---	---	52	7	2	37
Lukofça	1	1	---	25	4	1	---
Vidilinçe	---	---	---	29	10	1	20
Bahoryani	---	---	---	24	4	2	17
Okolişte	---	---	---	60	---	4	---

Sakoçinçe	---	---	---	23	---	1	15
İsmolanofça	---	---	---	45	7	2	20
Kraşiniç	---	---	---	1	---	---	---
Çiroyani-i Dolna	---	---	---	15	9	1	19
Beloviçe	---	---	---	8	3	---	7
Kovaçiniçe	6	3	---	6	3	---	10
Milofça	---	---	---	10	3	1	10
İstofça	---	---	---	36	10	3	32
Bisteriçe	---	---	---	16	4	1	4
Kösteniç	---	---	---	19	2	2	11
Komisiç	---	---	---	32	6	2	17
Bisterine	---	---	---	67	7	3	30
Kropeç	---	---	---	14	---	2	9
Dupnivirh	---	---	---	43	4	1	21
İstançe va	---	---	---	21	3	1	12
Dupyak	---	---	---	20	2	---	10
Poserdine	2	1	---	22	3	1	12
Piripijani	---	---	---	24	5	1	19
Mirçova	---	---	---	42	12	1	---
Guşanci	---	---	---	36	10	2	6
Bey Pınarı (Jelavnik)	---	---	---	34	4	1	---
Eflak	---	---	---	26	5	5	15
İstoyane	---	---	---	7	2	---	12
Lukoviçe	---	---	---	28	8	1	28
Kobilofça	---	---	---	---	---	---	4
Sohogonoyaniç	---	---	---	24	4	---	6
Yerdan	---	---	---	16	5	2	15
Dobroşe	---	---	---	25	3	2	12
Beşoşiniç	---	---	---	8	3	1	7
Zelezine	---	---	---	3	---	---	---
Karaştine	---	---	---	---	---	---	---
Boykolofça	---	---	---	14	4	---	12
Çeloşinçe	---	---	---	11	---	---	6
Kotenofça	---	---	---	20	5	---	11
İslatina	---	---	---	21	---	---	---
Diligirin	----	---	---	21	1	1	---
Kozaron	---	---	---	39	---	---	15
Gojde	---	2	1	25	4	3	---
Çernevirh	---	---	---	37	7	1	16
Jayojani	---	---	---	29	4	1	15
Ravna	---	---	---	---	---	---	---
Draganiçe	---	---	---	15	5	1	11
Mesokir	---	---	---	61	14	2	50
Çiroyani-i Gorna	---	---	---	24	3	2	23

Eflak	---	---	---	42	2	---	1
Galavanofça	---	---	---	30	---	---	12
Komelofça	---	---	---	51	5	6	25
Kaltonyaveşte	---	---	---	160	5	20	60
Rasomane	---	---	---	115	10	---	40
Kırançe	---	---	---	8	---	---	4
Jeyrofça	---	---	---	61	5	7	40
Zeljene	---	---	---	62	5	---	13
Bukofça	---	---	---	52	---	1	22
.....	---	---	---	1	---	---	---
Velaniç	---	---	---	1	---	---	---
Melani	---	---	---	1	---	---	---
Köstençe	---	---	---	3	---	---	---
Toplam	20	8	7	3.341	402	152	1.706

EK 4: 1526-1544 yılında Samakov Kazası Köyleri

Köyler	1526						1544					
	M. Ha ne	Be nna k	Ha ne	Mü cer red	Bive	Başı ne	M. Ha ne	Benn ak	Hane	Mü cer red	Bive	Baştin e
Dospey	----	----	69	15	2	26	----	----	83	8	5	31
Rayova	---	---	246	32	19	80	----	----	215	25	18	91
Dragoşin	9	11	44	13	4	23	7	----	61	3	4	23
Şirokidol	---	---	130	14	8	41	----	----	127	16	8	50
İzlokogani	----	----	46	6	2	21	----	----	----	----	----	----
Brodan Samakoy	----	----	46	11	2	20	----	----	----	----	----	---
İsmail	----	----	----	----	----	----	9	1	24	----	----	8
Radovinil	----	----	----	----	----	----	----	----	43	4	----	----
Toplam	9	11	581	91	29	211	16	1	553	56	35	203

EK 5: 1544 Yılında Sofya Sancağı'nda Timarlar

Timar Sahibi	Görevi	Hâsıl
.....		1.928
Nasuh	Kethüda	9.808
İsa Mahdumu Sinan	Subaşı	7.800
.....		4.800
Mehmed Bin Mahmud		2.099
Cinci Hoca İskender Bey	Mirliva-yı Rodos	8.263
İbrahim Bey	Çaşıgır	7.693
Koçu Bin Şarabdar		9.330
Hamza		3.715
Cafer		4.429
.....		4.097
Mustafa	Beylerbeyi çavuşu	10.000
Süleyman Çelebi		12.161
Ali Ibn Emir Kasım		5.092
Moralı Mehmed		4.162
Ramazan Bin Mustafa		3.798
Hüseyin		3.934
Yıldırım Paşa		3.424
Karagöz	Yeniçeri	3.478
Hasan Bin Seyyid Kasım		5.000
Ömer Bin Kasım		6.225
Hasan Bin Kasım		2.997
Mehmed Bin Bali		4.950
Mehmed		2.993
Emir Bin Hamza		1.906
İnehan		2.631
.....		3.635
Çavuş Bayezid	Beylerbeyi Çavuşu	13.472
..... Bin Hızır		2.944
Murad		4.367
İbrahim Bin Çolak Ali ve		2.962
.....		4.056
.....		6.970
Kaya		1.622
Mustafa Bin Seydi		6.100
Kasım	İhtiman Kethüdaı	10.727
..... Mehmed		2.217
Kasım		7.488
Ali		5.999
İbrahim Bin İskender ve		3.697

.....		
Mustafa Bin Nasuh		1.829
.....		1.797
.....		5.628
Korkud Çavuş	Beylerbeyi Çavuşu	3.538
Derviş Ali		2.383
Salih Çavuş	Beylerbeyi Çavuşu	9.668
Ahmed Bin Mahmud		2.563
İsa		3.794
Mehmed Bin Mezid		6.393
.....		195
Süleyman Bin Hasan		2.566
Ramazan Bin Yusuf ve Gayrihi		2.146
Hasan Bin Hüseyin ve Gayrihi		9.105
.....		4.691
Mustafa	Voynuk Çeribaşısı	16.030
Musa Hüseyin		4.926
Zağarcı Mustafa ve Gayrihu		5.568
Mahmud		2.220
Hüseyin Bin Mustafa		6.511
Ahmed		2.553
Bedri Bin Mehmed		4.833
.....	Çeribaşı	7.146
Mehmed	Sofya Çeribaşısı	4.280
Hasan Bin Hamza		2.545
Kemankeş Ahmed	Şehirköy Voynuk Çeribaşısı	6.960
Behram Bey		3.535
Yusuf		2.779
Ali		2.249
Mustafa Bin Nasuh		2.493
.....		7.000/2.000
..... Bin Hüseyin		1.798
Mustafa Bin İskender		11.017
..... Abdi		4.039
Mehmed		5.314
Mehmed Bin Malkoç		1.746
İlyas Bey Sofya		9.114
..... Turgud Muharrem Mehmed Bey Bin Mustafa		2.981
Ahmed Bin İskender		10.610
Turahan		2.350

Bayezid Yeniçeri		5.465
Yusuf		355
İbrahim		1.996
Saraç Ahmed		5.239
Mahmud Bey		23.115
İlyas Bey Sofya		
Mahmud		8.616
Durahan		6.650
Veli Çavuş		9.139
Süleyman ve		9.045
Hayreddin		5.000
Bayezid		3.881
Mahmud		6.373
Yusuf		3.988
Hüseyin		15.000
Murad		8.599
Hızır Bin Mehmed		2.763
Mehmed ve Gayrihi		10.300
Sefer Bin Mehmed ve Gayrihi		3.555/4.453/2.226
.....		1.680/569/1.684
Hüseyin		8.188
Hamza Subaşı	Subaşı	7.840
Hasan		7.720
Hüseyin		3.983
Bali		5.332
Mahmud Bin Mustafa		3.854
Sefer Bin İskender		4.244
Yakup Bin Murad		3.342
İlyas		8.000
Mehmed Çavuş	Çavuş	4.432
Hacı Bin İnebey		5.950
..... Han Kılıç		4.870
Yusuf		4.645
Mahmud		6.050
.....		1.161
Mehmed Bin		4.428
Mesih		7.476
Yusuf		1.736
Hüseyin		2.774/725
Hacı Mahmud		5.055
İdris		3.775
Hamza Bin Kasım, Şehsuvar		5.537
Derviş		3.124

.....		19.434
Hasan ve Gayrihi		4.478
İskender Oğlu Kurd		5.697
Yusuf Bin Salih		1.623
Osman Bin		1.960
İbrahim		4.069
Hızır Bin Yunus		2.271
.....		7.945
Ömer Bin Abdi		2.850
Bedri Bin Yusuf		10.028
İbrahim Bin İsa		5.013
Nasuh		7.319
Hüseyin Bin Hayyat		9.855
Mustafa		
Şeref		2.124
İbrahim		3.381
Ali		2.584
Bali		6.199
Ömer Bin Mustafa		2.339
Umur Bin Fazlı		2.576
Ahmed Bin Kasım		3.546
Osman Bin Emir		2.618
Derviş Bin Âşık	Çavuş	5.128
Hasan Bin Nasuh		4.671
İskender Solak		8.128
Saraç Ahmed		4.738
Mehmed Bin İbrahim		1.335
İsa Bin Hacı		9.598
Turhan Bin Ali		2.023
Emirşah		2.409
Rıdvan		8.352
Mahmud Bin Mustafa		2.473
Hamza		3.014
Hamza Bin Yusuf		6.495
Ahmed Bin		2.964
.....		7.747
Mehmed Bin Ali		1.912
Hasan Bin Musa		2.841
Ali Bin Ramazan		4.096
Ali Bin Ahmed		5.840
.....		3.941
Mehmed Bin Yusuf		372
..... Oğlu Bali		5.573
.....		3.744
Haydar		6.000

Cem Şah ve Gayrihi		2.751
Hacı İbrahim		2.956
.....		3.426
Veysi Bey		5.660
Ahmed Bin İbrahim ve Gayrihi		5.754
.....		2.075
Yusuf Bin Abdi		1.994
Hasan Bin Emirşah		2.960
Ahmed		10.259
..... Bin Mehmed		6.087
Ahmed		6.495
Ali Han Oğlu Koçibey ve Gayrihi		3.600
Mustafa		3.191
Mehmed Bin Hamza		2.784
..... Kasım		2.300
Ömer Bin Hızır		4.554
Karaman		1.722
Mehmed Bin Ali		5.979
Turgud		11.570
Hüseyin Bin Mehmed Bey		5.071
Hasan Bin Mahmud		1.231
Mehmed Bin İlyas		1.759
Çeribaşı Atik Mehmed	Çeribaşı	4.276
Mustafa		1.244
Yusuf Bin Hamza		2.495
Mustafa Bin İsa		2.996
.....		3.012
Mehmed Bin Hayreddin		2.516
Hüseyin		1.560
Yusuf		4.000
Mehmed Helvacı		7.815
Musa		1.761/2.100
Mustafa Bin Mehmed		1.041
Mehmed Bin Veysi		2.245
Bali Bin Ömer		1.040
.....		1.964
Yusuf		2.271
Kurd Bin Hacı Bayram		1.923
Mehmed Bin Seydi Hoşkadem		1.547
Hacı		4.000
Kaya ve Gayrihi		9.213

Moralı Mehmed		3.107
Karagöz Bey		7.669
Ahmed Bin Hasan		3.362
Hasan Bin Kasım		3.002
İnehan		3.620
Koçi		5.164
Bayezid	Çavuş	232
Bektaş		1.544
Kaya		1.399
.....		3.458
Mehmed Bin		1.000
Derviş Ali		1.078
Ahmet	Kemankeş	2.144
Hüseyin		3.976
İlyas		3.060
Salih Çavuş		1.644
Mehmed Bin		4.900
Nasuh Bin Evrenos		3.078
Şehri	Voyvoda	5.489
Hamza Bin Şehri		1.030
Hamza Bin Hızır		974
Kurd		1.583
Hasan		8.099
Hamza Bin Hızır		2.342
.....		5.601
Ali Bin Hızır		3.182
Tursun'un oğlu Hüsrev Paşa		7.200
.....		7.287
Yahşi ve Gayrihi		4.000
Umur Bin Kemal		4.259
Ali Bin İskender		2.649
Alasonyalı Hüseyin		7.965
Mustafa		5.654
Kurd		1.202
Rasim Bey ve Gayrihi		7.716
Ali Bin Umur ve Gayrihi		2.369
.....		8.796
Hasan Bin Ali		2.028
Hüseyin ve Gayrihi		5.146
Koçu Bin Yunus ve Gayrihi		2.141
Murad Bin Yusuf ve Gayrihi		2.774
İlyas'ın oğlu Mahmud ve Gayrihi		3.200/1.500/790
Veled		8.200

Tatar ve Gayrihi		3.498
İdris		3.631
Mustafa Bin Ali ve Gayrihi		2.278
Halil		9.477
Mehmed Bin Murad		4.812
.....		482
Muharrem		1.689
Durmuş		4.605
Ali Bin Mehmed		1.072
.....		3.504
.....		5.855
Hasan Bin Ali		1.965
Hamza		3.230
Murad Bin Musa		2.374

EK 6: 1570 Yılında Sofya Sancağı'nda Timarlar

Timar Sahibi	Görevi	Timar Yeri	Hâsıl
Kaya	Sofya Serasker	Kalinofoça, Suhudol	12.008
Seydi		Kalkas	2.793
Ali Bin Mustafa		Ak Danişmend	3.377
İlyas Bin Hamza ve İskender		Yargirofoça, Doğanova (Bakorova)	4.728/4.012
Mustafa		Bogladeç	4.080
Musa Bin Mahmud		Brezine, M. İvranova, M. Turyak	3.946
Abdülkerim		Dolna Milne, Seslofoça, Bosilofça	4.702
Doğancı Yusuf		, Dragofça	2.638
İnehan		Belice-i Küçük, İспенç	2.534
Derviş Ali Bin Arnavud Bali		Argirofoça, Nebrodaniçe	3.449
Ali Bin Yusuf		Ofçindol	1.325
Mahmud Bin Divane Nasuh		Gubislavofça, İznidol, M. Drefşane	2.230
Kasım'ın oğlu Kasım Bey		Kaziçani	5.130
Davud Bin Süleyman		İvanyani, Petloniç	5.417
Mehmed Bin Süleyman		Jelava, Voluyak	19.241
Bakkal Piri oğlu Piri Paşa		Bogrov-ı Büzürg, Ağaçevlû	4.593
Osman ve Ali Subaşı		Hoca Ahmedlü, Doğancı Musa	4.376
Hasan Bin Yeniçeri Hamza		Gorna Kalina	2.248
Süleyman Hızır	Beylerbeyi Çavuşu	Okolişte, Bıkliştiçe	15.045
Davud Bin Yahya ve Bin Mustafa		Dobridol, ..., Leskodol	1.741/1.740
Yusuf		Benlü Belice	3.344
Hüseyin Bin Yunus		Voynugofça, Kaçilani	1.800/1.793
Mehmed Bin Mahmud		Molişne	5.521
Yusuf Bin Mehmed ve İsa Bin İnehan		Boceni, Grivrad, Vitiçe	5.703
Terzi Mustafa Yeniçeri		Akça Kilise (Hacı Karaman)	5.696
Tatar Bin Bali		Mırçay, Saru Meşe	2.351
Mehmed Bin Süleyman		Katına, Oslatine	7.511
Bayezid Bin Çavuş Mehmed	Beylerbeyi çavuşu	Belice-i Büzürg, Hrabroska	12.311
Osman Bin Mahmud		Dranova, Doyçinçe	2.954
Hasan		Zanoga	2.714
Hasan		Balşofça, İvladay samakov, Koprilofça, Rakoviçe, Dragançova, M. İvladiçov	18.015
Yusuf, kardeşi Hasan Kethüda ve Hacı Mahmud		Damiyani, Paramun, Pirivoy	4.055/3.650
Hamza	Sofya voynuk seraskeri	Divotine, Negovaniç, İslavofça, İsveti Virçani, Radivoy, Çirova, Badiheva voynugan nahiye-i sofya resmîarusane	24.970
Mustafa Bin Yunus Defterdar Ağa		Lukova, Yalbotine, İsmerdan	4.507
İlyas Hasan Paşa	Şehirköy Voynuk Seraskeri	Dolna Zanoga, Küçük ve Büyük ve Şehirköy ve resmî arusane	14.033

.....		Iyançe, M., Ponor	9.097
Koçu Bin Şarabdar ve Mehmed Bin		İstodine, Kozye	7.584/1.582
Tımar-ı Cedid		Gorna Kostinbrod, Negoşova	5.544
İskender Bey	Miralay ...	Dragaloğça	2.850
Mahmud Bin Şarabdar Nasuh Bey		Malkoçova, Çernivirh, M. Çernivirh	4.398
Kemankeş Ahmed		Zidariçe, Badiheva an voynugan İznebol ve Berkofça	11.141
İvas Bin Halil		Gorna Meşniçe (Ralkoça)	5.493
Mahmud Bin Halil ve Ali Bin		Çirkova	4.000/ 3.000/ 1.972
Budak Bin Halil		Krivine, Asloniçe, M. Mirofça	5.894
Ali ve Recep oğlu Çavuş Mehmed		Groblani	4.518
Hüseyin b. Mahmud		Kanbelofça, M.	6.500
Ali Bin Yusuf		 (Kadıköyü)	5.719
Bayezid Bin Abdi		Rakoyçe, Zavidaniç	6.006
Ali Bin Yunus		Plate (Primkürova), Başlova, Rosoman	6.367
Arnavud Hasan			
Hasan Paşa		Dolna Meşniçe	9.656
Mehmed Bin Çasnigir Musa ve Ali Bin Mehmed		Baldırigarip (Küçük Baldırlı), İslatine, Goveşte, Zelezine, Hasıl aşar maden Çirofça	3.245/2.148
Mahmud Bin Ahmed ve Hamza Bin İsa			3.936/3.000
Kâtip Abdi Bin Yusuf		Komariçe, M. Morgofça, Seraçovça, İstrejofça, M. Gaştıdol, Obradoğça, Virtop	14.005/2.080
.....		Boçini, Dobreçin, Gurseniç	4.148
Mehmet Bin Yusuf		Poduyani	5.478
Piri Bin Solak Hızır		Doğancı Mahmud	1.801
Ali Bin Umur ve Mustafa Bin Çavuş Hızır		Gradeç	1.800/1.560
Ali Bin Musa		Çariçine	1.829
Mustafa Bin Yusuf		Doğancı	3.279
Solak Murad Bin İsmail		Krive, Karapolat, Gaytanova	9.206
Yusuf Sinan Paşa		Virinçe, Virmişa	4.213
Turgud Bin Koca Sipahi ve Mustafa ve Piri		Çıkancı	1.500/1.500
Süleyman Bin Hasan		Koklani, Kaytanor	2.440
Mehmed Bin Halil ve Hamza Bin Cündi Temur		Zimaviçe	2.038/2.039
..... Bin Nasuh		Aglavaşova, Braskaviçe	2.099
Yeniçeri Hamza		Bosmaniçe, M. Mirşedol, İskriç	10.148
Hamza Bin		Balvan, Lukaviçe, Dragoteniç	8.617
Ramazan Bin Yusuf		Redina, Koçupulate	1.656
Hasan Bin Kasım		Ormanlu, Zavidinçe	5.001
Turali Bin Karagöz		İzvor, Gulunofça, Çoryak, Zavala	5.528
Hasan Bin Şarabdar Mustafa		Bratokofça, İsvedine	2.038
Yusuf Bin Mehmed ve Kasım		Bukofça, M.	2.000/1739

Bin Bektaş			
Ahmed Bin Mustafa		Jagjani	1.991
Kâtip Yusuf Bin Kâtip Şecaat	Kâtip	Kırkılanlı, Verdikaline, Lukatinik, Kralodol	10.332
Mehmed Bin İlyas		Giniç, M. Kovaçoça	695
Behram Hasan Kethüda ve Umur Bin Yahya		Boyana, Ostroviçe	5.996/2.036
Mehmed Bin Mahmud		Dolna Kostinvrod, Osalye	2.311
Mehmed Bin		Küreciler	3.480
Arslan Bin Hüseyin		İbri (Yarıbenlü), hasıl aşar ı yörüğan Ormanlu, Yablanıçe	3.514
Muhammed Bin		Manastrişne, Kırnol, Nedelişte	3.551
Salih Bin Ahmed		Vilkan, Privol	10.239
Ali Bin İlyas		Kaldeniç, İsloştıçe, Manastır İsveti Yuvan	7.451
Mehmed Bin Kasım		Balcanlu, Bankofça, Doyçinofoça, M. İstra	12.689
Bekir Bin İbrahim	Sofya akıncıları toyçası	Tırnova	1.877
Çerkes Süleyman	Mirmiran Çiftlerine Çavuşluk eder	Çeralova, Kanilofça, M. Çukoka, İvranişte	13.039
Çavuş Nasuh Bin Kâtip Şecaat		Proleşna, M. Arnabaş, Pancar, M. Başika, Topola, Braylova, M. Jarovapare	7.810
Sefer Şah		Arnabaş, ..., Bayoline	8.159
Ramazan	Serbazdaran	Bayonofça, İzlatoşa, Hranislavçe, Dragovil, Yarlofoça	13.270
Kethüda Mehmet Bey	Kethüda		6.050
Nasuh Bin Evrenos		Kostor	2.219
..... ve Ali bin Mahmud		Gabri, M.	3.570
Umur Bin Hızır		Bançkidol	1.794
Umur Bin		Çirniçe, Birle, Goleş, Draniç, Manastır	8.519
Musa Bin Süleyman		Vişan	1.724
Ömer Bin Hızır		Popofça	1.582
Mustafa Yeniçeri		Çarobrod-ı Küçük, Bane	9.751
Temur ve Mahmud oğlu Mustafa		Nikşor	2.354/2.353
İsa Bali Bin Mustafa ve Ali Bin Osman		Voynugofça, Kostorofça (Kotroşofça)	1.286/1.286
Şehsuvar Bin ve Mustafa		Braynofça, Koprivişteniç, Bikliçe	2.569/2.567
Ali Bin Derviş Evrenos		Bukrofoça	1.259
Barak		Rahova	2.740
Cihan Bin Yusuf		Çevrindol, Orlo	3.030
Mustafa Bin Yusuf		Bratoşofça, Dolna Yalbotine	4.463
Mahmud		Sopot	6.003
Süleyman		İsmilofça, Kırpoşiçe	5.008
Aydın		Çaçorofça	2.741
Haydar Bin Çavuş Kasım		Vinhidol	2.474

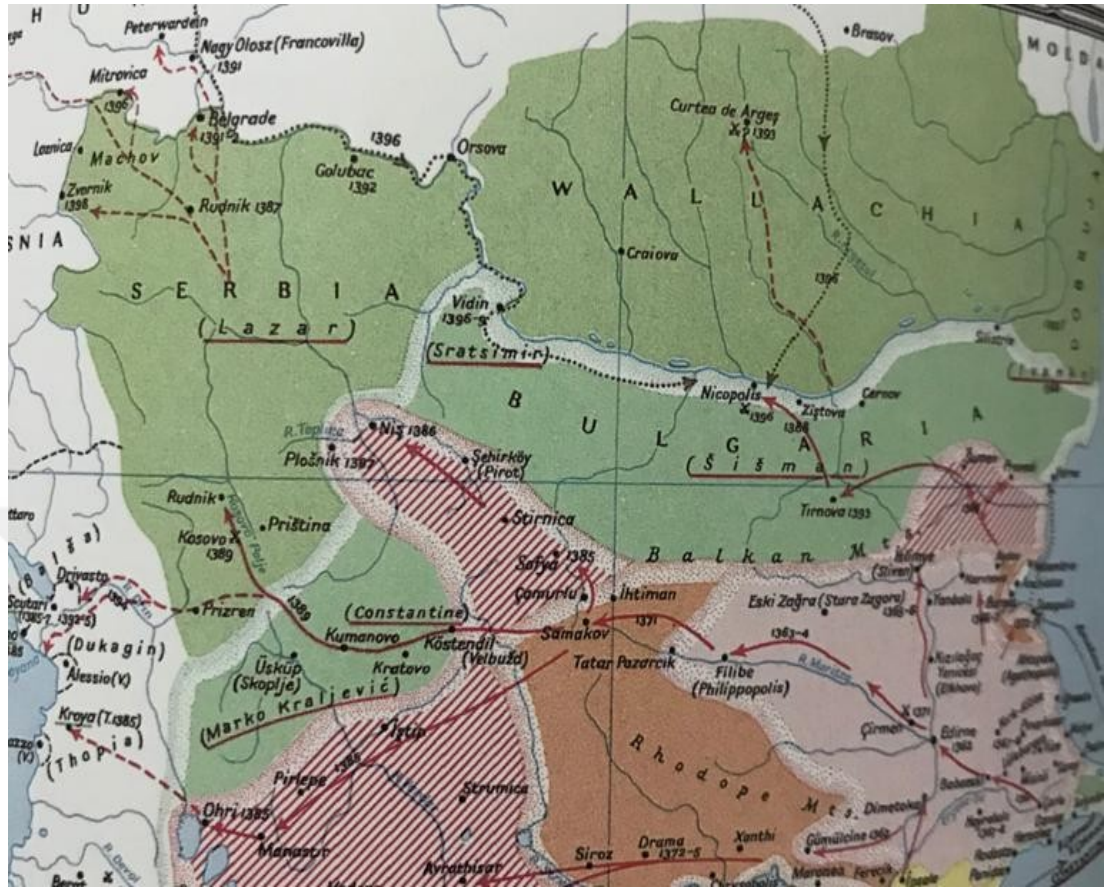
Süleyman Bin Mahmud		Çarzan, Diramet, Provalyenik, Gorna Kroşe, M. Başlaniç, M. Çaçorol	8.014
Yusuf Bin Divane		İvranidol	2.333
.....		Praça	1.450
İsa Bali Bin Mustafa		Priviniç, Mozgoşit	3.521
Hızır		İştol, Lobaseniç	2.709
Bali Bin Silahdar Ali		İrjane	2.618
Koçu Bin Ali ve İskender Bin Mehmed		Maklişte, M. Krivine	3.725/3.929
Doğancı Hamza		Miranofça	2.300
Ali Bin Hamza		Ravnidol	1.858
Hamza Bin Hacı Bayram		Vartiniçe, Braykofça	2.216
Yusuf		Dragovine	2.371
Musa Bin İsa Bali		Derarova	3.315
Kara Mustafa		İslavine	1.889
Kasım		Şeştigabri, M. Milanofça, Hırın, M. Çervenibreg	5.807
Hacı Bin İnebeyi		Baçova, İstançofoça	4.559
Kasım Bin Halil		Kalna, M. Yablanbrod, Visoka	3.320
Kurd Bin İskender		Radogoşte, Zelenigrad	5.692
.....		Mokri, ...	4.786
Mehmed Helvani		Turbarofça, Dolna Krupeç, Çernidol, Mogili Iglava,	7.502
Cafer Bin Musa		İzvor, Priviniç	2.685
Mustafa Bin Ali Karamani		İstaniçe	1.577
Ömer Bin Kasım ve İbrahim		Kurteniç, Obrişte, Resnik, M. Nesloh (Lokorseniç)	5.124/8.400
Kılıç		İvraniçe, Erjane, Razbeyane İstene	7.468
Ali Bin Ve Kapucu Kaya		Gostuşa	3.258/3.200
Mehmed Bin Süleyman		Bratişkova, Soholofça, M. Ostreç	4.400
Divane Umur		Gradeşte	2.774
Yusuf Bin Kara Mustafa		Bukrofça, ..., Belviçe	6.198
Divane Tursun		Govindol, M. İzvor, Yarlofça, M. Bervişe, M. Boşine, M. Orlaniç	3.300
Zeyneddin Bin Çavuş Mehmed		Hrasniç, Şuma	6.692
Mehmed Bin Ali		Dolice, Hırın	6.383
Cüdi Ali		Lavrova, Yaroslafça, İstrezamirofoça, Grakite Rakite, Çerçel, Pirvidol	6.933
Yunus	Sinan Paşa'nın voyvodası	Prisyan, M., M.	4.369
Bayezid	Arabacı	Radolofça	3.600
..... Cüdi		Oşlani, Brodmirçe	2.771
Kara Turmuş		Lomniçe, İstroniçe, M. Jivkolog, M. İstronişte, Manastır İsveti Dimitri	5.795

Mehmed Bin Çeribaşı		Dragoşa, Vitanofça	4.000
Saraç İlyas		Berend-i Büzürg, İzvir, Loniçe	6.262
Kancı		Dolna Nevle, Greçka Luka	3.458
Hızır Bin Mustafa		Bosilofça (Bunay)	1.923
Sinan	Voyvoda	Modorofça, Cerova, Dolna Gırla, ..., Kotonofça	10.238
..... Bin Mustafa		Pasyaça, Dolna Kruşa, Bana	3.555
Hızır Bin Murad		Gorna Gırla	1.721
Mahmud Bin Hacı Ali		Boganova, Novaşofça	3.623
Erdoğru		Kalna, ..., Krasova, Ligator, M. Yolaniçe	5.988
Ahmed Bin Murad		Dolna Krine, ..., M. Çironiç, M. İzor, M. İstre arişte	3.955
Hızır Bin Kapıcı		İsniçe	3.209
İdris Bin Oruç		Bel, Milan	829
..... Bin Hamza		Dol, Gorna Goybovca (Babinkal), M. Babinkal	7.442
Cafer Bin Cündi Temur		Balatiniçe, Milanofça	2.618
Mahmud Bin Ahmed	Şehirköy sipahi seraskeri	Lubatofça, Lanişte, Doykinçe, İzvor	5.372
İlyas Bin İskender		Prilaş	3.375
Mehmed		Kinilofça, M. Braylan	1.748/1.745
Veli Bin Seydi Ahmed			1.837
Yusuf Bin Osman ve Mehmed Bin Mustafa		Glame-i Bala	913/1.000
Ömer Bin Abdi		Radoşova	2.245
Yusuf Bin Hamza		Rakite, Museniç	2.240
Turgud		Kuriçe, Temska, M. Borofça, Galavanofça	11.570
Hacı Bin Aslıhan		Mavura (Magura)	1.684
İsa Bin İnebeyi		Ereklü (İstancani), Doyçoça	5.013
Satı Bin Yusuf		Kalinofoça, Brodaniçe, Graba	2.612
Cafer Usta		Rakoviçe, Vilkan	3.196
Piri Bin Yusuf		Laliniçe, M. Segriniç, M. Rogoz	5.030
Veli Bin Ali		Gorna Nevle, Rayanofça (Priyan), M. Dolna İşpay	1.446
..... Bin Hamza		, M. Oviyanofça	3.577
Ömer Bin Hızır		Priloniçe	2.272
Divane Musa		Gurgulat, Nesloh	3.725
Temur Bin Mehmed		Dolna Iglama	2.006/2.006
Hamza Bin Mehmed			3.191
Yahşi Bin İsa		İzvor-ı Çakır	1.531
Musa Bin Ali		Gorna Glogoviçe, Dolna Glogoviçe, M., M. Sokolofça, M. Çemiş	1.974
Kâtip Hüseyin Yahya Paşa		Rirova, Potop, M. Balaviçe, ..., Birniçe	5.003
Yeniçeri Karagöz		Komoştıçe, Rayanofça, Gabrovniçe, İskirviniçe, ...	9.482
Arnavud Hasan		Radine	00
İbrahim Bin Yunus		Çirniçe, M. Vidofça	3.592
Yunus Kazasker		Çorul, Tirgovişte, Murgaş, Bahalin	10.742

Mehmed Bin Temurtaş		İzvor-ı Milko, Lukoriçe, M. Balonofça, M. Kurşuniçe, Bristoviçe	4.276
Ali Bin Hızır		Gradeşniçe, İslavinik	4.080/3.700
Mehmed Kılari Hasan Paşa		Miramor, Nikojani, Buseniçe	3.076
Mustafa Bin İsa		Berilofça, Bobor, M. Belan	1.628
Mahmud Bin Solak Ali		Kilisuriçe	1.521
Divane Hacı		Siredorek, Frogofça, Beli	5.071
Yeniçeri İskender		Çukovezer, Miramor, Goleme-i Brayniçe	9.248
Mustafa Bin Kapıcıbaşı ve Divane Kasım		Golema ve Male Suhudol	7.200/5.500/763
Mustafa Bin İnehan		Payez, Küçük Payez	3.376
Mehmed Bin Mustafa		İskofça	3.000
Ahmed Bin Sucu Mahmud			1.547
..... Bin Mustafa		Şeyh, ..., M. Gradeşte, M. İstanilavdol	6.485
Piri Bin Bazarlu		Trenyane	1.304
Seydi Bin İlyas Zaim		Sirdanofça(Beloçayornik), Piştani, M., Ozirofça, Ostolog	2.145/1.169
Mehmed Bin Ali		Vaolinofça, ...	1.869
Bali		İspaç, Lukanya (Dolna Lukanya), M. Kranil	3.458
Tımar-ı Gebran			600
Halil Bin Gazi Bey		Lukoviçe (Çemiş), Çemiş, Kotonofça, Prodan, ...	10.480
Yeniçeri Ali		, Komıştiçe	7.587
Musa ve İsa oğlu İskender Subaşı		İstofça, ...	4.019/4.018
Hamza Bin Doğan		Gojde, ...	2.595
Yeniçeri Hamza ve Musa Bin Mehmed		Çirnamil, İsmolanofça, Kraşiniçe, Küçük Ponor	2.019/6.000
Mahmud ve?		Dupnivorh, İstançeva,	4.530/2.130
Mehmed Bin Ali ve Mustafa Bin Kurd		Prokopaniçe, İslatine, Ergodin	1.226/1.973
Salih	Berkofça Sipahi Seraskeri	Mirçova, Dupyak, Guşanci	7.928
Sadullah Bin Mehmed		Çeroyani-i Dolna (Çebri), Beloviçe, Kovaçiniçe, Milofça, M. Ormanlu	7.292
Ali Bin Umur		Kösteniçe, ...	1.910
Kurd		Dobruşa, Zayojani, M. İstrajani	3.963
Hızır	Cebeci	Dilgidol, Vidliçe, Bukofça	7.467
Bali Bin Saltık		Draganiçe, M. İslatine, M. Sukova	2.170/700
..... Bin Yakup		İstoyane, Bane, M. Kravder	2.276
Hasan Bin Bali		Kozarova, Çeloşinçe	1.511/1.511
Nasuh Bin		Gabrovniçe, Borofça	7.724
Ali Bin Doğan Mehmed		Bukofça, Bey Pınarı (Jelzenik),	3.631

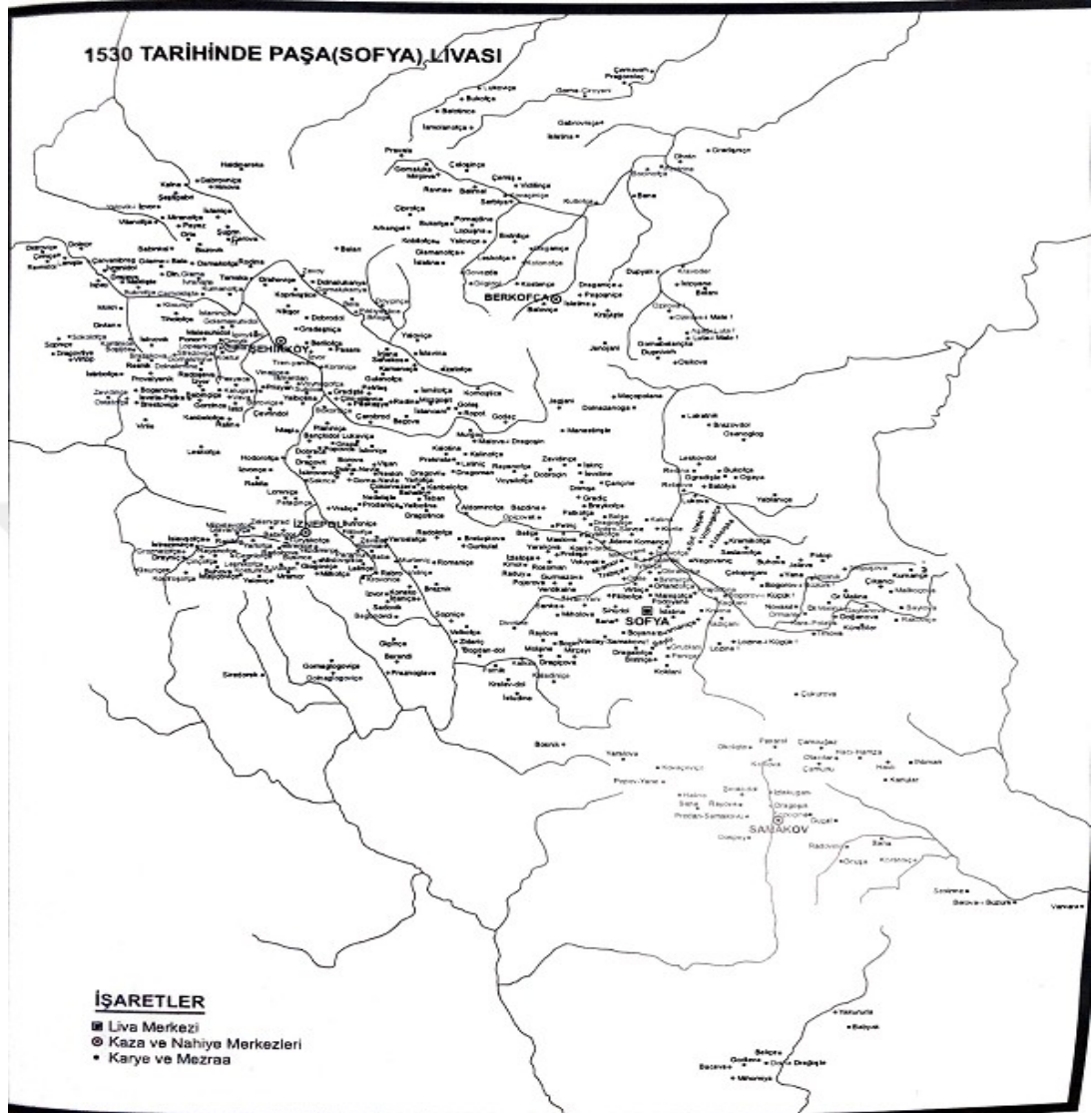
		Eflak	
Turmuş ve Şah Nazar		Bahoryani	3.000/ 1.982
Derviş Ali ve Aşık Çavuş		Piripijani, Okolişte, İlviniş	4.600
Ali Bin İskender		Sakoçinçe, M. Boyane	3.020
Hızır Bin Umur		Kraştine (Virşeniç), Boykolofça	3.776
Kara Ahmed		Poserdine, Serbiyan	2.744
Belo veled-i		M. Brozokladaniç	400
Mevlana	Berkofça Kadısı	Kotenofça	1.582

EK 7: Balkanlarda Orta Kol Üzerinde Sofya⁴³⁵

⁴³⁵ (Pitcher, 1999, Harita 10).

EK 8: 1530 Tarihinde Paşa (Sofya) Livası⁴³⁶

Harita: 1530'da Sofya Sancağı

⁴³⁶ (370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937-1530), I, 2001, s. 169).

